

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาเหนือ ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน

โดย

เสาร์แก้ว มุลศรี นัฐนิตี วุฒิธรรมปัญญา และคณะ

กรกฎาคม 2549

สัญญาเลขที่ RDG474001

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาเหนือ ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน

เสาร์แก้ว มุลศรี ทัศนิต วุฒิธรรมปัญญาและคณะ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

คณะผู้วิจัย

1.นายนิคม	พุทธา	โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน
2.นางนุจิรัตน์	อ่องพะ	โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน
3.นายโอฬาร	อ่องพะ	โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน
4.นางสาวกิติมา	ขุนทอง	โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน
5.นายสนั่น	ช่างปรุง	โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน
6.นายณัฐนิติ	วุฒิธรรมปัญญา	โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน
7.นายเสาร์แก้ว	มูลศรี	โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน
8.นายปิ่น	วงเวียน	โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน

ทีมวิจัยชาวบ้านลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน

1. นายเจริญ	โสภานะ
2. นายปทุมโพ	ชะแฟ
3. นายดวงคำ	ใหม่ดี
4. นายคำ	ตุนหล้า
5. นายสุวรรณ	ทิพย์อินทร์
6. นายคำ	มันคง
7. นายบุญยืน	กาใจ
8. นายแจ่มใส	สาธูเม
9. นางจันทร์นภา	คะอังกู
10. นายบุญปั้น	แสนคำ
11. นายวัน	ทาดวงแก้ว
12. นายเอกรินทร์	พูนนุ

คำนำ

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน โดยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) ได้ร่วมกับทีมวิจัยชาวบ้านตามแผนกิจกรรม 6/1 (เดือนตุลาคม 2546 – เดือนมีนาคม 2547) แผนกิจกรรม 6/2 (เดือนเมษายน 2547– เดือนกันยายน 2547) แผนกิจกรรม 6/3 (เดือนตุลาคม 2547– เดือนมีนาคม 2548) แผนกิจกรรม 6/4 (เดือน เมษายน 2548– เดือนกันยายน 2548) และแผนกิจกรรม 6/5 (เดือนตุลาคม 2548– เดือนมีนาคม 2549) ในการพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยชาวบ้าน 7 หมู่บ้านในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อเสริมสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น เสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม/เครือข่ายองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำเดียวกัน อันนำไปสู่แนวทางในการจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน โดยผ่านการเรียนรู้ตนเองของชุมชนท้องถิ่น เรียนรู้จากสถานการณ์ภายนอกที่เข้ามากระทบต่อชุมชนและสนับสนุนการปฏิบัติในการใช้สิทธิของชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย

รายงานฉบับนี้เป็นรายงานผลการดำเนินงาน ประกอบด้วยบทนำ ยุทธศาสตร์และกระบวนการเรียนรู้สิทธิชุมชน การละเมิดสิทธิชุมชนกับการปกป้องการคุ้มครองสิทธิ สิทธิชุมชน เวียงแห่งกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ชุมชนเวียงแห่งบนฐานสิทธิทรัพยากรดั้งเดิม บทสรุป โครงการฯและทิศทางการดำเนินงานต่อไป

ขอขอบคุณทีมวิจัยชาวบ้าน โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ที่ร่วมศึกษาข้อมูล / ร่วมกิจกรรม / กระบวนการด้วยดีมาโดยตลอด จึงทำให้รายงานนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ
ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน

สารบัญ

หน้า

คำนำ

สารบัญ

บทที่ 1 บทนำ

1

- หลักการและเหตุผลของการวิจัย
- โจทย์ในการศึกษา
- วัตถุประสงค์การวิจัย
- ขอบเขตในการศึกษา
- ผลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัย

บทที่ 2 ยุทธศาสตร์และกระบวนการเรียนรู้สิทธิชุมชน

10

- ยุทธศาสตร์ของการทำงานในพื้นที่วิจัย
- ประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมากับการนำไปสู่การเรียนรู้สิทธิชุมชน
- วิถียุทธศาสตร์กับการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมต่อสิทธิชุมชนเชียงใหม่
- การทำงานกับการจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูล
- บทสรุปของผู้ประสานงานในพื้นที่ ต่อโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

บทที่ 3 การละเมิดสิทธิชุมชนกับการป้องกันการคุ้มครองสิทธิ

21

- ปัญหาการละเมิดสิทธิฯ ระหว่างการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย กับชุมชนในพื้นที่อำเภอเวียงแหง
- ปัญหาการละเมิดสิทธิฯ กับการใช้ทรัพยากรจากนโยบายของรัฐ ในการอ้างถือครองที่ดิน กรณีศึกษานายทุนไร่ข้าวขาว
- ปัญหาการละเมิดสิทธิฯ จากนโยบายของรัฐต่อเศรษฐกิจชุมชน
- บทสรุปของปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชนที่ผ่านมา

บทที่ 4 สิทธิชุมชนเชียงใหม่กับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

39

- การเรียนรู้ตนเองผ่านประวัติศาสตร์ชุมชน
- การเรียนรู้ตนเองผ่านเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ในพื้นที่
- การเรียนรู้ภายนอกผ่านกิจกรรมสัมพันธ์
- การทบทวนข้อมูลเพื่อสร้างความเชื่อมั่นแห่งสิทธิ
- การเรียนรู้โดยการปฏิบัติการแห่งสิทธิ
- วัฒนธรรม ความเชื่อด้านทรัพยากรปัจจัยแห่งสิทธิชุมชน
- ลิงก์กับเข้าไปละเมิดสิทธิทางสังคม
- บทสรุปของสิทธิชุมชนเชียงใหม่กับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

บทที่ 5	ชุมชนเวียงแหงบนฐานสิทธิทรัพยากรดั้งเดิม	53
	-ลักษณะทั่วไปของการตั้งถิ่นฐาน	
	-ทรัพยากรป่าไม้	
	-ทรัพยากรน้ำ	
	-ปัญหาในพื้นที่ต่อการใช้ทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน	
	-ชุมชนกับสิทธิต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	
	-สิทธิแห่งภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรป่า กรณีศึกษากันแม่แตง	
	-สิทธิชุมชนกับการพึ่งพาสายน้ำ กรณีศึกษากันห้วยไคร้	
บทที่ 6	บทสรุปโครงการและทิศทางการดำเนินงานต่อไป	94
	-บทสรุปของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา	
	-ทิศทางการดำเนินงานที่ผ่านมาและหลังจากสิ้นสุดโครงการ	
	บรรณานุกรม	106
	ภาคผนวก ก	109
	-ชุดข้อมูล ความเป็นตัวตน “อัตลักษณ์” ของชุมชนเวียงแหง	
	ภาคผนวก ข	123
	-มุมมองและจุดยืนของชุมชนต่อสถานการณ์เหมืองลิโด้ในพื้นที่	
	ภาคผนวก ค	131
	-ชุดข้อมูล วิวัฒนาการกับวิถีชีวิตชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ	
	ภาคผนวก ง	134
	-ภาพกิจกรรม	

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผลของการวิจัย

จากอดีตจนถึงปัจจุบันชาวบ้านในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ยังมีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ปัจจุบันรัฐประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เช่น อุทยานแห่งชาติเชียงดาว อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาว ป่าสงวนแห่งชาติเชียงดาว และยังมีโครงการพระราชดำริฯ บ้านเล็กในป่าใหญ่ (ดอยดำ) ครอบคลุมพื้นที่ป่า ร้อยละ 86 ของพื้นที่ทั้งหมด และด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าจึงก่อให้เกิดต้นกำเนิดของสายน้ำแม่แตงที่ไหลไปรวมกับสายน้ำปิง ที่ให้ทั้งปริมาณและคุณภาพของน้ำที่อุดมสมบูรณ์เกิดประโยชน์ทั้งการเกษตร กิจกรรมการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมและการบริโภคหล่อเลี้ยงผู้คนตลอดทั้งลุ่มน้ำ ตั้งแต่อำเภอเวียงแหง เชียงดาว แม่แตง แม่ริม และอำเภอเมืองเชียงใหม่ โดยผ่านระบบชลประทานที่หล่อเลี้ยงประชาชนสองฝั่งลำน้ำ

กล่าวได้ว่าลุ่มน้ำแม่แตงตอนบนมีพื้นที่ประมาณ 1,059,231 ไร่ หรือ 1,694.5 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย ลุ่มน้ำย่อย หรือลำห้วยต่าง ๆ ได้แก่ ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ห้วยนายาว แม่หาด นาบน ห้วยหก แม่เตา ห้วยฮ้องจู้และแม่ลาด ที่มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาบริเวณชายแดนไทย-พม่า มีลักษณะลุ่มน้ำที่เป็นภูเขาชันสองข้างสายน้ำแม่แตงไหลผ่านหุบเขาจากเหนือจรดใต้ ผ่านแอ่งกระทะที่มีพื้นที่ราบสองฝั่งลำน้ำแม่แตง อำเภอเวียงแหงมีประชากรที่อาศัยอยู่ 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลเมืองหลวง แสนไห เมืองแหง ประมาณประชากร 48,000 คน ซึ่งรวมไปถึงพื้นที่ปกครองของตำบลเมืองคองอำเภอเชียงดาว ที่มีน้ำแม่แตงไหลผ่าน

ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่เวียงแหงสาเหตุมาจากโครงการพัฒนาเมืองลิกไนต์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิต (กฟผ.) มีโครงการที่จะพัฒนาเมืองลิกไนต์ที่อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่ง กฟผ. เริ่มทำการสำรวจครั้งแรกในปี พ.ศ.2526 เพื่อเตรียมหาแหล่งถ่านหินคุณภาพดีมาใช้กับโรงไฟฟ้าแม่เมาะในอนาคต จนกระทั่งปี พ.ศ.2530 ได้ร่วมกับกรมทรัพยากรธรณี ภายใต้มาตรา 6 ทวิ แห่ง พ.ร.บ.แร่ ปี พ.ศ. 2510 พบว่าถ่านหินบริเวณนี้มีปริมาณกัมมะถันต่ำ คุณภาพเหนือกว่า ลิกไนต์ที่เหมืองแม่เมาะ จังหวัดลำปาง โดยมีปริมาณสำรองประมาณ 90 ล้านตัน สามารถขุดถ่านหินใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ในปริมาณไม่น้อยกว่า 15-20 ล้านตัน เพียงพอต่อการใช้งานกับโรงไฟฟ้าแม่เมาะ 15-20 ปี จากนั้นได้มีมติของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2531 ให้กันพื้นที่แอ่งเวียงแหงให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิต เพื่อการพัฒนาผลิตกระแสไฟฟ้า ในพื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน (ตามแผนที่ของ กฟผ.ประกอบท้าย) ซึ่งจะเป็นเขตพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบทั้งในส่วนพื้นที่ป่าชุมชนของชาวบ้าน ที่ดินทำกินที่อยู่อาศัยและที่สาธารณะอื่นๆ เช่น ถนนหนทาง แหล่งน้ำลำห้วย แต่ชุมชนไม่ได้รับข้อมูลที่แท้จริงที่ชัดเจนเกี่ยวกับผลกระทบของ

โครงการฯ และไม่ได้มีส่วนร่วมในการศึกษาผลกระทบที่จะเกิดขึ้น เช่น การสูญเสียพื้นที่ป่า การพังทลายของหน้าดิน การสูญเสียน้ำ มลภาวะทางฝุ่น ทางเสียง และความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินของตนเอง ตามรัฐธรรมนูญมาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่นก่อนการอนุญาต หรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใด ที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ

จะเห็นว่า ปัญหาที่ตามมาหลังจากโครงการเข้ามาดำเนินการได้มีการกว้านขึ้นที่ดินและการบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าเพื่อหวังค่าเวนคืนมีนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินในบริเวณที่เป็นพื้นที่สร้างเหมืองและพื้นที่ทั้งดิน (จากการขุดเหมือง) ทำให้ป่าถูกบุกรุกพื้นที่กว่า 2,000 ไร่ เพื่อนำมาขายแก่นายทุนโดนมีการนำไปทำสวนส้มเป็นประการแรก ต่อมาเกิดปัญหาการแย่งชิงน้ำตามมา เนื่องจากการทำสวนส้ม เป็นสาเหตุที่นำไปสู่การปรับตัวของชุมชนเพื่อการอยู่รอดในระบบทุนนิยม ปัจจุบันชาวบ้านในพื้นที่ได้มีการปรับระบบการผลิตในการปลูกพืชเชิงพาณิชย์มากขึ้นการใช้น้ำจึงเพิ่มมากขึ้นตามมาและส่งผลกระทบต่อปัญหาน้ำไม่เพียงพอ เกิดการแย่งชิงการใช้น้ำระหว่างต้นน้ำและท้ายน้ำ อีกทั้ง การไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้จัดทำแผนในการสร้างเขื่อนในลำน้ำแม่แตงเพื่อใช้ในการกิจการเหมืองแร่ ได้แก่ เขื่อนแม่แตง เขื่อนห้วยฮ่องจู เขื่อนห้วยหก ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อแย่งชิงน้ำและการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ในพื้นที่ของชุมชนที่อาจจะส่งผลกระทบต่อปัญหาการอพยพชุมชนอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ชุมชนเวียงแหงนั้นได้ใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่แตงมาตลอดหลายชั่วอายุคน จนเกิดกลุ่มวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายที่เป็นเงื่อนไขให้เกิดการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า เป็นธรรมและยั่งยืน เนื่องจากมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนเหล่านี้ได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน การรวมศูนย์อำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐบาลช่วง 100 ปีที่ผ่านมาไม่ได้ให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและยังไม่ตระหนักถึงสิทธิดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่น ทำให้ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลงไปมาก จนก่อให้เกิดสถานการณ์การแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำทั่วประเทศและมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ซึ่งเกิดขึ้นบนฐานความคิดที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยรัฐอ้างอิงอำนาจเหนือทรัพยากรธรรมชาติและมุ่งเป้าหมายในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อพัฒนาทางเศรษฐกิจ ในปีงบประมาณ พ.ศ.2547 กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงได้ทำแผนดำเนินงานเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2546 แต่รัฐเองก็ยังคงเป็นผู้ดำเนินการอยู่

จากฐานคิดดังกล่าวทำให้ชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากการถูกละเมิดสิทธิโดยวิธีการต่าง ๆ ได้ลุกขึ้นปกป้องสิทธิตามธรรมชาติและสิทธิตามประเพณี นโยบายหรือโครงการพัฒนาของรัฐหรือเอกชนที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง อำเภอเวียงแหง 1 ในลุ่มน้ำสาขาย่อยของพื้นที่ลุ่มน้ำ

สาขาปึงส่วนที่ 1 ทำให้มีการถกเถียงและมีการเรียนรู้ร่วมกัน ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 หลายมาตรา อาทิ เช่น มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 56 สิทธิบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพและในการคุ้มครองส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือ คุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ตามกฏหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 79 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน มีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืนตลอดจนควบคุมและกำจัดการะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

จากข้อมูลดังกล่าว ทำให้คณะวิจัยได้ตระถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นบนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ และส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนจำเป็นที่จะต้องได้รับความห่วงใย ศึกษาและให้ความสำคัญต่อสิทธิและภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนในการจัดการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเป็นธรรม และยั่งยืนควบคู่กับการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐ คณะผู้วิจัยจึงทำการศึกษาภายใต้โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กรณีศึกษาลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน โดยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย(สกว.)โดยศึกษาร่วมกับคณะวิจัยชาวบ้านในพื้นที่เพื่อการพัฒนาศักยภาพของทีมิวิจัยชาวบ้าน 7 หมู่บ้านในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อเสริมสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น เสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม/เครือข่ายองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำเดียวกัน อันนำไปสู่แนวทางในการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยผ่านการเรียนรู้ตนเองของชุมชนท้องถิ่น เรียนรู้จากสถานการณ์ภายนอกที่เข้ามามีผลกระทบต่อชุมชนและการปฏิบัติในการใช้สิทธิของชุมชน คณะทีมิวิจัยได้เลือกประเด็นองค์ความรู้และจารีตประเพณีที่มีความเด่นชัดในพื้นที่เป็นประเด็นนำร่องในการศึกษา

ได้แก่ องค์ความรู้ชุมชนกับการจัดการป่าชุมชนและการจัดการระบบเหมืองฝาย โดยใช้พื้นที่ที่มีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาเหมืองแร่ในด เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักใน ความสำคัญของสิทธิชุมชนในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ สนับสนุนให้ชาวบ้านในพื้นที่ เป้าหมายเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนผ่านสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ รวมทั้งการการ รวมตัวขององค์กรชุมชนและเครือข่ายในระดับลุ่มน้ำเพื่อร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆ และประสานงานกับหน่วยราชการในพื้นที่ ผู้นำชาวบ้านทั้งที่ เป็นทางการและไม่เป็นทางการตลอดจนหน่วยงานต่างๆ ภายนอก เพื่อสนับสนุนให้เกิดการ รับรู้ในเรื่องสิทธิชุมชน และเพื่อร่วมกันหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรที่เป็นธรรมและยั่งยืน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และ วัฒนธรรมประเพณี ผ่านสถานการณ์การพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ และนำไปสู่การรวมตัว เป็นกลุ่มหรือองค์กรชุมชน เพื่อประสานความร่วมมือกับหน่วยราชการในพื้นที่เพื่อสามารถใช้สร รมณะแห่งสิทธิภายใต้กฎหมายแห่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

โจทย์ในการศึกษา

1. สภาพภูมินิเวศลุ่มน้ำ/สภาพทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของลุ่มน้ำ สถานะทางกฎหมาย ความสัมพันธ์ของทรัพยากรธรรมชาติกับชุมชน / กลุ่มคนต่าง ๆ และความเข้าใจของชุมชนในเรื่อง สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
2. ประวัติศาสตร์ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน การจัดการเหมืองฝาย และศักยภาพชุมชนในการจัดการป่า การ จัดการน้ำ
3. สถานการณ์ปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชนปัญหาความขัดแย้งในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ พัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงจากอดีตถึงปัจจุบันและสภาพการ เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติ สาเหตุของปัญหาทั้งภายในและภายนอก ผลกระทบ ด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แนวทางแก้ไขปัญหา และข้อเสนอในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

โครงการสิทธิชุมชนศึกษานี้ต้องการตั้งคำถามและเก็บข้อมูลตลอดจนการทำกิจกรรมใน พื้นที่โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนที่เป็นศักยภาพที่ มีอยู่เดิมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องการใช้สิทธิชุมชนในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ และรูปธรรมข้อเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาจากโครงการพัฒนาของรัฐที่ ส่งผลกระทบต่อชุมชน

ตัวชี้วัด

1. ข้อมูลองค์ความรู้ ประเพณี วัฒนธรรมชุมชน เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน และระบบเหมืองฝาย
2. ข้อมูลผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆ และรูปธรรมข้อเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาจากโครงการพัฒนาของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อจัดกระบวนการศึกษาร่วมกับชุมชนในพื้นที่เป้าหมายเกี่ยวกับสิทธิชุมชนและปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชน

ตัวชี้วัด

1. ชาวบ้านมีความรู้เท่าเทียมและสามารถอธิบายเชื่อมโยงความรู้เรื่องสิทธิชุมชนภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นข้อเสนอในการแก้ไขปัญหาจากการพัฒนาเมืองแร่ลิกไนต์ของรัฐบาล
2. ชุมชนในพื้นที่เกิดความตระหนักในสิทธิชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น การประชุมกลุ่ม เวทีการเรียนรู้ต่างๆ เข้าร่วมกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรและการร่วมกันตรวจสอบ โครงการที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนเป็นต้น

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อเสริมสร้างการรวมกลุ่มและการประสานระหว่างองค์กรชุมชน ในพื้นที่ขึ้นเป็นเครือข่ายที่สามารถใช้สิทธิ ในการมีส่วนร่วมติดตามสถานการณ์ทางนโยบายและนำเสนอรูปธรรมข้อเสนอและทางเลือกในการแก้ไขปัญหาจากโครงการพัฒนาของรัฐที่จะมีผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย

ตัวชี้วัด

1. เกิดกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชนที่มีส่วนร่วมและสามารถดำเนินกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างต่อเนื่อง
2. เกิดเครือข่ายองค์กรชุมชนระดับลุ่มน้ำที่สามารถใช้สิทธิในการมีส่วนร่วม และการเชื่อมประสานงาน กับพหุภาคีและเครือข่ายต่างๆ ระดับภาคเพื่อติดตามสถานการณ์ทางนโยบายและนำเสนอรูปธรรม ข้อเสนอและทางเลือกในการพัฒนาโครงการของรัฐที่จะมีผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย
3. ชาวบ้านสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนในพื้นที่กับเครือข่ายอื่นๆ ทั้งสามลุ่มน้ำ (ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน,แม่แตงตอนบนและแม่จัด)

ขอบเขตในการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ ลุ่มน้ำแม่แตง ตอนบน มีชุมชนในหมู่บ้านเป้าหมายหลักที่เลือกมีความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ ดังนี้

-หมู่บ้านกองลม หมู่ 2 เป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านมีความสนใจ เรื่องการจัดการป่าชุมชน และมีพื้นที่ถูกซื้อขาย จับจอง โดยนายทุนภายนอกที่คาดว่า ที่ดินจะถูกเตรียมไว้สำหรับเป็นแหล่งทิ้งหน้าดิน ในการขุดเหมืองแร่ลิไนต์

-หมู่บ้านกองลม หมู่ 10 เป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านมีความสนใจ เรื่องการจัดการป่าชุมชน และมีพื้นที่ถูกซื้อขาย จับจอง โดยนายทุนภายนอกที่คาดว่า ที่ดินจะถูกเตรียมไว้สำหรับเป็นแหล่งทิ้งหน้าดิน ในการขุดเหมืองแร่ลิไนต์

-หมู่บ้านม่วงปอก เป็นหมู่บ้านที่อยู่ใจกลางของการพัฒนาเมืองลิไนต์ ได้รับผลกระทบโดยตรง ทั้งพื้นที่ที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน และที่สำคัญพื้นที่ป่า ที่ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์จะลดน้อยลง เพราะฉะนั้นชาวบ้านจึงเสนอให้มีการปลูกป่าและทำกิจกรรมฟื้นฟูประเพณี ในการจัดการป่าชุมชน ในบริเวณที่เป็นป่าที่หมดสภาพ

-หมู่บ้านสามปู เป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะเป็นป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านให้ความสนใจเรื่องการทำป่าและรวบรวมองค์ความรู้ วัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมในการจัดการป่า โดยการศึกษาผ่านการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

-หมู่บ้านสันตวงดี เป็นหมู่บ้านดั้งเดิม (ชุมชนพื้นราบคนเมืองถิ่นไทยล้านนา ผสมผสานกับชุมชนไทยใหญ่) ชาวบ้านอยากดูแลรักษาป่าตามจารีตประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น ดังนั้นจึงอยากให้มีการประกาศเขตป่าชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถดูแลรักษาและใช้ประโยชน์กับคนในหมู่บ้าน ได้อย่างยั่งยืนและส่งทอดผืนป่าชุมชนที่ชาวบ้านรักษามาตามจารีตประเพณี ให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานสืบไป

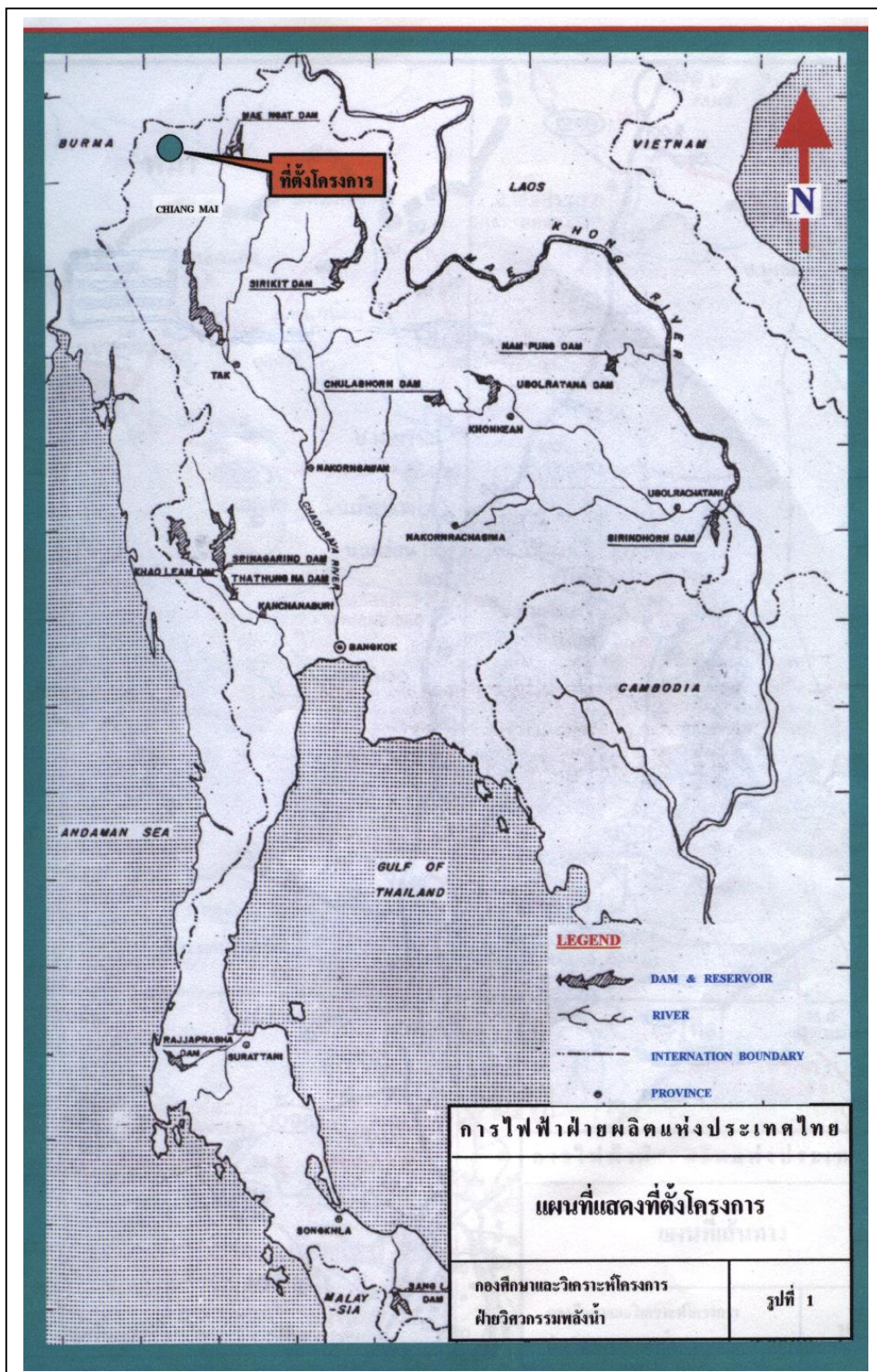
-หมู่บ้านห้วยไคร้ เป็นหมู่บ้านที่จะได้รับผลกระทบจากการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายของรัฐที่มีนโยบายในการผันน้ำแม่แตง เพื่อนำน้ำแม่แตงไปชำระล้าง และใช้ในโครงการพัฒนาเหมืองแร่ ซึ่งคาดว่าจะเกิดผลกระทบภูมิปัญญาในการจัดการน้ำของท้องถิ่น ซึ่งหมู่บ้านห้วยไคร้เป็นหมู่บ้านที่มีระบบการจัดการน้ำแลเหมืองฝายดั้งเดิมของชุมชนอยู่แล้ว

-หมู่บ้านแม่แพลม เป็นชุมชนดั้งเดิม (ชาวเผ่าปกากะญอ) ที่มีศักยภาพองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการจัดการป่าตามวิถีชีวิตชาวบ้านอาศัยอยู่บริเวณป่าต้นน้ำ มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง มีกฎกติการ่วมของชุมชนตามจารีต ประเพณี

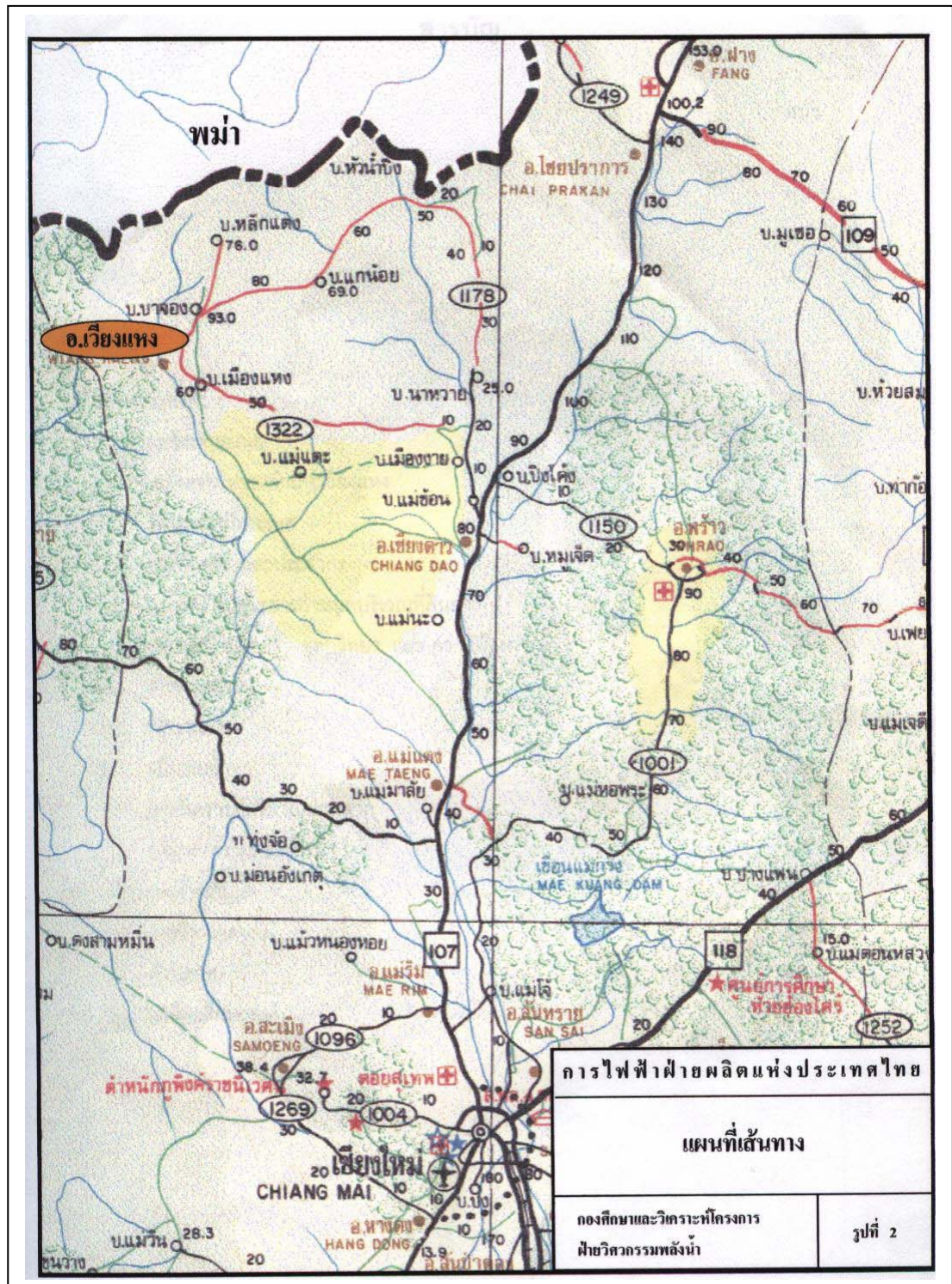
ผลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัย

1. ชาวบ้านเกิดการตระหนัก ตื่นตัวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน
2. พัฒนาองค์ความรู้ที่ได้ในรายละเอียดและนำองค์ความรู้ชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า มาเป็นบทเรียนในการจัดกิจกรรมในเวทีชาวบ้านพร้อมๆ กับการเสริมความรู้ ชาวบ้านให้เชื่อมโยงกับแนวคิดสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ
3. เครือข่ายชาวบ้าน เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้และสรุปบทเรียนองค์ความรู้ชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรแต่ละประเด็นที่ เป็นจุดแข็งของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน ถ่ายทอดสู่กันฟังในเวทีเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน

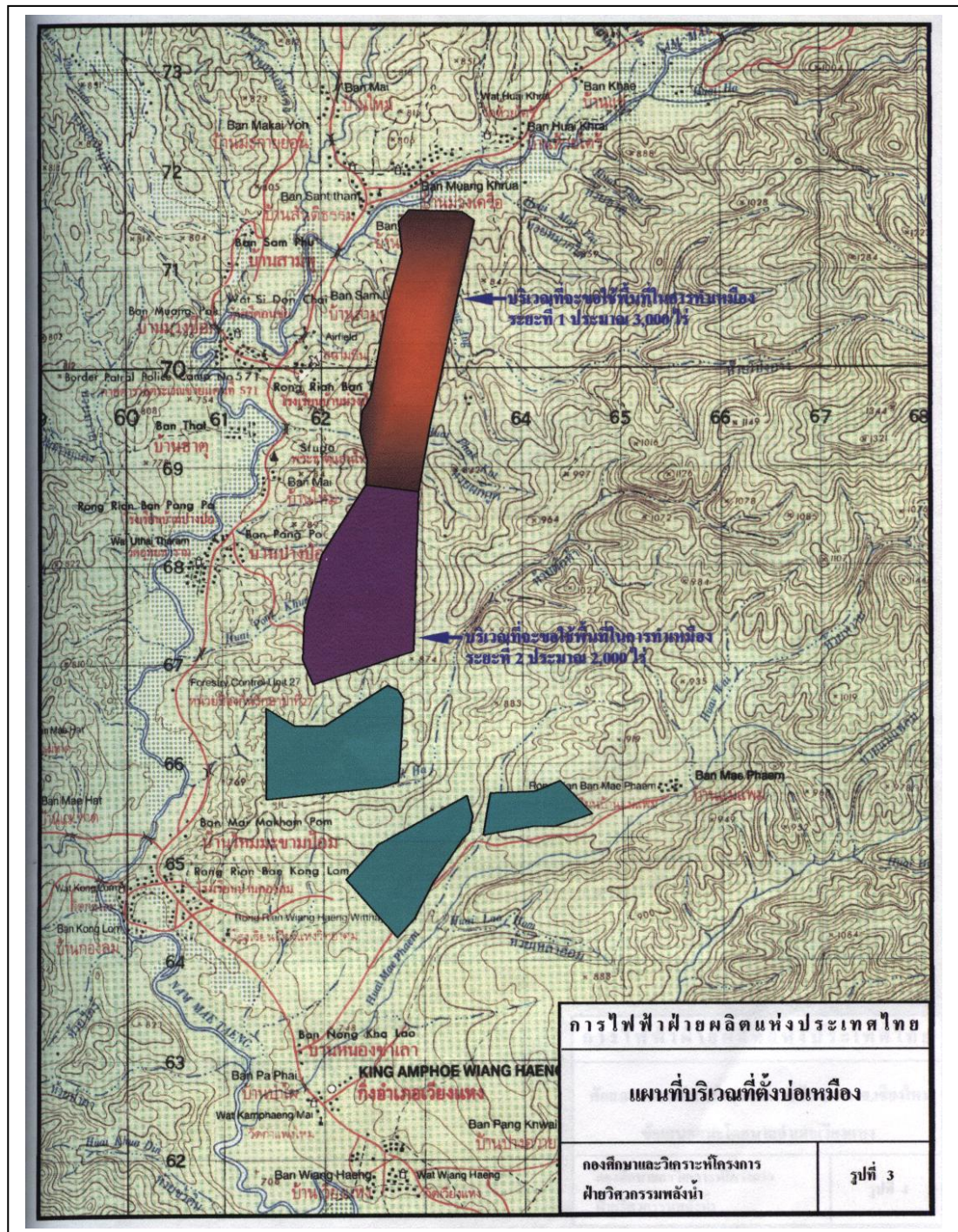
4.ชาวบ้านเกิดความตระหนักถึงสิทธิชุมชนนำไปสู่การปฏิบัติการแห่งสิทธิ จากการได้รับการละเมิดแห่งสิทธิตามรัฐธรรมนูญ

แผนที่ 1.1 แผนที่ตั้งโครงการเหมืองเวียงแหง

แผนที่ 1.2 แผนที่เส้นทาง

แผนที่ 1.3 แผนที่บริเวณที่ตั้งบ่อเหมือง

บทที่ 2

ยุทธศาสตร์และกระบวนการเรียนรู้สิทธิชุมชน

ยุทธศาสตร์ของการทำงานในพื้นที่วิจัย

เริ่มต้นของการทำงาน คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่และบริบทของสังคมชุมชน มีการกำหนดพื้นที่เป้าหมายที่จะทำการศึกษา โดยได้นำเอกสารของโครงการพัฒนาเมืองเวียงแหงที่จะดำเนินการมาเทียบเคียง พบว่า มีหมู่บ้านที่คาดว่าจะเกิดผลกระทบโดยตรงจากการทำเหมืองลิกไนต์ จำนวน 7 หมู่บ้านหลัก ได้แก่ หมู่บ้านกองลม หมู่ 2 หมู่บ้านกองลม หมู่ 10 หมู่บ้านม่วงป้อก หมู่บ้านสามปู หมู่บ้านสันดวงดี หมู่บ้านห้วยไคร้ หมู่บ้านแม่แพลม

ต่อมาคณะผู้วิจัยวางแผนโดยการกำหนดยุทธศาสตร์ ดังนี้

- 1.เลือกประเด็นองค์ความรู้และจารีตประเพณีที่มีความเด่นชัดในพื้นที่เป็นประเด็นนำร่องในการศึกษา ได้แก่ องค์ความรู้ชุมชนกับการจัดการป่าชุมชน และการจัดการระบบเหมืองฝาย โดยใช้พื้นที่ที่มีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาเมืองแร่ลิกไนต์เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักในความสำคัญของสิทธิชุมชนในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.มีการสนับสนุนให้ชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนผ่านสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ รวมทั้งการรวมตัวขององค์กรชุมชนและเครือข่ายในระดับลุ่มน้ำเพื่อร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆ
- 3.มีการประสานงานกับหน่วยราชการในพื้นที่ ผู้นำชาวบ้านทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการตลอดจนหน่วยงานต่างๆ ภายนอก เพื่อสนับสนุนให้เกิดการรับรู้ในเรื่องสิทธิชุมชน และเพื่อร่วมกันหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรที่เป็นธรรมและยั่งยืน

หลังจากนั้นคณะผู้วิจัยได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายของโครงการฯ โดยให้กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และวัฒนธรรมประเพณี ผ่านสถานการณ์การพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ และนำไปสู่การรวมตัวเป็นกลุ่มหรือองค์กรชุมชนเพื่อประสานความร่วมมือกับหน่วยราชการในพื้นที่เพื่อสามารถใช้สิทธิภายใต้กฎหมายแห่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

จากข้อมูลเชิงสำรวจเบื้องต้นและการเลือกพื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด ของการเริ่มต้นโครงการฯ นำไปสู่การแยกแยะประเด็นในการทำวิจัย ดังต่อไปนี้ ประการแรก คือการศึกษาสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในมิติลุ่มน้ำที่ยังปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนผ่านกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนและปัจจัยที่ทำให้ยังดำรงอยู่ ประการที่สอง คือ การศึกษาเงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำแม่แตงตอนบนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ประการที่สาม คือการศึกษาชุมชนมีการปรับตัวในการดำรงรักษาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประการที่สี่ คือ การศึกษาว่า ชุมชนจะเรียนรู้และตระหนักต่อสิทธิชุมชน ในการจัดการทรัพยากร

ลุ่มน้ำ โดยการรวมกลุ่มและเครือข่ายองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งและเข้ามามีส่วนร่วมประสานความร่วมมือกับพหุภาคีในการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ (ที่เชื่อมโยงฐานทรัพยากรดิน – น้ำ – ป่า) ที่มีความเหมาะสม สอดคล้อง เป็นธรรมและยั่งยืน และประการสุดท้าย คือ การศึกษาชุมชนมีแนวทางแก้ไขปัญา และข้อเสนอในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำในอนาคต

ประเด็นของการวิจัยที่เห็น ทำให้เกิดการตั้งคำถามและเก็บข้อมูลในพื้นที่ตามกิจกรรมที่วางไว้เพื่อนำไปสู่วัตถุประสงค์ของการวิจัย การทำวิจัยภาคสนามเป็นหัวใจของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างองค์ความรู้และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรมตามประเพณี และปัญหาที่เกิดผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ การทำภาคสนามในโครงการวิจัยนี้ต้องใช้ผู้ช่วยวิจัยที่เป็นชาวบ้าน ประกอบด้วย นักวิจัยท้องถิ่น ผู้นำชาวบ้าน และผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนคอยช่วยเก็บข้อมูลในพื้นที่ให้เนื่องจากการทำงานของคณะผู้วิจัยในหลาย ๆ พื้นที่พร้อมกันย่อมเป็นไปได้ยาก โดยคณะผู้วิจัยลงพื้นที่เป็นครั้งคราวเพื่อไปสัมภาษณ์ จัดเวที สร้างการเรียนรู้ และติดตามประเด็นบางเรื่องที่มีนัยสำคัญในพื้นที่เหล่านั้น การทำงานสนามในแต่ละหมู่บ้านจึงมีลักษณะที่ไม่เหมือนกัน และประเด็นศึกษาของแต่ละหมู่บ้านก็มีเนื้อหาที่แตกต่างกันออกไป ส่วนประเด็นหลักสำหรับปัญหาโครงการพัฒนาเมืองเวียงแหงมีมุมมองบางประการที่ร่วมกัน จึงสามารถนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมได้ โดยได้แบ่งกระบวนการของการเรียนรู้ ดังนี้

1. การเรียนรู้จักตนเอง ได้แก่ การเรียนรู้วิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง ขององค์กรชาวบ้าน สภาพปัญหาที่เกี่ยวกับทรัพยากรที่ชาวบ้านเผชิญ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากร ความสำคัญของระบบนิเวศที่เชื่อมโยงกับพิธีกรรมและวัฒนธรรมชุมชน การเรียนรู้เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งในแง่ของคุณค่าทางอาหาร ยารักษาโรค และประโยชน์ต่อวิถีชีวิตในด้านต่างๆ

2. การเรียนรู้สถานการณ์จากภายนอก ได้แก่ การเรียนรู้ในการวิเคราะห์ เพื่อเชื่อมโยงสถานการณ์ปัญหาภายนอกที่มีผลกระทบต่อชุมชน เช่น นโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐ ประเทศไทยกับระบบตลาดและหนี้สินของรัฐบาล, กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร

3. การเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชน ได้แก่ การเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิชุมชนและแนวทางในการรวมตัวเป็นเครือข่าย และใช้ประโยชน์จากกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กฎหมายรัฐธรรมนูญ หมวดที่ 2 (มาตรา 46,56,59,) หมวดที่ 3 (มาตรา 79)

4. การเรียนรู้การพัฒนาสมรรถนะแห่งสิทธิ ได้แก่ การสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวโดยสันติวิธี, การเสนอข้อเสนอสื่อและแผนปฏิบัติการในการจัดการทรัพยากรในเชิงกฎหมายและนโยบายของรัฐ, การนำเสนอข้อมูลเพื่อสื่อสารให้สาธารณชนได้รับทราบผ่านสื่อมวลชนและจัดเวทีสาธารณะ

ในการทำงานในพื้นที่คณะผู้วิจัยได้มีการวางแผนการดำเนินการเป็น 5 ระยะ คือระยะที่ 1 เดือนตุลาคม 2546- เดือนมีนาคม 2547 ระยะที่ 2 เดือนเมษายน 2547 – เดือนกันยายน 2547 ระยะที่ 3 เดือนตุลาคม 2547 – เดือนมีนาคม 2548 ระยะที่ 4 เดือนเมษายน 2548 – เดือนกันยายน 2548 ระยะที่ 5 เดือนตุลาคม 2548 – เดือนมีนาคม 2549 ปรากฏผลการดำเนินการตามลำดับดังต่อไปนี้

ประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมากับการนำไปสู่การเรียนรู้สิทธิชุมชน

ในการทำงานของคณะผู้วิจัยที่เข้าไปเสริมสร้างการเรียนรู้นั้น ได้อาศัยกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีทีมวิจัยชาวบ้านที่ประกอบด้วยหลายฝ่าย ทางผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้เฒ่าผู้แก่ เพื่อการเข้าถึงเป้าหมายและตอบคำถามโจทย์ ดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ซึ่งการทำงานแต่ละครั้งทั้งคณะผู้วิจัย และทีมวิจัยชาวบ้านได้ร่วมกันประชุมทุกเดือน ๆ ละ 1 ครั้ง เพื่อทำความเข้าใจโครงการวิจัย กระบวนการ โจทย์ร่วมกัน มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานในพื้นที่ร่วมกัน และได้ปรับปรุงกระบวนการทำงานเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ร่วมกัน ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่เป็นทีมวิจัยชาวบ้าน ผู้ช่วยนักวิจัยและบางครั้งมีทีมประสานงานส่วนกลางเข้าร่วม โดยมีเนื้อหาของการประชุมหลัก ๆ คือ 1) การทบทวนผลของการดำเนินงานตามแผนกิจกรรมที่ผ่านมา ปัญหาอุปสรรค จุดอ่อน จุดแข็ง เพื่อร่วมกันคิดหาทางออกและแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน 2) การติดตามประมวลสถานการณ์ปัญหาทั้งปัจจัยภายใน ภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีเหมืองลิกไนต์ 3) การวางแผนการดำเนินงานทั้งรูปแบบเนื้อหา กระบวนการวิจัยในการเข้าไปเสริมสร้างการเรียนรู้กับชุมชนพื้นที่เป้าหมายและการขยายเครือข่ายในพื้นที่ ลุ่มน้ำอื่นๆ ของแต่ละเดือน ตามแผนงาน กิจกรรม

นอกจากการเรียนรู้ของทีมวิจัยในการศึกษาเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนเพื่อการนำไปขยายแนวคิดต่อให้กับชุมชนโดยการประชุม ทบทวน ปรับแผน และวางแผนดำเนินงานแล้วนั้นยังมีสิ่งที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ต่อมา คือ การนำทีมวิจัยชาวบ้านและชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ไปศึกษาดูงานเพื่อสร้างเสริมเพิ่มพูนความรู้ประสบการณ์ อันดับแรก มีกำหนดการไปศึกษาดูงานการจัดการป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน แต่หลังจากที่มีการประชุมทีมวิจัยแล้วได้มีความเห็นว่า การศึกษาดูงานจัดการป่าชุมชนตามแผนได้กำหนดไว้ที่บ้านทุ่งยาวนั้นมีเหตุผลหลายประการ เช่น ใช้เวลาในการเดินทาง และไม่สะดวกในการเตรียม ประสานงาน ประกอบกับคณะที่จะไปมีภาระกิจมากไม่สามารถไปได้หลายวัน ทีมวิจัยจึงได้ปรึกษากันและเห็นว่า อำเภอเชียงดาวเป็นพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง จนเป็นที่ยอมรับทั้งจากชาวบ้านในเขตอำเภอเชียงดาวและบุคคลทั่วไปที่ได้มีโอกาสเข้าไปศึกษา การศึกษาดูงานในครั้งนี้ทำให้ทีมวิจัยและชาวบ้านที่เข้าร่วมได้เรียนรู้ถึงการจัดการป่าชุมชนอย่างมีระบบและเป็นธรรมต่อชาวบ้าน และทำให้ทีมวิจัยและชาวบ้านที่เข้าร่วมได้เล็งเห็นความสำคัญของการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนเองเป็นแหล่งอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และเป็นแหล่งอาหาร อีกทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนท้องถิ่นด้วย ประการต่อมา ทีมวิจัยชาวบ้านมีความคิดร่วมกันโดยได้เดินทางไปศึกษาดูงานในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐในจังหวัดลำพูนและลำปาง ทีมวิจัยและชาวบ้านที่เข้าร่วมได้เปลี่ยนพื้นที่จากจังหวัดลำพูนและจังหวัดลำปางและยังได้ไปที่โครงการเหมืองแร่โปแตช จังหวัดอุดรธานี อีกด้วย ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาของรัฐเช่นกันและมีความคล้ายคลึงกับพื้นที่โครงการเหมืองลิกไนต์ อำเภอเวียงแหง ในการไปศึกษาดูงานทีมวิจัยและชาวบ้านที่เข้าร่วม ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคมเพื่อรักษาสีเขียวของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นของชาวบ้านโนนสมบูรณ์ จังหวัด

อุดรธานี ประการสุดท้ายของการศึกษาดูงานนั้น ทีมวิจัยได้ไปศึกษาเรื่องปัญหาการจัดการกลุ่มผู้ใช้น้ำ อำเภอเชียงดาว ทีมวิจัยชาวบ้านและผู้เข้าร่วมได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงกระบวนการจัดการน้ำโดยชาวบ้าน ซึ่งได้ดำเนินการมาช้านานแล้ว นับว่าเป็นการจัดการน้ำที่ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ด้วยการจัดการโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการและบำรุงรักษาและยังเป็นการจัดการการใช้น้ำที่เป็นธรรมต่อสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นการแบ่งปันทรัพยากรให้เกิดความเท่าเทียมกัน

ภายหลังจากการที่ทีมวิจัยและชาวบ้านได้ไปศึกษาดูงานการจัดการป่าชุมชน พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ และปัญหาการจัดการกลุ่มผู้ใช้น้ำ ได้มีการขับเคลื่อนของการจัดกิจกรรมป่าชุมชน คณะผู้วิจัยโดยการเสนอของทีมงานวิจัยชาวบ้านได้จัดให้มีเวทีวิเคราะห์ปัญหาเพื่อจัดทำป่าชุมชน โดยการเริ่มจากผู้ช่วยนักวิจัยและทีมงานวิจัยชาวบ้านร่วมกับวิทยากรภายนอก ทั้งเครือข่ายป่าชุมชน ภาคเหนือ สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือและเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอเชียงดาว ได้ร่วมกันกำหนดเนื้อหา รูปแบบของการจัดการป่าชุมชน และทีมงานวิจัยชาวบ้านได้เข้าไปเตรียมชาวบ้าน เตรียมประเด็นร่วมกับชาวบ้าน จัดตารางกำหนดวัน เวลา สถานที่ของการจัดเวทีดังกล่าว จากนั้นได้เริ่มการจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาเพื่อทำป่าชุมชน ตามพื้นที่เป้าหมายซึ่งได้กำหนดไว้ในแผนงานทั้งหมด 7 หมู่บ้าน โดยมีรายละเอียดในการสร้างการเรียนรู้และการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อการจัดการป่าชุมชน ดังนี้ 1) ร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาในการจัดการป่าแต่ละหมู่บ้าน ทบทวนบทเรียน ประสบการณ์ ปัจจัยภายใน ภายนอก ที่มีต่อการจัดการป่า 2) การเชื่อมโยงสถานการณ์ปัญหาการจัดการป่ากับประเด็นเชิงนโยบายทั้ง พ.ร.บ. ป่าชุมชน กำหนดรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะมาตรา 46,56,79 โดยวิทยากรภายนอก 3) การวางแผนงานในการจัดการป่าชุมชน พร้อมกับร่วมกันลงมือปฏิบัติการทั้งการกำหนดแนวเขตป่า การทบทวนกฎระเบียบ การใช้ประโยชน์จากป่า คณะกรรมการ โดยทีมงานวิจัยชาวบ้านร่วมติดตามผลการดำเนินงานเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง ต่อมาทีมงานวิจัยร่วมกับชาวบ้านได้ขยายการดำเนินการจัดการป่าเพิ่มเข้าอีก 2 หมู่บ้าน นอกพื้นที่โครงการสิทธิ คือ บ้านแม่หาด บ้านนามน ซึ่งเป็นการขยายพื้นที่ทางสังคม และขยายเครือข่ายป่าชุมชนของอำเภอเวียงแหง ป่าชุมชนทั้ง 8 หมู่บ้านที่เกิดขึ้นอาศัยการเข้าไปเรียนรู้ในที่ต่าง ๆ และการวิเคราะห์สังเคราะห์ของชุมชนจึงเกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ดีพื้นที่ที่ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดให้เป็นป่าชุมชนนั้น ส่วนใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่ป่านุรักษ์ทั้งอุทยานแห่งชาติ ป่าสงวนแห่งชาติ ยังมีข้อจำกัดที่จะต้องเข้าไปสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นการใช้ประโยชน์จากป่ากับกฎหมายป่าไม้ที่มีอยู่เดิมรวมทั้งกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้

เนื่องจากในพื้นที่วิจัยมีการดำเนินงานของโครงการพัฒนาของรัฐ ทำให้ชาวบ้านต้องหันมามองถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น จึงได้มีเวทีวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนาของรัฐ โดยคณะผู้วิจัยและทีมงานวิจัยชาวบ้านได้ร่วมกันจัดเวทีดังกล่าวขึ้นระหว่างวันที่ 10-11 ก.พ.2547 ณ วัดม่วงป๋อก ตำบลแสนไห อำเภอเวียงแหง เชียงใหม่ ร่วมกับเครือข่ายนักธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เครือข่ายองค์กรพันธมิตร นักวิชาการ มาร่วมแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็นโครงการพัฒนาเหมืองลิกไนต์ อำเภอเวียงแหง ในขณะนั้นอยู่ในระหว่างการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

(EIA) ซึ่งดำเนินการโดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) มีเนื้อหาของการพูดคุย 4 ประเด็น คือ 1.ความจำเป็นด้านพลังงาน 2.ผลกระทบที่เกิดขึ้นกรณีเหมืองลิกไนต์ที่เหมาะสม 3. รายงานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่เหมาะสม 4.แนวทางแก้ไขปัญหาของชาวบ้านต่อกรณีโครงการเหมืองลิกไนต์ อำเภอเวียงแหง เป็นเวทีเปิดที่ให้โอกาสทั้งตัวแทนชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้กำหนด ผู้ใหญ่บ้านได้ให้ข้อมูล และผู้ที่มาร่วมได้แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยน โดยมีความคิดเห็นร่วมกันในการให้มีแผนปฏิบัติการภาคประชาชนต่อโครงการฯ ดังกล่าวขึ้นมา

จากประเด็นของโครงการพัฒนาของรัฐ ซึ่งเป็นการมองจากข้างบนลงมายังพื้นที่ ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านเองไม่มีความต้องการขั้นพื้นฐานของวิถีชีวิต ชาวบ้านเองต้องหาจุดแข็งของชุมชนและวิถีชีวิตที่ผ่านมาและยังดำรงอยู่ จึงมองถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น กระบวนการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ผ่านเวทีวิเคราะห์ข้อมูลการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า 7 หมู่บ้าน ทีมวิจัยชาวบ้านและผู้เข้าร่วมได้เรียนรู้ถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นของตนและร่วมกันหาวิธีป้องกัน แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันอย่างมีระบบ ทบทวนความสำเร็จและความล้มเหลวของชุมชนกับการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ทั้ง 7 หมู่บ้าน และได้นำข้อมูลที่ได้ทำการศึกษามาเชื่อมโยงให้เห็นประเด็นต่าง ๆ เป็นการทบทวนชุดข้อมูล โดยการเล่าประสบการณ์ในการจัดการเหมืองฝาย การจัดการป่าชุมชน สะท้อนประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดการแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา และกระบวนการในการศึกษาผลผลิตจากป่า ตลอดจนการนำเรื่องขององค์ความรู้มาเป็นประเด็นในการพูดคุย ได้แก่ ความสัมพันธ์ในชุมชนวิถีชีวิตคน/ชุมชนการดำเนินชีวิต และสิทธิชุมชนที่มีอยู่ตามกฎหมายที่ตราไว้

ประเด็นของการวิจัยตามโจทย์ของการศึกษามีความจำเป็นที่จะต้องชี้ชัดขององค์ความรู้ซึ่งด้านการจัดการน้ำได้จัดเวทีถอดองค์ความรู้ในการจัดการน้ำเหมืองฝายกรณีศึกษาฝายปางเต๋อบ้านห้วยไคร้ โดยทีมวิจัยชาวบ้าน ทีมส่วนกลาง กลุ่มผู้ใช้น้ำ ชาวบ้านจากบ้านห้วยไคร้ ได้ร่วมกันกำหนดกรอบเนื้อหา รูปแบบของการศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน ในประเด็นการจัดการน้ำเหมืองฝายบ้านห้วยไคร้ ทางด้านสภาพภูมินิเวศน์ กฎกติกา ผู้ใช้น้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพและกระบวนการผลิตการเกษตรที่อาศัยสายน้ำ ยังเชื่อมโยงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำรงชีพด้านอาหาร เศรษฐกิจ และมีจิตสำนึก โดยความเชื่อวัฒนธรรมประเพณีทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักถึงคุณค่า สะท้อนถึงสภาพอดีตจนถึงปัจจุบันมีการนำไปสู่การปฏิบัติการที่จะหาวิธีในการจัดการน้ำให้เกิดความเป็นธรรม ขณะเดียวกันชุมชนก็ยังได้ตระหนักถึงทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของตนเอง ชุมชนเองได้เรียนรู้ร่วมกันไม่เฉพาะแต่น้ำที่ใช้ในการเกษตรเท่านั้นแต่ยังมองถึงคุณค่าของสายน้ำที่เอื้อต่อการดำรงชีพ เกิดความรักและห่วงแหนร่วมกันนำไปสู่การร่วมกันอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากสายน้ำร่วมกันต่อไป

ส่วนในประเด็นของการศึกษาการจัดการป่าได้มีการจัดเวทีถอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการจัดการป่า ที่ทีมวิจัยชาวบ้าน ทีมส่วนกลาง ชาวบ้านในหมู่บ้านเป้าหมาย ได้ร่วมกันทำการศึกษา ในการศึกษาได้แยกศึกษาเป็นประเด็นไป ซึ่งได้ทำการจัดเวทีถอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการจัดการป่า ในเรื่องของสภาพทั่วไปของพื้นที่ป่าและภูมิปัญญาในการหาของป่า ผลผลิตจากป่า ด้านพืช สัตว์ สมุนไพร จนถึงจำนวน / ราคา ในรอบปี ความสำเร็จและความ

ล้มเหลวของชุมชนกับการจัดการป่า โดยภาพรวม แต่ได้ศึกษาเฉพาะบ้านแม่แพมที่เป็นชนเผ่าซึ่งมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับป่าเป็นกรณีศึกษาหนึ่งหมู่บ้านเพื่อให้ได้เห็นชัดเจนเป็นกรณีศึกษา

การศึกษาการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมตามที่โครงการสิทธิฯ ได้เข้าไปสร้างการเรียนรู้แล้ว พร้อมกับการสนับสนุนการลงมือปฏิบัติการใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า 7 หมู่บ้าน โดยทีมวิจัยชาวบ้านและชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติการใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ได้เรียนรู้ถึงสภาพทรัพยากรที่ชุมชน และได้ตระหนักถึงการดูแล รักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และกิจกรรมปฏิบัติการใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรนี้ ได้ก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน ที่จะร่วมมือร่วมใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน เช่น การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติบ้านสามปู กำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา-ปล่อยพันธุ์ปลา พิธีเลี้ยงขอบคุนป่า การบวชป่าบ้านแม่แพม การบวชป่าเฉลิมพระเกียรติบ้านม่วงป็อก และพิธีสืบชะตาน้ำแม่แตงบ้านกงลม กิจกรรมพัฒนาแหล่งน้ำตกแม่ลาดและใส่ปุ๋ยไม้ไผ่ไร่บ้านสามปู กิจกรรมปลูกป่าไม้ไผ่ไร่บ้านม่วงป็อก กิจกรรมกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ปล่อยปลา และปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติบ้านห้วยไคร้ กิจกรรมปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติบ้านกงลม หมู่ 2 หมู่ 10 และบ้านแม่แพม กิจกรรมกำหนดเขตป่าบ้านสามปู เป็นต้น

ในขั้นตอนของการเรียนรู้สนับสนุนให้ใช้สิทธิฯ ในขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวก็ยังมีติดตามผลการดำเนินงานในพื้นที่ ทีมวิจัยชาวบ้านได้มีการติดตามผลการดำเนินงานผ่านกิจกรรมต่างๆ ตามแผนและการดำเนินงานของชุมชน ความเคลื่อนไหวปัญหาต่าง ๆ ที่สร้างความเดือดร้อนให้ชุมชนทั้ง ภาครัฐและเอกชน โดยได้นำเอาปัญหา อุปสรรค ตลอดจนจุดอ่อนที่ชุมชนประสบปัญหาอยู่มาแก้ไข และส่งเสริมในจุดแข็งของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และเป็นแบบอย่างของชุมชนอื่นๆ ต่อไป ตลอดจนขยายแนวคิดการร่วมกันจัดการทรัพยากรโดยประชาชนมีส่วนร่วมออกไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้ดำเนินการหรือยังไม่เห็นความสำคัญของฐานทรัพยากรที่มีอยู่

ด้วยโครงการสิทธิฯ มีทีมวิจัยได้เข้าไปจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชน การศึกษาตนเองของชุมชนเพื่อนำไปเชื่อมกับประเด็นที่เป็นปัญหา และมีองค์ความรู้ที่เป็นจุดแข็งของชุมชนการจัดเวทีพูดคุย เวทีถอดองค์ความรู้ การลงมือปฏิบัติการใช้สิทธิฯ ยังไม่พอเพียงสำหรับการสรุปเป็นองค์ความรู้ดังนั้น บางครั้งทีมวิจัยชาวบ้านได้ลงพื้นที่จัดเก็บ สัมภาษณ์ บันทึกข้อมูลในชุมชนเพิ่มเติมจากข้อมูลที่ยังขาดหายจากเวทีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน ผลผลิตจากป่าชุมชน และการจัดการระบบเหมืองฝาย ตลอดจนความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีในการจัดการป่าชุมชนและการจัดการเหมืองฝาย ความเคลื่อนไหวในพื้นที่ของการเข้าไปของโครงการพัฒนาเมืองเวียงแหง ข้อมูลที่ได้จากเวที จากการจัดเก็บทำให้คณะผู้วิจัยและทีมวิจัยชาวบ้านสามารถนำข้อมูลความรู้ และแนวคิดเข้าร่วมเวทีเครือข่ายระดับภาค ร่วมกับเครือข่ายองค์กรพันธมิตร ทั้งการประชุม สัมมนา เวทีทางวิชาการ การเข้าร่วมวางแผนและนโยบาย ที่เกี่ยวกับข้องกับประเด็นฐานทรัพยากรฯ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นของเหมืองลิกไนต์ จะมีตัวแทนทีมวิจัย ตัวแทนชาวบ้านเข้าร่วมแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็นและนำเสนอสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่เข้าเชื่อมโยงให้เกิดการแก้ไขปัญหาในระดับนโยบายตลอดมา

วิทยุชุมชนกับการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมต่อสิทธิชุมชนเวียงแหง

การปฏิบัติการแห่งสิทธิในการจัดตั้งวิทยุชุมชน สืบเนื่องมาจากการไปศึกษาดูงาน ผลกระทบที่เกิดจากโครงการพัฒนาของรัฐ กรณีโครงการเหมืองแร่โปแตช จังหวัดอุดรธานี โดยโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน มีทีมวิจัยชาวบ้านและชาวบ้านไปร่วม แลกเปลี่ยนในพื้นที่ และเกิดแนวคิดที่จะจัดตั้งวิทยุชุมชนขึ้นในพื้นที่เวียงแหง อันประกอบด้วย 3 ตำบล 23 หมู่บ้าน ประชากรประมาณ 25,000 คน เนื้อที่ประมาณ 494 ตารางกิโลเมตร โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของข้อมูลข่าวสารที่สนองตอบต่อความต้องการอันหลากหลาย ของชุมชน สนับสนุนแนวนโยบายแห่งรัฐด้านการศึกษาแก่ชุมชนอย่างบูรณาการ สร้างความเข้าใจ ตลอดจนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาให้ชุมชนเข้มแข็งยิ่งขึ้น จัดให้มีการกระจายเสียงเพื่อเผยแพร่ธรรมะ สารที่เป็นประโยชน์ตามแนวพุทธในการพัฒนาจิต อันจะเป็นการยกระดับเข้าสู่ความเป็นอารยชนของพุทธศาสนิกชนอย่างแท้จริง ดำเนินการบริหาร กระจายเสียงอยู่ภายในกรอบของบัญญัติแห่งกฎหมาย ที่เกี่ยวข้องภายใต้ กฎหมายรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย 2540 ร่วมมือกับส่วนราชการ องค์กรเอกชน และองค์กรการกุศลอื่น ๆ เกี่ยวกับกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะท้องถิ่น ให้บริการสาธารณะโดยไม่แสวงหากำไรทาง ธุรกิจการค้าหรือผลประโยชน์อื่นใด ไม่ดำเนินการเกี่ยวข้องในทางการเมืองแต่ประการใด

งบประมาณในการดำเนินการเริ่มจากองค์กรในเครือข่ายในพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมายและพื้นที่หมู่บ้าน ขยายแนวร่วม เงินออมทรัพย์บ้านจอง ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน พลังงานทางเลือก โครงการสิทธิ ชุมชนศึกษาภาคเหนือ เครือข่ายทรัพยากรกลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ทั้งหมดด้วยความสมัครใจ รวม เป็นเงิน 68,800 บาท การดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ สถานที่ตั้งปฏิบัติการวัดบ้านกองลม ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้ทุกองค์กรได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เนื้อหารายการประกอบด้วยการศึกษา, ศาสนา, วัฒนธรรม, ประเพณี 20% ข้อมูลข่าวสาร, สาร, บริการทั่วไป 20% รายการด้านสิ่งแวดล้อม, ฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่า 10% ความรู้ด้าน กฎหมาย 20% งานอาชีพ, การเกษตร, ออมทรัพย์ 20% สารบันเทิง 10% จากการใช้วิทยุ ชุมชนในการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ โดยไม่ใช่เพียงเพื่อการนำไปคัดค้านโครงการพัฒนาเมืองเวียงแหง ชุมชนเห็นว่าเป็นการลดการขัดแย้งของชุมชนเองเพราะแต่ละฝ่ายได้เข้าไปใช้การอ้างสิทธิที่รับรู้ ข้อมูลข่าวสารอย่างหลากหลายและเป็นธรรม การปฏิบัติการช่วงเริ่มแรกก่อให้เกิดปัญหาคือคลื่นวิทยุ ครอบคลุณโทรศัพท์มือถือ (ช่อง 7) เฉพาะผู้ที่เสื่ออากาศเท่านั้น พื้นที่ที่มีปัญหามากที่สุดคือ บ้านกองลม หมู่ที่ 2, 10 จึงได้มีการประชุมหาทางแก้ไข เบื้องต้นให้ช่างเทคนิคปรับปรุงแก้ไข และจัดแบ่ง เวลาในการออกอากาศ ตั้งแต่เวลา 06.00 น. - 18.00 น. เพราะชาวบ้านจะดูทีวีในช่วงตอนเย็น หลังจากเลิกทำงาน

จากการที่ชุมชนได้จัดตั้งวิทยุชุมชนขึ้นโดยความร่วมมือของทุกฝ่ายทำให้เกิดจิตสำนึกของ การมีส่วนร่วมในการมีสิทธิในการบริหารจัดการในการจัดสรรคลื่นความถี่ที่จะสื่อถึงข้อมูลที่เป็น ประโยชน์ในเนื้อหาสาระ ด้านการศึกษา ศาสนา ศิลป และวัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านอาชีพ การงาน และสารทั่วไปได้ ซึ่งถือว่าการใช้สิทธิร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ของชุมชนเอง การ

ดำเนินการวิทยุชุมชนที่ผ่านมามีประมาณ 7 เดือน พบว่า ยังไม่ได้รับผลสำเร็จเท่าที่ควรตามวัตถุประสงค์ เนื่องจากว่าการพูดออกอากาศของผู้จัดรายการบางรายยังขาดทักษะในการจัดรายการทำให้เกิดผลทางที่ลบ จึงมีการวางแผนทบทวนและปรับปรุง ให้เป็นสื่อของการเรียนรู้ในชุมชน ถึงแม้ว่าโครงการสิทธิชุมชนศึกษา จะสิ้นสุดโครงการแล้วก็ตาม วิทยุชุมชนก็ยังเป็นสื่อการเรียนรู้ที่คู่กับชุมชนเวียงแหงสืบไป ทั้งนี้ก็เพราะด้วยวิถีทางแห่งการปรับตัวของชุมชนในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ และในการศึกษาเพื่อการตั้งรับสิ่งที่เข้ามาสู่เวียงแหงอันจะนำไปสู่การละเมิดสิทธิชุมชนในอนาคต ดังที่ปรากฏตามที่ผ่านมา

การทำงานกับการจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูล

การจัดเวทีแต่ละครั้งเริ่มมาจากการประชุมที่มิจัย เนื่องจากว่าการจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูล การจัดการทรัพยากรในพื้นที่นั้นใครจะรู้ดีไปกว่าชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับฐานทรัพยากรมาช้านาน อีกทั้งที่มิจัยชาวบ้านยังร่วมกับชุมชนได้มีการศึกษาข้อมูลองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เวียงแหง ทั้งเรื่องวิถีชีวิต จารีตประเพณี วัฒนธรรม ข้อมูลฐานทรัพยากร รวมทั้งมีการปฏิบัติการจริงในเรื่องต่าง เช่น การจัดการป่าชุมชน การจัดการองค์กรเหมืองฝาย การจัดทำแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาสายน้ำแม่แตง การศึกษาผลผลิตจากป่า โดยมีการร่วมกันจัดบทบาทหน้าที่ของที่มิจัยชาวบ้านตามแต่ความถนัดชำนาญเฉพาะเรื่อง

พอบุญยืน กาใจ เป็นหนึ่งในที่มิจัยที่เข้ามามีส่วนในการจัดการองค์กรเหมืองฝายห้วยแม่ลาด ตั้งแต่เริ่มต้นการขุดลำเหมืองสายเดิม พอบุญยืน เป็นคนหนุ่มในตอนนั้นที่เข้าร่วมกับชาวบ้านแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำ เกิดกฏกติกาการใช้น้ำที่แปลกไปจากที่อื่นอยู่อย่างหนึ่ง คือ มีการเพิ่มน้ำขึ้นมา 1 นิ้ว จากที่มีอยู่เพื่อให้เป็นน้ำที่ซึมลงไปในดิน อันจะทำให้ชาวบ้านจะได้รับตามน้ำที่ตกลงกันไว้ ทำให้เห็นการจัดการปัญหาของระบบองค์กรเหมืองฝายว่าวางไว้ที่บนพื้นฐานความยุติธรรม อีกทั้งยังทำให้เห็นเรื่องสิทธิร่วมผ่านการบอกเล่าของ พอบุญยืน ว่า ชาวบ้านสามารถที่จะปล่อยวัวควายไว้ในที่นาของใครก็ได้เมื่อสิ้นสุดฤดูการเก็บเกี่ยว แต่หากวิถีชีวิตที่ส่งเสริมเพาะปลูกของชุมชนจะต้องแลกกับการเข้ามาของระบบภูมิปัญญาที่ไร้อันตอ อย่างโครงการเหมืองแร่ลิคไนต์ก็ถือว่าเป็นการสูญเสียที่เปรียบเทียบค่ากันไม่ได้

นายคำ ตุ่นหล้า ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง ส.อบต.บ้านกงลม หนึ่งในที่มิจัยที่ทำเรื่องแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาสายน้ำแม่แตงร่วมกับชุมชนเนื่องจากตระหนักถึงความแห้งแล้งที่เกิดขึ้น วัวควายไร้แหล่งน้ำกิน การทำฝายกั้นน้ำเพื่อวัวควาย มีการพัฒนาการขึ้นเมื่อตระหนักเห็นความสำคัญของการทำแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาทั้งพันธุ์ปลาพื้นบ้านและพันธุ์ปลาที่ได้รับแจกจากทางราชการ ความคาดหวังเพื่อให้กลายเป็นแหล่งอาหารของชุมชนอีกทางหนึ่ง “พันธุ์ปลากันน้ำ ชาวบ้านก็สามารถจับกินได้” การเข้ามาของโครงการสิทธิที่เข้ามาสร้างการเรียนรู้และสนับสนุนการปฏิบัติการ สร้างเครือข่ายภาคี เช่น การสร้างแหล่งเพาะพันธุ์ปลาทำให้ชุมชนมีความสามัคคี และตระหนักเห็นความสำคัญของแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่ช่วยกันดูแลรักษา มีการตั้งกฎกติการ่วมกัน นับเป็นอีกกระบวนการหนึ่งในการเชื่อมโยงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของชุมชนผ่านสายน้ำแม่แตง

พ่อหน้อยวัน ทาดวงแก้ว ทีมวิจัยบ้านสามปู กล่าวว่า การจัดการป่าของบ้านสามปูเป็นหมู่บ้านริเริ่มแห่งแรกของอำเภอเวียงแหง การจัดการป่าชุมชนของที่นี่อาจไม่ใช่ความสำเร็จความผิดพลาด หากถือเป็นประสบการณ์อันดี ชาวบ้านที่เข้าร่วมเวทีให้ความสนใจกับประเด็นการจัดการป่าชุมชนไม่น้อยหลายคนต้องการที่จะศึกษาวิธีการจัดการป่าชุมชนของที่นี่เพื่อนำไปใช้กับหมู่บ้านของตน ป่าชุมชน ความตั้งใจของพ่อหน้อยวัน และชาวบ้านบ้านสามปู ต่อการสร้างความสำเร็จเรื่องป่าชุมชนแก่หมู่บ้านรอบเป็นเรื่องที่น่าสนใจ หลายเรื่องเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน ความอดทนและความตั้งใจจริงเท่านั้นที่พ่อหน้อยวันบอกว่าจะเครื่องมือไปสู่การสร้างความสำเร็จร่วมกัน

พ่อดวงคำ ใหม่ดี และ พ่อคำ มั่นคง 2 ทีมวิจัยบ้านห้วยไคร้ เป็นผู้ถ่ายทอดข้อมูลการศึกษาผลผลิตจากป่า จำนวนเงินหลายแสนบาทที่สำรวจจัดเก็บข้อมูลได้ร่วมกับชาวบ้านบ้านห้วยไคร้ กลายเป็นข้อมูลที่น่าตื่นเต้นของประธานสภา อบต.เปียงหลวง ว่าที่ผ่านมาไม่เคยรู้ว่าแต่ละปีชาวบ้านจะมีรายได้มากมายขนาดนี้ และเล็งเห็นความสำคัญว่าจะจัดทำแผนงบประมาณในการสนับสนุนชุมชนในการจัดการทรัพยากรอีกด้วย

บรรยายภาสการจิตเวทีได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี สิ่งที่เกิดขึ้นจากเวทีแต่ละครั้งคือการได้พันธมิตรเพิ่ม เช่น อบต.เปียงหลวง ผู้ใหญ่บ้านดินฐาน และชาวบ้านที่ค่อนข้างให้ความเห็นชอบกับกผผ.ในการสร้างเหมืองลิคไนต์ก็เข้าร่วมและแสดงเจตจำนงในการจัดตั้งป่าชุมชน การจะเอาเหมืองหรือไม่ขึ้นอยู่กับความต้องการของชาวบ้าน

ในส่วนของกลุ่มแม่บ้านและเยาวชนที่มาเข้าร่วมให้ความสนใจแต่ไม่ค่อยกล้าซักถาม อีกทั้งระยะเวลาในการจัดเวทีที่วางไว้แต่ละครั้งมักจะมีกิจกรรมอื่น ๆ ในแต่ละหมู่บ้าน แต่ก็แสดงให้เห็นว่าอย่างน้อยคนกลุ่มหนึ่งที่ไม่เคยเข้าร่วมกับเวทีก็หันมาให้ความสนใจ จะด้วยเหตุผลใดก็ตาม เป็นเรื่องที่ทำให้ชาวบ้านได้คิด ใช้โอกาสและพลังของชุมชนเป็นตัวแสดงพลังของชาวบ้าน

บทสรุปของผู้ประสานงานในพื้นที่ ต่อโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

การขยายแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนหรืองานวิจัยตามโครงการนี้ นอกจากจะอาศัยการประชุมประจำเดือน ประชุมกลุ่มย่อยตามยุทธศาสตร์และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน สิ่งที่เขาไม่ได้คือ ทีมวิจัยจะเป็นคนนำความรู้ไปเผยแพร่การลงพื้นที่พูดคุยกับชาวบ้าน จะต้องทำอย่างต่อเนื่อง และหมั่นกระตุ้นตลอดเวลา ซึ่งการทำงานไม่ได้มีเป้าหมาย เฉพาะเพียงพื้นที่วิจัยเท่านั้น ได้มีการขยายไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงในการประชุมแต่ละครั้งยังมีการเชิญชาวบ้านทุกหมู่บ้านมาร่วม เพื่อให้ได้รับทราบถึง งานวิจัย และจะได้เป็นแนวร่วมในอนาคต

วิธีการขยายแนวคิดส่วนใหญ่จะใช้เอกสาร การพูดคุย ข่าวสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการละเมิดสิทธิและผลกระทบจากโรงงานไฟฟ้าแม่เมาะเป็นกรณีตัวอย่างเพื่อเป็นประเด็นสาธารณะของการพูดคุยนำไปสู่การหาข้อสรุปร่วมกัน ข้อมูลของการจัดการป่าชุมชน การจัดการทรัพยากรน้ำ เป็นต้น

การหาแนวร่วมนอกจากจะอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวของคนทำงานและทีมวิจัยแล้วต้องอาศัยกลุ่มผู้นำธรรมชาติและเครือข่ายของทีมงาน ที่สำคัญต้องมีความจริงใจกับชาวบ้านและต้องมี

หลักฐานมาชี้แจงในเรื่องข่าวสาร เช่น ชาวบ้านแม่เมาะฟองศาลเรียกค่าเสียหาย อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ให้ความสนใจในการอ่านหนังสือพิมพ์วิธีที่ได้ผลอีกวิธีหนึ่งคือการเปิดซีดีให้ดู เพราะได้เห็นภาพและการบรรยายทำให้ไม่ต้องใช้เวลาในการอธิบายมาก เป็นต้น

จากแนวคิด มุมมอง ก่อนและหลังทำงานในพื้นที่ ความเชื่อเดิมที่มีก่อนการทำงาน โครงการสิทธิชุมชนศึกษา มีความเชื่อว่า การพัฒนา หรือ การแก้ไขปัญหาบ้านเมืองจะต้องขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชน หรือนักการเมือง และผู้บริหารประเทศเท่านั้น ที่ผ่านมามีเพียงนักการเมืองลงพื้นที่ พบปะชาวบ้าน เพื่อรับฟังสภาพปัญหาหรือรับข้อเสนอต่างๆ เพื่อนำมาประมวลสรุปและนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาบ้านเมือง

สำหรับผู้ประสานงานในพื้นที่ ยอมรับว่าเป็นเรื่องแปลกและใหม่มากในการทำงานลักษณะนี้ คำว่าสิทธิชุมชนเคยเห็นแต่ในรัฐธรรมนูญเท่านั้นเอง ก่อนทำงานผู้ประสานงานในพื้นที่พอมีความรู้ เรื่อง กฎหมาย การเมือง อยู่บางพอสมควร เพราะเคยทำงานการเมืองในระบบมาก่อน เป็นผู้ประสานงานระดับอำเภอของพรรคการเมืองพรรคหนึ่ง และเป็นผู้ติดตามอดีตสมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่ โดยไม่มีค่าตอบแทน เพียงเพราะต้องการความรู้ ประสบการณ์และด้วยใจรักในงานดังกล่าว ทำให้เพิ่มทักษะความรู้ต่างๆ ทั้งการได้รับความรู้จากภายในและการรับรู้จากภายนอก การได้รับความรู้จากภายในโดยรับรู้เรื่องของสภาพปัญหาความต้องการของชุมชนและวิถีชีวิตของชุมชนตลอดจนถึงแนวคิดวิธีการทำงานของผู้นำชุมชน และการรับรู้ภายนอก ได้เข้าอบรมสัมมนาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย และการเมือง

ต้องยอมรับว่า ผู้ประสานงานในพื้นที่ ที่มีโอกาสได้ติดตามนักการเมือง บุคคลที่เราเลื่อมใสศรัทธาทำให้เราได้รับการถ่ายทอด ความรู้และพฤติกรรมต่างๆ ในด้านการงานนักการเมืองที่ติดตามเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถ กล่าวพูด กล่าวตัดสินใจต่อกรณีปัญหาต่างๆ และเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน พฤติกรรมดังกล่าวมีอิทธิพลส่งผลให้ผู้ประสานงานในพื้นที่เป็นคนเช่นนั้นโดยไม่รู้ตัว

ผู้ประสานงานเองไม่ใช่เป็นคนเวียงแหงโดยกำเนิด แต่มาประกอบธุรกิจในพื้นที่มาร่วม 20 ปี จากการทำงานด้านการเมืองมาร่วม 7 ปี ได้มีโอกาสเป็นตัวแทนในการเข้าร่วมประชุมสัมมนาในเวที ต่างๆ ทำให้เป็นที่รู้จักของผู้นำและชุมชนซึ่งถือได้ว่าเป็นต้นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งในการที่จะขยับงานด้านอื่น

ประมาณปี พ.ศ.2545 ได้รับการติดต่อจากคณะผู้วิจัยโครงการสิทธิฯ ผ่านผู้ประสานงานพรรคการเมืองพรรคหนึ่งให้นำชาวบ้านเข้าร่วมประชุมเรื่อง กองทุนพัฒนาสังคม (SIF) ที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ในการเข้าร่วมเวทีวันนั้นรู้สึกแปลกใจมากเพราะเป็นครั้งแรก ซึ่งมีการแบ่งกลุ่มทำกิจกรรมตามแผนโดยมี คุณสวิง ตันอุด เป็นวิทยากร และทราบว่าสถานที่ประชุมเป็นกลุ่ม เอ็น จี โอ ทำให้อยากหนีกลับ ด้วยอคติฝังใจว่า เป็นพวกที่รับเงินต่างชาติมาขัดขวางความเจริญของชาติ ในที่สุดก็ได้คำตอบ จาก คุณสวิง ถึงความหมายและบทบาทหน้าที่ของ เอ็น จี โอ ทำให้ มีความรู้สึกต่อบรรยากาศในที่ประชุมดีขึ้น กระบวนการต่าง ๆ ในที่ประชุมเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการคิดวางแผนและการแสดงออก ไม่มีการปิดกั้นหรือชักจูงชี้นำ ในที่ประชุมได้มีโอกาสเป็นตัวแทนของกลุ่มในการนำเสนอ จากการเข้าร่วมเวที 2 วัน ทำให้ทำให้เข้าใจกระจ่างขึ้น ซึ่งมีความแตกต่างจากการเมืองในระบบ เพราะนักการเมืองมักคิดและวางแผนจนกระทั่งการ

ตัดสินใจ แทนชาวบ้านไปทั้งหมด ขาดการมีส่วนร่วมจากชาวบ้านทำให้การพัฒนาหรือการแก้ไข ปัญหาไม่ตรงกับความต้องการของชุมชน และซ้ำร้ายกลักลับกลายเป็นสร้างปัญหาให้ชุมชนเสียอีก

ประมาณปี พ.ศ.2546 ได้รับการติดต่อจากคณะผู้วิจัยให้ร่วมทำงานโครงการสิทธิฯ ที่กำลัง อยู่ในขั้นตอนการพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อเสนอรับทุนจาก สกว. เหตุผลของการตัดสินใจร่วมงานเพราะ เป็นงานที่ทำหาย ประกอบกับการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้เข้ามาเคลื่อนไหวในพื้นที่ในเรื่องของ โครงการพัฒนาเมืองเวียงแหง โดยผู้ประสานงานในพื้นที่เล็งเห็นว่าโครงการสิทธิฯ น่าจะเป็น ประโยชน์ต่อชุมชนในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ตนเองและชุมชนเพื่อหาแนวทางหรือทางออก ของชุมชนเวียงแหงต่อโครงการพัฒนาเมืองลิกไนต์

โครงการดังกล่าวได้ฉายภาพให้เห็นว่าได้เข้ามาสู่ชุมชนเพื่อประโยชน์ในการพัฒนา ความคิดสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งแผนสร้างคน สร้างองค์ความรู้ และสร้างเครือข่าย ซึ่งถือว่าเป็นครั้งแรกที่มีองค์กรภายนอกเข้ามาเสริมหนุนในด้านความรู้และงบประมาณทำให้ชุมชน ได้รับประโยชน์จากโครงการสิทธิชุมชนศึกษา จึงมีคำถามที่เป็นประเด็นตามมาว่า พื้นที่ใดอะไร / ตอบสังคมอะไรบ้าง จากการพูดคุยและพบปะหลาย ๆ เวที ได้สะท้อนจากคนพื้นที่อำเภอเวียงแหง ส่วนใหญ่พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า หากไม่มีโครงการสิทธิชุมชนศึกษาเข้าไปดำเนินงานวิจัยในพื้นที่ เมืองลิกไนต์เวียงแหงคงถูกเปิดไปแล้ว แสดงให้เห็นว่า โครงการสิทธิชุมชนชนได้มีคุณูปการและ สร้างประโยชน์ให้กับชุมชนเวียงแหงเป็นอย่างมากเพราะได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน ตลอดถึงกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การศึกษาดูงาน หรือการเข้าร่วมเวทีระดับภาค และการร่วม แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนนอกพื้นที่ ทำให้ทีมงานและชาวบ้านพัฒนาทางด้านความคิดขึ้นมา และนำไปสู่การปฏิบัติการใช้สิทธิชุมชน เช่น การกำหนดแนวเขต การบวชป่า การสืบชะตาน้ำ เป็นต้น

สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนในการพัฒนาคนหรือพัฒนาความคิดคือทีมงานวิจัยชาวบ้านและชาวบ้าน โดยทั่วไปได้ออกมาตอบโต้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการอธิบายชี้แจงถึงเหตุผลในการดำเนินงาน และ ยังได้แสดงความคิดเห็นต่อกรณีการไม่ให้ทำการศึกษาผลการกระทบสิ่งแวดล้อมของการไฟฟ้าฝ่าย ผลิตและการออกมากับเคลื่อนต่อสู้ในการไม่ให้มีการเปิดเมืองลิกไนต์ จนนำไปสู่การต่อสู้ระหว่าง ชาวบ้านกับแนวทางการตัดสินใจต่อโครงการพัฒนาของรัฐอื่นๆ ที่จะเข้าไปดำเนินการในพื้นที่เวียง แหงอีกในอนาคต

บทที่ 3

การละเมิดสิทธิชุมชนกับการปกป้องการคุ้มครองสิทธิฯ

ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบนมีพื้นที่ประมาณ 1,059,231 ไร่ หรือ 1,694.5 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย ลุ่มน้ำย่อย หรือลำห้วยต่าง ๆ ได้แก่ ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ห้วยนายาว แม่หาด นานน ห้วยหก แม่เตา ห้วยฮ่องจู้และแม่ลาด ที่มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาบริเวณชายแดนไทย-พม่า มีลักษณะลุ่มน้ำที่เป็นภูเขาชันสองข้างสายน้ำแม่แตงไหลผ่านหุบเขาจากเหนือจรดใต้ผ่านแอ่งกระทะที่มีพื้นที่ราบสองฝั่งลำน้ำแม่แตง อำเภอเวียงแหงมีประชากรที่อาศัยอยู่ 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลเมืองหลวง แสนไห เมืองแหง ประมาณประชากร 48,000 คน ซึ่งรวมไปถึงพื้นที่ปกครองของตำบลเมืองคองอำเภอเชียงดาว ที่มีน้ำแม่แตงไหลผ่าน ปัญหาการละเมิดสิทธิในพื้นที่พอสรุปได้ ดังนี้

ปัญหาการละเมิดสิทธิ ฯ ระหว่างการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย กับชุมชนในพื้นที่อำเภอเวียงแหง

การเข้าไปของ กฟผ.โดยการอ้างความจำเป็นในการจัดหาถ่านหินกัมมะถันต่ำ (Low sulfur coal) เพื่อนำไปใช้กับโรงไฟฟ้าแม่เมาะ จ.ลำปาง ที่จะช่วยให้ปัญหาด้านมลพิษทางอากาศในพื้นที่ลดลง อีกทั้งยังทำให้ระบบการผลิตกระแสไฟฟ้าของประเทศมีความมั่นคงยิ่งขึ้น จากการสำรวจที่ผ่านมา พบว่า แหล่งถ่านหินเวียงแหงมีถ่านหินกัมมะถันต่ำ ซึ่งเหมาะจะนำมาใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้า ที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด จึงได้ทำการศึกษาความเป็นไปได้เพิ่มเติมและ พบว่า มีความเหมาะสมในการนำไปใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าและคุ้มค่า การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ จึงมีแผนที่จะพัฒนาแหล่งถ่านหินเวียงแหงอย่างจริงจังและเร่งด่วน โดยได้จัดตั้งโครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเวียงแหงขึ้น โครงการนี้เป็นส่วนหนึ่งของแผนงานจัดการด้านการจัดหาแหล่งเชื้อเพลิง เพื่อใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้า ภายใต้การดำเนินงานสายงานธุรกิจเหมืองโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดหาเชื้อเพลิงถ่านหินชนิดมีกัมมะถันต่ำ (Low sulfur coal) โดยการผลิตชุดขนถ่านหินเวียงแหงและนำไปใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้าที่โรงไฟฟ้าแม่เมาะ จ.ลำปาง โดยทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหาด้านมลพิษทางอากาศในพื้นที่ อ.แม่เมาะ และเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพ และความมั่นคงของระบบการผลิตกระแสไฟฟ้าของประเทศ

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ได้เริ่มดำเนินการสำรวจแหล่งถ่านหินเวียงแหงครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2526 และสำรวจชั้นรายละเอียดอีกครั้งในปี พ.ศ. 2530 โดยร่วมกับกรมทรัพยากรธรณี ภายใต้มาตรา 6 ทวิ แห่ง พ.ร.บ. แร่ปีพ.ศ. 2510 และคณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2531 ให้กันพื้นที่แอ่งเวียงแหงให้กับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เพื่อการพัฒนาผลิตกระแสไฟฟ้า

ผลการศึกษาทางธรณีวิทยาแหล่งถ่านหิน พบว่า มีปริมาณสำรองรวมกันทั้งสิ้นประมาณ 80-90 ล้านตัน และเป็นถ่านหินคุณภาพดีกว่าที่เหมืองแม่เมาะ คือมีค่าความร้อน (Net heating Value) เฉลี่ยประมาณ 3100 Kcal/kg มีค่าความร้อน (Gross heating Value) เฉลี่ยประมาณ 3700 Kcal/Kg ความชื้นเฉลี่ยประมาณ 32 % โดยน้ำหนัก ชี้ออกซิเจนเฉลี่ยประมาณ 15 % โดยน้ำหนัก และกำมะถันเฉลี่ยประมาณ 1 % โดยน้ำหนัก (As Received Basis).

จากการศึกษาด้านการนำไปใช้ประโยชน์ พบว่า นอกจากจะใช้เป็นเชื้อเพลิงสำหรับการผลิตกระแสไฟฟ้า ที่ให้ผลกระทบบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดแล้ว ยังสามารถนำไปใช้เป็นเชื้อเพลิงสำหรับอุตสาหกรรมผลิตปูนซีเมนต์อย่างดี ดังนั้นการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ จึงได้ส่งคืนแหล่งถ่านหินเวียงแหงตามความประสงค์ของกรมทรัพยากรธรณี โดยที่คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบตามข้อเสนอของคณะกรรมการนโยบายพลังงานแห่งชาติ เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2535 ให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ส่งคืนแหล่งถ่านหินเวียงแหงให้แก่กรมทรัพยากรธรณี พร้อมรายละเอียดของข้อมูลและผลการศึกษาเพื่อให้กรมทรัพยากรธรณีนำไปเปิดประมูลต่อไป

เนื่องจากสถานการณ์เงื่อนไขต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไป เช่น เส้นทางคมนาคมสู่แอ่งเวียงแหง ซึ่งได้รับการพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้นมาก กรมทางหลวงได้ดำเนินการลาดยางเส้นทางทั้งหมดโดยมีกำหนดจะแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2541 และความคุ้มค่าและความเป็นไปได้ในการที่จะขนส่งถ่านหินจากแหล่งเวียงแหง เพื่อนำไปใช้ที่โรงไฟฟ้าแม่เมาะ และความจำเป็นด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาล้างแ้วดล้อม ตลอดจนวิกฤตการณ์ด้านเศรษฐกิจของประเทศในเวลานี้ ทำให้ความต้องการและการพึ่งพาทรัพยากรแร่พลังงานในประเทศมีมากขึ้น ทั้งนี้เป็นการโอบอุ้มสถานะทางการเงินของชาติ ตามนโยบายของรัฐบาล

ในปี พ.ศ.2541 สายงานธุรกิจเหมือง การไฟฟ้าฝ่ายผลิตจึงมีแผนทบทวน การศึกษาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ก่อนการพัฒนาเปิดเหมืองจากแหล่งถ่านหินเวียงแหง เพื่อนำไปใช้กับโรงไฟฟ้าแม่เมาะ โดยได้ทำการเจาะ สํารวจแหล่งข้อมูล เพิ่มเติมร่วมกับกรมทรัพยากรธรณี ภายใต้มาตรา 6 ทวิ แห่ง พ.ร.บ. แร่ พ.ศ. 2510 เพื่อตรวจสอบและยืนยันศักยภาพในการพัฒนาแหล่งถ่านหินเวียงแหงอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้ในเบื้องต้นพบว่า สามารถขุดถ่านหินนำมาใช้ประโยชน์โดยคุ้มค่าเชิงพาณิชย์ได้ ไม่น้อยกว่า 15-20 ล้านตัน

โครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเวียงแหง จะต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จเป็นขั้นตอน เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลที่มีอยู่เดิม สํารวจเก็บข้อมูลที่จำเป็นเพิ่มเติม ประมวลผลข้อมูลทั้งหมดเพื่อสร้างแบบจำลองทางธรณีวิทยาและการทำเหมืองแหล่งถ่านหินเวียงแหง พร้อมทั้งศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาทำเหมืองเปิด (Open Pit Mining) และการขนส่งถ่านหิน ไปยังโรงไฟฟ้าแม่เมาะ โดยจะดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในสิ้นปี พ.ศ. 2541 ดำเนินการให้ได้มาซึ่งประทานบัตรการทำเหมืองถ่านหินเวียงแหง ให้แล้วเสร็จภายในสิ้นปีงบประมาณ พ.ศ. 2543 ซึ่งจะต้องดำเนินการในสิ่งต่อไป นี้ เสนอขอเปลี่ยนแปลง กรม.ให้ กฟผ.เข้าดำเนินการพัฒนาแหล่งถ่านหินเวียงแหง โดยผ่านความเห็นชอบจากกรมทรัพยากรธรณี และ

สำนักงานนโยบายพลังงานแห่งชาติ ยื่นเรื่องขอประทานบัตรต่อกรมทรัพยากรธรณี ขออนุมัติการใช้พื้นที่ป่าต่อกรมป่าไม้ จัดการด้านกรรมสิทธิ์ที่ดินจากผู้ถือครองครองสิทธิ์ ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมเนื่องจากการทำเหมือง ดำเนินการศึกษาเพื่อหาแนวทางการนำเสนอรูปแบบการทำเหมือง และรูปแบบการประกอบการเพื่อพัฒนาเหมืองเวียงแหง ให้แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2543 แต่ปัจจุบันยังไม่สามารถพัฒนาโครงการเหมืองถ่านหินได้เนื่องจากเกิดการต่อต้านจากชาวบ้านในพื้นที่ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตจึงได้ทำมวลชนสัมพันธ์ในพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจและแสวงหาการยอมรับจากชาวบ้าน

การละเมิดสิทธิชุมชน เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมและพฤศจิกายน หลังจากออกพระราชบัญญัติ 2546 โครงการเหมืองฯ ได้ออกร่วมงานบุญกฐิน สลากภัตร ของแต่ละวัดแต่ละหมู่บ้าน ต่อมาได้เข้าไปมีบทบาทในเรื่องของการจัดเข้าค่ายเยาวชน ในโครงการค่าย ศิลปะ “Art For All” โดยมีเยาวชนนักเรียนระดับมัธยมศึกษาจากชนเผ่า กะเหรี่ยง ลีซอ จีนฮ่อและไทยใหญ่ เข้าร่วมโครงการฯ 120 คน และครูในท้องถิ่นอีกจำนวน 30 คน อีกกิจกรรมหนึ่ง ได้สนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดงานปีใหม่ไทย (ไทยใหญ่) ซึ่งจัดขึ้นที่บ้านเปียงหลวง โดยงานจะจัดขึ้นทุกปี เป็นการรวมกลุ่มกันประสานสามัคคี อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของคนไทย ในอำเภอเวียงแหง ซึ่งปีนั้นเป็นปีแรกที่มีโครงการเหมืองเวียงแหงเข้าไปจ่ายเงินสนับสนุน สำหรับโครงการกีฬาสมัครเล่นและการแข่งขันกีฬาต่าง ๆ ในพื้นที่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาจะมีโครงการเหมืองเข้าร่วมสนับสนุนงบประมาณทุกครั้งเหมือนกัน ส่วนโครงการหนึ่งอำเภอหนึ่งโรงเรียนในฝัน ตามนโยบายของรัฐบาล การไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้สนองต่อนโยบายดังกล่าว และตั้งโรงเรียนเวียงแหงวิทยาคม ร่วมด้วยเป็นกรณีพิเศษ (จากจดหมายข่าวของการไฟฟ้า ฉบับที่ 4) ในส่วนของฝ่ายปกครอง กฟผ.ได้มอบเงินให้แก่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 บ้านกองลม จำนวนสามหมื่นกว่าบาท เพื่อสนับสนุนซ่อมแซมระบบประปาของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีแต่ละหมวดในหมู่บ้านกองลม สามารถเขียนโครงการเพื่อขอรับเงิน จำนวน หมวดละ 5,000 บาท อีกด้วย สำหรับการจัดงานวันเด็กแห่งชาติประจำปี 2547 ได้มีทางหน่วยงานการไฟฟ้า บริจาคเงินผ่านตัวแทนครูเพื่อร่วมกับทุกโรงเรียน นอกจากนั้นในงานพิธีอัญเชิญพระรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ขึ้นประดิษฐาน ณ ช่วง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช บ้านปางควาย ระหว่างวันที่ 24-25 มกราคม (วันกองทัพไทย) ที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งก็ได้รับการสนับสนุนจาก กฟผ.โดยร่วมกับกองทัพภาคที่ 3 จัดงานขบวนแห่จำลองนักรบโบราณรอบคูเมืองบ้านเวียงแหง ในงานดังกล่าวเป็นจุดหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะให้สถานที่อำเภอเวียงแหง เป็นสถานที่ประวัติศาสตร์ให้ได้ โดยการนำของข้าราชการระดับสูงในอำเภอเวียงแหงร่วมกับการไฟฟ้า อีกส่วนหนึ่งที่ได้สะท้อนให้เห็นในช่วงของการจัดงานดอกไม้พญาเสือโคร่งบานในเดือนกุมภาพันธ์ได้กะเกณฑ์บังคับให้แต่ละหมู่บ้านเข้าร่วมรับผิดชอบในงาน ทั้งนี้เพื่อจัดหาทุนสร้างช่วงสถาน ในเรื่องดังกล่าว มีความเห็นในพื้นที่แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย เพราะเจ้าภาพหลักคือการไฟฟ้าที่ชาวบ้านมีความเห็นต่างกันต่อเรื่องการพัฒนาเหมืองเวียงแหง ส่วนในการอ้างคำอธิบายเชิงประวัติความเป็นมา ฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นผู้ผลักดันและมีความพยายามเชื่อมโยงชักนำ

ประชาสัมพันธุ์ให้มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในครั้งขณะออกรบและสวรรคต ที่เมืองหาง ในฝั่งพม่าตรงกันข้ามบ้านหนองอู อำเภอยะยง (คนกลุ่มนี้เชื่อว่า เมืองหาง คือ เมืองแห่งอำเภอยะยง) ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่ง มองว่า คนดั้งเดิม ชาวบ้านส่วนมากคนเฒ่าคนแก่ มิได้ตื่นต้นหรือมีส่วนร่วมในโครงการงานดังกล่าว เพราะที่ผ่านมาในพื้นที่เองก็มิได้มีการพูดต่อของช่วงอายุคนต่อกัน หรือหลักฐานอ้างอิงใดๆ ที่เกี่ยวข้องที่ชัดเจนเกี่ยวกับการเดินทางหรือสวรรคต เรื่องดังกล่าวเพื่อถูกปลูกเป็นกระแสปะเพียงแค่ 2-3 ปีที่ผ่านมา อีกทั้งในพื้นที่ช่วงดังกล่าวก็ทำให้เกิดความขัดแย้งในพื้นที่ ระหว่างชาวบ้านเจ้าของที่ดิน ซึ่งได้ทำกินตั้งแต่บรรพบุรุษมา มีการปลูกต้นไม้ยืนต้นจนออกผลผลิต มีการสร้างบ้านเรือนที่พักอาศัยแล้ว เพียงแต่ว่าไม่มีเอกสารสิทธิ์เท่านั้นเอง กับฝ่ายของอำเภอที่อ้างความชอบธรรมทางกฎหมาย เข้าไปยึดพื้นที่ดังกล่าว เพื่อจัดสร้างเป็นช่วงสถานที่ ดังกล่าว

การใช้ยุทธศาสตร์ของทาง กฟผ. ในการสร้างมวลชนออกมาคานกับกลุ่มที่คัดค้านเพื่อการอ้างความชอบธรรมในเรื่องของการเห็นด้วยในการทำการศึกษ EIA จนทำให้ประชาชนในอำเภอยะยง แต่ก่อนเคยสงบร่มเย็นมาถึงตอนนี้เกิดความแตกแยกตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงหมู่บ้านและสังคมในยะยง

การเสนอผลประโยชน์ให้กับองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับ กฟผ. เช่น การขุดเจาะบ่อบาดาลให้กับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ โดยมีนายแอบแฝง ซึ่งไม่ใช่ความต้องการของชุมชน

จากสถานการณ์งานมวลชนสัมพันธ์ของการไฟฟ้า ซึ่งเข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมกับชุมชนมากขึ้น การสร้างภาพและการลงพื้นที่ของฝ่ายมวลชนสัมพันธ์ของ กฟผ. เข้าถึงประชาชน ทำให้ประเด็นปัญหาหรือสถานการณ์ปัญหาเรื่องเหมืองมิได้กล่าวถึงถูกกลบเกลื่อนด้วยสิ่งของ เงิน สนับสนุน ฯลฯ อาจทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งมีความไขว้เขวและเอนเอียง ตลอดจนถึงเกรงใจในแง่ของผู้ให้กับผู้รับได้

ท่าทีของ กฟผ. ต่อชุมชน ที่ออกมายอมรับว่า มีความผิดพลาดกับการทำงานในพื้นที่ โดยเฉพาะการบริหารงบประมาณ ด้านมวลชนสัมพันธ์ ที่ใช้งบประมาณกระจุกอยู่ในส่วนของหน่วยงานราชการและผู้นำ โดยมีได้ลงสู่รากหญ้าหรือชุมชนอย่างแท้จริง จึงเกิดการสับเปลี่ยนเปลี่ยนแปลงพนักงานไฟฟ้าในพื้นที่บางคน ในส่วนของพนักงานและเจ้าหน้าที่ เป็นที่น่าสังเกต ว่ามีการเข้ามาเช่าอาศัยบ้านในชุมชน โดยเฉพาะบ้านกองลม มีการช่วยเหลือด้านงบประมาณ การไปมาหาสู่เพื่อช่วยเหลือและกลมกลืนกับชาวบ้าน

วันที่ 22 พฤศจิกายน 2547 ทางกรไฟฟ้าได้เป็นผู้สนับสนุนออกค่าใช้จ่ายในการดำเนินการนำเครื่องมือ อุปกรณ์ และเจ้าหน้าที่ช่อง 11 เพื่อดำเนินการถ่ายทอดสดรายการ “หมายเหตุประเทศไทย” และ รายการ “กรองสถานการณ์” โดยทางกรไฟฟ้าจะดำเนินการคัดเลือกบุคคลเพื่อเข้าร่วมรายการ ซึ่งก็จะเป็นกลุ่มคนที่เห็นด้วยและสนับสนุน ในด้านของผู้เข้าชมส่วนหนึ่ง ถูกคัดเลือกจากหมู่บ้านที่เห็นด้วยกับโครงการ

การจัดเวทีในครั้งนี้ กฟผ. ได้เป็นเจ้าภาพในการจัดงานโดยให้ช่อง 11. ถ่ายทอดสด ซึ่งในช่วงเช้าจะเป็นภาพรวมประวัติของอำเภอเวียงแหง วิถีชีวิตประเพณีวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเพื่อให้คนภายนอกได้รับรู้ถึงความเป็นมาของเวียงแหง

ในช่วงหลังเป็นการเสวนาในประเด็น “โครงการพัฒนาเหมืองแร่ลิไนต์” โดยเชิญเจ้าหน้าที่ กฟผ. คณะ EIA และตัวแทนชาวบ้านขึ้นเสวนา มีชาวบ้านเข้าร่วมฟังประมาณ 200 คน ส่วนใหญ่ กฟผ. จ้างมาฟังคนละ 200 บาท โดยไม่มีการประชาสัมพันธ์ถึงการจัดเวที เพราะกลัวชาวบ้านคัดค้าน สิ่งที่น่าสังเกตคือ ชาวบ้านที่เข้าร่วมเสวนาเป็นคนที่สนับสนุนโครงการดังกล่าว ดังนั้นการจัดเวทีในครั้งนี้จึงไม่มีความหลากหลาย การไฟฟ้าฝ่ายผลิตพยายามจัดจากบงกชเพื่อให้คนทั้งประเทศได้รับทราบ ว่า คนเวียงแหงไม่ได้มีการคัดค้าน ดังนั้น จึงถือว่าเวทีครั้งนี้ไม่มีความชอบธรรมและปิดกั้นไม่ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

กระบวนการทำงาน ของ กฟผ. / ผู้สนับสนุน / เจ้าหน้าที่

กฟผ. เป็นรัฐวิสาหกิจ ซึ่งรัฐเป็นเจ้าของ มีอิทธิพลต่อชุมชนมากมีทั้งอำนาจรัฐและอำนาจเงิน การทำงานของ กฟผ. ใช้อำนาจทั้งสองอย่างร่วมกันทำให้เกิดประสิทธิผลในการสร้างมลพิษ นอกจากนี้จะอ้างมติคณะรัฐมนตรีแล้วยังใช้อำนาจผู้ว่าราชการจังหวัดสั่งการลงมาลงมายังนายอำเภอและถึงกำนันผู้ใหญ่ในที่สุด

ในการชี้แจงถึงโครงการของ กฟผ. โดยส่วนใหญ่จะเชิญผู้นำชุมชนเข้าร่วมประชุม บรรยายในที่ประชุมด้วยความเป็นคนชนบท จึงไม่มีใครออกมาตั้งคำถามหรือแสดงความคิดเห็น คงจะเป็นเพราะยังขาดข้อมูล หรือเป็นเพราะว่าตอนเริ่มประชุมนายอำเภอจะเป็นคนพูด ชี้แนะก่อนว่าโครงการดังกล่าวเป็นโครงการที่ดี มีประโยชน์ต่อชุมชนกำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นข้าราชการจะต้องสนองนโยบายของรัฐ ต้องน่านโยบายของภาครัฐ ไปปฏิบัติอย่างเดียว

กฟผ. เริ่มเคลื่อนไหว สร้างมลพิษอย่างจริงจังในปี 2544 ซึ่ง ในขณะนั้นชาวบ้านให้การสนับสนุนและเห็นด้วยกับโครงการ อาจจะเป็นเพราะไม่ทราบข้อมูลที่มีผลกระทบ เพราะว่า กฟผ. ให้ข้อมูลด้านดีเพียงด้านเดียว หรือเป็นเพราะ กฟผ. ได้ทุ่มเงินงบประมาณไปสู่องค์กรพื้นที่ เช่น วัด โรงเรียน และกลุ่มองค์กรต่างๆ ตลอดการศึกษาดูงานก็ได้ให้ความดูแลเป็นพิเศษ และมีการจัดจากพาชาวบ้านไปดูในที่ต่างๆ ที่มีการปรับปรุงภูมิทัศน์แล้วและยังอ้างถึงโรงไฟฟ้าแม่เมาะจังหวัดลำปางได้ผ่านการรับรองคุณภาพมาตรฐานจาก ISO 14001 อีกด้วย

กฟผ. จะเดินหน้าไม่ได้หากไม่ได้รับความร่วมมือหรือการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ ทางฝ่ายปกครองจะเอื้ออำนวยทุกอย่าง เพราะ กฟผ. อุดหนุนงบประมาณเข้าสู่หน่วยงานต้นสังกัด และการหยิบยื่นผลประโยชน์ส่วนตัว โดยภาพรวมแล้วข้าราชการทุกระดับชั้น เห็นด้วยกับโครงการจะมีเพียงแต่หน่วยงานของสาธารณสุขเท่านั้นที่ไม่เห็นด้วยแต่ก็ไม่ออกมาแสดงความความคิดเห็นหรือคัดค้านผ่านสาธารณะอ้างว่ากลัวถูกกลั่นแกล้งจากผู้บังคับบัญชา

ชาวบ้านบางกลุ่มที่ให้ความร่วมมือกับ กฟผ. เพราะได้รับผลประโยชน์ และมีความหวังในการขายที่ดินจากการเวนคืนหรือต้องการมีงานทำจากเปิดเหมือง วิธีการสร้างมลพิษของ กฟผ.

ก็คือการโฆษณาชวนเชื่อให้กับชาวบ้าน เช่น ความเจริญจะเข้าสู่ชุมชนในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็น ภาษีค่าภาคหลวง การมีงานทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นต้น โดยจะเชิญระดับผู้นำเข้าร่วม ประชุมเชิงปฏิบัติการ ในการระดมความคิด เพื่อจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนทั้ง 3 ตำบล โดยอ้างว่าให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดและวางแผนพัฒนาตำบลของตนเอง เพื่อให้เกิด การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต ในที่ประชุมชาวบ้านได้จัดทำแผน โครงการ ขึ้นมามากถึง 21 โครงการทำให้ชาวบ้านมีความหวังมาก สุดท้ายก่อนปิดประชุมเจ้าหน้าที่ กฟผ. บอกว่าโครงการต่างๆที่เสนอจะผ่านหรือสำเร็จต่อเมื่อมีการเปิดเหมืองลิกไนต์เพราะภาษี ค่าภาคหลวงจะเข้าสู่ อบต. ทั้ง 3 ตำบล จากนั้นทางจังหวัดได้แต่งตั้งคณะกรรมการจำนวน 3 ชุด ได้แก่ คณะอนุกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสวัสดิการสังคม คณะอนุกรรมการติดตามและ ประเมินผลการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) และผลกระทบทางด้านสังคม (SIA) และ คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์โครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเวียงแหงโดยให้ปฏิบัติการกิจ ตาม ระเบียบหรือคำสั่งที่ผู้ว่าราชการได้กำหนดไว้สิ่งที่น่าสังเกต คือ ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการตั้ง คณะกรรมการ ส่วนใหญ่มาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ อาทิเช่น หัวหน้า ส่วนราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านบางส่วนที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะอนุกรรมการไม่พอใจ เพราะไม่ได้รับ การติดต่อมาก่อนจึงพากันถอนตัว เกรงว่าจะเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้กับ โครงการเหมืองลิกไนต์ สิ่งที่ผุดผ่องอีกประการหนึ่งคือการจ่ายเบี้ยเลี้ยงให้คณะอนุกรรมการคน ละ 1,000 บาท ซึ่งในระยะแรกจะไม่มี จึงเป็นวิพากษ์วิจารณ์ของชาวบ้านว่าในอนาคตอาจจะมีการ ชื้อตัวผู้นำเพื่อให้ความเห็นชอบต่อโครงการในที่สุด

ผลที่คาดว่าจะเกิดการละเมิดสิทธิจากการเปิดเหมืองลิกไนต์เวียงแหง

ผลการศึกษาวิถีชุมชนของประชาชนเวียงแหง สนับสนุนจากสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ปี 2546ประเด็นความคิดเห็นต่อโครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเวียงแหง พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ต้องการให้มีการทำเหมืองถ่านหิน เนื่องจากกลัวว่าจะมีผลกระทบต่อสุขภาพและ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตจะเปลี่ยนไป ครอบครัวจะล่มสลาย และกลัวการอพยพ เป็นต้น

ส่วนการศึกษาเพื่อกำหนดขอบเขตและแนวทางการศึกษาผลกระทบทางสุขภาพจาก โครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเวียงแหง จากการสนับสนุนของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ปี 2546 พบว่า ผลกระทบต่อสุขภาพทางกาย แบ่งได้เป็นสองประเภท คือ อุบัติเหตุที่เกิดกับคนงาน เหมืองและอุบัติเหตุกับคนภายนอกเหมือง หรือประชาชนทั่วไป อุบัติเหตุที่เกิดภายในเหมืองอาจ เกิดจากการใช้อุปกรณ์และเครื่องจักรขนาดใหญ่ และอุบัติเหตุจากยานพาหนะที่ใช้ในการขุดและ ขนถ่ายหน้าดินและถ่านหินภายในเหมือง นอกจากนี้คนงานอาจได้รับบาดเจ็บจากหินกระเด็น หรือ หินตกใส่ การลื่นหกล้ม หรือไฟฟ้าวงจร รวมไปถึงผลกระทบจากการทำงานกลางแจ้ง ความร้อน จากแสงแดด และการทำงานที่ต้องใช้กำลังมาก ซึ่งอาจทำให้ร่างกายระบายความร้อนไม่ทัน ทำให้ เกิดอาการเป็นลมหมดสติเนื่องจากอุณหภูมิร่างกายสูงผิดปกติ หรือ เกิดตะคริว เนื่องจากร่างกาย ขาดเกลือแร่จากการสูญเสียเหงื่อมากเกินไป

ในส่วนของผู้ประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงและที่อาศัยอยู่ในเส้นทางที่ใช้ขนส่งถ่านหิน อาจได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตจากอุบัติเหตุจากการขนส่งถ่านหิน หรือการสัญจรของยานพาหนะอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำเหมือง การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของยานพาหนะ โดยเฉพาะการสัญจรของรถบรรทุกขนาดใหญ่ และจากความเคยชินกับวิถีชีวิตที่ในชุมชนที่มีรถไม่มาก เด็กหรือคนชราจะมีความเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุสูงกว่าผู้ใหญ่ เนื่องจากสภาพร่างกาย และความตระหนักรู้ต่อปัญหาไม่สมบูรณ์เท่าผู้ที่อยู่ในวัยทำงาน นอกจากนี้ประชาชนทั่วไปอาจได้รับอันตรายจากการบุกรุกเข้าไปในบริเวณที่ทำเหมือง อาจได้รับอันตรายจากเศษหินกระเด็นในขณะการขุด และระเบิดหิน อาจพลัดตกลงไปในหลุมบ่อที่มีน้ำขัง หรือการพลัดตกจากหน้าผาหรือพลัดตกในบริเวณที่ดินมีการอัดตัวไม่มั่นคง

และยังส่งผลกระทบทางด้านเสียงดัง อันทำให้เกิดความรู้สึกเดือดร้อนรำคาญและเกิดภาวะหุเลื่อมหรือสูญเสียการได้ยิน การทำเหมืองจะทำให้เกิดฝุ่นละอองในระหว่างการขุด การตัด การลำเลียง และการบดย่อยถ่านหินก่อให้เกิดโรกระบบทางเดินหายใจและโรคปอดร้ายแรง ได้แก่ โรคฝุ่นซิลิกาหรือซิลิโคสิส โรคฝุ่นจับปอดในกรรมกรเหมืองและโรควัณโรคปอด นอกจากฝุ่นละอองแล้ว การทำเหมืองจะทำให้เกิดก๊าซที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพมนุษย์ จากการเผาไหม้ของถ่านหิน ได้แก่ ก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์ คาร์บอนไดออกไซด์ ไฮโดรเจนซัลไฟด์ ซัลเฟอร์ไดออกไซด์ และแอมโมเนีย ก๊าซเหล่านี้อาจทำให้เกิดการระคายเคืองต่อเยื่อปอด จมูก ซึ่งทำให้เกิดการติดเชื้อโรคในระบบทางเดินหายใจได้ง่ายขึ้นทำให้คนเป็นหวัด คออักเสบ และโรคติดเชื้อในระบบทางเดินหายใจอื่น ๆ มากขึ้น นอกจากนี้การรับสัมผัสในระยะยาวจะทำให้เกิดโรคหลอดเลือดอักเสบเรื้อรัง โรคน้ำท่วมปอด คออักเสบ ทอนซิลอักเสบ และตาแดง เป็นต้น

การทำเหมืองมีผลต่อปริมาณและคุณภาพของน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน มีผลต่อโครงสร้างของชั้นน้ำใต้ดิน ทำให้ทิศทางการไหลและปริมาณน้ำใต้ดินเปลี่ยนแปลง และเกิดการปนเปื้อนต่อแหล่งน้ำ น้ำทิ้งจากการทำเหมืองจะส่งผลกระทบต่อความชุ่มชื้นและการขึ้นของแหล่งน้ำจากการสะสมของตะกอนดิน ทำให้มีสีเหลืองจากการปนเปื้อนของสารเฟอริกไฮดรอกไซด์และทำให้สภาพความเป็นกรดต่างของแหล่งน้ำเปลี่ยนไป นอกจากนี้อาจทำให้แหล่งน้ำปนเปื้อนด้วยเชื้อโรค แบคทีเรียและสารเคมีที่เกิดจากการขุดถ่านหิน ที่น่าเป็นห่วงที่สุดคือการปนเปื้อนด้วยโลหะหนักและสารกัมมันตภาพรังสี สร้างความเสียหายต่อการเกษตรและความสามารถในการผลิตอาหารของชุมชนกระทบต่อสัตว์และพืชน้ำที่เป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชน เป็นต้น

ผลกระทบจากแรงสั่นสะเทือน เพราะการทำเหมืองจะต้องใช้ระเบิด และเครื่องจักรขนาดใหญ่ รวมทั้งรถบรรทุกในการขุดและขนส่งถ่านหิน แรงสั่นสะเทือนจากการระเบิดและการทำงานของเครื่องจักรและยานพาหนะต่าง ๆ เหล่านี้ อาจทำให้บ้านเรือนรวมทั้งสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงได้รับความเสียหาย เช่น พระธาตุแสนไห ที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวเวียงแหงทุกคน เป็นต้น

การทำเหมืองจะต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก และบางส่วนจะเป็นคนงานที่มาจากต่างถิ่น การเข้าออกระหว่างพื้นที่โครงการและภูมิสำเนาเดิมของคนงาน อาจทำให้เกิดการแพร่กระจายของโรคจากถิ่นหนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่งได้ เช่น โรคมาลาเรีย นอกจากนี้การทำเหมืองทำให้คนงานต้องจากครอบครัวและอาจนำไปสู่การซื้อบริการทางเพศ และการมีเพศสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่ไม่ใช่สามี – ภรรยา กัน ซึ่งอาจทำให้เกิดการแพร่ระบาดของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และโรคเอดส์ได้

ผลกระทบต่อสุขภาพทางจิตใจ และสังคม จากการศึกษาวิถีชุมชนของประชาชนเวียงแหง พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความเครียดและความวิตกกังวลต่อการทำเหมืองถ่านหินว่าจะเกิดผลกระทบต่อสุขภาพทั้งทางกาย จิตใจ รวมถึงวิถีชีวิตของชุมชน เกิดให้เกิดความแตกแยก แบ่งเป็นพรรคเป็นพวก

ผลกระทบต่อพื้นที่ป่าและเกษตรกรรม เนื่องจากการทำเหมืองจะต้องใช้พื้นที่ประมาณ 3000 ไร่ ประกอบไปด้วยพื้นที่ที่เป็นป่าเศรษฐกิจ และพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ทำการเกษตร ทั้งที่เป็นพื้นที่ถือครองกรรมสิทธิ์ถูกต้องและการบุกรุกป่า การทำเหมืองจึงทำให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าและพื้นที่เพื่อการเกษตรซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชุมชนเป็นจำนวนมาก

ผลกระทบทางด้านจิตวิญญาณ การทำเหมืองจะมีการเปิดหน้าดินเป็นบริเวณกว้าง และทำให้เกิดกองเศษดินขนาดใหญ่ ทำให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่น่าดูแก่ประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ และผู้ที่ผ่านไปมา ส่งผลต่อการท่องเที่ยว และจิตวิญญาณของประชาชนในพื้นที่ อาจทำให้คนเหล่านี้สูญเสียความรู้สึกรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง ตลอดจนถึงสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจที่ประชาชนรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมตามเชื้อชาติและชนเผ่าในเวียงแหงในที่สุด

การปฏิบัติการแห่งสิทธิชุมชนต่อการเข้ามาละเมิดสิทธิ

หลังจากที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้ประชาสัมพันธ์และชี้แจงถึงโครงการ ต่อมาจึงติดต่อไปยังสถานบริการวิศวกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นผู้ทำการศึกษาโดยอ้างว่าเป็นสถาบันหลักของภาคเหนือที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของสังคม ในปี 2546 สถานบริการวิศวกรรมศาสตร์ ได้ริเริ่มเพื่อเตรียมความพร้อมในการกำหนดประเด็นการศึกษาโดยเชิญชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ เข้าร่วมเวทีระดมความคิดเห็น เพื่อกำหนดกรอบประเด็นต่าง ๆ ต่อมาทางสถาบันดังกล่าวได้จัดเวทีสาธารณะในพื้นที่อำเภอเวียงแหงเพื่อให้ชาวบ้านในพื้นที่ร่วมแสดงความคิดเห็นและเพิ่มประเด็นในการศึกษาให้ครอบคลุมโดยมีชาวบ้านร่วมประมาณ 600 คน ขณะที่ทางอาจารย์ มนัส สุวรรณ หัวหน้าคณะวิจัยด้านสังคมทำหลังชี้แจงถึงกระบวนการศึกษาผลกระทบได้มีชาวบ้านลุกขึ้นอภิปรายและโต้แย้งไม่เห็นด้วยกับที่มีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโดยให้เหตุผลว่าชาวบ้านอำเภอเวียงแหงไม่อนุญาตให้มีการเปิดเหมืองลิกไนต์โดยเด็ดขาดจึงไม่ต้องการให้ทำการศึกษาผลกระทบทาง อาจารย์ มนัส สุวรรณ และคณะได้โต้แย้งว่าคนเวียงแหงก็ใช้ไฟฟ้าและยังอ้างถึงความเจริญต่างๆจะเข้ามาในพื้นที่ทำให้ชาวบ้านไม่พอใจพากันประท้วงและเดินออกจากห้องประชุมทำให้เวทีวันนั้นต้องยกเลิกกลางคัน

วันที่ 20 พฤษภาคม 2547 เครือข่ายองค์กรชาวบ้านที่คัดค้านการเปิดเหมืองลิกันไนต์ได้ไปยื่นหนังสือต่ออธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เพื่อให้พิจารณายกเลิกการรับเป็นผู้ทำการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมซึ่งทางรองอธิการบดีเป็นผู้รับหนังสือโดยชี้แจงว่ากรณีดังกล่าวไม่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เพราะสถาบันวิศวกรรมศาสตร์เป็นเพียงการจัดตั้งของอาจารย์บางกลุ่มในมหาวิทยาลัยเท่านั้นเองและจะมีการสอบสวนดูว่ากลุ่มบุคคลดังกล่าวได้เอาชื่อของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ไปแอบอ้างหรือไม่

ในวันที่ 27 พ.ค. 2547 การไฟฟ้าการไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้เซ็นสัญญาจัดจ้างให้สถานบริการวิศวกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ทำการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเวียงแหงในวงเงิน 17.9 ล้านบาท โดยใช้ระยะเวลาศึกษา 18 เดือน

กระบวนการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ถูกชาวบ้านต่อต้านอย่างหนักและไม่ให้ความร่วมมือ พร้อมกับเข้าไปขัดขวางทุกวิถีทาง เช่น การปิดถนนโดยเข้าไปล้อมกรอบและผลักดันขับไล่ให้ออกนอกพื้นที่ ขณะที่ทางคณะอีไอเอที่เข้ามาสำรวจในการจัดเก็บข้อมูลต่างๆ มักอ้างว่าเป็นโครงการพระราชดำริและทำหนังสือถึงกำนัน ผู้ใหญ่บ้านให้อำนวยความสะดวกและร่วมมือพร้อมกับให้ทหารเป็นผู้ดูแลเครื่องมือต่างๆ แต่ชาวบ้านไม่หว่นเกรงหากคณะศึกษาผลกระทบเข้ามาในพื้นที่ก็จะมีการรวมตัวกัน เจรจาต่อรองเจ้าหน้าที่บ้านเมืองและผลักดันขับไล่ให้ออกไปทุกครั้ง

แต่อย่างไรก็ตามการไฟฟ้าฝ่ายผลิตก็ไม่ลดความพยายามได้จัดตั้งมวลชนในพื้นที่ขึ้นมาโดยใช้เงินเป็นเครื่องมือเพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้ออกมาเดินขบวนขับไล่กลุ่มเอ็นจีโอและชาวบ้านที่คัดค้านโครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินลิกันไนต์ โดยอ้างว่ากลุ่มเอ็นจีโอเป็นคนที่ปลุกระดมชาวบ้านคัดค้านโครงการดังกล่าว และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตยังได้จ้างชาวบ้านบางกลุ่มให้ไปยื่นหนังสือยืนยันให้มีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมต่อ ผู้ว่าราชการจังหวัด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และคณะกรรมการสิทธิชุมชนแห่งชาติ

จากความขัดแย้งในกรณีดังกล่าว คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนได้เชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เข้าร่วมประชุมเพื่อไกล่เกลี่ยหาแนวทางในการสร้างความเข้าใจและความลดความขัดแย้งในพื้นที่ แต่ทางฝ่ายปกครองและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตไม่ให้ความร่วมมือโดยอ้างว่าเกรงจะไม่ได้ได้รับความปลอดภัย

ก่อนการเลือกตั้ง ส.ส. ทั่วประเทศในวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2548 เหตุการณ์ที่ร้อนแรงในพื้นที่ถูกผู้สมัคร ส.ส. ได้หยิบมาเป็นประเด็นในการหาเสียงและสร้างข่าวว่าถ้าต้องการเปิดเหมืองลิกันไนต์ให้เลือกเบอร์ 9 พรรคไทยรักไทย หากไม่ต้องการเปิดเหมืองให้เลือกเบอร์ 4 พรรคประชาธิปัตย์ ทำให้ผู้มีอำนาจในบ้านเมืองสั่งการให้เจ้าหน้าที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตที่มาประจำในพื้นที่ถอนตัวออกจากพื้นที่อำเภอเวียงแหงโดยด่วน

วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2548 กลุ่มองค์กรชาวบ้านได้เดินทางไปยื่นหนังสือต่อ พ.ต.ท. ทักษณ ชินวัตร หัวหน้าพรรคไทยรักไทย เพื่อให้พิจารณายกเลิกโครงการพัฒนาเหมืองถ่านหิน

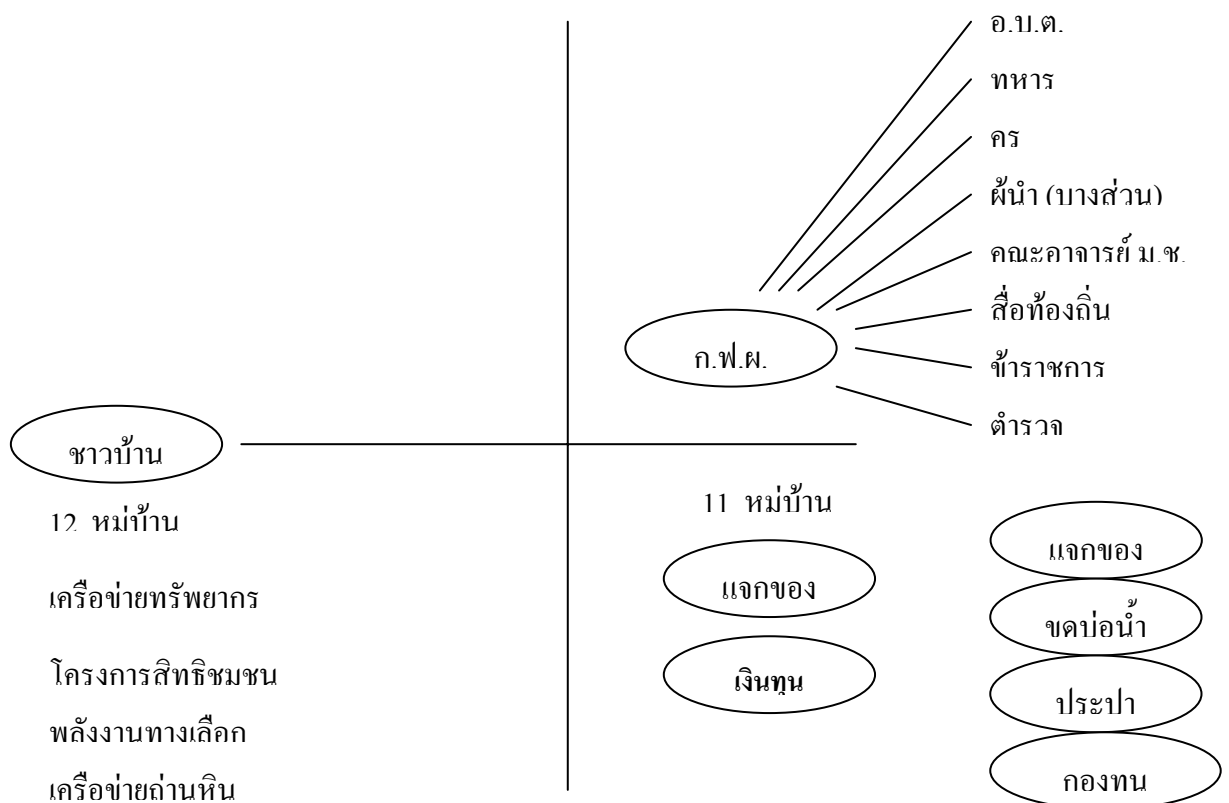
เวียงแหง ณ สนามกีฬาเทศบาลนครเชียงใหม่ในวันปราศรัยใหญ่พรรคไทยรักไทยและในการปราศรัยครั้งนั้น พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร หัวหน้าพรรคไทยรักไทยได้ปราศรัยบนเวทีว่าหากได้เป็นนายกรัฐมนตรี จะไม่อนุญาตให้มีการเปิดเหมืองลิกไนต์ที่อำเภอเวียงแหงโดยเด็ดขาดเพราะปัญหาผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่อำเภอแม่เมาะจังหวัดลำปางยังแก้ไขไม่ได้ ทำให้ชาวบ้านพอใจคำปราศรัยดังกล่าวจึงพากันเลือกผู้สมัคร ส.ส.พรรคไทยรักไทยจนได้รับเลือกตั้งในที่สุด

หลังจากนั้น เหตุการณ์ต่างๆ ในพื้นที่จึงดูเงียบสงบ ถึงแม้ว่าจะไม่มีการยกเลิกโครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินโดยมติคณะรัฐมนตรีตามที่ชาวบ้านต้องการ แต่อย่างไรก็ตามโครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเวียงแหงของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ก็ได้สร้างตราบาปให้กับชุมชน อำเภอเวียงแหงอย่างให้อภัยไม่ได้

การปกป้องคุ้มครองสิทธิชุมชนที่ปรากฏให้เห็น

ตั้งแต่โครงการพัฒนาเหมืองลิกไนต์ อำเภอเวียงแหง ได้เข้าไปในพื้นที่ทำให้เกิดปัญหาความหวาดระแวง แตกแยก ขาดความสามัคคีในชุมชน ด้วยความคิดเห็นที่แตกต่างกันของชาวบ้าน จนกลายเป็นปัญหาทะเลาะวิวาทเกิดเป็นปัญหามลพิษจิต เพราะเหตุหวาดระแวงซึ่งกันและกัน

จากเวทีการพูดคุยในสถานการณ์ของโครงการพัฒนาเหมืองนั้น สามารถมองเห็นถึงสถาน บทบาทขององค์กรกับการหนุนเสริมขบวนการของชาวบ้าน ความขัดแย้งในหมู่กลุ่มของชาวบ้านเอง พอจะแยกเป็น ภาพให้เห็นได้ ดังนี้

มี 23 หมู่บ้าน แต่ความคิดเห็นแบ่งเป็น 2 ฝ่าย มีหมู่บ้านที่คัดค้าน 12 หมู่บ้าน และหมู่บ้านที่เห็นด้วย 11 หมู่บ้าน และยังมีปัญหาความขัดแย้งนั้นสามารถแยกผู้นำท้องถิ่นในเวียงแหงเป็น 2 ฝ่าย คือ

1. ฝ่ายพ่อกำนันอ่อง จองเจน	}	เกิดช่องว่างทำให้ ก.ฟ.ผ.จะไม่ได้
2. ฝ่ายพ่อกำนันชีวินทร์ ปานันท์		

ทางกลุ่มชาวบ้านที่ได้ความอนุเคราะห์จากโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ ได้ออกไปดูงานนอกพื้นที่แม่เมาะ เมื่อพ่อแม่พี่น้องไปดูเองว่ามีผลกระทบจริง ชาวบ้านจึงได้ตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดจากการทำเหมืองนำไปสู่การสร้างกระบวนการตัดสินใจ เพราะการไปดูงานสร้างความตระหนัก รู้ตนเองว่าจะพบกับอะไรบ้าง สภาพสิ่งแวดล้อมเหมือนกับกับแม่เมาะ เป็นแอ่งเหมือนกัน สำหรับกลุ่มที่ทาง กฟผ. นำไปเองมีการจัดฉากให้เห็นถึงความปลอดภัยในโครงการเหมืองลิไนท์ทำให้พี่น้องที่อยู่บ้านใกล้กันมีความเห็นที่แตกต่างคือมองคนละมุม เพราะการได้เห็นคนละครั้ง ปัญหาที่ตามมาก็คือความคิดเห็นไม่ตรงกัน มีการทะเลาะกันเกิดขึ้นและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเนื่องจากการเข้ามาของโครงการเหมืองลิไนท์ที่ผ่านมา พบว่าชาวบ้านได้รวมกันคิดและนำไปสู่การเคลื่อนไหว ของชาวบ้าน

อาทิเช่นกรณีต่าง ๆ ดังนี้ ชาวบ้านม่วงป้อกประชุมใหญ่และลงมติไม่รับ โครงการเจาะบ่อบาดาลจากโครงการพัฒนาเหมือง เวียงแหง โดยเกรงว่าอาจจะเป็นการแอบสำรวจดินและน้ำขายองค์กรชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเหมืองถ่านหินหลายพื้นที่ร่วมประชุมกับ NGO ฅตึก IC มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อเตรียมความพร้อมการคัดค้านประชุมเหมืองถ่านหินโลก จังหวัดลำปาง ชาวบ้านร่วม 1,000 คน เจริญต่อรองและกดดันให้คณะ EIA หน่วยตรวจวัดคุณภาพอากาศออกจากพื้นที่ (โรงเรียนบ้านห้วยไคร้) โดยมีตำรวจนายหนึ่งชักปืนข่มขู่ชาวบ้านทำให้ชาวบ้านไม่พอใจ และแจ้งความดำเนินคดี แต่ร้อยเวรไม่รับแจ้งความ ชาวบ้านกลุ่มเดิมจึงไต่เดินขบวนขับไล่ ส.ต.ท.สมชาย ออกจากพื้นที่อำเภอเวียงแหง โดยมีนายอำเภอและผู้กำกับมารับเรื่องและจะสอบสวนลงโทษทางวินัย

ชาวบ้านประมาณ 1,000 คน ยื่นหนังสือต่อนายอำเภอ (นายเชาว์ เปล่งวิทยา) ให้ยุติการศึกษาผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) และออกจากพื้นที่โดยที่คณะวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ยอมและยกเลิกการติดตั้งเครื่องตรวจวัดอากาศ

ชาวบ้านอำเภอเวียงแหง 250 คน ร่วมเวที “รวมพลคนไม่เอาถ่านหิน” ที่จังหวัดลำปาง ในวันประชุมถ่านหินโลก และยื่นหนังสือต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน

ดร. มนัส สุวรรณ หัวหน้าคณะ EIA ด้านสังคม พร้อมทีมงานจัดเวทีทำความเข้าใจกับชาวบ้านในด้านการศึกษาผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม หรือ EIA ณ วัดกอม , วัดเวียงแหง และโรงเรียนเปียงหลวง โดยมีชาวบ้านเข้าร่วมรับฟังประมาณ 1,000 คน และร่วมแสดงความคิดเห็น พร้อมกับโต้แย้งและแสดงจุดยืนว่าไม่ต้องการให้มีการทำ EIA และจะต่อสู้จนถึงที่สุด

ชาวบ้านประมาณ 2,000 คน ร่วมเจรจาและกดดันให้หน่วยชุดสำรวจเร่ออกจากห้วยโป่ง อ่าง และนำแร่ที่ได้นำออกไปจำนวน 14 แพลมมาคืน พร้อมกับยึดรถและนำคณะที่มงานไปตกลงกันที่สถานตำรวจอำเภอเวียงแหง จนในที่สุดทางที่มงานก็ได้้นำแร่มาคืนชาวบ้านจึงพอใจและสลายตัว

แกนนำชาวบ้านร่วม 20 คน เข้าร่วมเวทีสาธารณะ “ประชาชนพบนักการเมือง” ณ สนามกีฬา 700 ปี เชียงใหม่ พร้อมกับยื่นหนังสือ ขอให้มีการยกเลิกโครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเวียงแหงต่อตัวแทนพรรคการเมือง

ชาวบ้านประมาณ 800 คน ประชุมเตรียมความพร้อมการจัดเวทีสาธารณะประเด็น “ปัญหาโครงการพัฒนาเหมืองเวียงแหง” ณ วัดม่วงป๋อก ขณะที่ตัวแทนพรรคไทยรักไทยได้เข้าร่วมชี้แจงกรณีปัญหาเหมืองลิกไนต์ และได้เปิดเทปเสียงนายกรัฐมนตรีนครให้ชาวบ้านฟัง โดยมีใจความว่า “จะไม่อนุญาตให้มีการทำเหมืองลิกไนต์เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าโดยเด็ดขาด เพราะผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่แม่เมาะจังหวัดลำปาง กฟผ.ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้

ชาวบ้าน 250 คน เข้าพบหัวหน้าพรรคไทยรักไทย และยื่นหนังสือให้มีการยกเลิกโครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเวียงแหง ณ สนามกีฬา 700 ปี เชียงใหม่ ในวันปราชัยใหญ่ และหัวหน้าพรรคได้ประกาศอย่างชัดเจนว่า จะยกเลิกโครงการและจะไม่ให้เหมืองลิกไนต์ที่อำเภอเวียงแหงเกิดขึ้นโดยเด็ดขาด

ชาวบ้านประมาณ 3,000 คน รณรงค์เชิญชวนให้พี่น้องชาวอำเภอเวียงแหง ออกมาปกป้องฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และวิถีชีวิต พร้อมกับจัดเวทีสาธารณะ ณ ที่ว่าการอำเภอเวียงแหง โดยเชิญนักวิชาการและตัวแทนชาวบ้านร่วมอภิปราย

ตัวแทนชาวบ้านร่วมเวทีสัมมนากรณีปัญหาเหมืองลิกไนต์ ณ มหาวิทยาลัยพายัพ ห้องบ้านธารแก้ว โดยมี อาจารย์ยวสันต์ พานิชย์ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นผู้จัด โดยเชิญกระทรวงพลังงาน , บอร์ดการไฟฟ้า , เจ้าหน้าที่ กฟผ. , เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง เข้าร่วมเจรจาไกล่เกลี่ย และหาข้อตกลงเพื่อสมานฉันท์

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ โดย อาจารย์ยวสันต์ พานิชย์ , อาจารย์สนธิ์ ไชยรส ร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่อำเภอเวียงแหง จัดเวทีสาธารณะ ณ สนามกีฬาข้างสถานีตำรวจภูธรเวียงแหง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ร่วมชี้แจงและแสดงความคิดเห็น ปรากฏว่าไม่ได้รับความร่วมมือจากฝ่ายปกครอง , กระทรวงพลังงาน , บอร์ดการไฟฟ้าหรือเจ้าหน้าที่ กฟผ.แต่ประการใด อย่างไรก็ตามก็มีชาวบ้านเข้าร่วมเวทีประมาณ 4,000 คน พร้อมกันนั้นก็ยังมี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน , อบต. และชาวบ้านได้ยื่นหนังสือต่อคณะกรรมการสิทธิฯ ตัวแทนจากฝ่ายปกครองให้มีการทบทวนยกเลิกโครงการดังกล่าวและได้กล่าวสัตย์ปฎิญาณร่วมกันว่าจะร่วมกันปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตจนถึงที่สุด

จากปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เนื่องจากโครงการพัฒนาเหมืองเวียงแหงส่งผลให้ชุมชนที่เกิดการเรียนรู้ในเรื่องของฐานทรัพยากรที่มีอยู่ แนวทางที่จะรักษาทรัพยากรของชาวบ้านเองจึง

เกิดป่าชุมชนขึ้น แท้ที่จริงพื้นที่ป่าชุมชนในปัจจุบันกับอดีต ยังคงเป็นพื้นที่เดียวกัน เพียงแต่เปลี่ยนภาษาจาก “ป่าเขตบ้านเฮา” มาเป็น “ป่าชุมชน” การที่ชุมชนได้เข้าร่วมเรียนรู้ ได้เห็นความสำคัญของชุมชนในฐานะเป็นเจ้าของทรัพยากรท้องถิ่น ได้เรียนรู้ถึงการปกป้องดูแลรักษาทรัพยากรและเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบที่จะเกิดจากโครงการพัฒนาเมืองเวียงแหงที่จะเข้าไปกระทบทั้งด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านวิถีชีวิตชุมชน ในอนาคต

ผลการปฏิบัติการจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติชี้ให้เห็นว่า

- 1) ชุมชนมีสิทธิตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ในการร่วมตัดสินใจบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น และตามมาตรา 46 , 56 , 59, 60, 61 , และ 79 ที่ให้สิทธิประชาชนร่วมตัดสินใจในกระบวนการต่าง ๆ และควรคำนึงถึงเสรีภาพในการเลือกที่อยู่อาศัยตามมาตรา 36 เนื่องจากการทำเหมืองลิกไนต์ในโครงการย่อมส่งผลถึงเสรีภาพในการเลือกที่อยู่อาศัยในราชอาณาจักรอย่างแน่นอน
- 2) ประชาชนต้องนำเสนอความคิดและการตัดสินใจในเบื้องต้นต่อองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในระดับต่าง ๆ เพื่อผลักดันให้มีมติตามนโยบายการอนุมัติประทานบัตรของกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ในปัจจุบัน
- 3) คณะอนุกรรมการฯ มีความเห็นว่าการพัฒนาโครงการเหมืองถ่านหินในบริเวณอำเภอเวียงแหง จะมีผลกระทบอย่างรุนแรงยิ่งต่อวิถีความเป็นอยู่ซึ่งปกติสุข และมีเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สุขอนามัยที่ดีอยู่แล้วของชุมชนจึงไปควรมีการพัฒนาโครงการต่อไป

ปัญหาการละเมิดสิทธิกับการใช้ทรัพยากรจากนโยบายของรัฐ ในการอ้างถือครองที่ดิน กรณีศึกษานายทุนไร่ข้าวขาว

กรณีดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นในวันที่ 9 ก.ค.2547 โดยมีเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ และเจ้าหน้าที่ทหารร้อย ม.พัน 133 ได้ร่วมกันออกตรวจปราบปรามการกระทำผิดกฎหมายเกี่ยวกับการป่าไม้ในท้องที่ป่าเหล่าหลวงทิศตะวันออกบ้านกองลม หมู่ 2 ตำบลเมืองแหง เจ้าหน้าที่ได้จับกุม นายคำ ลุงยอด คนงานไร่ข้าวขาว ที่กำลังใช้รถไถปรับพื้นที่ เพื่อเตรียมทำการเกษตรบริเวณป่าเหล่าหลวง เจ้าหน้าที่จึงได้แจ้งข้อกล่าวหาและดำเนินการตามกฎหมาย พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ และ พ.ร.บ อุทยานแห่งชาติ ซึ่งนายคำ ผู้ต้องหาไม่ได้ขัดทอด เจ้าของไร่ข้าวขาวแต่อย่างใด

หลังจากเจ้าหน้าที่ได้จับกุม นายคำ และยึดรถไถ ดำเนินคดี กลับไม่สร้างความเกรงกลัวต่อนายทุนแต่อย่างใด ยังมีการบุกรุก เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากและยังข่มขู่ผู้นำและชาวบ้าน ส่งผลต่อความหวาดกลัวต่ออิทธิพลของนายทุนคนนี้

จนกระทั่งวันที่ 11 กรกฎาคม 2548 นายสมบุญ จันทรชัย ผู้ใหญ่บ้านกองลม ม.2 และนายคำ ตุ่นหล้า สมาชิก อบต.เมืองแหง ได้เข้าพบ นายสุรินทร์ นำประเสริฐ หัวหน้าอุทยานแห่งชาติ เพื่อแจ้งให้ทราบถึงกรณีปัญหา ซึ่งนายสุรินทร์ ได้สั่งการให้ นายสมบัติ วงศ์ปวน พนัก

งานสายตรวจอุทยานเขียงดาวกับพวกเข้าตรวจพื้นที่ป่าเหล่าหลวง พบว่ามีการบุกรุกและทำการปลูกพืชเป็นจำนวนมาก สิ่งที่น่าแปลกใจ คือไม่มีคนงานแม้แต่คนเดียวตามปกติจะมีคนงานทำอยู่เป็นประจำ มีเพียงคนดูแลเพียงคนเดียวเท่านั้น แต่เจ้าหน้าที่ไม่ได้ดำเนินการจับกุมแต่อย่างใด

ต่อมา นายสมบุญ จันทรชัย นายคำ ตุ่นหล้า และ นายพยอม คารมณ นายก อบต.เมืองแหง ได้เข้าพบ นายสุรินทร์ อีกครั้งหนึ่งเพื่อปรึกษาถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหา นายสุรินทร์รับปากว่าจะจัดการเรื่องนี้อย่างจนถึงที่สุด

จนในวันที่ 28 ก.ค. 2548 นายสุรินทร์ กับพวกก็ได้ออกตรวจพื้นที่ป่าเหล่าหลวงและจับกุมนายธงชัย หลู่จิ่ง ซึ่งเป็นคนดูแลไร่ข้างขาว ดำเนินคดีและได้สั่งการการให้เรือถอน อุปกรณ์และสิ่งปลูกสร้างออกภายใน วันที่ 30 สิงหาคม 2548

ข้อสรุปยังไม่จบลงจากกรณีนี้ทำให้รู้ว่าชาวบ้านเองเป็นผู้ถูกระงับทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีอภิสิทธิ์ โดยเฉพาะนายทุน โอกาสที่จะกระทำการละเมิดต่อชาวบ้าน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้เวลาในการต่อสู้อย่างยาวนาน

การดำเนินงานของรัฐบาลเพื่อที่จะพัฒนาประเทศปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่มีปัญหาเหตุจากที่ดินทำกินไม่เพียงพอและการไม่มีเอกสารสิทธิ์ เกิดจากการจัดการทรัพยากรที่รวมสิทธิไว้ที่รัฐซึ่งเป็นมาตั้งแต่ประเทศไทยยังเป็นสยามประเทศ ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์บอกไว้ชัดเจนว่า ประเทศไทยได้เปิดประเทศเพื่อที่จะตกลงค้าขายกับฝรั่ง เซนต์สัญญาคำไม้กับฝรั่งเพื่อหลีกเลี่ยงการตกเป็นอาณานิคมของฝรั่ง การเปิดประเทศเพื่อการค้านั้น ถ้าไม่รวมสิทธิในการจัดการทรัพยากรไว้ จะเกิดการต่อต้าน จนมาถึงยุคการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศ จากเดิมที่การปกครองเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตยมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุข ในปี พ.ศ.2475 โดยคณะราษฎร ซึ่งประกอบด้วยทหาร ตำรวจ นักวิชาการ ที่อยากเห็นประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงทำการก่อรัฐประหาร

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ดินมีรูปแบบที่พัฒนามาจากปี พ.ศ.2475 รัฐได้รวมอำนาจไว้เช่นกัน แต่วิธีการรวมอำนาจของรัฐไม่ได้ใช้อำนาจอย่างโดดเดี่ยว โดยผู้มีอำนาจสูงสุดคือนายกรัฐมนตรี การจัดการทรัพยากรใช้วิธีออกพระราชบัญญัติมาดูแล การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า มีการออกกฎหมายตั้งแต่ปี พ.ศ.2484 กฎหมายป่าไม้ฉบับแรกออกนิยามกฎหมายป่าไม้ พ.ศ.2484 บอกว่า ที่ดินใดก็ตามที่ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ถือครองที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดินให้ถือเป็นพื้นที่ป่า ซึ่งถือว่าผิดมาตั้งแต่ต้น ชาวบ้านไม่มีที่ดินทำกินนั้น เพราะกฎหมาย 2484 ออกมาควบคุมไม่ให้ใครเข้ามาบุกรุก เข้าไปตัดไม้ก่อนที่รัฐบาลจะเข้าไปตัดเพื่อควบคุมราษฎรคนจนคนยากไม่ให้เข้าไปตัดไม้ โดยที่รัฐบาลจะให้สัมปทานกับบริษัทใหญ่ รูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้นั้นก็ยังให้สัมปทานอยู่ หมดยุคอาณานิคม ฝรั่งถอนตัวไปเหลือนายทุนภายในประเทศไทยมีการสัมปทานไม้กระยาเลย ไม้สัก ไม้หอมรถไฟ ไม้ลำปาง วิถีคิดคือการเอาไม้ออกไปให้หมดแล้วปลูกใหม่

ปี พ.ศ.2504 ในขณะที่มีการดำเนินการให้สัมปทานตามกฎหมาย ปี 2484 อยู่ นั่น แต่ในขณะเดียวกันยังมีพื้นที่ที่เหมาะสมเพื่อใช้เป็นเขตอนุรักษ์ ปรากฏว่ามีนักวิชาการป่าไม้ของประเทศ ไทย ณ เวลานั้นได้ไปเรียนรู้ เห็นรูปแบบของการรักษาป่าในประเทศมีฐานะ อยากทำเหมือนเขา บ้าง กลับมาประเทศได้ร่างกฎหมายขึ้นมาฉบับหนึ่งใช้ชื่อว่า บัญญัติอุทยานแห่งชาติ ต่อไปจะ ประกาศกฎหมายป่าตรงไหนที่สวยงามสามารถทยอยประกาศได้เรื่อย ๆ ปี 2507 เนื่องจาก กฎหมาย 2484 นั้นมีข้อบกพร่อง คือไม่มีแผนที่รองรับแก้เป็น พ.ร.บ.ป่าสงวน ใช้ภาพถ่ายทาง อากาศเข้ามาเกี่ยวข้อง ใช้แผนที่ทหาร 1:50,000 จึงมีปัญหาว่าชาวบ้านจะอย่างไรทำให้ ชาวบ้านอยู่ใกล้สิทธิตามกฎหมายไปทุกขณะ ภายหลังปี 2507 มีการจัดการทรัพยากรโดยเฉพาะ ป่าไม้ในประเทศไทยก็ยังมีลักษณะเหมือนเดิมคือกรมป่าไม้มีหน้าที่ให้สัมปทานกับบริษัท จึงเกิด ภาวะวิกฤตขึ้น ปี 2532 ชาวบ้านวัดจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม รวมตัวกันรักษาป่าทั้งที่ไม่มีกฎหมาย รองรับ ทำให้รูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้เปลี่ยนไปเป็นครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 เกิดขึ้นที่ บ้านพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เกิดภัยพิบัติน้ำท่วม สาเหตุมาจากการสัมปทานไม่ทำให้ เกิดการสูญเสียอย่างหนัก รัฐจึงมีแนวคิดพลิกกลับแผ่นดิน ที่ผ่านมารัฐบาลทุกยุคทุกสมัยได้ ผลประโยชน์ในการตัดไม้ขายจึงประกาศเขตป่าอนุรักษ์ ยุติยกเลิกการสัมปทานป่า เมื่อกระแส พลิกกลับเช่นนี้ ในภาพรวมของการจัดการทรัพยากรก็ดีขึ้น เพราะกล้าที่จะบอกประเทศอื่นๆ ได้ ว่าประเทศไทยไม่ใช่ประเทศที่ทำลายป่าแล้ว

นับตั้งแต่สมัยอาณานิคมมาจนถึงปี 2532 หากมีการตัดไม้ที่ไหนก็จะมีคนตามไป กลายเป็นที่มาที่ว่าเวลาเปลี่ยนแปลงนโยบายตัดไม้ขาย กลับมาเป็นอนุรักษ์นั้นไม่ได้ รัฐบาลควรที่ จะทำการสำรวจให้ชัดเจนว่า ตอนนี้มีพี่น้องชาวบ้านประชาชนคนไทยเหลืออยู่ในเขตป่าเท่าใดที่ยัง ไม่มีสิทธิตามกฎหมาย จึงเกิดปัญหาว่า ขณะนี้ยังมีคนที่ตกอยู่ในเขตป่าประมาณ 470,000 กว่า ครอบครัว ล้านกว่าคนที่ไม่ม่เอกสารรองรับ เกิดจากนโยบายที่คิดเองของรัฐ คนมีอำนาจ ระบบ ราชการโดยการไม่สอบถามและการไม่มีส่วนร่วมชาวบ้าน

จากเหตุการณ์ครั้งนี้ ชาวบ้านได้เรียนรู้การที่รัฐมีนโยบายต่อการจัดการทรัพยากรโดย เอื้อต่อคนบางกลุ่ม แล้วอ้างสิทธิเหนือชาวบ้านโดยไม่ได้คำนึงถึงสิทธิที่ชาวบ้านได้ปฏิบัติมา ตั้งแต่บรรพบุรุษในการดูแลและใช้ประโยชน์การผืนป่าและที่ดิน จึงทำให้ชาวบ้านเองต้องออกมา ปกป้องและทวงสิทธินั้นคืนจากนายทุนในที่สุด

ปัญหาการละเมิดสิทธิ จากนโยบายของรัฐต่อเศรษฐกิจชุมชน

อาชีพเกษตรกรรมนับได้ว่าเป็นอาชีพหลักของชุมชนเวียงแหง ซึ่งในอดีตย้อนยุคไปประมาณ 20 ปี อำเภอเวียงแหงยังเป็นกิ่งอำเภอการปกครองยังขึ้นอยู่กับอำเภอเชียงดาวซึ่งยังขาดการ พัฒนาในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าทางด้านสาธารณูปโภค การศึกษาการคมนาคมแม้กระทั่งการส่งเสริม ทางด้านการเกษตรชาวบ้าน มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและพอเพียง โดยพึ่งพาปัจจัยภายในชุมชนเป็น

ส่วนใหญ่ การเกษตรในอดีตทำเพื่อยังชีพ เช่น การทำนา ทำสวน เลี้ยงโคกระบือและมีการแลกเปลี่ยนสินค้าชุมชนต่อชุมชนเท่านั้นเอง

ต่อมาเริ่มมีพ่อค้าจากชายแดนไทยพม่า เข้ามาติดต่อซื้อขายและแลกเปลี่ยนสินค้า เช่น โคกระบือ เสื้อผ้า จักรยาน ยางรถ เป็นต้น ประกอบกับรัฐได้พัฒนาทางด้านคมนาคม ทำให้การขนส่งหรือการติดต่อภายนอกได้สะดวกขึ้นและเริ่มมีการศึกษาเรียนรู้ถึงการเกษตรเชิงพานิช ซึ่งในขณะนั้นหมู่บ้านเมืองงาย อำเภอเชียงดาวถือได้ว่าเป็นชุมชนที่ใกล้ชิดกับ อำเภอเวียงแหงที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมและการค้าขายต่อกัน กระเทียมเป็นพืชเศรษฐกิจที่ชุมชนบ้านเมืองงายกำลังนิยมปลูกกัน ซึ่งมีราคาดีทำให้ชาวบ้าน ม่วงป๋อก นำมาทดลองปลูก 2-3 ราย และได้ผลดีมาก ทำให้หลายหมู่บ้านเริ่มปลูกกันอย่างแพร่หลาย เช่น บ้านสามปู สันตวงดี ห้วยไคร้ และมีการพัฒนาขึ้นมาตามลำดับเพราะสภาพดิน ฟ้า อากาศ เอื้ออำนวยให้ ประกอบกับหน่วยงานรัฐวิสาหกิจหรือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมแหล่งทุนเงินกู้กับเกษตรกร ทำให้ชาวบ้านเข้าสู่ยุคของการเป็นหนี้และได้ขยายพื้นที่ปลูกอย่างมหาศาลและแรงงานต่างด้าวชาวไทยใหญ่ก็เป็นตัวเสริมด้วย เพราะค่าแรงราคาถูก (60-100 บาท/วัน) ส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรดิน - น้ำเพิ่มขึ้นและมีผลกระทบตามมา เช่น ทำลายป่า - การแย่งน้ำ - สารเคมีมากขึ้น

รายได้จากการปลูกกระเทียมถือว่าเป็นรายได้ที่ดีกว่าการปลูกพืชอย่างอื่นเพราะการปลูกกระเทียมแต่ละครั้ง จะมีการปลูกพริกชี้หนูแทรกกระหว่างแปลงด้วย หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตกระเทียมแล้วยังรอผลผลิตจากพริกชี้หนูอีก ในช่วงฤดูฝนที่สร้างรายได้ให้เกษตรกร ไม่แพ้กระเทียมเช่นกัน นอกจากนั้นในแปลงกระเทียมเกษตรกรจะปลูกผักต่าง ๆ เช่น ผักกาด กระหล่ำปี ต้นหอม ผักชี เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านจะเก็บมาจำหน่ายตลอดฤดูกาล ในช่วงรอเก็บผลผลิตกระเทียม(4เดือน)ซึ่งเป็นรายได้เสริมและเป็นอาหารบริโภคภายในครัวเรือนโดยไม่ต้องพึ่งพาอาหารจากภายนอกเท่าใดนัก ในแต่ละปีจะมีพ่อค้าจากต่างจังหวัดมารับซื้อกระเทียมซึ่งเกษตรกรเลือกที่จะจำหน่ายสดหรือแห้งถ้าราคาไม่เป็นที่พอใจก็สามารถเก็บไว้จำหน่ายแห้งก็ได้ เพราะสามารถเก็บไว้ได้ประมาณ 6 เดือน สำหรับราคาขึ้นอยู่กับกลไกของตลาดและผลผลิตมากน้อยในแต่ละปี รัฐไม่ได้เข้ามาประกันราคาแต่อย่างใดถ้าราคาตกต่ำเกินเหตุรัฐก็เข้ามารับจํานาเท่านั้นเอง

หมู่บ้านที่ปลูกกระเทียมส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่ 2 ตำบล คือ ตำบลเปียงหลวงและตำบลแสนไห ซึ่งมีประมาณ 10 หมู่บ้าน รายได้จากกระเทียมและพริกชี้หนูส่งผลให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่หรือฐานะดีขึ้นตามลำดับ มีรถยนต์ใช้เกือบทุกหลังคาเรือน เพราะมีความจำเป็นในการบรรทุกเครื่องมือการเกษตรตลอดจนถึงมีเครื่องอำนวยความสะดวกภายในครัวเรือน จากการเป็นผู้ผลิตมาหลายปีทำให้มีชาวบ้านบางกลุ่มเริ่มพัฒนาเป็นพ่อค้ารับซื้อเอง ซึ่งมีตลาดใหญ่อยู่ที่จังหวัดลำปางและลำพูนการปลูกกระเทียมแต่ละปีจะใช้ต้นทุนสูงพอสมควร เพราะต้องซื้อปุ๋ยและยากำจัดวัชพืชรวมทั้งยากำจัดโรคพืชในราคาแพงเพราะเป็นสินค้านำเข้าจากต่างประเทศ แต่มีข้อได้เปรียบอาศัยแรงงานต่างด้าวราคาถูกและยังมีประเพณีลงแขกอยู่บ้าง

ต้นปี 2547 เกษตรกรต้องซื้อคกกับนโยบายรัฐบาลทักษิณที่เซนต์สัญญาเขตการค้าเสรี กับจีนซึ่งรัฐบาลได้ส่งสัญญาเตือนถึงการลดพื้นที่ปลูกและชดเชยให้เกษตรกรไร่ละ 2,000 บาท และส่งเสริมให้ปลูกไม้ผลอื่นทดแทน แต่ชาวบ้านไม่ยอมลดพื้นที่แต่อย่างใด เพราะที่ผ่านมา ชาวบ้านได้พยายามทดลองปลูกพืชอื่น เช่น มันฝรั่ง ข้าวโพด หรือจากการส่งเสริมของบริษัท แต่ ไม่ได้ผล เพราะไม่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพดิน ฟ้า อากาศ และความถนัดหรือองค์ความรู้ที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานาน ชาวบ้านยังเสี่ยงที่จะปลูกกระเทียมและพริกขึ้นต่อไป

ต้นปี 2548 กระเทียมจากประเทศจีนได้ทะลักเข้ามาเป็นจำนวนมากทำให้ราคากระเทียม ตกต่ำเพราะราคากระเทียมประเทศจีนราคาถูกกว่าใหญ่และง่ายซึ่ง เป็นที่นิยมของผู้บริโภค ในช่วงขณะนั้นเป็นช่วงของการใกล้เลือกตั้ง ทำให้ผู้ใหญ่ในรัฐบาล ได้ออกมารับปากกับ ชาวบ้านว่า รัฐจะเข้ามาแทรกแซงราคาโดยจะรับซื้อในราคา 21-25 บาท ต่อกิโลกรัม ทำให้ ชาวบ้านมั่นใจและขอการจำหน่ายกระเทียมจนกระทั่งเวลาล่วงเลยมาประมาณ 3 เดือน ทำให้ ชาวบ้านเริ่มเคลื่อนไหวและก่อตั้งคณะทำงานขึ้นมาเพื่อเจรจากับหน่วยงานของรัฐและทวงถามค่า สัญญาจากรัฐ ซึ่งได้รับคำตอบจากหน่วยงานภาครัฐคือจะชดเชยราคาให้กิโลกรัมละ 2 บาท ใน ราคาที่ซื้อขายจริง แต่ชาวบ้านก็ยังพอใจและยังมีความหวังจนเวลาผ่านมาถึงจุดที่ชาวบ้านจะรอ ไหวจึงมีการเจรจาอยู่หลายครั้งและในวันที่ 27 กรกฎาคม 2548 กลุ่มเกษตรกรได้รวมตัวกันมาพบ นายอำเภอและเกษตรอำเภอ เพื่อถามความคืบหน้าแต่ไม่ได้รับคำตอบชัดเจน ซึ่งเท่ากับว่ารัฐได้ ซื้อเวลาและปิดความรับผิดชอบที่เคยสัญญาไว้ชาวบ้านจึงพากันปิดถนนชุมนุมประท้วงที่สะพาน ห้วยฮ่องจู้ เพื่อเรียกร้องให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยมีข้อเสนอ คือ ให้รัฐ รับซื้อคละใหญ่ ในราคา 18 บาท และคละกลางราคา 15 บาท ต่อกิโลกรัม ให้หมดภายในเดือน สิงหาคม

จนกระทั่งวันที่ 28 กรกฎาคม 2548 ของวันรุ่งขึ้นทางนายอำเภอ เกษตรอำเภอและ สหกรณ์การเกษตรได้เดินทางมาร่วมเจรจากับเกษตรกรและบรรลุนัดตกลงตามเงื่อนไขของ เกษตรกรทุกประการชาวบ้านจึงพอใจและสลายการชุมนุมในที่สุด

เหตุการณ์นี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นชุมชนในการเรียกร้องสิทธิที่ตนจะพึงมี พึ่งได้ด้วยอาศัยความสามัคคีและผลประโยชน์ร่วมกันอันจะก่อให้เกิดพลังของการต่อรองและต่อสู้ กับอำนาจที่มีอภิสิทธิ์เหนือชาวบ้าน ซึ่งเป็นบทเรียนที่จะต้องศึกษาและติดตามไปสู่นาคตอีกด้วย

บทสรุปของปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชนที่ผ่านมา

สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ประเด็นที่มี ความสำคัญและอยู่ในความสนใจชาวบ้านเป็นอย่างยิ่งคือ โครงการพัฒนาเหมืองลิกไนต์ของการ ไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยที่สร้างความวิตกกังวลให้แก่ชาวบ้าน เพราะความห่วงเกรงต่อ ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากโครงการฯ ดังกล่าว

โครงการพัฒนาเมืองลิกไนต์ อำเภอเวียงแหง ได้เข้าไปในพื้นที่ทำให้เกิดปัญหาความหวาดระแวง แยกแยก ขากความสามัคคีในชุมชน ด้วยความคิดเห็นที่แตกต่างกันของชาวบ้าน จนกลายเป็นปัญหาทะเลาะวิวาทเกิดเป็นปัญหามลพิษจิต เพราะเหตุหวาดระแวงซึ่งกันและกัน จากสถานการณ์ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่

สถานการณ์ปัญหาที่มีอยู่ในพื้นที่อำเภอเวียงแหง ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐทั้งในด้านสังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตของชุมชน ทั้งโครงการพัฒนาในพื้นที่อำเภอเวียงแหง และนโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับการเกษตร เช่น FTA ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตชุมชนที่ทำการเกษตร

สถานการณ์ด้านสังคม โดยส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาที่มาจากโครงการพัฒนาเมืองลิกไนต์ เพราะเป็นสาเหตุให้เกิดความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน มีการแยกกลุ่มทางสังคมซึ่งทำให้เกิดการแตกความสามัคคี ในชุมชนและระหว่างชุมชน เป็นปัญหาทางสังคม จากเดิมที่เคยไปมาหาสู่คบค้ากันอย่างฉันท์มิตร กลับกลายเป็นความหวาดระแวง ไม่คบค้าสมาคมกัน เกิดความห่างเหินไม่ร่วมกิจกรรมอย่างที่เคยเป็นมา ชาวบ้านวิเคราะห์ว่าเป็นผลมาจากความเห็นที่แตกต่างต่อโครงการพัฒนาเมืองลิกไนต์

สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม ป่าไม้ถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อทำการเกษตรเพิ่มมากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนของรัฐและราคาผลผลิตตกต่ำทำให้เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูก โดยเฉพาะในกลุ่มนายทุน นอกจากนี้ในพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นเมืองลิกไนต์ ได้มีการบุกรุกจับจองใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตร โดยชาวบ้านวิเคราะห์ว่าเพื่อประโยชน์ในการเวนคืนที่ดินของโครงการพัฒนาเมืองลิกไนต์ และผู้ที่เข้าไปจับจองจะได้ค่าเวนคืน จึงเกิดการบุกรุกเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดเป็นสภาพป่าที่เสื่อมโทรม

สถานการณ์ด้านวิถีชีวิตชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ที่เคยมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย พึ่งพาอาหารในชุมชน ยารักษาโรคจากป่า กลับกลายเป็นการพึ่งพาอาหารจากตลาดสดและรถเร่ขาย ส่วนยารักษาโรคก็เปลี่ยนแปลงไปโดยการพึ่งพาจากโรงพยาบาล ทำให้ภูมิปัญญาหมอพื้นเมืองถูกละเลยและหลงลืมไป สถานการณ์เหล่านี้ถูกวิเคราะห์ว่าเกิดจากนโยบายของรัฐที่เข้ามาสู่ชุมชน ระบบเกษตรที่เคยเป็นแบบยังชีพ กลายเป็นเพื่อการค้า จากเดิมที่มีการปลูกพืชที่หลากหลายเปลี่ยนไปเป็นพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งทำให้ดินเสื่อมสภาพ ชาวบ้านที่ทำอาชีพเกษตร ต้องหาวิธีการฟื้นฟูสภาพดิน โดยการใส่ปุ๋ยเคมี เพื่อให้สภาพของดินมีธาตุอาหารที่พืชต้องการ ทำให้เกิดรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น จากวิถีชีวิตที่เคยเรียบง่ายกลายเป็นการดิ้นรน เพื่อให้ชีวิตอยู่รอดในสังคมได้ต่อไป

จากสถานการณ์ทำให้ชาวบ้านได้รู้และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยเหตุปัจจัยที่มาจากภายนอกชุมชนและปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เมื่อชาวบ้านได้เข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นและสาเหตุของปัญหาทำให้สามารถกำหนดการดำเนินชีวิตของตนเอง ครอบครัวและชุมชนได้ และยังสามารถร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเองได้ในระดับหนึ่ง

บทที่ 4

สิทธิชุมชนเวียงแหงกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

จากศึกษาชุมชนเวียงแหงที่ผ่านมาทำให้มองเห็นว่าเวียงแหงเองซึ่งเป็นเมืองที่ได้รับขนานนามว่า เป็นเมืองชายขอบ ที่ต้องพึ่งพาตนเองด้วยการเชื่อมโยงเอาวัฒนธรรมที่อาศัยฐานทรัพยากรที่มีอยู่ไปสู่การเรียนรู้เป็นการทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งได้ภายใต้เงื่อนไขในชุมชนเอง ภายใต้กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและยุทธศาสตร์ชุมชน องค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาโดยเน้นชุมชนเป็นตัวตั้งนี้ ได้แก่ (บัณฑิต อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงศ์นียงคำรัฐ 2535)

1. ภูมิปัญญา และความรู้ที่สืบสานและประยุกต์ให้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก
 2. องค์การชุมชนและกลุ่มผู้ที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา รวมถึงการจัดตั้งกลุ่ม และจัดระเบียบในชุมชน
 3. เวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการบูรณาการจากภายนอก
- ในทำนองเดียวกัน กลุ่มนักวิชาการในประเทศตะวันตก ที่มองการส่งเสริมบทบาทนักพัฒนาชุมชนมีข้อสรุปที่คล้ายคลึงกันที่เข้าไปสนับสนุนและส่งเสริมคนในชุมชน (Smith, 1994) คือ
1. ปรัชญาหรือระบบความเชื่อในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในชุมชน
 2. กลไกที่ช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกระบวนการตัดสินใจแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน
 3. กิจกรรมพัฒนาจิตสำนึก และกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาต่าง ๆ และแนวทางการแก้ไขปัญหา

จากแนวคิดและการมุ่งถึงการทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งชุมชนเวียงแหงเองได้เริ่มมองถึงตนเองเชื่อมกับภายนอกจนถึงการนำไปสู่การปฏิบัติทำให้มองเห็นบางมิติบางประเด็นที่แสดงถึงความเข้มแข็งของเวียงแหงดังนี้

การเรียนรู้ตนเองผ่านประวัติศาสตร์ชุมชน

ชุมชนหมู่บ้านกลุ่มเป้าหมายโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กลุ่มน้ำแม่แดงตอนบนซึ่งประกอบ 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านกองลม หมู่ 2 บ้านกองลม หมู่ 10 บ้านม่วงป๋อก บ้านสันดวงดี บ้านสามปู บ้านห้วยไคร้ และบ้านแม่แพลม ในกระบวนการศึกษาของโครงการสิทธิชุมชนได้มุ่งเน้นให้ชุมชนได้รู้จักตนเอง (ดูเพิ่มเติมรายละเอียด ภาคผนวก ก) ทั้งในอดีตที่ผ่านมาว่าชุมชนมีความเป็นมา เหตุผลในการเลือกพื้นที่เพื่อตั้งชุมชนอาศัยอะไรเป็นตัวชี้วัดถึงความเหมาะสมที่จะตั้งเป็นชุมชนและชุมชนมีจารีตประเพณีวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง

เมื่อชุมชนได้รู้จักอดีตของตนเองก็สามารถที่จะกำหนดอนาคตของตนเองได้ว่าจะให้ชุมชนก้าวเดินไปในทิศทางไหนหากชุมชนได้รู้จักตัวตนความเป็นมาของชุมชนและสามารถกำหนดอนาคตของชุมชนได้ โครงการพัฒนาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของชุมชน ย่อมจะถูกพิจารณาถึงความเหมาะสมที่จะรับเข้าสู่ชุมชนหรือไม่ เมื่อรับเข้ามาจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนมากน้อยเพียงใด ชุมชนสามารถป้องกันปัญหาที่จะตามมาและแก้ไขได้หรือไม่ การสามารถกำหนดอนาคตของตนเองได้นี้ นับเป็นเป้าหมายหลักของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน

การเรียนรู้ตนเองผ่านประวัติศาสตร์ชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน มีกระบวนการเรียนรู้โดยทีมวิจัยชาวบ้านและชาวบ้านในชุมชนที่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาการตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีอาวุโสในหมู่บ้านที่สามารถเล่าประวัติศาสตร์ของชุมชนได้เข้าร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประวัติของชุมชน ทีมวิจัยชาวบ้านสอบถามตามประเด็นที่ได้เตรียมไว้เพื่อให้ได้ประเด็นตามที่ต้องการและสามารถนำไปใช้ในการเรียนรู้ของชุมชนได้

ผลที่ได้จากการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชน ทำให้ทีมวิจัยชาวบ้านและชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายได้รู้ความเป็นมาของชุมชนและสามารถใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ชุมชนกำหนดทิศทางในอนาคตของชุมชนได้ รวมไปถึงได้เรียนรู้จารีต ประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรมความเชื่อ และระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน ทำให้ชุมชนรู้จักตัวตนของตนเองมากขึ้น

การเรียนรู้ตนเองผ่านเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ในพื้นที่

สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ประเด็นที่มีความสำคัญและอยู่ในความสนใจชาวบ้านเป็นอย่างยิ่งคือ โครงการพัฒนาเมืองลิ้นใต้ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยที่สร้างความวิตกกังวลให้แก่ชาวบ้าน เพราะความหวั่นเกรงต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากโครงการฯ ดังกล่าว ทั้งด้านสังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพและวิถีชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาด้านสังคม

ตั้งแต่โครงการพัฒนาเมืองลิ้นใต้ อำเภอเวียงแหง ได้เข้าไปในพื้นที่ทำให้เกิดปัญหาความหวาดระแวง แยกแยก ขาดความสามัคคีในชุมชน ด้วยความคิดเห็นที่แตกต่างกันของชาวบ้าน จนกลายเป็นปัญหาทะเลาะวิวาทเกิดเป็นปัญหามลพิษจิต เพราะเหตุหวาดระแวงซึ่งกันและกันจากสถานการณ์ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ (ดูเพิ่มเติมรายละเอียด ภาคผนวก ข)

เวทีวิเคราะห์สถานการณ์ได้พูดถึงสถานการณ์ปัญหาที่มีอยู่ในพื้นที่อำเภอเวียงแหงทั้งในด้านสังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตของชุมชน ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐทั้งในด้านสังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตของชุมชน ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ ทั้งโครงการพัฒนาในพื้นที่อำเภอเวียงแหง และนโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับการเกษตร เช่น FTA ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตชุมชนที่ทำการเกษตร ก็ได้ถูกหยิบยกมาเป็นประเด็นในการวิเคราะห์ในเวทีของชาวบ้านด้วย

สถานการณ์ด้านสังคม โดยส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาที่มาจากโครงการพัฒนาเมืองลิ้นใต้ เพราะเป็นสาเหตุให้เกิดความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน มีการแยกกลุ่มทางสังคมซึ่งทำให้เกิดการแตกความสามัคคี ในชุมชนและระหว่างชุมชน เป็นปัญหาทางสังคม จากเดิมที่เคยไปมาหาสู่คบ

คำกันอย่างฉันทมิตร กลับกลายเป็นความหวาดระแวง ไม่คบค้าสมาคมกัน เกิดความห่างเหินไม่ร่วมกิจกรรมอย่างที่เคยเป็นมา ชาวบ้านวิเคราะห์ว่าเป็นผลมาจากความเห็นที่แตกต่างต่อโครงการพัฒนาเมืองแร็กไนต์

สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม ป่าไม้ถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อทำการเกษตรเพิ่มมากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนของรัฐและราคาผลผลิตตกต่ำทำให้เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูก โดยเฉพาะในกลุ่มนายทุน นอกจากนี้ในพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นเมืองลักไนต์ ได้มีการบุกรุกจับจองใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตร โดยชาวบ้านวิเคราะห์ว่าเพื่อประโยชน์ในการเวนคืนที่ดินของโครงการพัฒนาเมืองลักไนต์ และผู้ที่เข้าไปจับจองจะได้ค่าเวนคืน จึงเกิดการบุกรุกเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดเป็นสภาพป่าที่เสื่อมโทรม

สถานการณ์ด้านวิถีชีวิตชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต (ดูเพิ่มเติมรายละเอียดภาคผนวก ค)) ที่เคยมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย พึ่งพาอาหารในชุมชน ยารักษาโรคจากป่า กลับกลายเป็นการพึ่งพาอาหารจากตลาดสดและรถเร่ขาย ส่วนยารักษาโรคก็เปลี่ยนแปลงไปโดยการพึ่งพาจากโรงพยาบาล ทำให้ภูมิปัญญาหมอพื้นเมืองถูกละเลยและหลงลืมไป สถานการณ์เหล่านี้ถูกวิเคราะห์ว่าเกิดจากนโยบายของรัฐที่เข้ามาสู่ชุมชน ระบบเกษตรที่เคยเป็นแบบยังชีพกลายเป็นเพื่อการค้า จากเดิมที่มีการปลูกพืชที่หลากหลายเปลี่ยนไปเป็นพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งทำให้ดินเสื่อมสภาพ ชาวบ้านที่ทำอาชีพเกษตร ต้องหาวิธีการฟื้นฟูสภาพดิน โดยการใส่ปุ๋ยเคมี เพื่อให้สภาพของดินมีธาตุอาหารที่พืชต้องการ ทำให้เกิดรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น จากวิถีชีวิตที่เคยเรียบง่ายกลายเป็นการดิ้นรน เพื่อให้ชีวิตอยู่รอดในสังคมได้ต่อไป

จากเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ทำให้ชาวบ้านได้รู้และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยเหตุปัจจัยที่มาจากภายนอกชุมชนและปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เมื่อชาวบ้านได้เข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นและสาเหตุของปัญหาทำให้สามารถกำหนดการดำเนินชีวิตของตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้ พร้อมทั้งสามารถร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเองได้ด้วย

การเรียนรู้ภายนอกผ่านกิจกรรมสัมพันธ์

การเรียนรู้ถือว่าเป็นหัวใจหลักในการที่จะบริหารประเทศชาติให้มีเป้าหมายและทิศทางอย่างชัดเจน ทำให้เกิดโครงการต่างๆ ในพื้นที่ทั่วประเทศไทย ที่วิจัยชาวบ้าน และประชาชนต้องมีการศึกษาและติดตามการทำงานตามนโยบายของรัฐเอง เรื่องของ พ.ร.บ.กองทุนฟื้นฟู เรื่องของ ร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน เรื่องของ ร่าง พ.ร.บ.น้ำ ชาวบ้านได้เข้าร่วมเวทีระดับภาค ศึกษาข้อมูลจากสื่อต่างๆ ร่วมกันประชุมสรุปวิเคราะห์ผลกระทบต่างๆ ที่จะมากระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน

จากนโยบายของรัฐ ที่วิจัยได้รับการเรียนรู้ นำไปสู่ชาวบ้านทำให้เกิดความวิตกกังวลว่าวิถีชีวิตที่ตนเองมีอยู่นั้นจะถูกริดรอนไปในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่า ในการดูแลรักษาป่า และในการใช้น้ำที่รัฐจะต้องเข้ามาดูแล พบว่าหลังจากที่ชาวบ้านได้เกิดความรู้ความเข้าใจ เกิดการรับรู้ในเรื่องของนโยบายของรัฐที่มีผลกระทบต่อชุมชน ทำให้เกิดการเรียกร้องต่อการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตามนโยบายของรัฐ ชาวบ้านเองยังได้ศึกษาเรียนรู้ในตัวกฎหมายรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญถือว่าเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศไทย ในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ใครหรือผู้ใดจะ

ละเมิดมิได้ และในส่วนที่กล่าวถึงสิทธิชุมชนที่ท้องถิ่น มาตราที่ 46 และมาตราที่ 56 การมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรของชุมชนร่วมกับรัฐ ที่มิวิจัยชาวบ้านและชาวบ้านเวียงแหงในพื้นที่ได้เรียนรู้ เช่น การเข้าร่วมเวทีระดับภาค และเวทีสาธารณะสาธารณะต่าง ๆ การเรียนรู้นี้ทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ในเรื่องกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนำไปสู่การปฏิบัติตามสิทธิของตน เกิดความตระหนักและได้มีมติในการไม่ให้ทำการศึกษา EIA ต่อโครงการพัฒนาเมืองเวียงแหงเพราะการทํานั้นขัดต่อตัวบทกฎหมายของรัฐธรรมนูญ โดยกำหนด ผู้ใหญ่บ้าน และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลและสมาชิกในเวียงแหงจะผลักดันเข้าสู่สภาเพื่อพิจารณาและทำให้ชัดเจนในพื้นที่ต่อไป

การทบทวนข้อมูลเพื่อสร้างความเชื่อมั่นแห่งสิทธิ

การที่ทีมวิจัยได้ประชุมและมีเวทีวิเคราะห์ข้อมูล มีการทบทวนข้อมูลว่ามีข้อมูลอะไรอยู่ตรงไหน มีมากน้อยเพียงไร แล้วจะดำเนินการอย่างไรต่อ (วางแผนการจัดเก็บข้อมูลจะอย่างไร) ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การวางแผนการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน และการวางแผนกระบวนการจัดเก็บข้อมูล จึงพบว่าข้อมูลที่มีอยู่คือสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ยังไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมข้อมูลที่ได้เป็นลักษณะต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ของเวียงแหง เมื่อมีสถานการณ์ของเวียงแหงต่อกรณีเมืองลิคไนต์เข้ามา การขับเคลื่อน ในส่วนของข้อมูล ประวัติศาสตร์อาจจะมีข้อบกพร่องบ้างเรื่อง ซึ่งประกอบด้วย ตำนานเวียงแหง (น้ำแดง) นำมาเชื่อมกับวิถีชีวิตของคนเวียงแหง เชิงประวัติศาสตร์ (การยกทัพไปพม่าของพระนเรศวร) เป็นเอกสารอ้างอิงกับการเดินทาง ภูมิประเทศ (เขตติดต่อ/พื้นที่ป่า) แม่น้ำที่สำคัญ การคมนาคมและประเพณีที่มีความเชื่อมและสืบทอดกันมา

ชุมชนในการจัดการทรัพยากรหมู่บ้านมีการพูดถึง ประวัตหมู่บ้าน การใช้ประโยชน์จากน้ำ การใช้จากป่า เช่น กรณีบ้านแม่แพลม และการจัดการน้ำกรณีบ้านห้วยไคร้ ที่มีการศึกษาเรื่องระบบเหมืองฝายรวมไปถึงประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับป่าและแม่น้ำ

องค์ความรู้ที่ปรากฏมีเรื่องการจัดการระบบเหมืองฝาย สภาพลุ่มน้ำ ความรู้เกี่ยวกับเหมืองฝาย พิธีกรรม การบริหารจัดการเหมืองฝาย คณะกรรมการเหมืองฝาย ประวัติแก่เหมืองแก่ฝาย กติกาหรือกฎระเบียบ ตลอดจนถึงเศรษฐกิจที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้

สถานการณ์เรื่องเมืองลิคไนต์ มีในส่วนของความเป็นมาของโครงการฯ ความเคลื่อนไหวในด้านมวลชนสัมพันธ์ในพื้นที่ ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษา,งานบุญ,กีฬา,การอ้าง,เชื่อมโยงชักนำ ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับโครงการฯ มีการจัดจ้างอ.มช.ทำ EIA ความคิดเห็นและความเคลื่อนไหวของชาวบ้านชมรมก้านัน ผู้ใหญ่บ้านได้ทำ สุ่มสำรวจของชาวบ้าน 14 หมู่บ้าน 3 ตำบลปรากฏให้เห็นในขณะที่ชุมชนได้เรียนรู้เรื่องของสิทธิผ่านโครงการวิจัยดังกล่าวทำให้ชาวบ้านกล้าที่จะออกมาเรียนร้องสิทธิกับคืบมาโดยอ้างสิทธิดั้งเดิมของชุมชน

ปัญหาการจัดการป่า ที่มีข้อมูลปรากฏให้เห็น ได้แก่ สภาพทั่วไปของปัญหา กฎหมายรัฐธรรมนูญ สิทธิดั้งเดิม ปัญหาดิน /การใช้สารเคมี,การออกเอกสารสิทธิ์และแนวทางแก้ไข ปัญหา น้ำ น้ำไม่เพียงพอ สาเหตุมีปนเปื้อน,แนวทางแก้ไขปัญหา ปัญหาป่า ไฟป่า, การทำไร่เลื่อนลอย เป็น

ต้น ทั้งหมดที่รัฐได้มีนโยบายและเอื้อต่อกลุ่มคนบางกลุ่มทำให้เกิดการละเมิดต่อสิทธิของชุมชน ดังนั้นจึงทำให้เกิดเหตุการณ์ต่างขึ้นในพื้นที่

การทบทวนในเรื่องของจุดอ่อน พบว่าเป็นปัญหาที่มิจัยจะดำเนินการต่ออย่างไร เช่น กรณีเจ้าหน้าที่มีการเปลี่ยนแปลงหรือที่มิจัยชาวบ้าน จำนวน 12 คน ไม่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงได้อย่างหนึ่ง ควรจะแก้ไขเรื่องนี้อย่างไร ซึ่งคำตอบอยู่ที่ชาวบ้านในการปรึกษาหารือร่วมกัน เป้าหมายของการเรียนรู้ของที่มิจัย ต้องเกิดความต่อเนื่องและขยายผล ทั้งการขยายคน จากคน 12 คน ควรจะขยายไปสู่ใครบ้าง ขยายเนื้อหา ขยายพื้นที่ ขยายคนในที่นี้คือ จากเจ้าหน้าที่วิจัย 2 คน มาสร้างการเรียนรู้ที่มิจัยชาวบ้าน 12 คน (ซึ่งมาจากการคัดสรรหรือเสนอจากชาวบ้านที่มาจากกลุ่มต่าง ๆ ทั้งน้ำ เหมือนผาย แต่หากไม่ได้คัดจากกลุ่มคนเหล่านี้แล้ว จะไม่เกิดกระบวนการ) กลุ่มเดิมที่มีอยู่แล้ว หรือจากพื้นที่เป้าหมาย 7 หมู่บ้าน ที่มิจัย 12 คน มาร่วมเรียนรู้เรื่องสิทธิ ซึ่งการเรียนรู้เรื่อง “สิทธิ” นั้นมีวิธีการเรียนรู้ต่อไปในเรื่องการขยายคน เนื้อหาและพื้นที่ เป้าหมายอยากให้ชาวบ้านเรียนรู้มากขึ้นจากสิ่งที่ได้เรียนรู้ แต่ก็ยังพบว่ามีปัญหาที่มิจัยชาวบ้านมีความเข้าใจส่วนหนึ่ง เมื่อไปอธิบายให้ชาวบ้านฟังแล้ว อาจจะไม่ลึกซึ้งพอ ควรจะเอาผู้นำ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เข้ามาร่วมด้วย เพื่อให้เกิดการปฏิบัติการในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านได้เรียนรู้ดีขึ้นในระดับหนึ่ง เช่น การจัดการป่าชุมชนว่าดีหรือไม่ดีอย่างไร บางคนมีความเข้าใจ แต่บางคนที่ไม่เข้าใจในเรื่องดังกล่าวมีอยู่จำนวนมากมองว่า การจัดการป่าชุมชนทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน เป็นต้น ชาวบ้านจะต้องมีความเข้าใจและการเริ่มต้น อาจจะต้องเริ่มที่บทบาทของผู้นำ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แต่มีบางหมู่บ้านที่เริ่มต้นจากชาวบ้าน เข้ามาสู่บทบาทของผู้นำ เช่น บ้านสามปู เป็นต้น โดยจะต้องดำเนินการในพื้นที่ต่อไป

ในส่วนของการแลกเปลี่ยนได้สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนของเรากำลังตกอยู่ในสถานการณ์การคุกคามของนายทุนและนโยบายของรัฐ คือ นโยบายการส่งเสริมการปลูกยางพารา ซึ่งหากผู้นำชุมชนและชาวบ้านไม่มีแผนในการตั้งรับอนาคตชุมชนอาจจะต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์และในที่สุดก็จะมีสิทธิในการเข้าไปจัดการทรัพยากรได้ ดังนั้น จะเห็นว่าการจัดการป่าชุมชนจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิจากนายทุน หรือบุคคลภายนอกได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้นำและชุมชนว่ามีความเข้มแข็งมากน้อยเพียงใดในการจัดการป่าชุมชน หากมีแนวความคิดว่า ป่าเป็นวิถีชีวิตหรือมีความจำเป็นมีความสำคัญต่อชีวิต เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร เท่ากับว่าชาวบ้านได้ตระหนักต่อคุณค่าความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เวียงแหง การจัดการป่าชุมชนถือว่าเป็นเรื่องใหม่ที่ต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจกับชาวบ้านและต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วน เช่น บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ กฎระเบียบข้อบังคับ การรับรู้และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ที่สำคัญคือเปิดให้มีการจัดการร่วมกัน เช่น การปลูกป่า การกำหนดแนวเขต การทำแนวกันไฟ การประชุม การตั้งกฎระเบียบ จะต้องมีการบังคับใช้อย่างจริงจังต่อไป

การเรียนรู้โดยการจัดเวทีทบทวนชุดข้อมูล จุดอ่อน และสถานการณ์ในพื้นที่สะท้อนถึงฐานข้อมูลที่ยังต้องเพิ่มเติมบางส่วนที่ยังขาดหายและต้องมีข้อมูลที่เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์เข้ามาหนุนเสริมในการจะแสดงให้เห็นสาธารณชนเห็น เพื่อเกิดเป็นรูปธรรมของการสร้างความตระหนักของ

คนในพื้นที่และคนภายนอกจุดมุ่งหมายคือการขยายแนวทางความคิดร่วมกันในการปกป้องคุ้มครองทรัพยากรที่มีอยู่ดั้งเดิมและใช้อย่างมีคุณค่าเกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืนต่อไปในอนาคตของเวียงแหง

การเรียนรู้โดยการปฏิบัติการแห่งสิทธิ

จากการที่ชุมชนได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ ลุ่มน้ำแดง ตอนบน ได้เข้าไปจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชาวบ้านบางส่วนทำให้ชาวบ้านได้รับรู้และเข้าใจชุมชนที่เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนเป็นผู้มีสิทธิที่จะเป็นผู้จัดการทรัพยากรของท้องถิ่น ด้วยสิทธิที่เคยปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านานและมีความสัมพันธ์ในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ ตามจารีตประเพณีวัฒนธรรมพิธีกรรมความเชื่อของชุมชน อีกทั้งชุมชนเป็นผู้มีสิทธิที่จะปกป้องทรัพยากรของท้องถิ่นที่อาจเกิดขึ้นจากการทำเหมืองแร่ลิกไนต์ จึงเกิดการรวมที่จะทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อได้มาซึ่งสิทธิของตนเอง

โดยมีการลงมือปฏิบัติการร่วมกันของคนในชุมชนเอง ซึ่งมีกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมพัฒนาแหล่งน้ำตกแมลงลาดและใส่ปุ๋ยไม้ไผ่ไร่ บ้านสามปู สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านสามปูได้พัฒนาการและเข้าใจถึงสิทธิชุมชนบนฐานทรัพยากรและได้ปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องทำให้เป็นที่ยอมรับของหน่วยงานราชการและชุมชนใกล้เคียง

กิจกรรมปลูกป่าไม้ไผ่ไร่ บ้านม่วงป๋อก และทำฝายแม้วของโครงการสิทธิชุมชนศึกษาและการทำฝายแม้วของกองกำลังผาเมืองส่งผลให้กิจกรรมดังกล่าวเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันเพราะการปลูกป่าไม้ไผ่ไร่ได้ปลูกตลอดสายของสองฝั่งลำห้วยและการทำฝายแม้วก็ได้การทำฝายกันเป็นระยะทุกๆ 50 เมตร ซึ่งจะทำให้ไม้ไผ่เจริญงอกงามดีและโตเร็วในที่สุด ชาวบ้านเกิดความตระหนักว่าทรัพยากรที่ไม่ต้องมีต้นทุนสูงในการดำรงชีวิตคือการมีกินแบบพออยู่พอกินตามธรรมชาติ เช่น การหาหน่อ เป็นต้น

กิจกรรมกำหนดแนวเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา + ปลอยพันธุ์ปลา + ปลูกป่าชุมชนเฉลิมพระเกียรติบ้านห้วยไคร้ ได้มีการกำหนดแนวเขตหรือทำแนวกันไฟในเบื้องต้นและยังมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ตลอดจนการศึกษาดูงานในพื้นที่ต่างๆ ทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจและมั่นใจในสิทธิชุมชนมากขึ้นทำให้ผู้นำและแกนนำชาวบ้าน กิจกรรมดังกล่าวชาวบ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ซึ่งบ่งบอกถึงความสามัคคีของชุมชน และยังได้ตระหนักต่อความสำคัญของฐานทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นต้นทุนชีวิตของชุมชนบ้านห้วยไคร้

กิจกรรมปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ บ้านกองลมหมู่ 2 หมู่ 10 ได้ปฏิบัติการใช้สิทธิชุมชนในการจัดทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง เช่น กำหนดเขตปลูกป่า หรือ กำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาสายน้ำแม่แดงอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการศึกษาดูงานและการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือการเข้าร่วมเครือข่ายระดับภาค ทำให้ผู้นำและชาวบ้านมีความมั่นใจ และเข้าใจถึงสิทธิชุมชนบนฐานทรัพยากรตามรัฐธรรมนูญมาตราที่ 46 จึงได้มีการปลูกป่าชุมชนเฉลิมพระเกียรติขึ้นโดยได้รับงบประมาณจาก ส.ว.ก และพันธุ์กล้าไม้จากโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิง ผู้นำชุมชนได้ออกหนังสือเชิญหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่มาร่วมแต่ไม่ได้ตอบสนองหรือให้ความร่วมมือแต่อย่างใด มีเพียงแต่

กองกำลังผาเมืองฐานม่วงปือกเท่านั้นที่เข้าร่วมกิจกรรม สะท้อนให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ป่าไม้มีวิสัยทัศน์ที่คับแคบยังมีอคติกับชาวบ้านไม่ยอมให้ชาวบ้านมาร่วมจัดการป่าและ ยังบ่งบอกว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่เข้าใจกฎหมายรัฐธรรมนูญและยังยึดติดกับระบบราชการมากเกินไป

กิจกรรมปลูกป่าชุมชนเฉลิมพระเกียรติ บ้านแม่แพม มองจากวิถีชีวิตของชุมชนที่มีความผูกพันกับป่ามาหลายชั่วอายุคนทำให้ชาวบ้านมีความตระหนักต่อฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่าและสิ่งแวดล้อม จึงได้ปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลเนื่องในวัน 12 สิงหาคมหาราชินีและเป็นการปลูกจิตสำนึกของชาวบ้านให้และห่วงแหนทรัพยากรอันมีค่าไว้จนถึงลูกหลานต่อไป

และการทำกิจกรรมของหมู่บ้านสามปู ที่ได้กำหนดเขตป่าได้ตั้งกฎระเบียบและห้ามหมู่บ้านอื่นมาใช้ทรัพยากรในเขตป่าชุมชนสามปู ยกเว้นหน่อไม้ เห็ดและพืชผักสมุนไพร ทำให้หมู่บ้านสันตวงดีเริ่มมีการปรับตัวและตั้งกฎกติกา เช่น เดียวกัน พร้อมทั้งมีการอนุรักษ์และห้ามหมู่บ้านอื่นมาใช้เช่นกัน จากการที่ผืนป่าถูกทำลายลงอย่างมากเนื่องจากการขยายพื้นที่ทำกิน เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กระเทียม พริก เป็นต้น ทำให้ชุมชนสันตวงดี เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของฐานทรัพยากร และระบบนิเวศน์ ชาวบ้านจึงได้มีการปรึกษาหารือถึงแนวทาง การแก้ไขปัญหาและได้กำหนดกิจกรรมปลูกป่าขึ้น โดยได้ขอกกล้าไม้ไผ่ไร่ มาจากบ้านห้วยไคร้ และกล้าไม้จากโครงการจัดการลุ่มน้ำปิง มาปลูกทดแทน ในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม การปลูกป่าในครั้งนี้ชาวบ้านสันตวงดี ได้เน้นการปลูกไม้ไผ่ไร่เป็นส่วนใหญ่ เพราะสามารถนำหน่อไม้มาทำอาหารได้ และเป็นไม้โตเร็ว ซึ่งใช้ระยะเวลา 3 ปี ก็จะออกผลผลิต ในอนาคต จะทำให้ชาวบ้านลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ ในที่สุด

การปฏิบัติการแห่งสิทธิของชาวบ้านผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ได้ฉายภาพโดยรวมให้เห็นถึงการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่เป็นการจัดการโดยการร่วมมือของชาวบ้านโดยมีการปรับตัวและแนวคิดที่จะร่วมกันรักษาทรัพยากรดังกล่าวภายใต้สถานการณ์ในพื้นที่ขององค์กรรัฐและเอกชนที่จะนำแนวคิดของการพัฒนาแบบสมัยปัจจุบันโดยลืมนึกว่าชุมชนเองนั้นประกอบได้ด้วยปัจจัยหลายประการที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้ความเป็นสิทธิดั้งเดิมของชุมชน ที่มีการจัดการมาแต่ยาวนานแล้ว จึงก่อให้เกิดพลังแห่งการเรียกร้อง และแสดงออกซึ่งความห่วงแหนร่วมกันมาโดยตลอดโดยผ่านกระบวนการของการเรียนรู้ของชุมชนเองนำสู่การปฏิบัติการแห่งสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญที่ตราไว้นั่นเอง

วัฒนธรรม ความเชื่อด้านทรัพยากรปัจจัยแห่งสิทธิชุมชน

กล่าวได้ว่าเวียงแหงได้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติได้ผ่านประวัติศาสตร์ยาวนานและสถานการณ์ที่เข้ามาสู่ชุมชน ตัวหนึ่งที่สร้างความเข้มแข็งและถือว่าเป็นจุดเด่นของพื้นที่นั้นคือ วัฒนธรรมประเพณีที่เข้ามาประสานในเรื่องและปัญหาที่เกิดขึ้นได้ในระดับหนึ่งตามที่พื้นที่ศึกษา ยกประเด็นให้เห็นเป็นกรณีศึกษา ดังนี้

ชุมชนบ้านห้วยไคร้ มีผู้คนมากมายหลายเชื้อชาติ หลายเผ่าพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกัน คือ ไทยใหญ่ จีนฮ่อ มูเซอ ลีซอ คนพื้นเมือง จีนฮ่อ มูเซอ และลีซอ แยกกันอยู่ต่างหาก แต่ละชุมชนอยู่ได้

ด้วยมีความเป็นเวียงแขงเหมือนกัน จึงมีความหลากหลายของประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อที่ต่างกันไป ประเพณีวัฒนธรรมของไทยใหญ่และส่วนมากชาวบ้านจะมีเชื้อสายของไทยใหญ่ และประเพณีของมูเซอ ลีซอ ดังนี้ เดือนมกราคม มีประเพณีตานข้าวหยาญของไทยใหญ่ เดือนกุมภาพันธ์ ตรุษจีนกินวอของมูเซอ เลี้ยงเจ้านาย เดือนเมษายน ประเพณีกัวยางน้ำ ของไทยใหญ่ เดือนมิถุนายน ประเพณีเลี้ยงเมือง เดือนสิงหาคม ประเพณีปอยจะกะของมูเซอ ลีซอ ตานข้าว 49 คำ ซอมต่อหลวง เดือนตุลาคม ประเพณีกัวยไฟเตียน และประเพณีอื่น ๆ ก็ปฏิบัติเช่น ประเพณีของคนพื้นเมืองบ้านอื่น ๆ เช่นกัน ชาวบ้านจะมีความเชื่อว่ามีผีที่คอยดูแลรักษาป่าอยู่ เรียกว่า ผีเจ้าเขาผีเจ้าที่เจ้าทาง หากใครกระทำความผิดฐานลบหลู่ผีป่าจะไม่สบาย จะต้องไปขอขมาและเลี้ยงผีตรงที่ได้กระทำ มีการขนานศาลกล่าวให้ปกป้องรักษาเวลาอยู่ในป่าและถ่านแล้วต้องมาเลี้ยง มีการห้ามนำไม้สองนาง ไม้สูง มาสร้างบ้านเพราะเชื่อว่าไม้ชนิดนี้มีผีอาศัยอยู่ และถ้าหากตัดต้นไม้ต้นใดล้มลงแล้วต้นกระเด็นขึ้นวางบนตอไม้ต้นที่ตัดจะไม่นำมาใช้เด็ดขาด และเวลาที่ต้องนอนในป่าถ้าหากมีการสุ่มไฟห้ามลากไม้เข้าป่า (ป่า คือ บริเวณที่ใช้เป็นที่พัก) เพื่อใช้ทำฟัน เพราะจะทำให้เกิดการขีด (อาเพศ) ความเชื่อในเรื่องผีที่จะช่วยปกป้องรักษาผายให้คงทนก็ยังมีอยู่ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และมีการเลี้ยงผีผายทุกปีในเดือนเก้าหรือเดือนมิถุนายนก่อนการทำนา ในอดีตใช้ไก่เจ้าละตัวกับเหล้า ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นหมูตั้งแต่เปลี่ยนเป็นผายคอนกรีต ในวันเลี้ยงผีผายนั้นต้องไปช่วยกันทุกคน แก่ผายจะแบ่งหน้าที่ในการทำงานหากต้องทำความสะอาดบริเวณผาย กลุ่มหนึ่งทำงาน กลุ่มหนึ่งทำอาหารเพื่อใช้ในการเลี้ยงผีผาย เสร็จแล้วก็กินร่วมกันที่นั่นเสร็จก็กลับบ้าน ข้อห้ามที่เป็นความเชื่อของชาวบ้านนั้น น้ำห้วยเล็กจะทำรางข้ามบนลำน้ำแม่ใหญ่ไม่ได้ แต่สามารถลอดทางไต้มาได้ และจะย้ายน้ำจากห้วยหนึ่งไปยังอีกห้วยหนึ่งไม่ได้

ชุมชนบ้านม่วงปอกมีผู้คนหลากหลายอยู่ร่วมกันทั้งชนเผ่าไทยใหญ่ ชนเผ่าปะโอแดง ซึ่งอพยพโยกย้ายมาจากพม่ามาอยู่อาศัยในหมู่บ้าน และมีคนพื้นเมืองบรวมทั้งยังมีเชื้อสายไทยลื้อด้วย แต่ปัจจุบันในการพูดภาษาไทยลื้อนั้นได้สูญหายไปบ้างแล้วที่คงเหลือก็เป็นไทยลื้อกลาย ๆ ในเรื่องของประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อนั้นชาวบ้านยังเชื่อเรื่องผีปู่ย่า เรื่องผีบ้านผีเมืองหรือชาวบ้านเรียกว่าผีเจ้านาย ผีเจ้านายนั้นเชื่อว่าเป็นผีเจ้านายทางเหนือที่เป็นเจ้าบ้านเจ้าเมืองในอดีต เป็นวิญญาณของบรรพบุรุษนั้นทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองลูกบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากอันตรายและภัยพิบัติทั้งปวง สัตว์เลี้ยงทุกอย่างก็ถือว่าอยู่ในความคุ้มครองด้วย ซึ่งจะมีผู้ทำหน้าที่เป็นร่างทรงของเจ้านายนั้น ๆ อยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้หญิง ร่างทรงนั้นจะสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ และทำหน้าที่จัดของเลี้ยงเจ้านายหรือเจ้าบ้านเจ้าเมืองเรียกว่าตั้งข้าว ในการเลี้ยงจะทำกัน 2 ครั้ง ใน 1 ปี คือครั้งแรกเดือน 4 หรือเดือนมกราคม ครั้งที่ 2 เดือนเก้าหรือเดือนมิถุนายนโดยใช้เนื้อหมูในการเลี้ยง ในวันเลี้ยงเจ้านายนั้นชาวบ้านต้องไปร่วมงานทุกหลังคาจะมีการนำเอาข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียนไขไก่ต้มไปรวมกัน และช่วยกันทำอาหาร เมื่อเลี้ยงเสร็จก็นำอาหารกลับไปกินที่บ้านกับครอบครัว เพราะเชื่อว่าหากใครได้กินของเหลือจากเจ้าเมืองจะอยู่ดีมีสุขปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ส่วนผีปู่ย่าเชื่อว่าเป็นวิญญาณของปู่ย่าต้นตระกูล ทำหน้าที่ปกป้องรักษาลูกหลานในตระกูลให้อยู่ดีมีสุข ผู้ที่เป็นผู้ถือหรือผู้เลี้ยงเป็นผู้หญิงที่อายุมากที่สุดในตระกูลนั้น ๆ จะมีหิ้งหรือหอบูชาอยู่ในบ้าน ลูกผู้หญิงทุกคนในตระกูลต้องรักษาวลสงวนตัวห้ามไม่ให้ผู้ชายถูกเนื้อต้องตัว หากไม่ทำเช่นนั้นจะ

เป็นการผัดผีแล้วผู้ถือผีจะไม่สบายต้องทำการขอขมาและเลี้ยงผีปู่ย่าเสีย ในการเลี้ยงผีปู่ย่าตาม ประเพณีจะเลี้ยง 2 ครั้ง คือเดือนสี่และเดือนเก้าเช่นเดียวกับการเลี้ยงผีเจ้านาย แต่จะมีเฉพาะ ลูกหลานเครือญาติเดียวกัน โดยในวันเลี้ยงให้นำไก่ไปรวมกันและทำพิธีพร้อมกัน ความเชื่อเรื่อง ผีเจ้าที่เจ้าทางที่ช่วยดูแลรักษาพืชผลในไร่ในสวน ก่อนที่จะทำสวนทำนาก็จะมีการบนบานศาล กล่าวให้เจ้าที่เจ้าทางช่วยดูแลรักษาพืชผล และเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก็จะทำการเลี้ยงตรงที่ได้บนบาน ไว้ ไครบนไก่ก็ต้องเลี้ยงไก่ ไครบนหมูก็ต้องเลี้ยงหมู เลี้ยงเสร็จให้กินตรงนั้นห้ามนำของที่เลี้ยงผี กลับเข้าบ้าน นอกจากความเชื่อเรื่องผีต่าง ๆ ยังมีประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งมีประเพณีความเชื่อที่สืบ ทอดกันมาตั้งแต่ปู่ย่าตายายในอดีต ในเรื่องการจัดงานมงคลซึ่งห้ามจัดในเดือนที่เป็นเดือนคี่ตาม คำเรียกของชาวบ้าน เช่น การจัดงานแต่งงาน ปลูกบ้านใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น ซึ่งถ้าหากทำการ มงคลในเดือนคี่จะไม่เป็นสิริมงคลจะเป็นอัปมงคล จะไม่มีความเจริญ ในการทำการมงคลนั้น ๆ จะต้องถามเมื่อก่อนถามจากหม้อยหรือนาน (ผู้ที่เคยผ่านการบวชเรียนเป็นพระเป็นเณรมาก่อน) ที่เป็นผู้รู้ในหมู่บ้านว่าสมควรจะทำวันไหนและเป็นวันที่ดีที่สุด ส่วนมากจะนิยมทำกันในเดือนหก เดือนแปด และเดือนสิบสอง และจะห้ามในช่วงเข้าพรรษาอีกช่วงหนึ่ง เพราะต้องปฏิบัติตัวอยู่ในศีล ในธรรม อดีตหากใครฝ่าฝืนจะต้องขนทรายเข้าวัดเพื่อเป็นการลบล้างและประเพณีอื่น ๆ ที่ปฏิบัติ กันมาตลอด คือ เดือนสี่หรือเดือนมกราคม ชาวบ้านจะมีประเพณีตานข้าวจีข้าวหลามและตานหัว พระเจ้า (เผ่าหินพระ) การตานหัวพระเจ้านั้นใช้ไม้จี้ ไม้ดอกกุนปา ไม้้อช้างและไม้ไผ่เท่านั้น เอา มาตากให้แห้งแล้วนำมามัดรวมกัน เผาในตอนเช้าของการทำบุญตานข้าวจีข้าวหลาม เดือนหกหรือ เดือนมีนาคม วันเดือนหกเป็งทำบุญวันมาฆบูชา เดือนเจ็ดหรือเดือนเมษายน ประเพณีปีใหม่มือง ซึ่งจะมีวันสำคัญดังนี้ วันสังขารล่อง เป็นวันทำความสะอาดทุกอย่างภายในบ้าน เพราะเชื่อว่าถ้าทำ ในวันนี้เป็น การปล่อยเคราะห์และสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ให้ไหลไปกับสังขาร วันเนา (วันเนา) เป็นวัน เตรียมของเพื่อใช้ในการทำบุญหรือวันแตงดา วันพญาวัน เป็นวันทำบุญตักบาตรที่วัดและรดน้ำ พระพุทธรูป พระสงฆ์ หลังจากนั้นก็ไปรดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่ ปู่ย่าตายาย วันปากปี ชาวบ้านจะ แยกขนุนกินในตอนเช้าเพราะเชื่อว่าจะหนุนให้มีโชคมีลาภ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บตลอดปี มีการใส่ ข้าวปूจาที่วัดเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ จะมีการช่วยกันปลูกบ้านซึ่งเป็นการสมมติว่าเป็นบ้านของ ทุกคนในหมู่บ้าน ซึ่งทำมาจากไม้ไผ่ล้อมวงเหมือนการทำรั้ว โดยช่วยกันทำทั้งหมู่บ้าน มีการนำหิน ทรายใส่ขัน ข้าวเปลือก ข้าวสาร น้ำส้มป่อย ไปไว้รวมกันในบ้านนั้นมีการปั้นดินเหนียวเป็นวัวเป็น ควาย ใช้ไม้ไผ่สานเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมใหญ่ประมาณ 1 ตารางมิตินาน 4 แผ่น เพื่อใช้ บรรจุ สิ่งของที่ใส่สังเคราะห์ในวันนั้นแล้วทำพิธีหลังจากเสร็จพิธีก็จะหามแผ่นไม้ทั้ง 4 ไปทิ้งทั้ง 4 ทิศของ หมู่บ้านเพื่อเป็นการสงเคราะห์ และนำทราย น้ำส้มป่อย ที่ปลูกเสกในพิธีไปพรหมให้ทั่วบริเวณบ้าน ของแต่ละคน โดยใช้ใบเสื่อ รันผีป้ายเป็นอุปกรณ์ในการพรมน้ำส้มป่อย เดือนเก้าหรือเดือน มิถุนายน มีประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า เลี้ยงผีเจ้านาย ประเพณีมัดมือเดือนเก้า ซึ่งจะทำในวันเกิดของผู้นำ แต่ละครอบครัวใช้ข้าวตอกดอกไม้ ไก่ 1 ตัว ข้าวปั้น กล้วย ในการทำพิธี โดยให้ผู้ที่มิคาถาหรือผู้ที่ ผ่านมาบวชเรียนมาก่อนเป็นผู้ทำพิธี เพื่อเป็นการเรียกขวัญและขับเป่าความโชคร้าย เดือนสิบหรือ เดือนกรกฎาคม วันเข้าพรรษา ทำบุญตักบาตรทุกวันพระ เดือนสิบสองหรือเดือนกันยายน วันเดือน สิบสองเป็ง มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ (ตานธรรมเนียม) เดือนเกียง หรือเดือนตุลาคม

วันออกพรรษา มีประเพณีตานก๋วยสลาก (สลากภัต) คำว่า “ก๋วย” คือ ชาวบ้านจะไขขี้ไม้ไผ่มาสานเป็นชะลอมเล็ก พอประมาณที่จะใส่อาหารหรือของที่ใช้ในการทำบุญ เดือนยี่หรือเดือนพฤศจิกายน ประเพณีตานผ้าเหลือง และประเพณีลอยกระทง อย่างไรก็ตามในการเรียกเดือนเมืองนั้น บางครั้งจะมีการเหลื่อมล้ำระหว่างเดือนหรือไม่ตรงเดือนนั้นทั้งหมดของเดือนไทย เช่น เดือนสาม อาจจะอยู่ช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม ซึ่งชาวบ้านจะมีวิธีการนับของเขาเอง

ประเพณีที่ชาวบ้านแม่แพมปฏิบัติเช่นเดียวกันคนพื้นเมือง เช่น เข้าพรรษา ออกพรรษา ประเพณีลอยกระทง ประเพณีตานก๋วยสลาก ปีใหม่เมือง ก็ยังคงมีอยู่และก็ทำเหมือนกันที่ต่างกันออกไปก็เป็นวัฒนธรรมจารีตประเพณีและความเชื่อซึ่งมีมากกว่าคนพื้นเมือง ในการประกอบพิธีหรือประเพณีเหล่านั้นมีดังนี้ เดือนมกราคม ประเพณีหยาดน้ำก้นตารางทำหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จโดยใช้เหล้าใบ การทำพิธีหยาดเพื่อให้เจ้าที่เจ้าอินได้รับรู้และรับส่วนบุญส่วนกุศลที่หยาดให้เดือนกุมภาพันธ์ ประเพณีกั๊จ้อ (ผูกข้อมือ) เพื่อความสงบสุขในครอบครัว และมีความรักความสามัคคีในหมู่บ้านให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ประเพณีนี้ถ้ามีคนตายในเดือนนี้จะเลื่อนไปเป็นเดือนอื่น ซึ่งถือว่าไม่เป็นมงคล เดือนมิถุนายน ประเพณีเลี้ยงศาลเจ้าเมือง ประเพณีนี้จะทำ 2 ครั้งใน 1 ปี ครั้งแรกเพื่อบอกให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีเจ้าเมืองได้รับรู้ว่าชาวบ้านเริ่มลงมือทำนาแล้ว และเพื่อเป็นการขอฝนด้วย และให้ปกป้องดูแลพืชผลนี้ ครั้งที่ 2 ทำให้เดือนตุลาคม เพื่อให้ดูแลรักษาข้าวที่เริ่มออกรวง ในการทำพิธีก็จะใช้ไก่ เหล้า ข้าวต้ม และประเพณีนี้ถ้าครบสามปีจะเปลี่ยนเป็นหมูแทน ชาวบ้านบอกว่าเลี้ยงไก่มานานจะไม่มีแรงดูแลรักษาจึงเปลี่ยนเป็นหมูบ้าง ในเดือนมิถุนายนนี้จะมีการเลี้ยงผีฝ่ายเพื่อขอฝนและให้รักษาปกป้องที่นาและลำเหมือง เดือนสิงหาคม พิธีเลี้ยงผีหัวนา เพื่อขอให้ได้ผลผลิตดี ประเพณีเหล่านี้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านในการประกอบอาชีพและทำกันมาโดยตลอด ซึ่งเป็นประเพณีทางด้านความเชื่อของชาวบ้านเอง เรื่องผีเจ้าที่ช่วยปกป้องรักษาฝ่าย ก่อนการทำนาจะต้องบนบานศาลกล่าวและจะเลี้ยงตอนข้าวออกรวงหรือเก็บเกี่ยวเสร็จ โดยใช้ไก่ 1 ตัวต่อเจ้านา 1 คนรวมกัน ช่วยกันทำและให้แก่ฝ่ายเป็นผู้ทำพิธีเลี้ยง ปัจจุบันตั้งแต่เปลี่ยนเป็นฝ่ายคอนกรีตใช้หมูแทนโดยเก็บเงินไปซื้อ

บ้านกงลมส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมือง แต่มาจากหลายถิ่นฐานมาอยู่ร่วมกัน ยังมีความเชื่อเรื่องผีที่คอยปกป้องคุ้มครองดูแลทุกข์สุขอยู่ เช่น ผีปู่ย่า เชื่อว่าวิญญาณของปู่ย่าตายายต้นตระกูลเป็นกฏข้อบังคับให้ผู้หนึ่งในตระกูลรักษาวลสงวนตัว หากให้ผู้ชายมาถูกเนื้อต้องตัวจะเป็นการผิดผีและทำให้คนที่เป็นเจ้าผีซึ่งเป็นผู้หญิงที่อายุมากที่สุดในเครือญาติไม่สบาย เจ็บไข้ได้ป่วยตลอด ต้องมีการขอขมาและเลี้ยงผีปู่ย่า การเลี้ยงนั้นบ้างก็ใช้ไก่ บ้างก็ใช้หมูตามการกำหนดของวงศ์ญาตินั้น ๆ และพิธีที่ทำเป็นประเพณีตลอดคือจะเลี้ยงในเดือนสี่เมืองและเดือนเก้าเมือง ปีหนึ่งจะเลี้ยงสองครั้ง โดยวันที่เลี้ยงจะให้ญาติทุกคนนำเอาสิ่งของที่ใช้เลี้ยงมารวมกันที่บ้านเจ้าผีแล้วจึงทำพิธีพร้อมกัน

ผิ้อาก ผิ้อากนั้นคล้ายกับผีปู่ย่าแต่เป็นผีฝ่ายชาย และไม่มีการผิดผีเป็นการเคารพบูชาวิญญาณบรรพบุรุษมากกว่า ประเพณีในการเลี้ยงก็จะทำเช่นเดียวกับผีปู่ย่า

ผีเจ้าบ้านเจ้าเมือง เชื่อว่าเป็นวิญญาณบรรพบุรุษเจ้าบ้านเจ้าเมือง ซึ่งทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองลูกบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากอันตรายใด ๆ มีการเคารพบูชาและมีการเลี้ยงสองครั้งต่อปีคือ เดือนสี่และเดือนเก้า ซึ่งชาวบ้านจะปลุกบ้านหรือห่อไว้ต่างหากเพื่อใช้ในการทำพิธี โดยใน

วันที่ทำพิธีชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะต้องมาช่วยกันทำ และทำพิธีเลี้ยงที่หอ และความเชื่อเรื่องผีป่า ผีเจ้าที่เจ้าทางที่ช่วยปกป้องรักษาพืชผลในไร่นา ก็จะมีการบนบานและมีการทำพิธีเลี้ยงเช่นกัน

ในอดีตชาวบ้านจะเห็นความสำคัญกับความเชื่อเรื่องผีต่าง ๆ นี่มาก ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด แต่ปัจจุบันพิธีเหล่านี้ก็ยังคงมีอยู่แต่ลูกหลานไม่ค่อยเห็นความสำคัญและไม่มาร่วมในพิธีต่าง ๆ เท่าใด นอกจากความเชื่อเรื่องผีแล้วก็มีประเพณีวัฒนธรรมอื่นอีกมากที่ยังคงเหลือและปฏิบัติกันอยู่ตามจารีตประเพณี เช่น ความเชื่อเรื่องการจัดงานมงคลต่าง ๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีขึ้นบ้านใหม่ ปลุกบ้านใหม่ เป็นต้น จะไม่ทำกันในเดือนเมืองที่เป็นเดือนคี่ เพราะเชื่อว่าหากทำแล้วจะไม่เป็นสิริมงคลและไม่มีโชคไม่มีลาภ จะไม่มีความเจริญไม่ก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ส่วนประเพณีที่ยังปฏิบัติสืบทอดกันมา มีดังนี้ เดือนสี่ ประเพณีตานข้าวจีข้าวหลาม ตานข้าวใหม่ และเผาพื้นพระเจ้าผิงไฟ เดือนหก วันเดือนหกเป้ง ทำบุญตักบาตรวันมาฆบูชา วันนี้หากไปเก็บผักส้มป่อยจะเป็นวันที่ดีมากไม่ต้องปลูกเสกก็สามารถนำไปใช้พิธีต่าง ๆ ได้ เดือนเจ็ด ประเพณีปี๋ใหม่เมือง ซึ่งจะมีวันสำคัญดังนี้ 1) วันสังขารล่อง 2) วันเนา (วันเนาวัน) 3) วันพญาวัน 4) วันปากปี เดือนเก้า ประเพณีมัดมือ เลี้ยงผีปู่ย่า เลี้ยงเจ้าบ้านเจ้าเมือง เลี้ยงผีอาฮัก เดือนสิบ เข้าพรรษา ทำบุญตักบาตรทุกวันพระจนออกพรรษา เดือนสิบสอง วันเดือนสิบสองเป้ง ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ (ตามธรรมเนียม) เดือนเกี้ยว ออกพรรษา ประเพณีตานก๋วยสลาก (สลากภัต) เดือนยี่ ประเพณีตานผ้าเหลือง ประเพณีลอยกระทง

ชุมชนมีความผูกพันกับทรัพยากรด้านการใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ จะเห็นได้จากความเชื่อที่นับถือปฏิบัติที่ทุกความเชื่อจะมีความเกี่ยวเนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติแทบทั้งสิ้นทำให้วิถีชีวิตของชุมชนแยกไม่ออกกับการพึ่งพาอาศัยทรัพยากร ประกอบกับประวัติศาสตร์ที่มาแต่ช้านาน การผ่านการเรียนรู้ตนเองและมองผ่านปัญหาในท้องถิ่นเชื่อมกับสังคมภายนอก ซึ่งจะเห็นจากการศึกษาที่ผ่านมาสะท้อนถึงภาพแห่งความเข้มแข็ง ความเป็นตัวตนของชุมชน นำไปสู่ความห่วงแหนและห่วงใย นำไปสู่การพยายามที่จะทำให้เกิดความเป็นกระบวนการของชุมชน โดยที่ผ่านมาได้ขับเคลื่อนด้วยเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ เพื่อการผลักดันให้เกิดอำนาจในการตัดสินใจที่จะกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเอง

ลิงก์กับเข้าไปละเมิดสิทธิทางสังคม

ต้องยอมรับว่าก่อนที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจะเข้ามาดำเนินการโครงการพัฒนาเมืองถ่านหิน วิถีชีวิตของคนเวียงแหงดำเนินไปอย่างเรียบง่ายและสมานฉันท์เป็นแบบอย่างของชุมชนที่กลมกลืนเกื้อกูลกัน จิตใจของผู้คนมีความเอื้ออาทรต่อกันด้วยความสงบเย็นที่มาจากอิทธิพลของศาสนาพุทธ ด้วยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่มีกันอย่างกลมกลืน ผู้คนดำเนินชีวิตอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ปราศจากความขัดแย้งภายในชุมชน นับได้ว่าเป็นดินแดนที่มีมนต์เสน่ห์และน่าอยู่อย่างยิ่ง

แนวทางการพัฒนาประเทศมีหลายหลายรูปแบบวิธีการ ที่ถูกอำนาจทุนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ ได้คืบคลานเข้าสู่เวียงแหงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โครงการมหันตภัยของการไฟฟ้าฝ่าย

ผลิตแห่งประเทศไทย นั่นคือโครงการพัฒนาเมืองถ่านหินเวียงแหง เพื่อจะดำเนินการขุดและนำไปป้อนโรงไฟฟ้าแม่เมาะจังหวัดลำปาง

จะด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้านหรือเป็นเพราะความเป็นผู้คนชนบทต่างมีความยินดีปรีดาต่อโครงการพัฒนาเมืองลิเกไนต์ โดยมีความหวังว่าจะมีการพัฒนาท้องถิ่นทั้งในด้านสาธารณูปโภคตลอดจนคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

อีกด้านหนึ่งชาวบ้านได้เข้าไปบุกรุกแผ้วถางป่าสงวนปลูกไม้ยืนต้น นายทุนและนักการเมืองระดับชาติได้กว้านซื้อที่ดินโดยใช้ชาวบ้านเป็นเครื่องมือในการทำลายป่าโดยรับซื้อไร่ละ 5,000 บาท เพื่อหวังค่าเวนคืนหรือค่าชดเชยจาก กฟผ.

ขณะที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้ทำตัวเป็นซานตาคลอส แจกเงินและสิ่งของต่างๆ ชาวบ้านขออะไร กฟผ.ก็จะเนรมิตให้ทุกอย่างอีกทั้งยังมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีเยี่ยมจนชาวบ้านสละความดีที่ กฟผ. มีน้ำใจหยิบยื่นให้และประเคนให้ มีชาวบ้านบางกลุ่มบอกว่า กฟผ. คือเทวดาตัวจริง

ปีพ.ศ.2545 คุณนิคม พุทธา กับทีมงาน ได้เข้ามาจัดเวทีในหัวข้อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมของภาคประชาชนที่วัดอุทัยทาราม บ้านปางป๋อซึ่งเป็นหมู่บ้านที่จะมีการเปิดเหมืองเหมืองลิเกไนต์ กฟผ.ทราบข่าวจึงได้ส่งเจ้าหน้าที่มา 2 คันรถ เพื่อมาสงเกตการณ์โดยที่ไม่ได้รับเชิญ คงเข้าใจว่าเอ็นจีโอคงจะมาปลุกปั่นให้ชาวบ้าน ออกมาคัดค้านโครงการพัฒนาเมืองลิเกไนต์ แต่เวทีในวันก็ดำเนินไปด้วยดี โดยมีนายอำเภอเวียงแหงให้เกียรติเป็นประธานในที่ประชุม

ต่อมาโครงการสิทธิชุมชนศึกษาได้เข้ามามีบทบาทสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการศึกษาผลกระทบโครงการพัฒนาเมืองลิเกไนต์เวียงแหง โดยที่ชาวบ้านเป็นผู้กำหนดประเด็นการศึกษาเองเพราะเชื่อว่างานวิจัยดังกล่าวจะนำไปสู่การพัฒนาและแก้ไขปัญหาในพื้นที่

จากกระบวนการวิจัยได้สร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนในหลายด้านได้เริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงของชาวบ้านและผู้นำชาวบ้านเริ่มสนใจต่อโครงการพัฒนาเมืองลิเกไนต์ว่าจะดีจริงตามที่ กฟผ. ได้โฆษณาชวนเชื่อหรือไม่

ชาวบ้านในพื้นที่วิจัยได้พัฒนาการขึ้นมาเป็นลำดับและยังมีการขยายฐานมวลชนและองค์ความรู้ไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงรวมเป็น 13 หมู่บ้าน และผืนที่กำลังรณรงค์เชิญชวนให้คนเวียงแหงออกมาปกป้องฐานทรัพยากร ดิน-น้ำ-ป่า และวิถีชีวิตพร้อมกับแถลงการณ์ประกาศจุดยืนว่าจะไม่ให้มีการเปิดเหมืองลิเกไนต์โดยเด็ดขาดและเรียกร้องให้รัฐบาลยกเลิกโครงการดังกล่าวโดยเร็วที่สุด

ความเปลี่ยนแปลงอีกมิติหนึ่งและไม่เป็นที่พึงปรารถนาของชาวบ้านคือความแตกแยกภายในชุมชนซึ่งมีผู้นำบางคนได้รับผลประโยชน์จาก กฟผ. และสร้างอิทธิพลในพื้นที่ข่มขู่ชาวบ้านไม่ให้ออกมาเคลื่อนไหวต่อต้านโครงการดังกล่าว

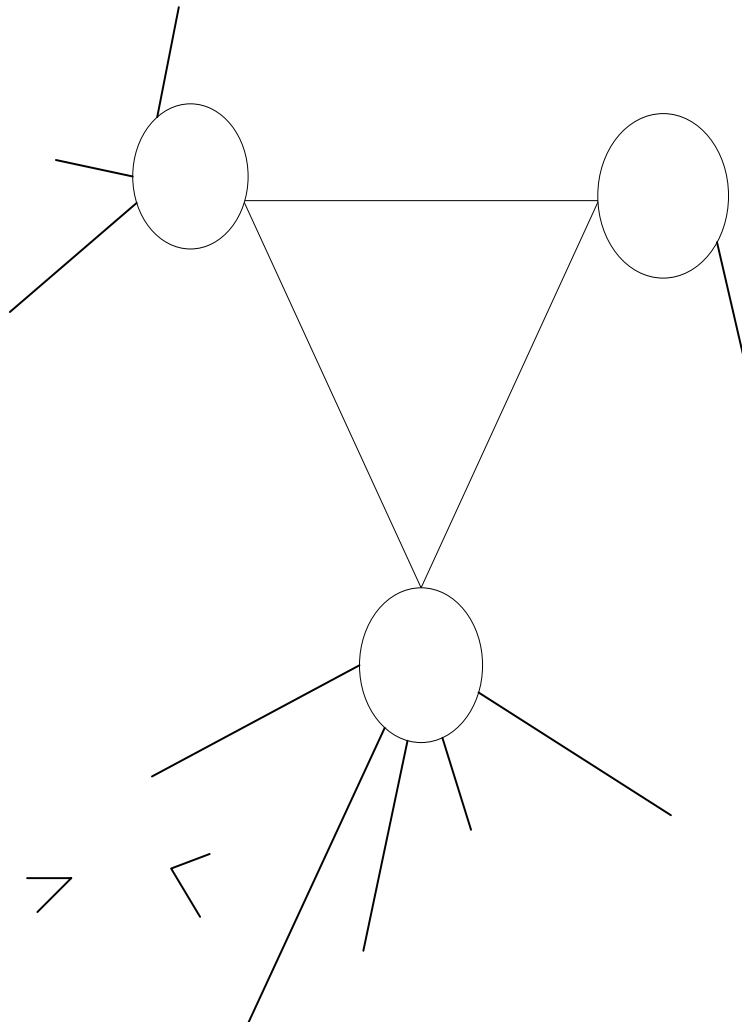
ปัจจุบันชาวเวียงแหงไม่มีความเชื่อมั่นต่อระบบราชการทุกหน่วยงานเพราะที่ผ่านที่ผ่านมาเจ้าหน้าที่รัฐมีบทบาทในการเอื้อเฟื้อ หรือให้ความช่วยเหลือกับ กฟผ. บางหน่วยงานเช่นฝ่ายปกครอง ทหาร ตำรวจ ยังใช้อำนาจข่มขู่คุกคามชาวบ้าน ความแตกแยกภายในชุมชนระหว่าง

ชุมชนต่อชุมชน ผู้นำต่อชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐกับชุมชน ไม่สามารถที่จะประสานให้เกิดความสมานฉันท์กันได้ตราบดีที่โครงการพัฒนาเมืองลิกไนต์ยังดำเนินการอยู่ และผู้นำชุมชนบางคนยังรับผลประโยชน์และเจ้าหน้าที่รัฐยังทำตัวเป็นทาสรับใช้ กฟผ. เหมือนที่ผ่านมา

บทสรุปของสิทธิชุมชนเวียงแหงกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ชุมชนเวียงแหงเองได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้และเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ภายหลังจากได้ร่วมกันสะท้อนปัญหาที่เข้ามาละเมิดสิทธิชุมชนที่มีการกระทำจากโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการพัฒนาเมืองแร่ลิกไนต์เวียงแหง นายทุนไร่ช้างข้าว นายทุนกว้านซื้อที่ดิน เจ้าหน้าที่รัฐกีดกันสิทธิในการรวมกลุ่มคัดค้าน มีการใช้อำนาจรัฐข่มขู่และปัญหาการสร้างเขื่อนกั้นน้ำ เป็นต้น ปัญหาหลักดังกล่าวก็นำไปสู่การต่อสู้เพื่อได้มาซึ่งสิทธิของตนเอง โดยวิธีหนึ่งในหลายวิธีการนั้นก็คือการเข้าไปประสานงานกับเครือข่ายที่มีอยู่ ได้แก่ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรลุ่มน้ำแดงตอนบน เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอเวียงแหง เครือข่ายชมรมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เครือข่ายองค์กรบริหารส่วนตำบล เครือข่ายแม่บ้านเวียงแหง (บางส่วน) โครงการสิทธิชุมชนศึกษาลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน โครงการสิทธิชุมชนศึกษาลุ่มน้ำแม่งัด เครือข่ายอนุรักษ์ป่าเวียงดง เครือข่ายผู้ป่วยแม่เมาะ เครือข่ายพระสงฆ์บ้านจุ่มเมืองเย็น เครือข่ายบ้านกรูด – บ้านบ่อนอก จ. ประจวบคีรีขันธ์ โครงการสิทธิชุมชนศึกษา กรณีลุ่มน้ำแดงตอนล่าง เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ตาช้าง ส.ว.ร.ส. สถาบันวิจัยสาธารณะสุข เครือข่ายคัดค้านถ่านหินโลก เครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ WWF คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน และกลุ่มองค์กรพิชผล อ.ไชยปราการ ลักษณะของการเข้าไปประสานกับเครือข่ายใช้การเข้าร่วมกิจกรรม – ประชุมระดับภาค เช่น โครงการสิทธิชุมชนศึกษาลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน เข้าร่วมเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาตอยหลวงเชียงดาว ดูงานการจัดการป่าชุมชนอำเภอเชียงดาวและเข้าร่วมกิจกรรมปล่อยปลาสายน้ำแม่ปิง โครงการสิทธิชุมชนศึกษาลุ่มน้ำแม่งัด เข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนศึกษาดูงาน เครือข่ายอนุรักษ์ป่าเวียงดง เข้าร่วมงานตานกู่ พระสุพจน์ สุวาจิ เครือข่ายผู้ป่วยแม่เมาะได้เข้าร่วมเวทีในพื้นที่และได้มีการเดินทางศึกษาดูงานด้านผลกระทบที่เกิดจากโครงการโรงไฟฟ้าแม่เมาะ เครือข่ายบ้านบ่อนอกหินกรูด เข้าร่วมงานปิดศพของคุณเจริญ วัดอักษร แกนนำบ่อนอกที่เสียชีวิตจากการลอบยิง ศึกษาดูงานร่วมกับลุ่มน้ำแม่เมาะ-แม่เมาะ ประเด็นเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนกระบวนการต่อสู้ภาคประชาชน เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ตาช้างหรือเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แดงตอนล่าง เข้าร่วมเวทีต่างๆ ที่จัดขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีคำมั่นสัญญาในการให้การช่วยเหลือระหว่างกัน เครือข่ายพระสงฆ์เข้านวันสิ่งแวดล้อม ที่วัดร่มหลวง บ้านสันทราย จ.เชียงใหม่ และที่ยังไม่ได้ดำเนินการขยายเครือข่ายคือ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ตะมาน ตำบลเมืองคอง ที่ใช้น้ำแม่แดงเป็นหลัก คาดว่าหากเข้าไปประสานความร่วมมือน่าจะได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งทั้งหมด พบว่า ชาวบ้านเกิดความรู้ความเข้าใจนำไปสู่การศึกษาร่วมกันทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ เกิดความคิดร่วมกันและนำไปสู่การเรียกร้องสิทธิชุมชนที่ตนมีในการจัดการทรัพยากรและยังเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีและกระบวนการที่จะยังรักษาไว้ซึ่งวิถีชีวิต ผ่านการปฏิบัติการแห่งสิทธิเพื่อประกาศให้รู้ว่าเรามีการจัดการมาอยู่ตลอดเวลาที่ใครที่ไหนจะมาละเมิดไม่ได้นั่นเอง

หัวใจสำคัญอย่างหนึ่งของกระบวนการเคลื่อนไหว ภาคประชาชน คือ การประสานงานกับเครือข่ายภาคพันธมิตร สำหรับการประสานงานในพื้นที่ จากการนำเสนอ สามารถแยกพันธมิตรออกเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรเวียงแหง กลุ่มพันธมิตรนอกพื้นที่ แหล่งทุนที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ กลุ่มทางการเมืองในพื้นที่อำเภอเวียงแหง ลักษณะกิจกรรมที่มีการประสานกัน พอสรุปให้เห็นเป็น 4 ลักษณะ คือ เวทีวิเคราะห์สถานการณ์ ปัญหา การศึกษาดูงาน การติดตามเชิงนโยบาย การเชื่อมชาวบ้านกับชาวบ้าน การให้ความสำคัญกับกลุ่มพันธมิตรที่เป็นกลุ่มข้างนอกที่ผ่านมาจะช่วยหนุนเสริมการเรียนรู้ในพื้นที่เองต่อการนำไปปฏิบัติการจริงของสิทธิตามภาพกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

ภาพที่ 4.1 โครงสร้างกระบวนการเรียนรู้สิทธิชุมชน

บทที่ 5

ชุมชนเวียงแหงบนฐานสิทธิทรัพยากรดั้งเดิม

ลุ่มน้ำแม่แตงเป็นลุ่มน้ำย่อยส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำแม่ปิง มีขนาดกลางมีพื้นที่ 1,978 ตร.ม. หรือ 1,236,250 ไร่ ทางด้านทิศเหนือของลุ่มน้ำติดกับชายแดนไทย-พม่า ทางด้านทิศใต้ติดกับลุ่มน้ำปาย ทางด้านทิศตะวันออกติดกับลุ่มน้ำปิง และทางด้านทิศตะวันตกติดกับลุ่มน้ำปาย ลุ่มน้ำแม่แตง ต้นกำเนิดของสายน้ำแม่แตงเกิดจากเทือกเขาแดนลาวชายแดนไทยติดต่อกับประเทศพม่าที่ไหลจากทิศเหนือลงสู่ด้านล่างทางทิศใต้ ตามแนวเทือกเขาผ่านตำบลเปียงหลวง แสนไห และเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ไหลผ่านตำบลเมืองคอง อำเภอเชียงดาว ตำบลกีดช้าง ตำบลอินทิล อำเภอแม่แตง และไหลมาบรรจบกับลำน้ำแม่ปิงที่บริเวณตำบลสันมหาพน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ยาวประมาณ 180 กิโลเมตร

ลักษณะทั่วไปของการตั้งถิ่นฐาน

จากข้อมูลทั่ว ๆ ไปของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงมีหมู่บ้านกระจายสามารถแบ่งได้เป็นกลุ่มใหญ่ ๆ คือ

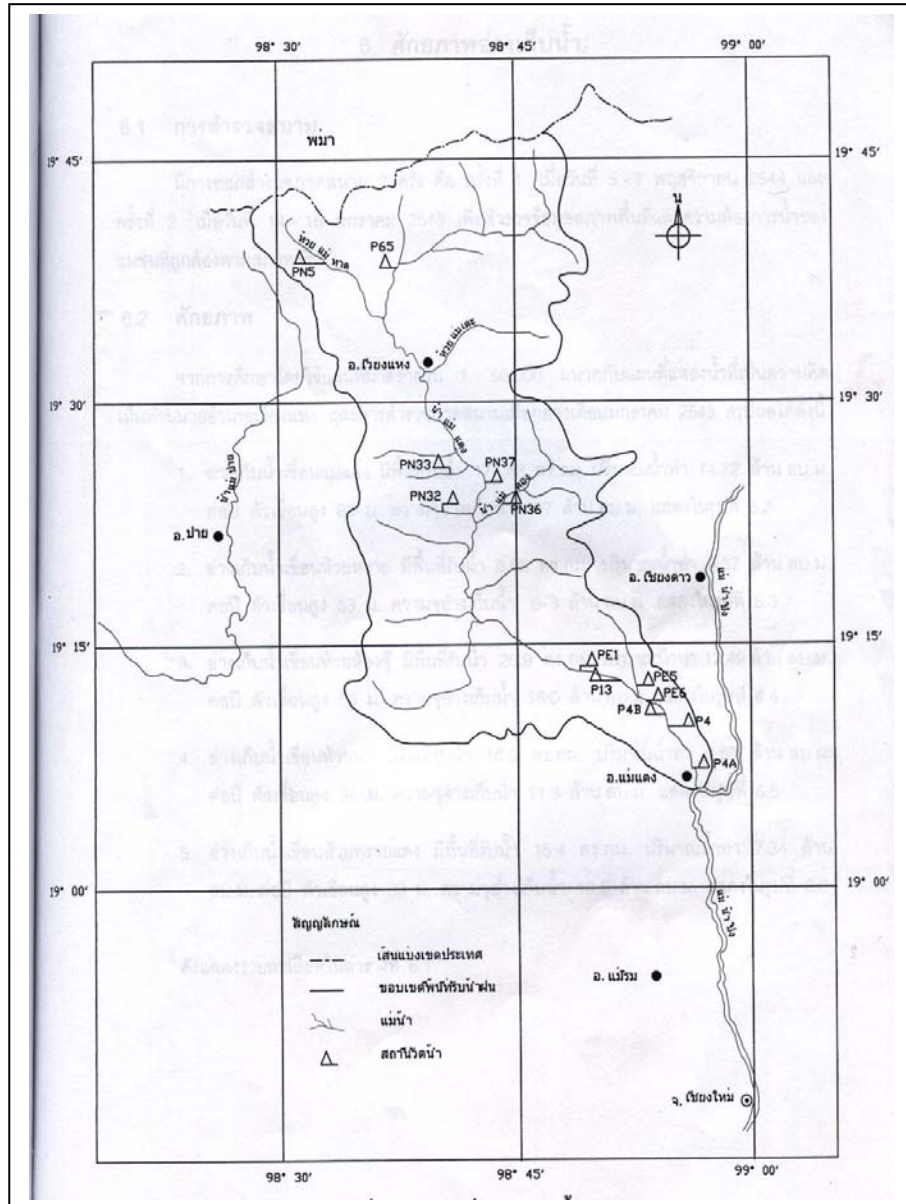
ชุมชนกลุ่มที่ 1 เป็นชาวไทยพื้นเมืองอาศัยอยู่ตามที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาตอนปลายลุ่มน้ำ มีแม่น้ำแตงเป็นแนวหลัก เป็นชุมชนดั้งเดิมมีอาชีพ ทำไร่ ทำนา ทำสวน และให้บริการทัวร์ป่า และล่องแพในลำน้ำแตง

ชุมชนกลุ่มที่ 2 เป็นชาวไทยและชาวเขาที่ตั้งถิ่นฐานริมเส้นทางคมนาคมที่เข้ามาจากฝั่งตะวันออกของลุ่มน้ำ บริเวณอำเภอเชียงดาว ผ่านขวางกลุ่มน้ำตอนกลาง ขึ้นเฉียงไปทางทิศเหนือเล็กน้อย แล้วผ่านน้ำแตงถึงฝั่งตะวันตกของลุ่มน้ำ ชุมชนมีอาชีพทำไร่ ทำสวนที่เป็นสวนชา(เมี่ยง) ทางซีกตะวันออกลุ่มน้ำ

ชุมชนกลุ่มที่ 3 เป็นชาวไทยพื้นเมืองที่อาศัยตามแนวถนนสายแม่มาลัยปาย เป็นหมู่บ้านดั้งเดิม มีอาชีพทำไร่ ทำสวน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสวนชา (เมี่ยง)

ชุมชนกลุ่มที่ 4 เป็นชาวไทยเชื้อสายไทยใหญ่บริเวณที่ราบลุ่ม ระหว่าง หุบเขาตอนบนของลุ่มน้ำแม่แตงมีถนนแม่จา-เปียงหลวงเป็นหลัก เป็นชุมชนดั้งเดิม มีอาชีพทำสวน ทำไร่ และทำนาในบางพื้นที่ซึ่งไม่มากนัก มีการติดต่อค้าขายกับชุมชนในสหภาพพม่าผ่านแนวชายแดน มีอำเภอเวียงแหงมีบ้านเปียงหลวงเป็นศูนย์กลาง

ชุมชนกลุ่มที่ 5 ลักษณะของชุมชนเป็นหย่อมบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ที่กระจายอยู่ตามพื้นที่สูงต่าง ๆ จะมีหนาแน่นอยู่ในบริเวณทิศตะวันตกก่อนมาทางใต้ของลุ่มน้ำส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ลีซู ลำหู่ ปกาเกอญอ และจีนฮ่อ

แผนที่ 5.1 แผนที่ลุ่มน้ำแม่แตง

ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตอำเภอเวียงแหงเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงใช้ฐานข้อมูลของอำเภอเวียงแหง เป็นข้อมูลหลักประกอบไปด้วย 23 หมู่บ้าน 3 ตำบล ในเขตพื้นที่ตามการปกครองอำเภอเวียงแหง และเขตปกครองในพื้นที่อำเภอเชียงดาว 1 ตำบล 6 หมู่บ้าน รวม 29 หมู่บ้าน

การตั้งถิ่นฐาน / หมู่บ้านของชุมชนได้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1. มีการตั้งถิ่นฐานถาวร เป็นชุมชนที่มีบ้านวัด โรงเรียน ถนน สถานีอนามัย ที่ดิน มีโฉนด นส.3 และสปก. มีการแบ่งเขตปกครองเป็นหมู่บ้าน ตำบล ซึ่งหมู่บ้านในลักษณะดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพื้นราบ กระเหรี่ยง ไทยใหญ่ และจีนฮ่อ เป็นชุมชนที่อยู่นอกเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แต่จะมีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในลักษณะบุกเบิกที่ทำกิน ครอบครองที่ดินเพื่อทำการเกษตรและเก็บหาของป่าล่าสัตว์ตัดไม้ เป็นต้น

2. การตั้งถิ่นฐานหรือชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ เป็นชุมชนที่มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าขึ้นมาใหม่มีการจับจอง / ถือครองที่ดินในป่าบางแห่งมีใบ ภบท.5 ซึ่งเกิดจากการขยายตัวของชุมชนเดิม และกลุ่มคนที่อพยพมาจากพื้นที่อื่นๆ ซึ่งจะมีการรวมตัวกันอยู่เป็นหย่อมหมู่บ้าน และมักจะขึ้นกับเขตปกครองของหมู่บ้านเดิมที่มีอยู่แล้ว ชุมชนส่วนใหญ่ก็จะประกอบไปด้วยชนเผ่าต่างๆ ได้แก่ ลีซอ ลาหู่ ม้ง อาข่า และจีนฮ่อ ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ในลักษณะดังกล่าวนี้ มักจะมีการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและบุกเบิกที่ทำกิน รวมทั้งการเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ ตัดไม้ ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์และการเลือกพื้นที่สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของหย่อมบ้านในลักษณะนี้ ก็จะเลือกเอาพื้นที่ บริเวณที่เป็นเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ และป่าสน ที่อยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ ลำห้วย และมีทั้งพื้นที่ที่เป็นพื้นราบ พื้นที่ลาดชัน แม้กระทั่งบนดอยสูง

ปัจจุบัน ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง เฉพาะอำเภอเวียงแหงที่มีการขึ้นทะเบียนกับกรมการปกครอง มีประมาณ 22,336 คน และประชากรที่ไม่ได้มีการขึ้นทะเบียนคาดว่าจะมีจำนวนถึง 1,200 คนโดยแบ่งประชากรดังกล่าวนี้ ออกเป็น 2 กลุ่มคือ

กลุ่มที่ 1 ชุมชนดั้งเดิมที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณพื้นที่ราบ ได้แก่ คนเมืองถิ่นไทยล้านนา ไทยใหญ่ และกะเหรี่ยง เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 ชุมชนที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ ทั้งในบริเวณพื้นที่ราบ และพื้นที่สูงตามบนภูเขา ได้แก่ จีนฮ่อ ลีซอ และมูเซอ

นอกจากประชากรทั้ง 2 กลุ่มดังกล่าวมาแล้วนี้ ยังมีชนเผ่าอื่น ๆ เช่น พม่า ว้าแดง และอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่งที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายไปมาตามแนวชายแดนไทย – พม่า

ทรัพยากรป่าไม้

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง 1,236,250 ไร่ มีความสูงตั้งแต่ประมาณ 460 เมตร ถึงประมาณ 2,200 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ประมาณร้อยละ 92.44 ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนอีกร้อยละ 7.56 นั้น เป็นพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง มีลักษณะเด่นทางธรรมชาติ กล่าวคือ เป็นแหล่งรวมความหลากหลายของทรัพยากรทางชีวภาพ ทั้งพืชและสัตว์ จากสภาพป่าที่มีลักษณะของระบบนิเวศเฉพาะถิ่นตั้งแต่ พื้นที่ป่าสองฝั่งลำน้ำ ลำห้วย หุบเขา และพื้นที่ป่าในลักษณะภูมิประเทศที่ลาดชันสูงชันมาก ตลอดถึงพื้นที่ป่าบนดอยสูงซึ่งประกอบด้วย

⁷ เอกสารเผยแพร่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง อุทยานแห่งชาติเชียงดาว และแผนแม่บทเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาว ข้อมูลพื้นที่ป่าไม้ สำนักงานป่าไม้อำเภอเชียงดาว.

- ป่าดิบเขา (Hill Evergreen forest) ขึ้นอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง 800 เมตร ประกอบด้วย พรรณพืชในตระกูลก่อ เช่น ก่อตาหมู่น้อย ก่อเตี้ย ก่อเล็ก ก่อแป้น เป็นต้น นอกจากนี้ในตระกูลก่อ ยังมีพืชชนิดอื่นอีก เช่น ยมหิน และทะเลี เป็นต้น

- ป่าสนเขา (Pine Forest) เป็นสังคมพืชที่ขึ้นอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง 700 เมตร ประกอบด้วยพรรณพืชชนิดต่าง ๆ เช่น สนสองใบ สนสามใบ และไม้ในวงศ์ก่อ เช่น ก่อแอม ก่อสีแสด เป็นต้น

- ป่าดิบแล้ง (Dry Evergreen Forest) ขึ้นอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง 750 เมตร ประกอบด้วยพรรณพืชชนิดต่าง ๆ เช่น ตะเคียนหิน ยางขาว และพลอง เป็นต้น

- ป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Forest) ขึ้นอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง 700 – 1,000 เมตร ประกอบด้วย พรรณพืชชนิดต่าง ๆ เช่น เต็งรัง และเหียง เป็นต้น

- ป่าบนเขาหินปูน (Limestone Forest) ขึ้นอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางมากกว่า 1,000 เมตร ขึ้นไป ประกอบด้วยพรรณพืชจำพวกไม้เตี้ยหรือไม้แคระ เป็นต้น

ในปัจจุบันพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงส่วนหนึ่งได้รับการประกาศจัดตั้งให้เป็นป่าอนุรักษ์ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ ได้แก่

1) อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง มีเนื้อที่ 1,256 ตารางกิโลเมตร หรือ 785,000 ไร่ ตั้งแต่อำเภอเวียงแหง อำเภอเชียงดาว อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอปาย ปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2) อุทยานแห่งชาติเชียงดาว มีเนื้อที่ 1,155 ตารางกิโลเมตร หรือ 721,875 ไร่ ตั้งแต่อำเภอเวียงแหง เชียงดาว และแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอปาย ปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

3) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาว มีเนื้อที่ 521 ตารางกิโลเมตร หรือ 325,625 ไร่ ตั้งแต่อำเภอเชียงดาว เวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

4) ป่าสงวนแห่งชาติเชียงดาว / แม่ตะมาน มีเนื้อที่ 332 ตารางกิโลเมตร หรือ 207,500 ไร่ ตั้งแต่อำเภอเชียงดาว แม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

รวมเนื้อที่ 3,264 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,040,000 ไร่

ลักษณะเด่นทางทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง นอกจากความสำคัญของพรรณพืชชนิดต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จากการสำรวจ ยังพบว่า พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง ยังมีทรัพยากรสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ อยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งบางชนิดจัดอยู่ในกลุ่มหายากและใกล้จะสูญพันธุ์ เช่น ช้างป่าอย่างน้อย 60 ตัว ในอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง กวางผา ไก่ฟ้าหางลายขวาง ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาว และสัตว์ป่าชนิดอื่น ๆ ทั้งที่เป็นสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครองตาม พรบ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ได้แก่ กระทิง วัวแดง เลียงผา เก้ง กวาง หมู เสือโคร่ง เสือปลา เสือดาว เสือลายเมฆ ชะนี ลิง ค่าง หมูป่า หมาริ่ง นม (ลิง) นกยูง ไก่ฟ้า นกเงือก เต่าปูลู และสัตว์ชนิดอื่น ๆ ทั้งที่เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์ปีกนกชนิดต่าง ๆ สัตว์เลื้อยคลาน งู ตะกวด สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก เขียดแลว (กบภูเขา) และสัตว์น้ำ

รวมทั้งปลานชนิดต่าง ๆ ทั้งหมดที่กล่าวมานั้นได้ชี้ให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่นำไปสู่การกำเนิดของสายน้ำแม่แตงที่ได้ใช้ในการดำเนินชีวิตตลอดมา

ภาพที่ 5.1 ภาพวิถีชุมชนกับป่า

ทรัพยากรน้ำ

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงได้ก่อกำเนิดลำน้ำแม่แตง ที่มีจุดเริ่มต้นบริเวณเทือกเขาถนนธงชัย ขยายแดนพม่า ไหลผ่านอำเภอเวียงแหง เชียงดาว และมาบรรจบกับลำน้ำปิงที่อำเภอแม่แตง ความสำคัญของลำน้ำแม่แตงก็คือ เป็นแหล่งปริมาณน้ำดิบ ซึ่งโครงการชลประทานแม่แตงได้มีการเก็บกักน้ำไว้และปล่อยไหลเป็นน้ำประปาสายหลักที่หล่อเลี้ยงอำเภอเมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้ตลอดของสายน้ำแม่แตงได้ก่อให้เกิดคุณค่าความสำคัญของระบบนิเวศน์ เช่น สังคมของพืชและสัตว์ที่เกิดขึ้นสองฝั่งลำน้ำ จรรโลงไว้ซึ่งความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม การดำรงชีวิตอยู่ของชุมชนสองฝั่งมาเป็นเวลานาน สายน้ำแม่แตงยังเป็นแหล่งพันธุกรรมของทรัพยากรพืชและสัตว์ในลำน้ำทั้งปริมาณน้ำและคุณภาพของน้ำที่ค่อนข้างสม่ำเสมอ และยังเป็นปัจจัยสำคัญทั้งการใช้ประโยชน์เพื่อการอุปโภค บริโภค การเกษตร และการอุตสาหกรรม ตลอดจนการเป็นแหล่งทรัพยากรเพื่อรองรับกิจกรรมท่องเที่ยว เป็นต้น

ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง ประมาณร้อยละ 80 ของพื้นที่ทั้งหมดปกคลุมไปด้วยผืนป่า ตั้งแต่พื้นที่ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าดิบชื้น ป่าดิบเขา และป่าบนพื้นที่เทือกเขาหินปูน ตามภูเขาที่สูงต่ำสลับซับซ้อน จุดที่สูงที่สุดได้แก่ยอดดอยเชียงดาว ประมาณ 2,275 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางและจุดที่ต่ำสุดบริเวณท้องร่องของลำน้ำแตง บริเวณที่น้ำปิงและน้ำแตงไหลมาบรรจบกันประมาณ 360 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง และพบว่าพื้นที่รับน้ำจากลำน้ำแม่แตงน้ำมีจำนวนครอบคลุมถึง 1,916 ตารางกิโลเมตร

นอกจากนั้นได้ก่อให้เกิดลำน้ำ ลำห้วย ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาย่อยของลำน้ำแม่แตงได้แก่
 ลุ่มน้ำแม่แตะ ลุ่มน้ำแม่แพลม ลุ่มน้ำแม่หาด ลุ่มน้ำแม่หาด ลุ่มน้ำฮ้องจู้ ลุ่มน้ำห้วยไคร้ ลุ่มน้ำ
 ห้วยนายาว พบว่า ในลุ่มน้ำดังกล่าวมีการใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายทั้งหมดจำนวน 20 ฝาย
 ครอบคลุมพื้นที่ทางการเกษตร จำนวน 16,659 ไร่ และกลุ่มผู้ใช้น้ำจำนวน 1,828 ราย
 (ตารางข้อมูลการจัดการน้ำ เหมืองฝาย)

ตารางที่ 5.1 ข้อมูลการจัดการน้ำ เมืองฝาย พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ตำบล	หมู่	ชื่อบ้าน	ชื่อลำน้ำ	ชนิดฝาย	ชื่อฝาย	ที่ตั้ง		ชื่อแก่งฝาย	กรรมการ	พื้นที่รับน้ำ				สมาชิก	กฎระเบียบ
						หมู่	ตำบล			ที่นา	ที่สวน	อื่นๆ	รวม		
เมืองแหง	1	แม่หาด	แม่แตง	คอนกรีต	ตันจั่ว	1	เมืองแหง	นายเนะ พูนุ	นายมี ศรีวรรณ	280			280	32	1.ขาดประชุมปรับ 100 บาท
								นายตัน กันทะนันท์							2.ขาดการทำงานปรับ 100 บาท
								นายเสาร์คำ ทาเศษ							3.แก่งฝายเป็นผู้ดูแลจัดสรรน้ำ
															4.แก่งฝายได้ค่าตอบแทน 3 ควาย/ราย
	2	กองลม	แม่แตง	คอนกรีต	ฝายกลาง	2	เมืองแหง	นายคำ หนูแน่		100	500		600		1.ขโมยน้ำปรับ 100 บาท/ครั้ง
															2.เลี้ยงฝายทุก ๆ ปีก่อนทำนา
	3	ป่าไผ่	แม่แพม		แม่แพม	3	เมืองแหง	นายดี ดุมภู		300	200		500	50	1.ไม่ร่วมพัฒนาเมืองปรับ 1,000 บ.
	4	เวียงแหง	แม่แตง	คอนกรีต	แม่ฮ่องจู้	4	เมืองแหง	นายจุ จิงตามน	นายเสาร์ แสนเมืองมูล	600			600	60	1.ขาดรางเหมือง ปรับ 100 บาท
															2.เลี้ยงฝาย ปีละ 2 ครั้ง
			ห้วยเมียง		ห้วยเมียง	4	เมืองแหง	นายบุญทา ใจซาง	นายชีวิต ปลาวัน	127	38		167		
									นายอินตา บุญมา						
									นายเหรียญชัย อ้วยคำ						
	5	ห้วยหก	แม่แตง		ห้วยหก	5	เมืองแหง	นายด้วง แก้วผัน		400	255		655	85	1.แบ่งน้ำทุกปี
															2.ขโมยน้ำปรับครั้งละ 50 บาท
															3.เลี้ยงฝายในเดือน พ.ค.ทุกปี
	6	สามหมื่น													
	7	นามน	แม่แตง		น้ำแม่หาด	7	เมืองแหง	นายคำ วิพอ	นายดี วิพอ	1000			1000	500	1.เลี้ยงฝายในเดือน พ.ค.
															2.ขโมยน้ำปรับ 100-500 บาท
															3.ขาดการทำงานที่ฝายปรับ100 บ.

ตารางที่ 5.1 (ต่อ) ข้อมูลการจัดการน้ำ เมืองฝาย พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ตำบล	หมู่	ชื่อบ้าน	ชื่อลำน้ำ	ชนิดฝาย	ชื่อฝาย	ที่ตั้ง		ชื่อแก่งฝาย	กรรมการ	พื้นที่รับน้ำ				สมาชิก	กฎระเบียบ
						หมู่	ตำบล			ที่นา	ที่สวน	อื่นๆ	รวม		
	8	แม่แพม	แม่แตง	คอนกรีต	น้ำแม่แพม	8	เมืองแหง	นายดิแพ จะแคะโพ	นายทองพจน์ ทะหมาย	1645	1200		2845	73	1.เลี้ยงฝายปีละ 1 ครั้ง (ไก่)
									นายผัด ปูมะ						2.ขาดการพัฒนาปรับครั้งละ 85 บ.
									นายบุญจู่ เตอะเทอะ						
									นายจำ ปูมะ						
	9	ปางควาย	ห้วยฮ่องจู้		ห้วยฮ่องจู้	9	เมืองแหง	นายจำ วิจิ้งตา	นายอินสอน วิจิ้งตา	200	5		205	60	
									นายบุญ ศรีจาย						
									นายผัด ใหม่หลิ่ง						
									นายแก้ว แผลงทุน						
	10	กอลมใหม่	แม่แตง		มะขามป้อม	10	เมืองแหง		นายสีดา สันนิการ	700	400		1100	95	1.ขโมยน้ำปรับครั้งละ 100 บาท
									นายสมชัย บุญยวง						2.ขาดการเข้าร่วมพัฒนาปรับ 80 บ.
									นายจันทร์คำ เรือนเรือน						3.ขาดการวางเมืองปรับ 80บ.
	11	เลาเว													4.เลี้ยงฝายเดือน ม.ค.ทุกปี
แสนไห	1	สันดวงดี			แม่บ้านหลวง	1	แสนไห	นายแก้ว อินพรม		390	220		610		
	2	สามปู	แม่แตง		ห้วยทราย	4	แสนไห	นายปุ่น หนันตา		500	200		700	150	1.แบ่งน้ำตามพื้นที่มากน้อย
					ห้วยแม่ลาด			นายคำบน กันดี							2.ทำผิด/ขาดการพัฒนาจะถูกปรับ
	3	มหาธาตุ	แม่แตง		ห้วยทราย	4	แสนไห	นายคำบน กันดี		1500	700		2200		1.มีการพัฒนาเมืองฝาย
															2.มีการปรับเมื่อขาดการพัฒนา
	4	ม่วงปือก	แม่ลาด		แม่ลาด	2	แสนไห	นายพลอย ศรีสุข		350	120	2	472	35	1.แบ่งต่างละ 8X2นิ้ว
					ป่าแปก			นายแก้ว สารูเม							2.ขโมยน้ำปรับ 200 บาท
					ตันกอก			นายแจ่มใส สารูเม							3.ค่าตอบแทนแก่งฝาย 1 ปี/ 3 ถัง

ตารางที่ 5.1 (ต่อ) ข้อมูลการจัดการน้ำ เหมืองฝาย พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ตำบล	หมู่	ชื่อบ้าน	ชื่อลำน้ำ	ชนิดฝาย	ชื่อฝาย	ที่ตั้ง		ชื่อแก่งฝาย	กรรมการ	พื้นที่รับน้ำ				สมาชิก	กฎระเบียบ
						หมู่	ตำบล			ที่นา	ที่สวน	อื่นๆ	รวม		
					ป่าตองลาด			นายบุญธรรม กันผา							4.ไม่ร่วมพัฒนาปรับ 100 บาท
															5.พัฒนาปีละ 2 ครั้ง
															6.เลี้ยงฝายปีละ 1 ครั้ง
															7.แก่งฝายจะเป็นผู้ตัดสินปัญหา
			ลำน้ำแดง		มะกันเจาะ	2	เปียงหลวง	นายคำยงค์ มูลเมือง	นายชิต กันใบ	350	130	5	485	72	1.แบ่งเป็นช่วง ๆ
									นายตีบ ปัญญาป้อ						
									นายประพัฒ จันทรคำ						
									นายประถม สารผัด						
									นายจันทร์แก้ว โปรา						
	5	ปางป้อ	แม่แตง	คอนกรีต	ตีนธาตุ	4	แสนไห	นายเสถียร อุ่นคำ	นายเพชร ธาร	1500	400		1900	105	1.แบ่งน้ำดังละ 8 X2 นิ้ว
															2.ขโมยน้ำปรับครั้งละ 100 บาท
															3.ค่าตอบแทนแก่งฝาย ดังละ 2 ถัง/ปี
เปียงหลวง	1	เปียงหลวง	แม่แตง		กิวก่อ	1	เปียงหลวง	นางไม้ มั่นคง		400	250		650	85	1.ช่วยกันเป็นหมวด
	2	จอง			ห้วยน้ำแฝ	3	เปียงหลวง	นายบุญหาญ จองปึก		500	220		720		
	3	ใหม่มะกายอน	แม่แตง		ห้วยนายาว	2	เปียงหลวง	นายบุญหาญ จองปึก		500	300		800		1.ขาดการพัฒนาเหมืองฝายถูกปรับ
															2.มีการเลี้ยงฝาย
	4	ม่วงเครือ	แม่แตง		แดงตั้ง	3	เปียงหลวง	นายก่อคำ สุทาคำ	นายสนั่น อินทร์	200	870		1070	380	1.แบ่งกันใช้ตามความเหมาะสมที่ดิน
															2.ขาดการพัฒนาเหมืองปรับ 100 บ.
	5	ห้วยไคร้	แม่แตง		ปางเตื่อ	5	เปียงหลวง	นายดวงคำ ใหม่ดี		1000	800		1800	100	

ความพยายามในการจัดการทรัพยากรน้ำนั้น ชาวบ้านได้มีวิธีคือการจัดเก็บกักน้ำของชาวบ้านเพื่อสร้างหลักประกันต่อผลผลิตการเกษตร ที่ผ่านมาชาวบ้านมีประสบการณ์ สามารถจัดการน้ำให้เพียงพอต่อการเกษตรของชุมชน มีภูมิปัญญา ความรู้เรื่องการจัดระบบชลประทาน พื้นที่ที่สอดคล้องกับระบบภูมิเวศน์เป็นอย่างดี ซึ่งภูมิปัญญาความรู้ของชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนมาตลอด ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสิ่งแวดล้อม และมีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังต่อไป โครงการพัฒนาชลประทานของรัฐที่ผ่านมาประสบกับปัญหา ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ที่วางเอาไว้ ส่วนหนึ่งเกิดจากได้ละเลยหรือไม่ให้ความสำคัญต่อประสบการณ์ความรู้การจัดการน้ำของชาวบ้าน และยึดถือความรู้การจัดการน้ำแบบวิทยาศาสตร์จากส่วนกลางมากำหนดโครงการหลายโครงการในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงสร้างขึ้นมาสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และชาวบ้านไม่ได้ประโยชน์จากโครงการเท่าที่ควร บางพื้นที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างรัฐกับชาวบ้าน

ในการศึกษาฐานทรัพยากรของชุมชน โดยใช้กลุ่มที่เป็นตัวแทนของชุมชนในพื้นที่วิจัย เพื่อที่ขยายการเรียนรู้ไปสู่ชุมชน การเรียนรู้ดังกล่าวเกี่ยวกับฐานทรัพยากรที่มีอยู่สามารถมองถึงการปรับตัวของชุมชนในเรื่องของการตระหนักถึงทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่มีผลกระทบต่อวิถีของตนเอง จึงเกิดการจัดการในระบบเหมืองฝายขึ้นมาในการจัดสรรปันส่วนเพื่อให้เกิดความเสมอภาคหรือเท่าเทียมลดการขัดแย้งมากที่สุดของชุมชน รวมถึงการจัดการป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นและยังคำนึงถึงคุณค่าของทรัพยากรที่เอื้อต่อการดำรงชีพอยู่ การดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนได้เชื่อมโยงถึงวัฒนธรรมประเพณีและชาติพันธุ์ที่สามารถร้อยรัดทำให้เกิดความรักและห่วงแหนในทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่บนภูมินิเวศน์ลุ่มน้ำที่บรรพบุรุษได้สืบทอดมาแต่ยาวนาน

ปัญหาในพื้นที่ต่อการใช้ทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน

ชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตลุ่มน้ำแม่แตง นอกจากชาวไทยพื้นราบแล้ว ยังมีกลุ่มชาวไทยภูเขา เชื้อสายต่าง ๆ ดังนี้ ลีซู ลาหู่ กะเหรี่ยง อาข่า ม้ง จีนฮ่อ และไทยใหญ่ ตลอดจนคนพม่า ว้าแดง และอื่น ๆ ที่มีการอพยพไปมา ระหว่างชายแดนไทย – พม่า การตั้งถิ่นฐานหรือชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ ลักษณะที่เป็นชุมชนที่มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าขึ้นมาใหม่และถือครองที่ดินในป่าบางแห่งอันเกิดจากการขยายตัวของชุมชนเดิมและกลุ่มคนที่อพยพมาจากพื้นที่อื่น ๆ กลุ่มคนที่เข้าในลักษณะนี้ล้วนแล้วแต่เป็นกลุ่มคนที่เป็นตัวแปรสำคัญของการอยู่รอดทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำแม่แตง ทำให้เกิดปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ของชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แตง ได้แก่

1. ชุมชนขาดโอกาสที่จะเรียนรู้ และการทำความเข้าใจ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ภายใต้กฎระเบียบ และนโยบายของหน่วยงานราชการในปัจจุบัน ทั้งนี้ อาจจะมีสาเหตุอันเนื่องมาจาก ความแตกต่างทางด้าน

ชนเผ่า ภาษา และวัฒนธรรม ความเชื่อต่าง ๆ รวมทั้งข้อจำกัดของหน่วยงานราชการที่จะเข้าถึงชุมชนที่ห่างไกลในเขตทุรกันดาร

2. ความมั่นคงในการมีที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน จากการสำรวจที่ผ่านมา พบว่า ชุมชนชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่มีการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและทำกินอยู่ในเขตป่านั้น ยังมีความขัดแย้งกันอยู่กับหน่วยงานราชการ เช่น บางพื้นที่ ชุมชนเข้าไปบุกรุกพื้นที่อนุรักษ์ และบางพื้นที่เช่นกัน พื้นที่ป่าอนุรักษ์ก็ประกาศทับที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชุมชน เป็นต้น ดังนั้นความไม่ลงตัวของระหว่างชุมชน หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่เกี่ยวกับปัญหาที่ดินทำกินพื้นที่ป่าไม้ ก็ยังคงมีอยู่และมีแนวโน้มว่าจะรุนแรงมากยิ่งขึ้น ปัญหาที่ตามมา นอกจากกระทบต่อความมั่นคงของประเทศแล้ว ยังก่อให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การบุกรุกเบิกพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ การลักลอบตัดไม้ และนำของป่ามาขาย ตลอดจนปัญหาไฟป่า เป็นต้น

3. อาชีพและรายได้ของชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แตง ส่วนใหญ่แล้ว ยังต้องพึ่งพา ระบบการเกษตร ซึ่งจะต้องอาศัยความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่การตัดไม้ สร้างที่อยู่อาศัย การบุกรุกเบิกที่ดิน ที่มีคุณภาพสำหรับการเพาะปลูก น้ำเพื่อการเกษตร โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งและพื้นที่ป่าที่เป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์ในลักษณะอื่น ๆ เช่น ไม้ฟืน เครื่องใช้ไม้สอยบางชนิด แต่อาชีพและรายได้ของชุมชน ดังกล่าวไม่มีความมั่นคงเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจาก ผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำและไม่สม่ำเสมอระบบการตลาดชุมชนควบคุมราคา หรือกำหนดเองไม่ได้ รวมทั้งวัฒนธรรมหรือการบริโภคของคนเมืองที่ก่อให้เกิดความฟุ่มเฟือย เป็นอีกเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้อาชีพและรายได้ของชุมชน ในลุ่มน้ำแม่แตงนี้ไม่มีความมั่นคง ปัญหาที่ตามมาอีกคือคุณภาพชีวิตตกต่ำปัญหาหนี้สิน คุกคามและสะสม ทางออกต่อปัญหาในเรื่องนี้คือมีชุมชนส่วนหนึ่งได้ขายที่ดิน ที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน ขายบ้าน (ไม้ที่ได้จากป่า) อพยพแรงงานเข้าสู่เมือง รวมไปถึงการบุกรุกเบิกที่ดินทำกินใหม่ การตัดไม้เพื่อแปรรูปขาย การหาของป่าและการล่าสัตว์ รวมทั้งการค้าเสพติด เป็นต้น

ส่วนผลของการศึกษาปัญหาที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำแม่แตง พบว่า

1. การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ ที่เกิดจากการลักลอบตัดไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้สัก การเก็บหาของป่าอย่างรุนแรง เช่น การหาเปลือกไม้ หน่อไม้เห็ด และลูกก่อ เพื่อนำมาขาย การล่าสัตว์ป่า ชนิดต่าง ๆ การบุกรุกแผ้วถาง การเผาป่า เพื่อขยายพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินอย่างรุนแรงและเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาวไทยภูเขาที่มีการเปิดพื้นที่ป่าใหม่ เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ขิง กะหล่ำปลี และข้าวโพด เป็นต้น

2. การลดจำนวนลงของทรัพยากรทางชีวภาพทั้งพืชและสัตว์ จากสภาพปัญหาการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ 1 ได้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทรัพยากรทางชีวภาพ ได้มีจำนวนลดน้อยถอยลงมีผลกระทบต่อทรัพยากรทางด้านพันธุกรรม เช่น สัตว์ป่าที่ยากบางชนิด และสังคมพืช เช่น ไม้ตระกูลสน และไม้ตระกูลยาง เป็นกลุ่มไม้ที่อุดมสมบูรณ์ในพื้นที่บริเวณนี้

3. การเสื่อมคุณภาพของทรัพยากรดิน การใช้ประโยชน์จากดินในลักษณะที่ไม่เหมาะสมของชุมชนในเขตลุ่มน้ำแดง ส่วนหนึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาการสูญเสีย บริเวณที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเกิดจากการบุกรุกแผ้วถางป่าและปัญหาไฟป่า ปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ หรือ คุณภาพลดลง ซึ่งเกิดจากการปลูกพืชเศรษฐกิจในเชิงเดี่ยว ชั่วในพื้นที่เดียวกันหลาย ๆ ปีและมีการไถพรวนหน้าดิน โดยเครื่องจักรกล ปัญหาดินพังทลาย ซึ่งนำไปสู่การตื้นเขินของแม่น้ำลำธารการทับถมดินตะกอนในแหล่งน้ำ ทำให้ความสามารถในการกักเก็บน้ำนั้นลดน้อยลง

4. การเสื่อมคุณภาพและปริมาณของทรัพยากรน้ำ ถึงแม้ว่าจะมีปริมาณน้ำฝนที่ค่อนข้างสม่ำเสมอ ที่ตกลงมาในแต่ละปีในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดง และพื้นที่ป่าได้ทำหน้าที่ในการกักเก็บ และปล่อยไหล ตามกระบวนการของธรรมชาติอยู่แล้วก็ตาม แต่ปัญหาทรัพยากรน้ำกำลังเผชิญอยู่คือพื้นที่ป่าลดลง ความหนาแน่นของต้นไม้ในป่าลดลง ความสามารถในการกักเก็บน้ำในป่าก็ลดลงตามไปด้วย น้ำที่ไหลจากป่าในช่วงฤดูฝนได้พัดพาเอาตะกอนหนักไปทับถมแหล่งน้ำลำห้วย ทำให้แหล่งน้ำนั้นตื้นเขิน น้ำที่ไหลผ่านพื้นที่การเกษตร หรือการเพาะปลูก โดยเฉพาะพืชเศรษฐกิจ ที่ต้องมีการใช้สารเคมีทั้งปุ๋ยและยาฆ่าแมลงชนิดต่าง ๆ ทำให้น้ำที่ไหลลงตามแหล่งน้ำตามธรรมชาตินั้นมีสารปนเปื้อนตามมาด้วย และก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิตในน้ำ ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา และพืชบางชนิด ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่ชุมชนท้องถิ่นจะพึ่งพาได้

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า หากพื้นที่ป่าในเขตลุ่มน้ำแม่แดงถูกทำลายไปมากกว่านี้ จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ มากมาย รวมทั้งการใช้ประโยชน์ของชุมชนในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดง ตลอดจนพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดงไหลไปรวมกัน และมีผลกระทบต่อการบริหารรวมทั้งกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งมีการชี้ข้างล่องแพ บริเวณหมู่บ้านแม่ตะมาน อำเภอแม่แดง เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดงที่ต้องร่วมมือกันเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาทั้งภาครัฐ เอกชนและชาวบ้าน เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาได้โดยที่จะต้องมองถึงปัญหาในระดับการปฏิบัติ ปัญหาชุมชนที่หาข้อสรุปยังไม่ได้พอสรุปให้เห็นในประเด็นปัญหาที่ยังมีความไม่เข้าใจของชุมชน องค์กรในท้องถิ่น และรัฐเอง คือ

1. ความชัดเจนในเรื่องที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เช่น การครอบครองที่ดิน เพื่ออยู่อาศัย เพื่อทำการเกษตร และพื้นที่ป่าใช้สอย เป็นต้น ทั้งนี้

เนื่องจาก อำเภอยะแยง ยังไม่ได้มีการจัดการ การกระจายการถือครองที่ดินในลักษณะของโฉนด ที่ดินมีเพียงบางส่วนที่เป็นหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (นส. 3) และหากเป็นการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตร ทางเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองก็จะมีการจัดเก็บภาษีบำรุงท้องที่ (บบท. 5) และมีการกำหนดเขตปฏิรูปที่ดินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมโทรมให้เป็นเขตปฏิรูปเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) และการถือครองที่ดินส่วนหนึ่งเป็นการถือครองที่ดินมือเปล่าซึ่งพื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ปัญหาการครอบครองที่ดินในลักษณะที่ไม่ชัดเจนดังกล่าวนี้ ก่อให้เกิดปัญหาการละเมิดสิทธิในรูปแบบต่าง ๆ ของชุมชนตามมา

2. การเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้ เนื่องจากพื้นที่ป่าส่วนใหญ่ได้รับการประกาศให้เป็นป่าอนุรักษ์ทั้งอุทยานแห่งชาติ ป่าสงวนแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งมีทั้งเจ้าหน้าที่และกฎหมายคุ้มครองอยู่ และห้ามไม่ให้ บุคคลใดเข้าไปดำเนินการใด ๆ ที่จะก่อให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติซึ่งหมายถึงชุมชนท้องถิ่น ไม่สามารถเข้าไปในพื้นที่ป่าเพื่อล่าสัตว์ ตัดไม้ เก็บหาของป่า เพื่อเป็นอาหารสมุนไพร หรือทำการเลี้ยงสัตว์ วัวควาย ในพื้นที่ป่าได้ หากใครละเมิดถือว่ามีความผิด ตามกฎหมายที่เกี่ยวกับป่าไม้ ซึ่งกฎหมายที่เกี่ยวกับป่าไม้ ดังกล่าวนี้นี้ ไม่ได้สอดคล้องกับ การดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ถึงความจำเป็นที่จะต้องเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าว

กล่าวสรุปได้ว่า ปัญหาที่เกิดความขัดแย้งนั้นเริ่มจากชุมชนในการเข้าไปใช้ประโยชน์ และการเข้าไปถือครอบครองในที่สุดกลายเป็นการละเมิดสิทธิของกันและกันตามสิทธิกล่าวอ้าง ซึ่งขึ้นอยู่กับองค์กรและกลุ่มคนหรือรัฐ ที่เข้าไปจัดการมีประโยชน์ในทรัพยากรดังกล่าว ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับทรัพยากรที่มีอยู่โดยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมาโดยตลอดจึงมีความพยายามที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหา บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้ด้วยตัวของชุมชนเอง

ชุมชนกับสิทธิต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ^๑

การเรียนรู้ตนเองของทมิฬวัยชาวบ้าน ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนในพื้นที่วิจัย โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน อำเภอยะแยง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการเรียนรู้ตนเองเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ในบ้านกงลม หมู่ 2 บ้านกงลม หมู่ 10 บ้านม่วงปอก บ้านสันตวงดี บ้านสามปู บ้านห้วยไคร้ และบ้านแม่พลม ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์มาช้านาน ภายหลังได้ถูกอำนาจรัฐประกาศให้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ และเขตอุทยานแห่งชาติ ชาวบ้านไม่สามารถที่จะใช้ประโยชน์

^๑โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ – ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน, รายงานความก้าวหน้าของการดำเนินงาน

จากป่าได้ ไม่ว่าจะเป็นการเข้าไปหาของป่า เพื่อมาเป็นอาหาร หรือแม้แต่การเอาไม้มาทำ ฟืนหรือซ่อมแซมบ้านก็สามารถทำได้ เนื่องจากจะถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐทำการจับกุม โดยอ้างว่าชาวบ้านกระทำการที่ผิดต่อกฎหมาย

ในอดีตป่านับเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นแหล่งอาหาร พืชสมุนไพร ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย เรียกว่าเป็นแหล่ง บังคับ 4 ที่ชาวบ้านใช้ในการดำรงชีวิต ระบบเศรษฐกิจของชุมชนโดยส่วนใหญ่เป็นการ พึ่งพาจากป่าแทบทั้งสิ้น จนกระทั่งรัฐไทยได้ออกกฎหมายประกาศให้พื้นที่ว่างเปล่า ไร่นา จับจองเป็นพื้นที่ของรัฐ โดยการประกาศให้เป็นพื้นที่เขตป่าสงวนและเขตอุทยานแห่งชาติ มีการกีดกันชาวบ้านไม่ให้เข้าไปใช้สอยหรือหาประโยชน์จากป่า ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้าน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

จนกระทั่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปีพุทธศักราช 2540 ได้คืนอำนาจในการจัดการทรัพยากรให้กับท้องถิ่น โดยได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ มาตรา 46, 56 ให้ ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม สามารถบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้ แต่ถึง กระนั้นก็ตาม อำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติก็ไม่ได้มีอย่างที่รัฐธรรมนูญ กำหนดไว้ เนื่องจากยังไม่มีกฎหมายมารับรอง จึงทำให้ชาวบ้านไม่สามารถที่จะจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้ด้วยตัวของชุมชนเอง

แต่ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับป่า โดยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมา โดยตลอด เช่น ชาวบ้านจะช่วยกันดูแลรักษาผืนป่าไม่ให้ถูกทำลาย ให้คงความอุดมสมบูรณ์ ไว้อย่างยั่งยืน ด้วยวิธีการทางด้านความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม เมื่อชาวบ้านได้ ช่วยกันดูแลผืนป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์อยู่ผืนป่าได้ออกผลผลิตให้ชุมชน ชาวบ้านได้ใช้เป็น ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ด้วยความสัมพันธ์เช่นนี้ทำให้ชาวบ้านมีความผูกพันที่จะจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติด้วยตัวของชุมชนเอง โดยการจัดการให้เป็นพื้นที่ป่าชุมชนตามสิทธิ ดั้งเดิมของชุมชนที่เคยปฏิบัติมา

สิทธิดั้งเดิม หมายถึง เป็นความสัมพันธ์ของชุมชนกับฐานทรัพยากร ที่มีการ พึ่งพามาเป็นเวลานาน ซึ่งถือว่าสิทธิดั้งเดิม หรือวิถีชีวิตที่ชุมชนได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา ส่วนสิทธิตามกฎหมายเป็นเพียงตัวบทกฎหมายที่มีไว้ใช้บังคับให้ผู้คนปฏิบัติตามเท่านั้น แต่ไม่ได้มองในมิติของจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา

ชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงสิทธิของตนในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น ผ่านการ เรียนรู้จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เพื่อให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและ สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างเหมาะสมยั่งยืน โดยการอ้างสิทธิดั้งเดิมที่ ชุมชนเคยดูแลรักษา พึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์มาเป็นเวลานาน การเรียนรู้ตนเองของ ชาวบ้าน ได้มองถึงการจัดการป่าชุมชนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่นที่ ชาวบ้านเคยใช้ประโยชน์มาอย่างชาวบ้านไม่ได้ถูกกำหนดจัดการอย่างเป็นระบบ ไม่มี

ขอบเขตที่แน่นอน ทำให้อยากต่อการดูแลรักษาทำให้การบุกรุกแผ้วถางเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน เมื่อโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ได้เข้าไปทำการศึกษาและร่วมแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านทำให้ชาวบ้านได้มองเห็นคุณค่าของการจัดการป่าชุมชน ชาวบ้านได้รวมกลุ่มปรึกษาหารือกันถึงการจัดการป่าชุมชน ทั้งการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์จากป่า ได้มีการตั้งกฎระเบียบ กติกาของชุมชนในการจัดการป่าและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับป่า เพื่อให้สมาชิกของชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน ได้อย่างเท่าเทียมกันและอยู่ภายใต้เงื่อนไขกติกาเดียวกัน

ในการจัดการป่าชุมชน ในช่วงที่ผ่านมาแม้มีการตั้งกฎระเบียบกติกาในการใช้ป่าชุมชนร่วมกันแล้ว แต่ยังไม่ได้มีการกำหนดแนวเขตป่าชุมชนที่แน่นอนในช่วงระยะเดือนเมษายนถึงเดือนกันยายน(2547)ชาวบ้านในหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ กลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ได้มีการประชุมปรึกษากันในแต่ละหมู่บ้าน โดยมีทีมวิจัยชาวบ้านและคณะกรรมการป่าชุมชน พร้อมด้วยชาวบ้านได้มีความคิดเห็นให้มีการกำหนดแนวเขตป่าชุมชน เพื่อให้สมาชิกของชุมชนได้รับรู้แนวเขตที่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของชุมชน ทั้งนี้ได้ของความร่วมมือและการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นหน่วยอุทยานแห่งชาติ หน่วยป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อขอพื้นที่ที่อยู่ในการควบคุมของรัฐมาเป็นของชุมชนตามสิทธิที่ชุมชนเคยปฏิบัติมา เมื่อชุมชนได้มีข้อตกลงที่จะทำการกำหนดแนวเขตป่าชุมชนแต่ละชุมชนได้กำหนดวันเวลาที่จะทำการออกพื้นที่เพื่อปักป้ายกำหนดแนวเขต และได้เชิญเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆเข้าร่วมกิจกรรมนี้ด้วย

การกำหนดแนวเขตป่าชุมชน นับเป็นการปฏิบัติการของชุมชนกิจกรรมหนึ่งในหลายกิจกรรม เพื่อเป็นการรักษาสีทิวในการจัดการทรัพยากรของชุมชน เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนเคยพึ่งพาและใช้ประโยชน์มาแต่อดีตได้เป็นมรดกทางธรรมชาติที่ชุมชนต่อไป เพื่อให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม การลงมือปฏิบัติการแห่งสิทธิของชุมชนแต่ละครั้ง เป็นไปตามสิทธิที่ถูกกำหนดไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา 46,56 ซึ่งเป็นสิทธิตามกฎหมาย นอกจากนี้ยังเป็นสิทธิดั้งเดิมของชุมชนที่เคยเป็นมาแต่อดีต นั่นคือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเคยดูแลรักษาพึ่งพาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นมาเป็นเวลาช้านาน มีความสัมพันธ์และผูกพันกับทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น แต่ต่อมาถูกอำนาจรัฐกีดกันไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นได้ ดังนั้นการลงมือปฏิบัติการแต่ละครั้งจึงเป็นการกำหนดสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

จากจุดแข็งอีกประการหนึ่งที่ทำให้ **ชุมชนจัดการป่าได้ดีกว่ารัฐ** ก็คือความเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน ทั้งในแง่ทำกิจกรรมร่วมกัน มีอุดมการณ์ร่วมกัน หรือแม้กระทั่งว่ามีผลประโยชน์ร่วมกันมีประเพณี วัฒนธรรมอันเดียวกัน และมีความสำคัญว่ามีความเป็นเจ้าของร่วมกัน

หัวใจที่สำคัญในการจัดการป่าชุมชน คือ ชุมชนได้ใช้สิทธิตามกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา 46 มาเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม เพราะปัจจุบันไม่มีกฎหมายฉบับใดที่รองรับชุมชนในการเข้าถึง และการใช้ประโยชน์จากป่าได้ ดังนั้นกฎหมายต่างๆ เช่น กฎหมายอุทยานแห่งชาติ ถือว่าขัดกฎหมายรัฐธรรมนูญไม่สามารถใช้บังคับได้ และยังเป็นอุปสรรคในการดำเนินวิถีชีวิตชุมชน ที่ผ่านมารัฐผูกขาดในการจัดการป่าเพียงผู้เดียว แต่รัฐไม่มีกำลังที่จะดูแลหรือจัดการป่าได้ ซึ่งขาดการมีส่วนร่วม ป่าก็สูญหายไปในเวลาอย่างรวดเร็ว

ผลที่ได้จากการลงมือปฏิบัติการแต่ละครั้ง ทำให้ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรได้เรียนรู้และเข้าใจการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น ดังนี้ 1) ได้เรียนรู้สิทธิและหน้าที่ของตนเอง (ชุมชน) ที่มีต่อทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น 2) ได้รับรู้และเข้าใจในสภาพความเป็นจริงของฐานทรัพยากรที่มีอยู่ว่าเป็นเช่นไร 3) ก่อให้เกิดความสามัคคีและความเสียสละของชุมชนต่อการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น 4) เป็นการถ่ายทอดระบบ – วิธีการดูแลรักษาป่าจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง เป็นการส่งมอบมรดกทางธรรมชาติให้กับบุคคลรุ่นหลัง ผ่านกิจกรรมในการจัดการทรัพยากร(ป่า) ของชุมชนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องต่อไป

สำหรับการจัดการทรัพยากรน้ำ ในอดีตชาวบ้านมีการจัดการน้ำด้วยระบบฝายไม้ ในขณะนั้นความต้องการน้ำไม่มากเพราะใช้ทำนาเพียงอย่างเดียว เริ่มต้นในการเริ่มสร้างฝาย เพราะในหน้าแล้งน้ำจะลดลงระดับต่ำลงไม่สามารถที่จะผันน้ำเข้ามาได้ ชาวบ้านจึงหาวิธีแก้ไขโดยกันให้แม่น้ำมีระดับสูงขึ้น ไหลเข้าสู่ลำเหมืองที่กันแม่น้ำนั้นเรียกว่าฝาย ซึ่งในการสร้างฝายต้องมีการขุดระดับน้ำเพื่อสร้างให้กันน้ำไหลเข้าสู่ไร่นาได้ การขุดระดับน้ำในอดีตใช้วิธีการคาดคะเน โดยหากจะสร้างฝายลูกนี้ใช้กันไว้ในเขตบ้านม่วงปอก ก็จะเดินขึ้นไปทางทิศเหนือของหมู่บ้านตามลำน้ำสุดเขตของหมู่บ้านและสังเกตดูว่าบริเวณไหนที่น้ำไหลเชี่ยว ตรงนั้นจะเป็นพื้นที่ที่สูงกว่าพื้นที่อื่นก็จะสร้างฝายตรงนั้น การตีฝายจะทำกันในช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายน เพราะช่วงนี้จะเป็นช่วงที่น้ำลด ขั้นตอนแรกจะมีการเกณฑ์ชาวบ้านที่ทำนามีความต้องการใช้น้ำจากฝายลูกนี้ไปตัดไม้ ไม้ที่ใช้คือไม้ไผ่บง ไม้ซาง อายุ 3 ปีขึ้นไป ห้ามนำไม้รวกฟ้าและไม้รวกมาทำหลักฝาย ตามความเชื่อของชาวบ้านไม้ที่ใช้จะหามาจากในป่าตัดเป็นท่อนๆ ยาวประมาณ 1.50 เมตร เรียกว่าหลักฝาย ซึ่งต้องใช้ทั้งหมดนับพันเล่ม ชาวบ้านจะมีการบนศาลเจ้าที่เรียกว่าผีฝายให้ปกป้องคุ้มครองรักษาฝายลูกนั้น ถ้าทำฝายเสร็จก็จะทำการเลี้ยง วิธีการตีหลักฝายนั้น ต้องใช้อุปกรณ์ที่ขาดไม่ได้คือ ค้อน หน้าแวน ซึ่งเป็นค้อนไม้ขนาดใหญ่ และหนักมีด้ามยาวคล้ายขวาน (แวนหมายถึงกลม) ทำให้ตีหัวหลักได้แม่นยำ กระแทกหลักฝายตอกลงพื้นดินได้น้ำได้ง่ายและลงลึก ทำให้มันคงแข็งแรง ขึ้นแรกตีเท่าความกว้างของลำน้ำกันขวางแม่น้ำและสลับกันซ้อนกันเรื่อยๆ จากทางใต้สูงขึ้นเรื่อยๆ มาทางเหนือใช้หินทับถมเป็นระยะๆ ตีหลักเรื่อยๆ จนตัวฝายนั้นมีความ

แน่นหนา แข็งแรงพอที่จะกั้นน้ำให้หนึ่งและน้ำเอ่อขึ้นสูงได้ ฝ่ายลูกนี้เรียกฝ่ายตุ้ม (ฝ่ายหลัก) และห่างจากฝ่ายลูกนี้ขึ้นไปประมาณ 10 วา ก็จะใช้หลักไม้ตอกเป็นแนวกั้นน้ำอีกครั้งหนึ่ง และใช้กิ่งไม้บังชนดินเขากมเพื่อไม่ให้น้ำไหลออกไปได้ ทำให้น้ำนิ่งมากขึ้นเพื่อเป็นการทดน้ำเข้าลำเหมือง ฝ่ายลูกนี้ทำหน้าที่ทดน้ำเข้าลำเหมือง เรียกว่า ฝ่ายอาด (ฝ่ายรอง) ฝ่ายอาดนี้จะไม่คงทนถาวรเวลาฝนตกน้ำหลากฝ่ายลูกนี้ก็จะพังต้องมีการซ่อมแซม ส่วนฝ่ายตุ้มจะซ่อมเพียงปีละครั้งเท่านั้น ระยะเวลาในการตีฝ่ายใช้เวลาประมาณ 2 – 3 เดือน จึงจะเสร็จ เมื่อสร้างเสร็จก็จะช่วยกันขุดลำเหมืองส่งน้ำไปจนถึงนาของเจ้านาคนสุดท้ายที่จะสามารถส่งน้ำไปถึงได้ เมื่อเสร็จแล้วก็จะมีการแต่งตั้งผู้ดูแลจัดการขึ้นมา 1 คนเรียกว่า แก่ฝ่าย จะมีการเรียกประชุมและแต่งตั้งโดยให้เป็นผู้ที่ใช้น้ำเป็นคนสุดท้ายเพราะทราบดีว่าน้ำเพียงพอหรือไม่ แก่ฝ่ายนี้จะมีหน้าที่จัดการทุกอย่างตั้งแต่การเปิดปิดน้ำ การแบ่งน้ำ การดูแลเหมืองฝ่าย มีหน้าที่ในการสั่งการทุกอย่างที่เกี่ยวกับฝ่ายลูกนี้ ในการบังน้ำเข้าลำเหมืองนั้นใช้กิ่งไม้ หญ้าหรือดินบังไว้ ถ้าต้องการให้น้ำเข้าเหมืองก็เอาหญ้าหรือกิ่งไม้ออก น้ำก็จะไหลไปสู่ลำเหมือง ในลำเหมืองก็จะมีที่กั้นน้ำเรียกว่า ปุ่ม ทำคล้ายกับฝ่ายอาด คือมีหลักตอกไว้แล้วใช้อะไรก็ได้บังให้น้ำไหลเข้าเหมืองเล็กเข้านาอีกที เหมืองใหญ่จะมีระดับต่ำกว่าเหมืองเล็กเพราะกันไม่ให้ทรายไหลเข้ามา ถ้ามีทรายไหลมาอยู่รวมกันที่ ปุ่มมาก ๆ ก็เปิดปุ่มให้ทรายไหลต่อไปตามน้ำ น้ำที่บังจากปุ่มจะไหลเข้าสู่เหมืองเล็กและจะกั้นน้ำเข้าที่นาอีกทีเรียกว่า ต่างนา และจะมีร่องระบายน้ำในนาทุกแปลง เพื่อไม่ให้มีน้ำขังไว้ ในการแบ่งน้ำ แก่ฝ่ายจะเป็นผู้จัดสรรน้ำตามความเหมาะสมของพื้นที่มากน้อย ค่าตอบแทนแก่ฝ่ายจะให้ข้าวเปลือกเป็นค่าตอบแทนหลังจากทำนาเสร็จมากน้อยก็แล้วแต่จำนวนเนื้อที่ทำนา ในปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนมาเป็นฝ่ายคอนกรีต เพราะความต้องการในการใช้น้ำมีมาก ฝ่ายเดิมไม่สามารถผันน้ำเข้าเหมืองได้เพียงพอ ซึ่งแต่เดิมใช้เฉพาะทำนาแต่ปัจจุบันมีการทำการเกษตรอย่างอื่นเพิ่มขึ้น เช่น ปลูกกระเทียม กระหล่ำปลี ซึ่งต้องใช้น้ำมากจึงมีการเปลี่ยนมาเป็นฝ่ายคอนกรีต แต่การจัดการน้ำยังคงใช้ระบบเดิมคือให้แก่ฝ่ายเป็นผู้จัดการ ส่วนค่าตอบแทนใครทำนาให้ข้าวเปลือกใครทำสวนก็ให้เป็นเงินตามความเหมาะสม ปัจจุบันเก็บต่างละ 50 บาท ให้หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จ ฝ่ายคอนกรีตมีข้อดีคือไม่ต้องเสียเวลาซ่อมบ่อย แต่มีปัญหาาคือตะกอนดินทรายไหลมาทับถมอยู่ที่หน้าฝ่ายเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเองไม่มีกำลังพอที่จะขุดทรายระบายออกได้เพราะมีความหนาแน่นมาก จึงมีปัญหาในการเก็บน้ำและลำเหมืองก็แคบและคันดินเล็กเกินไปไม่คงทนเหมือนชาดบ่อย สำหรับการบริหารจัดการเหมืองฝ่าย ชาวบ้านมีการเลือกผู้ดูแลจัดการเหมืองฝ่ายหรือแก่ฝ่าย จะเลือกเอาเจ้าของนาที่อยู่ท้ายน้ำ ต้องเป็นคนที่เสียสละและเลือกมาจากการประชุมและการเสนอชื่อขึ้นมา ถ้าทำหน้าที่ไม่ดีก็ปลดออกและเลือกใหม่ อำนาจของแก่ฝ่ายนั้นมีอำนาจในการจัดการทุกอย่างในฝ่ายลูกนั้นๆ และมีอำนาจสูงสุด ผู้ใหญ่บ้านกำนันก็ต้องอยู่ภายใต้อำนาจของแก่ฝ่าย ถ้าผู้ใดขาดงานหรือไม่มาช่วยทำงานตามที่แก่ฝ่ายสั่ง ก็จะมีการ

ปรับโดยให้เสียค่าปรับสูงกว่าค่าแรงรายวันอีกประมาณ 30 บาท กฎระเบียบนั้นตั้งขึ้นมาจากการประชุมร่วมกัน และมีการยอมรับของสมาชิกผู้ใช้น้ำทุกคน หากใครทำผิดกฎระเบียบนั้นๆจะต้องเสียค่าปรับเท่าไรใครจะฝ่าฝืนไม่ได้ ส่วนแนวทางแก้ไขนั้นเบื้องต้นชาวบ้านต้องการให้ อ.บ.ต.จัดงบประมาณสร้างลำเหมืองคอนกรีตและขุดลอกหน้าฝาย แต่ก็ยังไม่เป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ทั้งหมด ซึ่งวิธีการที่ควรจะเป็นน่าจะเป็นอยู่ที่การจัดการและดูแลของชาวบ้านและชุมชนเอง

ความเสื่อมโทรมของป่าไม้ มีปัญหาตามมาในเรื่องของทางต้นน้ำถูกทำลาย ตัดไม้ทำลายป่าทั้งชาวเขา ชาวพื้นบ้าน ถ้าป่าไม้เสื่อมลงฝนตกลงมาก็จะพาตะกอนดินลงมาสู่ที่นา หรือไหลมาตกตะกอนหน้าฝาย ทำให้ต้องช่วยกันขุดลอกทุกปี ส่งผลต่อการใช้น้ำในกระบวนการผลิตที่มีการเปลี่ยนแปลงไป การทำนาสลับทำสวนหอมคือ มีรูปแบบของการผลิตหลายรูปแบบ ถ้าปลูกหอมก็จะได้พริก เพราะพริกจะต้องปลูกในแปลงหอม ผักกาดก็จะปลูกตามริบแปลงหอม 3-4 รูปแบบนี้จะทำในปีเดียวกัน แต่สลับกันไป การที่เก็บค่าต่างนาเวลาทำสวนหอม 200 บาท จะมีผลถึงอนาคตข้างหน้า หน้าฝนจะมีน้ำเยอะถ้าคนไม่ทำนาน้ำก็ไหลไปฟรีๆ แต่พอหน้าหนาวหน้าแล้งน้ำก็จะน้อยลง คนทำสวนเยอะ อนาคตคนรุ่นใหม่ก็จะไม่นิยมทำนาเพราะทำนาข้าวไม่ค่อยได้ขาย ทำสวนหอมได้เงินดีกว่า ยิ่งถ้ามีการเก็บภาษีน้ำคนต้องหันมาทำสวนกันมาก ถ้า พ.ร.บ. น้ำออกมากการเก็บภาษีน้ำก็จะเพิ่มต้นทุนให้กับชาวบ้านอีกด้านหนึ่ง ถ้าทำนาเอาข้าวไว้กินมันก็ขาดทุนไปเลย ถ้าจะให้มันได้กำไรก็ต้องหันมาปลูกหอม เพราะเสียค่าน้ำ ปัจจุบันเราเสียแค่ 200 บาท ค่าต่างน้ำถ้าเก็บภาษีน้ำจะไม่ใช่แค่ 200 บาท แล้วค่าน้ำที่เก็บจะไปอยู่ที่ อบต. ถ้ากฎหมายใหม่ออกมายกเว้น 200 บาท ค่าต่างน้ำจะอยู่ที่หมู่บ้าน

ปัจจุบันคนทำสวนเพิ่มขึ้น การจัดการน้ำต้องมีการทำงานทั้งปี ต้องดูแลน้ำตลอด คนรุ่นใหม่ส่วนมากจะไม่นิยมทำนาเพราะถูกส่งให้ไปเรียนหนังสือในเมือง มีส่วนน้อยที่จะกลับมาทำนา แต่ก่อนลำบากยังไ้ก็ต้องทำนา การศึกษาก็ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่นิยมทำนาอยากทำงานที่มันมีเงินเดือน เหล่านี้จะมีผลต่อการจัดการระบบเหมืองฝายได้ในที่สุดไม่ว่าการดูแลและบริหารจัดการด้านทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีการปรับตัวและผสมผสานกันเพื่อให้การดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์มาช้านานได้ทำให้เกิดความพอดีและเหมาะสมยั่งยืน ดังกรณีศึกษาต่อไปนี้

สิทธิแห่งภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรป่า กรณีศึกษาบ้านแม่แพม

ประเทศไทยเกิดความตระหนักถึงปัญหาในการลดลงของป่าไม้จนถึงขั้นวิกฤตมีพื้นที่ป่าเหลือเพียง 26% ของพื้นที่ทั้งหมด แต่ปรากฏว่าชาวบ้านชนบทส่วนใหญ่ของประเทศซึ่งเป็นผู้ที่อยู่กับทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ เช่น ดิน น้ำ ป่า และผลผลิตของป่าในการดำรงชีวิตประจำวันกลับไม่ได้รับประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรเหล่านั้น มีหน้า

ซ้ำยังถูกกีดกันออกจากถิ่นฐานที่อยู่อาศัยในไร่นาและป่าที่เคยเป็นที่มาของชีวิตของสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน การถูกกีดกันออกดังกล่าวกระทำโดยรัฐผ่านการประกาศนโยบาย การอนุรักษ์ป่าและน้ำ และขณะเดียวกันกลับเปิดโอกาสให้คนที่มิทุน มีอำนาจ มีโอกาสในการเข้าถึงและได้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวมด้วยรูปแบบวิธีการต่าง ๆ แต่สำหรับชาวบ้านที่ยากจน พวกเขากลายเป็นคนที่ทำผิดกฎหมายทั้งยังถูกป้ายสีว่าเป็นบ่อนทำลายทรัพยากรป่าไม้และแหล่งต้นน้ำลำธารของประเทศ การป้ายสีชาวบ้านในฐานะที่เป็นผู้ทำลายทรัพยากรป่าไม้เช่นนี้ จึงเป็นการตอกย้ำความเชื่อถึงคนไม่สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้และต้องดำรงความสัมพันธ์แยกกันป่าไม้จึงยังคงอยู่ได้ ซึ่งนับว่าเป็นการนำเสนอภาพที่เป็นมายาคติอย่างหนึ่ง ภาพที่ลวงตามที่ถูกนำเสนอได้ถูกเปิดโปงจากความรู้ประสิทธิภาพในการจัดการดูแลรักษาป่าไม้ของเจ้าหน้าที่รัฐเอง ชุมชนบ้านแม่แพมเองเป็นตัวอย่างหนึ่งในการมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับป่าและมีวิถีในการดูแลรักษาเป็นอย่างดี ที่เป็นที่น่าสนใจและได้ศึกษาเรียนรู้ต่อไป

ความเป็นมาของชุมชนบ้านแม่แพม

ชุมชนบ้านแม่แพม ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ต.เมืองแหง อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่ เป็นชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยง เริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานประมาณปี พ.ศ. 2428 โดยมี นายกะพอ ซึ่งเป็นผู้อาวุโส (ฮีโซ) ผู้นำจัดการเลี้ยงผีเจ้าที่ เป็นผู้นำชุมชนเสียชีวิตลง จะมีการย้ายถิ่นฐานที่อยู่ใหม่เรื่อย ๆ ในละแวกบริเวณบ้านแม่แพมแห่งนี้ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2495 ชาวบ้านเริ่มปักหลักอยู่ โดยมี นายจอกา จะแคะโพ ผู้อาวุโส เป็นผู้นำชุมชน เริ่มแรกมีจำนวนครัวเรือน 15 ครัวเรือน ประชากร 29 คนต่อมา มีการย้ายครัวเรือนจากบ้านแม่แตะอีก 3 ครัวเรือน และมีชาวบ้านย้ายจากที่อื่นมาสมทบ จำนวนประชากรจึงเพิ่มขึ้น ชุมชนบ้านแม่แพมขึ้นต่อหมู่บ้านเวียงแหง และมีการแต่งตั้งนะกา ริเซอร์ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเวียงแหงประจำบ้านแม่แพม ดำรงตำแหน่งจนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2529

ปี พ.ศ. 2529 ชุมชนบ้านแม่แพม แยกตัวออกมาตั้งหมู่บ้านใหม่มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านมีคณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 10 คน ปัจจุบันหมู่บ้านแม่แพมตั้งอยู่ในหุบเขาอยู่ใต้ต้นน้ำ ห่างจากต้นน้ำประมาณ 4 กิโลเมตร จำนวนครัวเรือน 79 ครอบครัว ประชากร 326 คน และผู้ใหญ่บ้านชื่อนายปู่หลู่เพ ชะแป ดำรงตำแหน่ง เมื่อปี พ.ศ. 2541 ถึงปัจจุบัน ส่วนพ่ออุ้ยจอกา จะแคะโพ ยังเป็นผู้อาวุโส (ฮีโซ) ที่มีอายุ 100 ปี จนถึงปัจจุบัน

ผู้นำ คือ ผู้ที่เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน (หมอผี) การที่ผู้นำ (หมอผี) นั้นมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของชุมชนโดยการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนสักการะบูชา ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีผู้นำสืบกันมา 4 ช่วงคน ได้แก่

1. พ่ออุ้ยเปอะตี้ พ.ศ.2351-2396
2. พ่ออุ้ยเตอะและ พ.ศ.2396-2436
3. พ่ออุ้ยกะพอ พ.ศ.2436-2471

4. พ้ออัยจอกา กะพอพ.ศ.2471-ปัจจุบัน

การตั้งชุมชนนั้นจะมีการสร้างหอเจ้าเมือง เจ้าเมืองจัดเป็นผีหลัก(แก้ว)ที่คอยปกป้องคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขทุกปี ผู้นำอาวุโสจะพาชาวบ้านทำการเลี้ยงหอเจ้าเมืองพร้อมกับการตั้งชุมชน มีการสำรวจทางน้ำไหล จากต้นน้ำเพื่อหาทางดึงน้ำจากต้นน้ำเข้ามาในพื้นที่เพาะปลูก โดยมีการสร้างระบบเหมืองฝายจะทำด้วยไม้เพื่อกั้นน้ำในฤดูกาลทำนาในชุมชนแม่แพมไม่มีฝายหลวงหรือฝายขนาดเล็กตลอดลำน้ำเพื่อทดน้ำเข้านาซึ่งมีระดับพื้นที่สูงต่ำไม่เท่ากัน ฝายลูกหนึ่ง ๆ จะทดน้ำเข้ามาที่มีเจ้าของ 2-3 รายเท่านั้น ปัจจุบันมีฝายขนาดเล็กตามลำน้ำจำนวน 13 ฝาย

การแบ่งพื้นที่ชุมชนในระบบนิเวศหุบห้วยแม่แพม

เนื่องจากชุมชนแม่แพม จะย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยเมื่อผู้นำอาวุโสเสียชีวิต การย้ายครัวเรือนตามลำห้วยแม่แพมและจะมีการปักหลักถิ่นฐานอย่างมั่นคงเมื่อ ปี พ.ศ.2495 จวบจนปัจจุบันจึงมีการแบ่งขอบเขตแต่ละพื้นที่ ในชุมชนอย่างชัดเจน ตามระบบภูมิประเทศดังนี้

1.พื้นที่ป่าต้นน้ำ	จำนวน 7,800	ไร่
2.พื้นที่ป่าอนุรักษ์สัตว์ป่า	จำนวน 100	ไร่
3.พื้นที่ป่าใช้สอย	จำนวน 3,900	ไร่
4.พื้นที่ทำกิน	จำนวน 3,729	ไร่
5.พื้นที่ตั้งบ้านเรือน	จำนวน 50	ไร่
6.พื้นที่โรงเรียน	จำนวน 10	ไร่
7.พื้นที่วัด	จำนวน 9	ไร่
8.ป่าช้า	จำนวน 2	ไร่
รวมพื้นที่ทั้งหมด	จำนวน 15,600	ไร่

หมู่บ้านแม่แพมยังร่วมกันศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการเข้าไปพึ่งพาอาศัยป่า ดังได้สรุปให้เห็นเป็นตาราง ต่อไปนี้

ตารางที่ 5.2 ปริมาณและรายได้จากการเก็บผลผลิตจากป่า ประเภทพืช
ในเขตพื้นที่ป่าชุมชนบ้านแม่แพม

ปริมาณที่เก็บเป็นอาหาร				ปริมาณที่เก็บมาจำหน่าย			
ชนิด	ก.ก./ปี	ครั้ง / ปี	บาท / ปี	ก.ก./ปี	ครั้ง/ปี	บาท/ปี	รวม
ผักกูด	321	ตลอดปี	2,310	50	ตลอดปี	500	2,810
ผักหนาม	240	ตลอดปี	1,920	20	ตลอดปี	160	2,080

สันปี	320	ตลอดปี	1,600	200	ตลอดปี	10,000	2,600
ปลีกล้วยป่า	308	ตลอดปี	1,540	150	ตลอดปี	750	2,280
ผัดเห็ด	400	1	6,000	30	1	450	6,450
ข่าป่า	390	ตลอดปี	1,950	-	ตลอดปี	-	-
ชะอม	438	6	23,400	200	1	1,600	1,600
เหขี้ง	321	ตลอดปี	3,120	100	ตลอดปี	1,000	4,120
มะเขือพวง	438	ตลอดปี	3,744	100	ตลอดปี	800	4,544
ดอกต้าง	156	1	6,240	120	1	480	1,140
หางโหว	231	ตลอดปี	5,775	385	ตลอดปี	9,625	15,400
ปลีกล้วยป่า	200	ตลอดปี	3,000	100	1	1,500	4,500
ลิ้นไม้	80	6	1,200	50	1	750	1,950
ผักเลอ	78	ตลอดปี	624	-	-	-	-
จักค่าน	240	ตลอดปี	2,400	180	ตลอดปี	1,800	1,200
ดอกเอื้องป่า	3,000	ตลอดปี	90,000	800	ตลอดปี	24,000	114,000
รวม	7,191		154,823	2,485		53,255	164,684

(ที่มา การสำรวจของทีมิวิจัยชาวบ้านและคณะกรรมการป่าชุมชน)

ตารางที่ 5.3 ปริมาณและรายได้จากการเก็บผลผลิตจากป่า

ประเภทสัตว์ป่าในเขตพื้นที่ป่าชุมชนบ้านแม่แพม

ปริมาณที่เก็บเป็นอาหาร				ปริมาณที่เก็บมาจำหน่าย			
ชนิด	ก.ก./ปี	ครั้ง/ปี	บาท/ปี	กก/ ปี	ครั้ง/ปี	บาท/ปี	รวม
หมูป่า	600	ตลอดปี	72,000	200	ตลอดปี	24,000	96,000
แก้ง	200	ตลอดปี	40,000	50	ตลอดปี	10,000	50,000
แล่น	300	ตลอดปี	48,000	80	ตลอดปี	12,800	60,800
เต่า	230	ตลอดปี	18,400	70	ตลอดปี	5,600	24,000
กระรอก	500	ตลอดปี	40,000	100	ตลอดปี	8,000	48,000
ไก่ฟ้า	100	ตลอดปี	12,000	70	ตลอดปี	2,400	14,400
ไก่ป่า	170	ตลอดปี	13,600	50	ตลอดปี	4,000	17,600
เลียงผา	80	ตลอดปี	9,600	-	-	-	9,600
อ้น	150	ตลอดปี	10,500	50	ตลอดปี	3,500	14,000
ตุ่น	100	ตลอดปี	7,000	30	ตลอดปี	2,100	91,000
กระต่ายป่า	90	ตลอดปี	10,800	-	-	-	10,800
อีเห็น	750	ตลอดปี	60,000	200	ตลอดปี	16,000	76,000
นึ่ง	300	ตลอดปี	36,000	150	ตลอดปี	18,000	54,000
นก	1,000	ตลอดปี	60,000	200	ตลอดปี	12,000	72,000

หนู	500	ตลอดปี	25,000	100	ตลอดปี	5,000	30,000
ไข่มดแดง	150	1	15,000	70	1	7,000	22,000
หนอก หน่อไม้	300	1	30,000	200	1	20,000	50,000
หนอก หน่อไม้ดำ	120	1	9,600	-	1	-	9,600
ไข่มดอี	80	1	6,400	40	1	32,000	9,600
งู	100	ตลอดปี	8,000	50	ตลอดปี	4,000	12,000
กบ	100	ตลอดปี	6,000	50	ตลอดปี	3,000	9,000
แมลง	200	บางช่วง	10,000	150	บางช่วง	7,500	17,500
ผึ้ง – ต่อ	750	2	270	600	2	108,000	139,000
รวม	6,870		548,170	2,510		304,900	855,000

(ที่มา การสำรวจของทีมีวิจัยชาวบ้านและคณะกรรมการป่าชุมชน)

ตารางที่ 5.4 ปริมาณและรายได้จากการเก็บผลผลิตจากป่า
ประเภทเห็ด ในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านแม่แพม

ปริมาณที่เก็บมาเป็นอาหาร				ปริมาณที่เก็บมาจำหน่าย			
ชนิด	ก.ก./ปี	ครั้ง/ปี	บาท/ปี	ก.ก./ปี	ครั้ง/ปี	บาท/ปี	รวม
หน่อไม้	20,000	1	60,000	100	1	500	60,500
เห็ดถอบ	500	1	30,000	300	1	21,000	51,000
เห็ดไข่ ห่าน	800	1	12,000	150	1	1,050	13,050
เห็ดโคน	1,00	1	50,000	200	1	10,000	60,000
เห็ดหลม	500	1	20,000	400	1	16,000	36,000
เห็ดขาง	700	1	7,000	300	1	2,100	9,100
เห็ดหอม	1,300	1	39,000	700	1	21,000	60,000
เห็ดก่อ	300	1	1,500	100	1	500	2,000
เห็ดแดง	600	1	3,000	150	1	750	3,750
เห็ดฝอย	500	1	3,500	-	1	-	3,500
เห็ดมอย	700	1	7,000	70	1	490	7,490
เห็ดหูหนู	700	1	8,400	120	1	1,400	9,840
เห็ดเตี๊ยะ	300	1	30,000	-	1	-	30,000
เห็ดขาว	800	1	4,800	100	1	500	5,400
เห็ดปู	300	1	3,000	150	1	1,500	4,500

เห็ดอั่ง	200	1	1,000	70	1	350	1,350
เห็ด นมสาว	250	1	2,500	80	1	800	3,300
เห็ดหอม ดง	250	1	7,000	100	1	2,000	9,000
รวม	29,700		289,700	3,090		79,980	369,780

(ที่มา การสำรวจของทีมนักวิจัยชาวบ้านและคณะกรรมการป่าชุมชน)

ตารางที่ 5.5 ปริมาณและรายได้จากการเก็บผลผลิตจากป่า
ประเภทสมุนไพรเขตพื้นที่ป่าชุมชนบ้านแม่แพม

ชนิด	ปริมาณที่เก็บมาเป็นอาหาร			ปริมาณที่เก็บมาจำหน่าย			รวม
	ก.ก./ปี	ครั้ง / ปี	บาท/ ปี	ก.ก./ปี	ครั้ง / ปี	บาท/ ปี	
เมี่ยง (ชา)	1,540	2	60,600	150	2	7,500	68,100
จักค่านแดง	50	ตลอดปี	2,500	50	ตลอดปี	2,500	5,000
ยารากโตน	150	ตลอดปี	3,000	80	ตลอดปี	4,000	7,000
ประตู่เครือ	60	ตลอดปี	1,200	40	ตลอดปี	800	2,000
ห่อกระชาย	100	บางช่วง	4,000	40	ตลอดปี	1,600	5,600
สาบเสือ	50	ตลอดปี	250	50	ตลอดปี	-	250
ม้าสามตอน	40	ตลอดปี	2,000	-	ตลอดปี	-	2,000
ยาแก้คัน	30	ตลอดปี	2,400	-	ตลอดปี	-	2,400
รางจืด	70	ตลอดปี	2,450	50	ตลอดปี	1,500	4,000
ยาแก้ราก เหลือง	45	ตลอดปี	1,575	30	ตลอดปี	1,050	3,500
จุ่มจาวัง	30	ตลอดปี	90	25	ตลอดปี	875	2,450
ไม้สามเอ็น	50	ตลอดปี	1,000	15	ตลอดปี	45	135
ขมสามดอย	78	1	15,600	25	ตลอดปี	500	1,500
ผู้เฒ่ากันช้าง	156	ตลอดปี	31,200	70	ตลอดปี	14,000	45,200
แม่ฮ้างตอง ป่า	156	ตลอดปี	31,200	70	ตลอดปี	14,000	45,200
ทอเนอ	65	ตลอดปี	1,300	20	ตลอดปี	-	1,300
ใบฝรั่ง	40	ตลอดปี	2,000	-	ตลอดปี	-	2,000
รากไมยราข	35	ตลอดปี	1,750	20	ตลอดปี	-	2,750
แมวไม้	80	ตลอดปี	4,800	40	ตลอดปี	2,400	2,700
ใบเปิ้ล	120	ตลอดปี	12,000	60	ตลอดปี	6,000	18,000
รวม	2,945		80,915	835		56,770	221,085

(ที่มา การสำรวจของทีมวิจัยชาวบ้านและคณะกรรมการป่าชุมชน)

ตามที่ชุมชนบ้านแม่แพมได้เข้าร่วมกับโครงการสิทธิชุมชนศึกษาทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันหลายหมู่บ้านจนนำไปสู่การศึกษาและเลือกหมู่บ้านที่มีการจัดการป่าโดยมีความเป็นเอกลักษณ์ของการจัดการป่าและอยู่กับปามาช้านานตามลักษณะเด่นของบ้านแม่แพม

ลักษณะเด่นของชาวปกากะญอในการจัดการป่าและการเก็บของป่า

ปกากะญอเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีชื่อเสียงในด้านการมีระบบการผลิตและวิถีชีวิตในลักษณะพึ่งพา และผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ชาวปกากะญอนิยมตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ลุ่มก้นกระทะล้อมรอบด้วยเนินเขาใกล้กับแหล่งน้ำ ชาวปกากะญอไม่นิยมตั้งหมู่บ้านบนภูเขาสูงหรือสร้างบ้านบนสันเขา

การตั้งถิ่นฐานและระบบการผลิตของชาวปกากะญอมีลักษณะสอดคล้องกับระบบนิเวศและผืนป่าโดยรอบกล่าวคือ ชาวปกากะญอจะเก็บประเภทของป่าเอาไว้หลายประเภทและทำการเพาะปลูกในลักษณะของการปลูกพืชหมุนเวียน ดังนั้น ชาวปกากะญอมักไม่ย้ายหมู่บ้านตามสภาวะการใช้ที่ดินที่หมดความสมบูรณ์เหมือนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่ปลูกผืน

ระบบการผลิตแบบไร่หมุนเวียนของชาวปกากะญอนั้น เป็นระบบที่พัฒนาขึ้นและดำเนินมาเป็นระยะเวลายาวนาน ทำให้ชาวปกากะญอมีระบบการผลิต การอนุรักษ์ดิน น้ำ และผืนป่าต้นน้ำ ตลอดจนมีความเชื่อจารีตประเพณีและองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรอยู่อย่างยั่งยืน

ชาวปกากะญอยังมีการจำแนกป่าตามการใช้สอยและตามความเชื่อ โดยแบ่งป่าใช้สอยออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. ป่าใช้สอย ซึ่งจะเป็นแหล่งน้ำ แหล่งเชื้อเพลิง ที่อยู่อาศัยของสัตว์เล็กและที่ประกอบพิธีกรรม
2. ป่าช้า เป็นป่าที่ห้ามตัดฟันไม้
3. ป่าเหลา คือป่าพื้นตัวจากไร่เป็นที่ ๆ เคยทำไร่ แล้วปล่อยให้พื้น 5 – 7 ปี ป่าบริเวณนี้ถือเป็นแหล่งอาหารและยา ให้ชาวบ้านเข้าไปเก็บมายังชีพได้
4. ป่าหวนหรือป่าเหนือผืนนา เป็นแหล่งต้นน้ำที่ใช้หล่อเลี้ยงนาหล่ม
5. ป่าขุนห้วย เป็นป่าอยู่สูงและไกลจากหมู่บ้าน ถือเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงน้ำที่สำคัญ มีกฎหมายบอกเบิกหรือทำลายป่าตรงนี้

นอกจากการจำแนกป่าแล้ว ชาวปกากะญอยังมีองค์ความรู้ในการเก็บของป่าให้ยั่งยืน เช่น มีความเชื่อเรื่องขวัญของต้นไม้ (ไม่ควรเก็บหน่อไม้มาทั้งหมด) การเก็บน้ำผึ้งจะเอาแค่ครึ่งส่วน เอาเฉพาะน้ำหวาน สามารถเก็บน้ำผึ้งได้ 20 รังต่อปี

ในแต่ละป่าชาวปกากะญอจะมีการเลี้ยงขอบคุณป่าและเลี้ยงผีขุนน้ำ ซึ่งเป็นจารีตประเพณี ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายยุคหลายสมัย สิ่งเหล่านี้คือองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีการปรับตัวให้อยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน

การจัดการทรัพยากรที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับจารีตประเพณี ความเชื่อ

ประเพณี ความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของผี ความเชื่อเหล่านั้นเป็นพื้นฐานของอำนาจทางศีลธรรมในการกำหนด กฎเกณฑ์ข้อห้ามต่าง ๆ ที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ความเชื่อจึงมีพลังอำนาจควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน เช่น ทำให้บุคคลเจ็บป่วย ทำให้บุคคลเกิดเรื่องไม่ดีหรือดลบันดาลให้เกิดโชคลาภหรือการหายจากอาการเจ็บป่วย ความเชื่อและพิธีกรรมยังเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับอำนาจ ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่แสดงออกถึงจารีตประเพณี พิธีกรรม ตลอดจนข้อห้ามที่ส่งผลกระทบต่อบุคคลหรือชุมชน ห้ามมีการละเมิดเกิดขึ้น

บ้านแม่แพมมีประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรในชุมชน ที่สำคัญ ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับป่าห้วยวัดร้าง (กองมูระโกระ)

เป็นความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับบริเวณป่าที่เป็นที่ตั้งของวัดร้าง เป็นป่ารกเงิบ สัตว์ชาวบ้านจะกลัว ไม่กล้าเข้าไปยุ่งกราย ด้วยความเชื่อว่าเป็นป่าที่มีผีอาศัยอยู่ ถ้าเข้าไปทำกิจกรรมในบริเวณนั้นไม่ว่าจะเป็นการยิงปืนหรือการตัดต้นไม้ เมื่อกลับมาบ้านจะทำให้เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือปวดหัวตัวร้อน ปวดท้อง ปวดตา เป็นต้น เคยมีตัวอย่างที่ชาวบ้านเข้าไปตัดไม้มาทำฟืนบริเวณป่าวัดร้างเมื่อแบกฟืนมาถึงบ้านมีอาการปวดหัว ปวดเอว ปวดขา (ในขณะที่ไปหาฟืนบนดอยอีกแห่งหนึ่งไม่มีอาการปวดเช่นนี้) เคยไปรักษาที่โรงพยาบาลก็ไม่หาย จึงทำพิธีขอขมาหรือพิธีที่ชาวบ้านเรียกว่า พิธี “ส่งผี” โดยทำเครื่องเช่นไห้ว คือ สาน ตะกร้า บรรจุจำพวกของบริโภค เช่น ข้าว ยาสูบ เมี่ยง พริกแห้ง กะปิ เกลือ ไก่ เพื่อไปส่งผี ซึ่งคนที่ไปส่งต้องเป็นคนอื่นที่ไม่ใช่คนป่วย เช่น สามีป่วยภรรยาจะเป็นคนไปส่ง หรือจะให้คนเต้าแก่เป็นคนส่ง ขณะที่ทำพิธีส่งผีจะใช้คำพูดที่เป็นคำขอขมา ขอโทษ เช่น ขอขมาการลงโทษถ้าคนที่ป่วยได้ทำการล่วงละล้า หรือทำอะไรไปเกินเลยขอให้อาการที่เจ็บป่วยอยู่ได้หายไปและจะไม่ทำอีกและในวันสงกรานต์ของทุกปีชาวบ้านแม่แพมจะไปทำพิธีรดน้ำดำหัวกันที่วัดร้างเพราะความเชื่อว่าผีที่อยู่วัดร้างจะคอยปกปักรักษาหมู่บ้านนี้ให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดปี ดังนั้น ป่ากองมูระโกระหรือป่าห้วยวัดร้างจึงเป็นป่าอนุรักษ์ตามประเพณี ความเชื่อ ของชาวบ้านแม่แพม ตลอดจนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงทั้งหลาย

2. ความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้ใหญ่

ชาวบ้านแม่แพมจะมีความเชื่อว่าต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ จะมีผี เทวดา อาศัยอยู่ และผีเหล่านี้จะคอยรักษาสัตว์ สิ่งของต่าง ๆ ที่ชาวบ้านนำมาปล่อยไว้ตามป่าในฤดูทำนา

ชาวบ้านจะทำเครื่องเช่นไห้วจำพวกดอกไม้รูปเทียน ข้าวดอกไม้ไปบนบานให้ผีประจำต้นไม้ให้ช่วยปกป้องรักษาดูแลสัตว์ให้อยู่ดีและไม่ถูกขโมย ถ้าบนแล้วสัตว์ไม่สูญหายก็จะมี การเลี้ยงผีเป็นการตอบแทน ดังนั้นความเชื่อที่ว่าต้นไม้มีผีมาสิงสถิตย์อยู่ทำให้ต้นไม้ใหญ่ เหล่านี้ยังคงมีอยู่มากมายเพราะว่าชาวบ้านไม่กล้าตัดหรือทำลายต้นไม้

3. พิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงผี (ที่กะจำ)

ชาวกะเหรี่ยงชุมชนบ้านแม่แพมจะใช้น้ำจากลำห้วยแพม โดยมีความเชื่อว่าจะไม่ว่าจะเป็นน้ำ ดิน ป่า ก็จะมีเจ้าของดูแลรักษาอยู่ เมื่อจะใช้ต้องไปขออนุญาตและเมื่อใช้แล้ว จะต้องมีการเลี้ยงเพื่อตอบแทนบุญคุณ ซึ่งปีหนึ่งจะมีการเลี้ยง 1 ครั้ง การเลี้ยงผีนั่นถ้ามี การทำนาก็จะมีการเลี้ยงผีฝ่ายจะเลี้ยงกันทุกฝ่าย ประมาณเดือนพฤษภาคมซึ่งก่อนทำนา จะมีการทำการลอกเหมืองหรือล้างเหมืองตอนเช้า ซึ่งต้องรวบรวมแรงงานคนที่ใช้น้ำใน เหมืองฝ่ายเดียวกันมาช่วยกันขุดลอกตอนเย็นจะมีการทำการเลี้ยงผีฝ่าย

โดยมีเครื่องเช่นไห้ว คือ ไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด ส่วนการเลี้ยงผีน้ำประปา เนื่องจากชาวบ้านใช้น้ำประปาทั้งหมู่บ้าน การเลี้ยงผีจึงทำกันระดับชุมชน ประมาณเดือน มีนาคมของทุกปี น้ำประปาได้มาจากแหล่งต้นน้ำซึ่งอยู่เหนือชุมชนไหลลงมาถึงบริเวณ ที่สร้างระบบประปาและถือเอาบริเวณนั้นเป็นที่เลี้ยงผีน้ำประปาและมีกฎระเบียบข้อบังคับ สัตว์น้ำในบริเวณที่สร้างประปา เพราะจะทำให้ น้ำประปาขุ่น ไม่เหมาะสำหรับดื่มกิน เครื่องเช่นไห้ว ยังใช้ ไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด ส่วนเหล้าที่ใช้เลี้ยงผีนั่น ต้องเป็นข้าวสาร ใหม่ที่เพิ่งแล้วไม่มีใครแตะต้อง ถ้ามีคนแตะหรือภาชนะใส่ข้าว รวมทั้งอุปกรณ์ในการต้ม เหล้าใช้ร่วมกับของชาวบ้านได้

4. ความเชื่อที่เกี่ยวกับการหยุดงาน

ชาวบ้านแม่แพมถือว่าวันขึ้น 15 ค่ำไม่ว่าจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมจะไม่มี การทำงานหนัก เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าการทำงานในวันขึ้น 15 ค่ำ จะทำให้สัตว์ต่าง ๆ หายหรือตายไป ดังนั้นวันขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งถือว่าเป็นวันพักผ่อนของชาวบ้านโดยจะทำงาน บ้านและจะไม่ออกไปทำงานนอกบ้าน เช่น ไปไร่ นา สวน หรือไปตัดไม้ ยกเว้น ออกไปดูสัตว์ในป่าไม้เพราะไม่ถือว่าเป็นการทำงาน สิ่งที่พ่อหลวงเคยประสบกับตัวเอง คือ วันขึ้น 15 ค่ำ พ่อหลวงยังออกไปทำงานเกี่ยวข้าวในนา ในขณะที่เดียวกันก็ปล่อยควายเข้า ป่า พอเกี่ยวข้าวเสร็จพ่อหลวงก็ไปตามเอาควายกลับ ปรากฏว่ามีควายหายไป 1 ตัวไม่ยอม กลับมาเข้าบ้าน มีการเกณฑ์ชาวบ้านให้ไปช่วยตามเอาควายกลับมาก็ไม่เจอ ชาวบ้าน วิเคราะห์ว่าเพราะพ่อหลวงไปทำงานที่เกี่ยวข้องในวันที่ 15 ค่ำ ทำให้ควายหายไม่ยอมกลับ เข้าบ้าน พ่อหลวงจึงทำพิธีขอขมาที่หอเจ้าเมือง หลังจากทำพิธีขอขมาเสร็จความก็ กลับมานอนที่คอกเองโดยไม่ต้องไปตามกลับ ในปัจจุบันชาวบ้านแม่แพมยังหยุดทำงานใน วันที่ 15 ค่ำและถือ ปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด

ความรู้ในการจัดการป่าไม้ของชุมชน

1. องค์การชุมชนกับการจัดการป่า องค์การชุมชนบ้านแม่แพมประกอบด้วย องค์การ
2 รูปแบบ คือ องค์การที่เป็นประเพณีที่มีมาแต่เดิมกับองค์การที่ทางราชการเข้ามาจัดตั้ง

1.1 องค์การทางประเพณี มักจะเป็นองค์การที่มีบทบาทหน้าที่ สอดคล้องกับ พฤติกรรมความเชื่อของชาวบ้านที่สืบทอดกันมาช้านาน โดยเรียงลำดับความสำคัญของ บุคคลสูงสุดคือ ผู้นำอาวุโส (ยี่โกะหรือฮือโซ) ปัจจุบันคือพ่ออ้อยจอกา อายุ 100 ปี พ่อ อ้อยจอกา จะมีบทบาทในการทำพิธีกรรม เช่น เป็นผู้นำเลี้ยงหอยเจ้าเมือง เลี้ยงผีน้ำ ทำ ประเพณีมัดมือหรือพิธี “ก๊เจือ” หมายถึง “หมอ” หรือ “สล่า” ซึ่งจะทำพิธีในเดือน กุมภาพันธ์ของทุกปี นอกจากนั้นยังทำพิธีเรียกขวัญ เป้าคาตา อาคม แก้วฝี ไล่ผี หรือ รักษาอาการป่วยไข้ต่าง ๆ

การทำพิธีเลี้ยงผี พ่ออ้อยจอกาจะต้องทำพิธีจอกาจะต้องทำเหล้าใช้ในการเลี้ยงผี โดยจะทำการเก็บรวบรวมข้าวสารจากชาวบ้านหลังคาละ 1 ลิตร นำไปรวมกันไว้ที่บ้าน พ่ออ้อยจอกาจากนั้นก็ทำการหมักเหล้า โดยนำแบ่งเหล้าจากครอบครัวของผู้หญิงชื่อจันทร์ แก้วมาผสมทำเป็นเหล้า จันทร์ แก้วจึงเป็นคนที่มีความรู้ในการทำแบ่งเหล้าที่มีส่วนผสม จากสมุนไพรที่นำมาจากป่า และสานในบ้านเป็นความรู้ที่เก็บไว้เฉพาะในครอบครัวของตน เท่านั้น

นอกจากจะมีผู้อาวุโสของชุมชนแล้ว บ้านแม่แพมยังมีหมอบีบ หมदनวด หมอ ต้าแยและหมอเมืองหรือหมอยาสมุนไพร

1.2 องค์การที่เป็นทางการคือกรรมการหมู่บ้านจะมีพ่อหลวงหรือผู้ใหญ่บ้านเป็น ประธานส่วนกรรมการป่าชุมชนนั้นถือว่าชาวบ้านทุกคนเป็นกรรมการ เนื่องจากชาวบ้าน แม่แพมมีความคิดว่าการจัดการดูแลรักษาป่าเป็นความเชื่อของทุกคน ดังนั้นทุก ๆ คน จึง ฐานะเป็นกรรมการตั้งกรรมการแต่ไม่เรียกว่ากรรมการ ดังคำกล่าวของ อบต.บ้านแม่แพม ที่ว่าชาวบ้านเขาจะรู้ด้วยตัวเองในการรักษาป่า ถ้ามีคนบ้านอื่นมาบุกรุกตัดไม้หรือทำให้น้ำ เสียชาวบ้านจะรวมตัวไปช่วยจัดการ โดยจะไปทั้งหมู่บ้านมีพ่อหลวงเป็นแกนนำ เรื่องป่า ชุมชนก็เหมือนกัน ทางราชการป่าไม้ไม่ได้เข้าไปจัดตั้งกรรมการหรือทำอะไรให้ชาวบ้าน ชาวบ้านทำกันเอง กรรมการก็เอามาจากทุกคนในหมู่บ้านมาร่วมเป็นกรรมการ โดยมีกฎ ระเบียบดังนี้

กฎระเบียบในการรักษา

1. ห้ามตัดไม้ขายถ้าละเมิดจะมีการว่ากล่าวตักเตือนและยึดของกลายนำไปเพื่อส่วน ร่วม
2. ห้ามล่าสัตว์ใกล้หมู่บ้านถ้าละเมิดจะถูกปรับตามขนาดและชนิดของสัตว์เป็นอย่าง ต่ำตัวละ 300 บาท ยกเว้นสุนัขป่าที่มากินสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้าน

3. ห้ามยิงปืนใกล้หมู่บ้านจะตกใจเตลิดหนี โดยจะถูกปรับ 500 บาท และอาจเกิดอันตรายได้

การอนุรักษ์สัตว์ป่าเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 เพราะว่าสัตว์ป่าจะสูญพันธุ์ ลูกหลานที่จะเกิดมาในอนาคตจะไม่ได้พบเห็นสัตว์ป่าอีก สัตว์ป่าที่ยังอยู่ในป่าใกล้หมู่บ้าน คือ หมูป่า ไก่ป่า หมาป่าและนกชนิดต่าง ๆ ตามเขตป่าจะมีป้ายประกาศห้ามต้อนก ล่าสัตว์ ให้ออกนอกหมู่บ้านทราบ

4. ห้ามตัดไม้และจับปลาในบริเวณตั่งน้ำประปาหมู่บ้าน เพราะจะทำให้ น้ำที่ไหลจากลำห้วยขุ่น ยกเว้นการจับปลาด้วยเบ็ด

การควบคุมไฟป่า

ในฤดูร้อนทุกปีชาวบ้านแม่แพมทั้งหมู่บ้านทั้งชายและหญิงมาทำแนวกันไฟรอบหมู่บ้านโดยจะทำการในเดือนมีนาคม ซึ่งตรงกับฤดูแล้งใบไม้ร่วงลงมาและมักจะเกิดไฟป่าอยู่เป็นประจำ ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟไหม้สวนหรือลามมาถึงหมู่บ้าน การทำแนวกันไฟต้องระดมคนทั้งหมู่บ้าน รวมแล้วประมาณ 60 คน ทำแนวกันไฟรอบหมู่บ้านระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตรและมีความกว้าง 2 เมตร โดยใช้ไม้กวาดกวาดใบไม้แห้งออก ถ้าเกิดเหตุฉุกเฉินกรณีที่มีไฟลามมาแล้วดับไฟไม่ทัน ใช้วิธีการในการชิงเผาเสียก่อนเพื่อจำกัดไฟที่เป็นเชื้อไฟที่จะลามต่อ ขณะเดียวกันเมื่อทำแนวกันไฟเสร็จแล้ว ยังต้องทำการควบคุมไฟในพื้นที่สวนหรือเผาไร่ ดังนั้น หมู่บ้านจึงมีแนวกันไฟ 2 ชั้น คือ แนวกันไฟป่าและแนวกันไฟรอบที่ไร่ที่สวน แต่ถ้าเกิดไฟลามเข้าไปในสวนจะมีการระดมคนในหมู่บ้านไปช่วย ถ้าเจ้าของสวนนำไฟลามเข้าไปในสวนจะมีการระดมคนในหมู่บ้านไปช่วย ถ้าเจ้าของสวนนำไฟลามเข้าไปในสวนข้างเคียง นำความเสียหายให้กับเจ้าของสวนนั้น จะมีการชดเชยค่าเสียหายให้ อาจจะเป็นต้นไม้หรือคิดเป็นเงินหรือถ้าพบเห็นคนในหมู่บ้านเผาป่า ชั้นแรกคนเผาจะถูกว่ากล่าวตักเตือน ถ้ายังละเมิดอีกจะมีการปรับไหม ส่วนใหญ่ถ้าถูกตักเตือนแล้วก็จะไม่ทำอีก ดังนั้นการดูแลควบคุมไฟป่าของชาวบ้านแม่แพม กระทำไปด้วยจิตสำนึกและกลัวว่าไฟจะไหม้บ้านเรือนของตนเองและกระทำไปโดยไม่หวังผลตอบแทนจากทางราชการ

ชาวบ้านไม่ได้มองเห็นโทษของไฟป่าแต่เพียงด้านเดียว ยังมองเห็นด้านที่เป็นประโยชน์ของมัน จากการสังเกตมาเป็นเวลานานมีข้อสรุปว่าบริเวณที่เกิดไฟป่าจะมีเห็ดถอบซึ่งเป็นเห็ดที่มีราคาแพงและทำให้พื้นที่ป่าโล่ง เดินป่าได้สะดวก เมื่อนำพันธุ์ผักไปปลูกเช่น พริกทอง ผักต่าง ๆ แตงกวา แตงโม จะทำให้มีผลขนาดใหญ่กว่าผลไม้ที่ได้จากการเพาะปลูกไม่ได้หมายความว่าป้องกันไม่ให้เกิดไฟป่า แต่ควบคุมไม่ให้ไฟไหม้บางแห่ง บางเวลา ไม่ให้ไฟไหม้บริเวณที่อยู่อาศัยที่สวนที่มีต้นไม้ ป่าต้นน้ำและช่วงเวลาที่ต้นไม้ผลิใบอ่อน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนไปตามกระแสโลก แต่วิถีชีวิตของชุมชนบ้านแม่แพมเองที่มีความเป็นมาอย่างยาวนานโดยอาศัยความสัมพันธ์ทางด้านชนเผ่าและยังมีความผูกพันกับทรัพยากรโดยเฉพาะป่าไม้ที่เป็นแหล่งเลี้ยงชีพ จึงทำให้ชุมชนแม่แพมเกิดความตระหนักรู้และห่วงแหนในทรัพยากรของตน ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานการเคารพและศรัทธา มีความเชื่อว่าธรรมชาติมีผีป่า ผีน้ำ ผีดิน ผีบ้านผีเรือน ผีเจ้าที่ คอยอารักษ์คุ้มครอง ทำให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข นำมาซึ่งการรักษาคุ้มครองชีวิตด้านการผลิตใช้สอยและในขณะเดียวกันก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานชีวิตทางความเชื่อ อุดมการณ์ จิตวิญญาณ ไปพร้อม ๆ กันท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคปัจจุบัน

ภาพที่ 5.4 กิจกรรมที่เนื่องด้วยพิธีกรรมความเชื่อของชุมชน

สิทธิชุมชนกับการพึ่งพาสายน้ำ กรณีศึกษาบ้านห้วยไคร้

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อการค้าและการส่งออก ทำให้มีการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่ามากขึ้นแทบทุกชุมชน การใช้มากขึ้นนอกจากจะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของธรรมชาติแล้วยังนำไปสู่ความขัดแย้งของคนในลุ่มน้ำที่มากขึ้นตามลำดับบนพื้นฐานความจำเป็นของการดำรงอยู่ของชีวิตที่ต้องพึ่งพาดิน น้ำ ป่า ชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งจึงได้สร้างระเบียบจารีตประเพณีของแต่ละท้องถิ่นขึ้นมาเพื่อควบคุมจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ภายใต้เงื่อนไขลักษณะทางนิเวศธรรมชาติหรือในทางภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยสันปันน้ำจำนวนมาก ซึ่งเป็นตัวกำหนดทิศทางการไหลของน้ำจากยอดดอยถึงลำน้ำ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นนิเวศลุ่มน้ำเป็นสำคัญ และเมื่อชุมชนที่ตั้งอยู่บนต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ การจัดการป่า การใช้ที่ดิน การจัดการลุ่มน้ำทั้งระบบเพื่อรักษาฐานทรัพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิต บ้านห้วยไคร้ ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ฐานทรัพยากรกับวิถีชีวิตชุมชน

วิถีชีวิตของชุมชนบ้านห้วยไคร้ ในอดีตตั้งอยู่บริเวณลำห้วยและมีต้นไคร้ขึ้นอยู่มาก จึงเรียกว่าบ้านห้วยไคร้ ผู้สูงอายุในหมู่บ้านเล่าว่า ผู้อพยพรุ่นแรกๆ คือ นางคำ เป็นคนเมือง ปั่น ประเทศพม่า และได้แต่งงานกับนายอ้าย ซึ่งเป็นคนเมือง มาจากเมืองเชียงใหม่ ต่อมา มีผู้อพยพเข้ามาเพิ่มจากหลายแห่ง ได้แก่ เมืองน่าน เชียงใหม่ และนาแกน้อย อันเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ และทรัพยากรธรรมชาติ ประชาชนในอดีต มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ประชาชนส่วนใหญ่หาเลี้ยงชีพโดยการทำนา ทำสวน เลี้ยงวัว-ควาย หาผักและของป่ามาเป็นอาหาร ในอดีตไม่มีร้านค้า ประชาชนทอผ้าใช้เอง ตำข้าวเอง ไม่มีโรงสี ปัจจุบันบ้านห้วยไคร้มีบ้านประมาณ 100 กว่าหลังคาเรือน ประชาชนในหมู่บ้านมีหลายเผ่าพันธุ์ มีทั้งชาวไทยพื้นเมือง ไทยใหญ่ (คนไต) จีนฮ่อ มูเซอ และลีซอ นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านที่ขึ้นกับบ้านห้วยไคร้ คือบ้านห้วยลึก ซึ่งห่างจากบ้านห้วยไคร้ ประมาณ 9 กิโลเมตร ประชากร 300 คน จำนวน 68 หลังคาเรือน ประชาชนทั้งหมดส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ส่วนชาวจีนฮ่อนับถือศาสนาคริสต์ แต่ประเพณีและวัฒนธรรมที่คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านถือปฏิบัติร่วมกันคือประเพณีที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนาโดยปราศจากความขัดแย้งต่าง ๆ ความเป็นมาดังกล่าวของชุมชนบ้านห้วยไคร้ได้แสดงถึงความสัมพันธ์ของชีวิตบนฐานทรัพยากรอย่างแท้จริง

ความสัมพันธ์ของชุมชนด้านอาชีพ วัฒนธรรม และสังคมในรอบปี

อาชีพหลักของประชาชนส่วนใหญ่ปลูกข้าวเป็นพืชหลัก สลับกับการปลูกพืชล้มลุก การทำนาปีจะเริ่มประมาณช่วงต้นฤดูฝนระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม และจะเก็บเกี่ยวช่วงปลายปีประมาณเดือนธันวาคม ถึงกุมภาพันธ์ หลังจากเสร็จสิ้นการทำนา ประชาชนจะปลูกพืชล้มลุก ได้แก่ ถั่ว พริก กระเทียม ประชาชนทำการเกษตรตลอดปี ยกเว้นเดือนเมษายนซึ่งเป็นเดือนที่ประชาชนถือเป็นช่วงพักผ่อน เนื่องจากเป็นช่วงสงกรานต์ หรือปีใหม่เมือง ซึ่งคนที่ทำงานต่างถิ่นจะกลับบ้านในช่วงนี้ ตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 5.6 ชุมชนกับวิถีชีวิตในรอบปี

เดือน	อาชีพและเศรษฐกิจ	วัฒนธรรมและสังคม
มกราคม	เกี่ยวข้าว	สังสรรค์ปีใหม่ ปีใหม่จีนฮ่อ
กุมภาพันธ์	เกี่ยวข้าว ปลูกระเทียม พริก	-
มีนาคม	เกี่ยวข้าว ปลูกระเทียม พริก	-
เมษายน	-	สงกรานต์ รดน้ำดำหัว ปอยทางน้ำ
พฤษภาคม	เตรียมปลูกข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วแดง	ปอยทางน้ำ
มิถุนายน	ปลูกข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วแดง	สงกรานต์ (หนองบัว)
กรกฎาคม	ปลูกข้าว	เข้าพรรษา
สิงหาคม	เก็บเกี่ยวถั่วแดง ปลูกระเทียม	ปอยจะกะ
กันยายน	ปลูกระเทียม พริก	-
ตุลาคม	ปลูกระเทียม พริก	ตานก๋วยสลาก ออกพรรษา
พฤศจิกายน	ปลูกระเทียม พริก	ลอยกระทง ปอยเตียน ทอดกฐิน
ธันวาคม	เกี่ยวข้าว	-

ชีวิตที่สัมพันธ์กับเกษตรกรรมจึงต้องอาศัยแหล่งน้ำ ซึ่งลำน้ำของหมู่บ้านคือลำน้ำแดงที่ประชาชนใช้สำหรับเกษตร น้ำสะอาดและไหลตลอดปี มีปลาและสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ ในปัจจุบันเมื่อมีความเจริญเข้ามา ป่าไม้บางส่วนถูกทำลาย น้ำลดลงชุมชนจึงต้องหาวิธีการจัดการน้ำต่อไป

การจัดการระบบเหมืองฝายปางเตือ

การจัดการน้ำของชาวบ้านโดยระบบเหมืองฝายปางเตือ ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านห้วยไคร้ การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรครอบคลุมพื้นที่หมู่บ้านห้วยไคร้และบ้านม่วงเครือ จำนวน 2,500 ไร่ มีสมาชิกอยู่ 67 ราย ได้ก่อสร้างเหมืองฝายเมื่อปี พ.ศ. 2500 โดยได้เริ่มต้นก่อสร้างอยู่เพียง 6 คน คือ นายใหม่ แสนคำ, นายจาย คำอ้าย, นายตา ใหม่ดี, นายปาง คำอ้าย และนายคอน ใหม่ดี ซึ่งในขณะนั้นมีประชากรน้อยและยังทำการเกษตรแบบยังชีพสำหรับทำนาอย่างเดียว ซึ่งฝายลูกแรกจะเป็นฝายไม้ และเปลี่ยนมาเป็นฝายคอนกรีตเมื่อปี พ.ศ. 2527

ทำเลสถานที่ในการสร้างฝาย ผู้รู้จะดูพื้นที่ที่มีความสูงต่ำ ดุระดับน้ำ ซึ่งสามารถล่วงรู้ถึงการไหลของน้ำที่ครอบคลุมทั่วพื้นที่ทำการเกษตร ดังนั้นการเอาพื้นที่สูงต่ำมากำหนดก่อนการสร้างฝายจะต้องมีการขุดเหมืองก่อน โดยแบ่งพื้นที่นาที่มีอยู่แล้วออกเป็น ส่วนๆ จะจัดสรรแรงงานที่เป็นเจ้าของนาโดยเริ่มขุดเหมืองจากจุดที่จะสร้างฝาย จากหัวฝายไปจนสุดทางเหมืองแล้วปล่อยให้ น้ำไหลตามเหมืองจนทั่วบริเวณเพื่อปรับความสูงต่ำของเหมืองให้ได้ระดับกับผืนนา

การสร้างฝายไม้ท่อนั้นจะต้องนำไม้มาตอกเป็นหลักกันขวางทางน้ำแล้ว นำไม้ไผ่ - ชาง และไม้ไผ่ต่างๆ มาวางกันเป็นแนวทับกันน้ำไว้เป็นชั้นๆ ให้สูงพอที่ระดับน้ำที่น้ำจะไหลเข้าเหมืองได้ จากนั้นก็นำดินไปถมข้างหน้าอีก เพื่อกันน้ำไม่ให้ไหลผ่าน และนำไม้หลักไปตอกลงไปอีก และตีสลับไปมาเป็นชั้นๆ จนได้ระดับ จึงนำไม้ต้นใหญ่ๆ มาสร้างฝาย เพราะไม้ใหญ่ต้องใช้แรงงานมากขณะที่ชาวบ้านมีจำนวนน้อย การสร้างฝายหรือการตีฝาย จะต้องตีฝายห่างจากปากเหมืองประมาณ 10 วา และที่ปากเหมืองจะต้องอยู่สูงกว่าฝาย 10 วา เพราะว่าในฤดูฝนจะมีน้ำหลากมามาก และน้ำเศษดิน หิน ไม้ กิ่งไม้ต่างๆ เข้าปากเหมือง จึงทำฝายหลังปากเหมือง 10 วา โดยปกติจะมีการสร้างฝายอยู่ 2 ชนิด คือ ฝายหลวง จะเป็นฝายที่รองรับดินรับน้ำก่อน และอีกฝายหนึ่งคือ ฝายอาต ใช้เพื่อนำน้ำเข้าปากเหมือง ฝายอาตจะมีขนาดเล็กกว่าฝายหลวง บางที่จะใช้หลักลอยหรือถิ้ม ถิ้มคือไม้ไผ่ผ่าเป็นซีกแล้วนำมาสานหรือขัดกันให้เป็นแผ่นสี่เหลี่ยมจตุรัส และนำกระดาดหรือใบไม้ใหญ่มารองไว้ให้ถึงขนาดไม่ให้แสงลอดผ่านได้ จากนั้นก็นำถิ้มมาปักไว้ เมื่อถึงฤดูน้ำหลากมีน้ำมากถิ้มจะลอยตามน้ำ ฝายอาตจะลอยตัวตามน้ำไป น้ำไม่ไหลเข้าเหมือง ทำให้เหมืองไม่ขาด ประโยชน์ของฝายอาตประการหนึ่งคือ ฝายอาตจะเป็นตัวกักน้ำเข้าเหมือง ฝายอาตจะกันน้ำไว้อยู่เสมอ การสร้างฝายอาตจะไม่สร้างให้คงทนถาวร ในปัจจุบันจะมีการใช้ท่อหรือประตูเปิดปิดน้ำแทน

การซ่อมฝายเมื่อฤดูน้ำหลากหลังฤดูเก็บเกี่ยวฝายจะเกิดชำรุด จะต้องมีการซ่อมแซม การซ่อมแซมแต่ละครั้งจะใช้ไม้เป็นจำนวนมากประมาณ 600 เล่ม เป็นหลักตอก และใช้ไม้ยาว 10 เมตร จำนวน 100 เล่ม หรือใช้ไม้ไผ่ชาง 70 – 80 ต้น ซึ่งไม้เหล่านี้ต้องนำมาจากป่า ต้องใช้เวลาเป็นแรมเดือนในการรวบรวมไม้ทำให้เสียเวลามาก เวลาไปตัดไม้จะอยู่ในช่วงเดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ ช่วงน้ำแดงลดลง การเลือกไม้ไผ่จะตัดไม้ไผ่ลำแก่ๆ เพราะเหนียวและแข็งแรง กล่าวโดยสรุปคือ การซ่อมฝายสมัยก่อนนับว่าเป็นงานหนักมาก การเดินทางไปตัดไม้ก็ต้องใช้เวลานานต้องนอนค้างคืน และใช้ไม้เป็นจำนวนมาก ปัจจุบันบริเวณที่ตัดไม้ถูกประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติไปแล้ว การไปตัดไม้จึงเสี่ยงต่อการถูกจับกุมจากเจ้าหน้าที่ของอุทยานฯ ปัจจุบันฝายลูกนี้ได้เปลี่ยนมาเป็นฝายคอนกรีต ก่อสร้างโดยกรมชลประทาน

ฝายบางเตือกับความเชื่อเรื่องผี

-หอเจ้านาย ให้ความอยู่ดีมีสุขของชุมชน รวมถึงการเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน

-ผีเจ้าที่ ให้ความอยู่ดีมีสุขแต่เจ้าที่เน้นเฉพาะครัวเรือน

-นางธรณีหรือเจ้าที่เจ้าถิ่น ก่อนที่เราจะเดินทางหรือจะสร้างบ้านต้องบอกเจ้าที่ธรณีก่อน

-ฝึฝายให้คุ้มครองรักษาฝายให้มีน้ำพอใช้พอกิน พร้อมกับคนที่ทำนาก็จะปลอดภัย
ให้มีความสุข ความหมายของฝึฝายก็คือให้ความอุดมสมบูรณ์

-ฝึป่า ฝึดอย ฝึห้วย ให้ความคุ้มครองเวลาออกไปหากินในห้วยในป่าให้รอด
ปลอดภัย

ไม่ว่าจะเป็นฝึเป็นอะไรชีวิตของเราที่อยู่ในชุมชนนี้ ของทุกอย่างที่มีอยู่ในระบบ
นิเวศน์นี้มันไม่ใช่ของเรา เราเกิดมาเราก็ไม่ได้เอาอะไรมา ของทุกอย่างมันมีอยู่แล้ว มันมี
เจ้าของก็คือ ฝึ มันก็คือธรรมชาติ เวลาเราจะเอาเราต้องไปขอ ของป่าทุกอย่างมันก็คือ
ของฝึที่ทาดูแลรักษา แต่คนสมัยนี้ความคิดมันเปลี่ยนไปชอบว่าป่าเป็นของเราที่ดินเป็น
ของเรายึดเอามาเป็นของเรา ความจริงแล้วของทุกอย่างมันเป็นธรรมชาติไม่ใช่ของเราแต่
เราเอามาใช้ ดังนั้นเราจึงมีพิธีกรรมเรื่องของความเคารพนับถือ

ฝึเจ้านายจะมีการเซ่นไหว้ปีละ 2 ครั้ง คือ เดือน 3 ไต ตรงกับเดือน
กุมภาพันธ์ กับเดือน 7 ไต ตรงกับเดือน มิถุนายน ฝึเจ้านายมีกำหนดเวลาเลี้ยง
โดยเฉพาะเดือน 7 ไต จะเป็นการเลี้ยงใหญ่จะหยุดงานหมด และให้มีไก่บ้านละตัวมาเซ่น
ไหว้ เจ้าที่จะไม่กำหนดเวลาเลี้ยงโดยเฉพาะครัวเรือน ฝึฝายจะเลี้ยงประมาณเดือน 7 ไต
ของทุกปี

ขนาดฝาย

การสร้างฝายยาว 25 วา กว้าง 15 วา ขึ้นอยู่กับแรงน้ำไหล และพื้นที่นา
ปัจจุบันที่นาขยายขึ้นแต่น้ำก็ยังพอใช้ อดีตก่อนจะทำนาต้องมีการซ่อมแซมฝาย

การบริหารจัดการเหมืองฝาย

องค์กรเหมืองฝายบ้านห้วยไคร้มีประสบการณ์ในการจัดการระบบเหมืองฝายมา
เป็นเวลานานทำให้ระบบเหมืองฝายของชาวบ้านสามารถอยู่จนถึงปัจจุบัน เพราะยังมี
บทบาทสำคัญในการจัดสรรน้ำแก่ชาวบ้าน สำหรับการเพาะปลูกเพื่อดำรงชีวิตให้อยู่รอด
นอกจากนั้นการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายยังต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจ จาก
บรรดาสมาชิกที่ต้องการใช้น้ำเข้าร่วมการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การระดมทุน
แรงงาน ความคิด ปัจจัยที่ทำให้ระบบเหมืองฝายยังคงอยู่และมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน คือ

คณะกรรมการหรือแก่เหมือง แก่ฝาย

ระเบียบหรือกฎเกณฑ์การจัดสรรน้ำ

วิธีคำนวณน้ำให้เกิดความเป็นธรรม

ข้อห้าม

ห้ามขับถ่ายลงในแม่น้ำ

ห้ามทิ้งสารเคมีลงในน้ำ

ห้ามเบียด/ช้อนปลาตลอดลำน้ำ

ห้ามกั้นน้ำเอาปลาในเขตฝาย

ห้ามลักปิดน้ำโดยไม่บอกกรรมการ ระยะเวลาในการใช้น้ำ

- * ทำสวนหอม ตุลาคม - กุมภาพันธ์
- * ปลุกพืชผักสวนครัว มีนาคม - พฤศจิกายน ไม่ต้องขอน้ำจากกรรมการ ใช้น้ำไม่พร้อมกัน
- * ทำนา มิถุนายน - กันยายน ต้องขอน้ำจากกรรมการเพราะใช้น้ำพร้อมกัน ใช้น้ำมาก

การจัดการน้ำในการทำนาทำเหมือนกันหมด แต่การทำสวนหอมจะไม่พร้อมกัน คนที่จะทำสวนหอมจะต้องมาขออนุญาตจากกรรมการเหมืองฝาย กรรมการเหมืองฝายไม่ต้องไปดูแลน้ำมาก คนทำสวนหอมจะต้องเสียค่าต้งน้ำคือเก็บเหมือนกับการทำนาคือต้งละ 200 บาท ทั้งทำนาและทำสวนหอม 200 บาท/ปี

การกระจายการใช้น้ำ

นาหัวฝาย นากลางฝาย ปริมาณ	}	ใช้ความสูง x กว้าง ของต้งมาคำนวณ
นาท้ายฝาย		น้ำเข้านาให้พอและทั่วถึง

แต่การแบ่งน้ำจะแบ่งกันเป็นต้ง น้ำจะเข้าตลอด ถ้าน้ำเยอะไม่จำเป็นต้องแบ่ง กรณีน้ำไม่พอใช้แก่ฝายต้องจัดการ หลักการการแบ่งน้ำเวลาน้ำไม่พอก็ จะใช้ไม้มาวัดต้งต้งๆ ละ 2 นิ้ว วัดทุกต้งให้ได้เท่ากันทุกนา

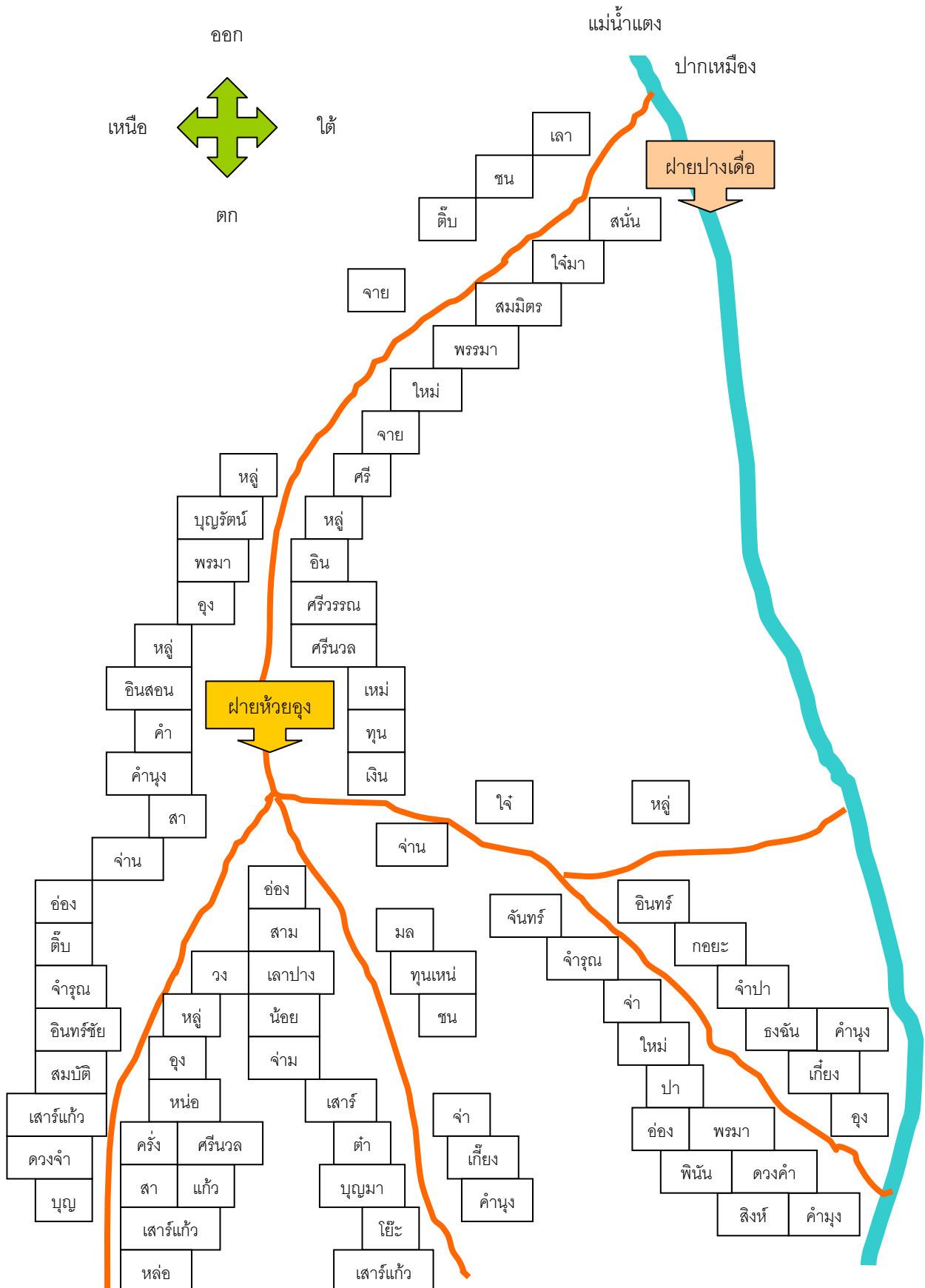
การเปลี่ยนแปลงการผลิต

- คนทำนาลดลง
- คนรุ่นใหม่ไม่นิยมทำนา

การทำนาสลับทำสวนหอมคือ มีรูปแบบของการผลิตหลายรูปแบบ ถ้าปลูกหอมก็ได้พริกด้วย เพราะพริกจะต้องปลูกในแปลงหอม ผักกาดก็จะปลูกตามริบแปลงหอม 3 – 4 รูปแบบนี้จะทำในปีเดียวกัน แต่สลับกันไป การที่เก็บค่าต้งนาเวลาทำสวนหอม 200 บาท จะมีผลถึงอนาคตข้างหน้า หน้าฝนจะมีน้ำเยอะถ้าคนไม่ทำนาก็ไหลไปฟรีๆ แต่พอหน้าหนาวหน้าแล้งน้ำก็จะน้อยลง คนทำสวนเยอะ อนาคตคนรุ่นใหม่ก็จะไม่นิยมทำนา เพราะทำนาข้าวไม่ค่อยได้ขาย ทำสวนหอมได้เงินดีกว่า ยิ่งถ้ามีการเก็บภาษีน้ำคนต้องหันมาทำสวนกันมาก ถ้า พ.ร.บ. น้ำออกมาอีกเก็บภาษีน้ำขึ้นมาก็เท่ากับลงทุนไป ถ้าทำนาเอาข้าวไว้กินมันก็ขาดทุนไปเลย ถ้าจะให้มันได้กำไรก็ต้องหันมาปลูกหอม เพราะเสียค่าน้ำ ปัจจุบันเราเสียแค่ 200 บาท ค่าต้งน้ำ ถ้าเก็บภาษีน้ำจะไม่ใช่แค่ 200 บาท แล้วค่าน้ำที่เก็บจะไปอยู่ที่ อบต. ถ้ากฎหมายใหม่ออกมายกเว้น 200 บาท ค่าต้งน้ำจะอยู่ที่หมู่บ้าน

ปัจจุบันคนทำสวนเพิ่มขึ้น การจัดการน้ำต้องมีการทำงานทั้งปี ต้องดูแลน้ำตลอด คนรุ่นใหม่ส่วนมากจะไม่นิยมทำนาเพราะถูกส่งให้ไปเรียนหนังสือในเมือง มีส่วนน้อยที่จะกลับมาทำนา แต่ก่อนลำบากยังไ้ก็ต้องทำนา การศึกษาก็ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่นิยมทำนา อยากทำงานที่มันมีเงินเดือน อันนี้ก็จะมีส่วนต่อเหมือนฝ่ายเหมือนกัน

แผนที่ 5.2 เหมืองฝายปางเต๋อ บ้านห้วยไคร้

ความหลากหลายทางชีวภาพในลำน้ำ

สภาพภูมินิเวศน์ของสภาพป่าอันอุดมสมบูรณ์ของบ้านห้วยไคร้ ซึ่งเป็นแหล่งซับน้ำ ส่งผลให้สายน้ำแม่แตงมีคุณสมบัติเหมาะสมเพื่อการใช้ประโยชน์และเพื่อความสมดุลของระบบนิเวศน์และยังเป็นแหล่งก่อกำเนิดความหลากหลายทางชีวภาพในด้านสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และพืชผักสมุนไพรหลายชนิด ที่ตลอดสองฝั่งลำน้ำแม่แตงและในท้องนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นแหล่งความมั่นคงทางด้านอาหาร เศรษฐกิจ สังคมของชุมชนบ้านห้วยไคร้มาเป็นเวลาร่วมร้อยปี

จากการถอดองค์ความรู้เหมืองฝ่ายหรือวิธีการจัดการของชาวบ้านในระยะเริ่มแรกจนถึงขั้นตอนการถอดหรือระดมความคิดเห็นและรวบรวมพันธุ์พืชและสัตว์น้ำที่ชุมชนได้อาศัยพึ่งพาทรัพยากรเหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านเริ่มเกิดความตระหนักถึงคุณค่า นอกจากนี้ยังได้สะท้อนถึงสภาพอดีตจนถึงปัจจุบันของสัตว์น้ำที่เริ่มหายไป ทำให้ชาวบ้านมีมติที่จะปฏิบัติลงมือสำรวจจัดทำข้อมูลว่ามีสัตว์น้ำและพรรณพืชสมุนไพรอะไรบ้างที่เริ่มหายหรือสูญพันธุ์ เพื่อจะได้นำมาวิเคราะห์ถึงสาเหตุปัญหาและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป

ตารางที่ 5.7 สัตว์น้ำหรือพันธุ์ปลาในลำน้ำแม่แตงที่จับได้

ลำดับ	ชื่อปลา / อื่น ๆ	ลำดับ	ชื่อปลา / อื่น ๆ
1	เต่าปูลู	19	ปลารู
2	ปลาบุง	20	กุ้งใหญ่
3	ปลาจาด	21	แอ่งแอ็ด
4	ปลาม่อม	22	กบ
5	ปลางาม	23	เขียด
6	ปลาไหล	24	ลูกอ๊อด
7	ปลาช่อน	25	อึ่งอ่าง
8	ปลาดุก	26	หอยนา
9	ปลาติดหิน	27	หอยน้ำ
10	ปลาดำ	28	ปูนา
11	ปลาลาด	29	ปูห้วย
12	ปลามุด	30	หอยกาบ
13	ปลาชีว	31	กุ้งเล็ก
14	ปลาเครื่องบิน	32	อินัว
15	ปลา	33	แมงดา
16	ปลาเกล็ดถี่	34	แมงจอนทราย

17	ปลาตะเพียนขาว	35	แมงก้านปล้อง
18	ปลาสะเต็ด	36	แมงเหนียง

(ที่มา เวทีถอดองค์ความรู้เรื่องการจัดการเหมืองฝายบ้านห้วยไคร้และลงมือปฏิบัติสำรวจจัดเก็บข้อมูล)

ตารางที่ 5.8 รายละเอียดพันธุ์พืชสมุนไพรที่ยังคงมีเหมือนเดิม

ลำดับ	ชื่อพันธุ์พืช	ลำดับ	ชื่อพันธุ์พืช
1	ผักกูด	9	ผักก้านจ้อย
2	ผักเตี๋	10	ผักหนาม
3	ผักหนอก (ใบบัวบก)	11	ดอกหิน
4	ผักชีนา	12	ผักก้านอ้อ
5	ผักบุ้ง	13	บอน
6	ผักแว่น	14	ผักหนอกช้าง
7	ผักขี้เสียด	15	ผักขมหวาน
8	ผักกาดนก	16	มะเขือพวง
		17	ผักเดือบ้า

(ที่มา เวทีถอดองค์ความรู้เรื่องการจัดการเหมืองฝายบ้านห้วยไคร้และลงมือปฏิบัติสำรวจจัดเก็บข้อมูล)

ตารางที่ 5.9 รายละเอียดจำนวนชนิดพันธุ์พืชในนา / คันเหมือง

ลำดับ	ชื่อพันธุ์พืช / อื่นๆ	ลักษณะ	หมายเหตุ
1.	ผักกูด	เป็นกอกระจายในคันเหมือง	ทุกฤดู
2.	ผักเตี๋	เป็นต้นขึ้นตามริมน้ำทั่วไป	มีฤดูร้อน
3.	ผักหนามเป้า	เป็นเครือขึ้นตามริมน้ำ	ทุกฤดู
4.	ผักหนอก	เป็นกอมีเครือขึ้นกระจายตามทุ่งนา	มีฤดูร้อน
5.	ผักชีนา	เป็นกอชอบในมีหนามดอกมีหนาม	ทุกฤดู
6.	ผักหนาม	ขึ้นตามริมน้ำเป็นกอก้านใบมีหนาม	ทุกฤดู
7.	ผักบุ้ง	เป็นเครือในนาและลำเหมือง	ทุกฤดู
8.	ผักแว่น	ขึ้นในนาตามหนองน้ำทั่วไป	ทุกฤดู
9.	ผักหางหนู	ขึ้นในนาเป็นกอ	ทุกฤดู
10.	ผักอิน	ขึ้นตามทุ่งนาใบแหลมยาวคล้ายผักตบ	ฤดูฝน
11.	ผักตบ	ขึ้นตามหนองน้ำและทุ่งนาใบคล้ายหัวใจ	ฤดูฝน
12.	ผักดีเหยน	ใบเล็กแหลมเป็นเครือขึ้นตามทุ่งนา	ฤดูฝน
13.	ผักขี้เสียด	ขึ้นตามทุ่งนาเป็นกอเล็กๆ รสขม	ฤดูฝน

14.	ผักจุ่มป่า	เป็นต้นขึ้นตามทุ่งนาทั่วไป	ฤดูร้อน
15.	ผักกาดนก	เป็นต้นใบเล็กขึ้นตามทุ่งนา	ทุกฤดู
16.	ผักคามนา	เป็นเครื่องขึ้นตามทุ่งนาใบคล้ายถั่วฝักยาว	ฤดูร้อน
17.	ผักก้านจ๊อ	ขึ้นตามในนาเก่าจนยาวใบคล้ายข้อน	ทุกฤดู
18.	ผักก้านกล้วย	เป็นเครื่องใบกลมออกตามคันเหมือง	ทุกฤดู
19.	ผักอ้านอ้อ	เป็นต้นมีรสหอมคล้ายผักก่าป็น	ทุกฤดู
20.	บอน	เป็นต้นใบใหญ่ขึ้นตามริมน้ำ	ทุกฤดู
21.	ผักขมแซ่	ขึ้นตามคันเหมืองและในนาต้นใบคล้าย	ทุกฤดู
22.	ผักกางกบ	พริก	ทุกฤดู
23.	ผักหนอกข้าง	ขึ้นตามในนาในคล้ายผักสลัด	ทุกฤดู
24.	ผักหนอกก็	ขึ้นตามในนาเป็นเครื่องใบคล้ายหูช้าง	ฤดูร้อน
25.	ผักตีนกา	ขึ้นตามในนาเป็นเครื่องใบเล็กคล้ายใบ	ทุกฤดู
26.	ผักเผ็ดดอกเหลือง	หอมป้อม	ทุกฤดู
27.	เตา	เป็นต้นออกตามทุ่งนาใบคล้ายตีนกา	ฤดูร้อน
28.	ผักขมหนาม	ออกตามริมน้ำและในนา	ทุกฤดู
29.	ดอกหิน	มีทั้งในนาและลำน้ำ	ฤดูหนาว
		ขึ้นตามในนาและคันเหมือง	
		ออกตามก้นหินในลำน้ำ	
30.	ผักเตอบ้า	เป็นต้นขึ้นตามริมน้ำใบใหญ่	ฤดูร้อน
31.	ผักนิม	เป็นเครื่องใหญ่ขึ้นตามริมน้ำ	ทุกฤดู
32.	มะเขือพวง	เป็นต้นมีหนามออกผลเป็นพวงขึ้นทั่วไป	ทุกฤดู

ระบบการผลิตจากสายน้ำฝ่ายปางเตื่อ

วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นบ้านห้วยไคร้ที่อาศัยน้ำแม่แดงผ่านเข้าสู่ฝ่ายปางเตื่อในการอุปโภคบริโภค เพื่อการเกษตร ได้กลายเป็นแหล่งองค์ความรู้ในการจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย เป็นลักษณะฝายดั้งเดิมที่อาศัยความคิดเทคนิคกระบวนการโยใช้วัสดุท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ ความชำนาญในการคำนวณเส้นทางผ่านของสายน้ำ ทำให้คนในท้องถิ่นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันในการผันน้ำเข้าสู่ที่นาที่สวน มีกฎกติกาจารีตประเพณีของคนท้องถิ่นมาสร้างความเป็นระเบียบร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ

อย่างไรก็ตามเมื่อสังคมไทยเริ่มเข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงหรือที่เรียกว่ายุคโลกาภิวัตน์ ได้สร้างกระแสการพัฒนานำเอาเทคโนโลยีทันสมัยเข้ามาในประเทศ ชุมชนที่มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองก็ต้องหันไปพึ่งพาระบบเศรษฐกิจทุนนิยม พืชผลที่ผลิตออกมาเพื่อบริโภคในครัวเรือนก็ต้องผลิตออกมาเพื่อขายให้ได้กำไรมากที่สุด รวมไปถึงการขาย

พื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจใหม่ ๆ เช่น กระเทียม หอมแดง ข้าวโพด มันฝรั่ง ถั่วแขก แดงกวา มะเขือ ถั่วงอกยาว พริกขี้หนู กะหล่ำปลี เป็นต้น

พืชดังกล่าวที่อ้าง ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความจำเป็นต่อการบริโภคในครัวเรือน และจำหน่ายในท้องตลาดอีกด้วย แต่พืชเศรษฐกิจหลักที่กำลังเป็นที่นิยมสามารถสร้างรายได้ให้ชาวบ้านห้วยไคร้อย่างเป็นกอบเป็นกำคือ กระเทียม และพริกขี้หนู ซึ่งจะได้นำเสนอถึงกระบวนการผลิต ระยะเวลา ต้นทุน การผลิต ผลผลิต รายได้ต่อไร่ ต่อปี ตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 5.10 ระยะเวลาขั้นตอนการผลิตกระเทียม

รายการ วัสดุที่ใช้	ต้นทุน การผลิต	ระยะเวลาการผลิต			จำนวน (ไร่)	ราคาขาย กระเทียม ดิบ	ราคาขาย กระเทียม แห้ง	รวมเงิน
		ระยะก่อน ปลูก	ระยะดอก โต	ระยะ เก็บเกี่ยว				
กระเทียม	25 ไร่	-	-	-	139 ก.ก.	6 / ก.ก.	20 / ก.ก.	3,375
แรงงานคน	80 / วัน	13/ ไร่	4 ตลอดฤดูกาล	16	33 คน	-	-	2,640
ฟางข้าว	1,000	-			1			1,000
ปุ๋ยเคมี	660				3			1,980
รถไถ	500				1			500
ยาคุม	150				1			150
สกอร์	400				1			400
สารจับใบ	200				1			200
สารบังคับหัว	190				1			190
อาหารเสริม	25				3			75
ปูนขาว	100				1			100
น้ำมัน เครื่องจักร	24				72 / ลิตร			1,728
ไถถาน (ก้ามเก็ด)	200				2			400
อื่น ๆ								2,000
รวมต้นทุน ทั้งหมด								14,738

ผลผลิตกระเทียมที่ได้จำหน่ายกระเทียมดิบประมาณ 5,600 ก.ก. / ไร่

ถ้าหากเก็บไว้จนแห้งจะเหลือน้ำหนัก 2,000 ก.ก. / ไร่

การจำหน่าย - กระเทียมสด ก.ก. ละ 6 บาท X 5,600 = 33,600 บาท

- กระเทียมแห้ง ก.ก. ละ 20 บาท X 2,000 = 40,000 บาท

ตารางที่ 5.11 ระยะเวลา ขั้นตอนการผลิตพริกชี้หนูในแปลงกระเทียม

ต้นทุน / ไร่	ราคา	ช่องลงแปลง	ระยะดูแล	รวม	กำไรสุทธิ
พันธุ์กล้า	5,000 ต้น / ไร่	ธันวาคม	พฤษภาคม	750	
แรงงาน		มีนาคม	พฤษภาคม	6,000	
ปุ๋ย	660	มีนาคม	พฤษภาคม	660	
สารเคมี	กำมะถัน 100 ยาฆ่าหญ้า 160	มีนาคม มีนาคม รวมต้นทุน	พฤษภาคม พฤษภาคม การผลิต	100 160 7,670	
ผลผลิต / ไร่	ดิบ 1,200x20 / ก.ก. แห้ง 300x 100 / ก.ก.			24,000 30,000	16,330 22,330

ชุมชนกับการพึ่งพาสายน้ำ กรณีศึกษาบ้านห้วยไคร้ สามารถมองเห็นการปรับตัวของชุมชนในเรื่องของผลผลิตพืชผลทางการเกษตรที่มีอยู่ และชุมชนเองยังได้นำเทคโนโลยี สารเคมี เป็นต้น เข้ามาใช้ในกระบวนการผลิตพืชผลทางการเกษตร โดยมีต้นทุนทั้งแรงงานเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้ระบบของการผลิตพืชผลทางการเกษตรนั้นต้องมองถึงต้นทุนและกำไร ขณะเดียวกันชุมชนได้ตระหนักถึงทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่มีผลกระทบต่อวิถีของตนเอง จึงเกิดการจัดการในระบบเหมืองฝายขึ้นมาในการจัดสรรปันส่วนเพื่อให้เกิดความเสมอภาคหรือเท่าเทียมลดการขัดแย้งมากที่สุดของชุมชน โดยที่ชุมชนเองได้เรียนรู้ร่วมกันไม่เฉพาะแต่น้ำที่จะต้องนำมาใช้ในการเกษตรเท่านั้น แต่ยังได้มองถึงคุณค่าของสายน้ำที่เอื้อต่อการดำรงชีพอยู่ ทั้งสัตว์ในสายน้ำ และพืชที่อาศัยสายน้ำเกิดทำให้ชุมชนสามารถนำมาประกอบอาหารดำรงชีพได้ การเป็นอยู่ของชุมชนมีการเชื่อมโยงถึงวัฒนธรรมประเพณี และชาติพันธุ์ที่สามารถร้อยรัดทำให้เกิดความรักและห่วงใยในทรัพยากรที่มีอยู่บนภูมิโนเวศน์ลุ่มน้ำที่บรรพบุรุษได้สืบทอดมาแต่ยาวนาน จากทรัพยากรที่มีอยู่นำไปสู่การพัฒนาตามนโยบายของรัฐ ทำให้ชุมชนเวียงแหงเกิดการเปลี่ยนแปลงจากอดีตไปอันสืบเนื่องจากการเข้ามาโดยการอ้าง และมุ่งถึงความเจริญโดยไม่ได้นิ่งนอนใจถึงผลกระทบต่อชุมชนในด้านมิติต่าง ๆ ซึ่งคณะผู้วิจัยจะได้นำเสนอในบทต่อไป

ภาพที่ 5.5 วิถีชีวิตชุมชนวิถีแห่งการเกษตรกรรม

บทที่ 6

บทสรุปโครงการและทิศทางการดำเนินงานต่อไป

บทสรุปของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

งานวิจัยเชิงปฏิบัติการโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน การทำงานที่ผ่านมาทั้งแผนสร้างคน แผนสร้างองค์ความรู้และแผนสร้างเครือข่าย การศึกษาเรียนรู้การจัดเก็บข้อมูลต่างๆในพื้นที่และการปฏิบัติแห่งสิทธิในพื้นที่ เช่น การบวชป่า ปลุกป่า สิ่งเหล่านี้เรียกว่างานวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการศึกษาเรียนรู้การปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาหรือพัฒนา ที่ทีมวิจัยและชาวบ้านได้ช่วยกันสะท้อนหรือสรุปบทเรียนถึงการขับเคลื่อนการทำงานที่ผ่านมาในประเด็นดังต่อไปนี้

- รูปแบบของกระบวนการทำงานที่ผ่านมาเกี่ยวกับคนและวิธีการ
- ผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งบวกและลบ
- อุปสรรคปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการ
- รูปแบบที่นำไปใช้ในสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่
- ทิศทางในระดับลุ่มน้ำข้อเสนอและแผน

รูปแบบกระบวนการทำงานที่ผ่านมาเป็นการสร้างความเข้าใจหรือสร้างการเรียนรู้กับชุมชนให้กับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้โรงเรียน กลุ่มข้าราชการ ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะใช้วิธีการประชุมให้ข้อมูลข่าวสารในด้านต่างๆเพื่อสร้างความเข้าใจกับชุมชน ปรากฏว่าในกระบวนการดังกล่าวยังไม่สามารถที่จะทำให้ชุมชนเกิดความร่วมมือและมีส่วนร่วมเท่าที่ควรอันเกิดจากเหตุและปัจจัยภายในของชุมชนเอง เช่น การมีกรอบการคิดที่ไม่ตรงกัน การมีผลประโยชน์คนละอย่าง การมีอาชีพที่ต่างและสังคมที่ต่างกัน เป็นต้น

สำหรับผลของการดำเนินงานตามโครงการฯ สามารถทำให้มองเห็นว่า ชุมชนเกิดความสามัคคีมากขึ้น ช่วยเหลือกันและตอบสนองในการเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น ทำให้มีกิจกรรมในชุมชนมากขึ้น เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ-ปล่อยพันธุ์ปลา เป็นต้น และทำให้ชุมชน เห็นความสำคัญ คุณค่าต่อฐานทรัพยากรดิน-น้ำ-ป่ามากขึ้น แต่ยังมีข้อผิดพลาดบางประการที่ปรากฏให้เห็นเหมือนกันได้แก่ หน่วยงานภาครัฐมองว่าเป็นโครงการที่ต่อต้านรัฐ ชาวบ้านบางส่วนมองการอนุรักษ์เป็นการจำกัดพื้นที่ทำมาหากิน และที่สำคัญชาวบ้านบางส่วนไม่เข้าใจในการมีส่วนร่วมที่เกิดจากโครงการสิทธิชุมชนโดยมองว่าเป็นกลุ่มที่คัดค้านโครงการรัฐอย่างเดียว

ในการทำงานแต่ละครั้งมีทั้งอุปสรรคปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการ (ภายใน-ภายนอก) ในครั้งนี้ก็เช่นเดียวกันที่ พอสรุป ได้ดังนี้ การที่ผู้นำบางคนไม่ให้ความสนใจและไม่ให้ความสำคัญต่อโครงการฯ เกิดความเกรงกลัวต่อผู้บังคับบัญชาที่จะเข้าร่วมกิจกรรม ชาวบ้านและทีมงานในพื้นที่ไม่ค่อยมีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม บางกลุ่มยังไม่เข้าใจการทำงานของทีมงานอีกด้วย ส่วนการเดินทาง

ทางเข้าร่วมกิจกรรมระดับภาคไม่สะดวกในการเดินทางเพราะระยะทางไกลและถูกกลั่นแกล้งจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น การตรวจบัตรประชาชนเพื่อถ่วงเวลาในการเดินทาง รวมถึงการข่มขู่คุกคาม อีกอย่างหนึ่งยังถูกกล่าวหาว่าได้เงินจากเอ็น-จี-โอในการออกมาเคลื่อนไหวต่อโครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเพราะการถูกมวลชนสัมพันธ์ที่กลายเป็นมวลชนทำให้ชุมชนแตกแยกนั่นเอง

ส่วนแนวทางการประยุกต์รูปแบบที่นำไปใช้ในสถานการณ์ ปัญหาในพื้นที่ชุมชนมองว่าสามารถทำให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการปกป้องดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมีการใช้ประโยชน์อย่างมีคุณค่า เช่น การดูแลบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันอย่างยั่งยืนและถาวร มีประเพณีและวัฒนธรรมในท้องถิ่นเกิดขึ้นใหม่ เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ เป็นต้น

จากทิศทางในระดับลุ่มน้ำที่ผ่านมาทำให้ชุมชนเกิดข้อเสนอแนะและแผนในการดำเนินการต่อไป คือ การผลักดันให้ อบต.และรัฐบาลยอมรับแนวทางหรือความต้องการของชุมชน เช่น พ.ร.บ. ป่าชุมชน การเสนอให้ทางโรงเรียนได้บรรจุหลักสูตรท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ฐานทรัพยากร อาชีพ วัฒนธรรมประเพณี และสถานการณ์ในพื้นที่ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน โดยให้นักเรียนร่วมในการเรียนรู้และมีส่วนร่วมกิจกรรมของชุมชนให้เกิดการเรียนรู้ประเพณี วัฒนธรรมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดให้มีการทำฐานข้อมูลของประชากรและฐานทรัพยากรธรรมชาติรวมถึงให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ ให้มีการทำกิจกรรมร่วมของชุมชนในด้านอาชีพ เช่น การแปรรูปอาหารผลผลิตจากป่า เป็นต้น มีการจัดทำข้อเสนอให้ภาครัฐและท้องถิ่นเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนด้านงบประมาณ องค์ความรู้ วิทยากร เป็นต้น เพื่อให้เกิดความตระหนักต่อชุมชนและท้องถิ่นโดยเฉพาะด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ต้องช่วยกันดูแลรักษาตามกฎหมายที่กำหนดไว้

ทั้งหมดที่ได้กล่าวมานั้นสามารถที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่งของพื้นที่หรือทั้งหมดถ้าหากว่าชุมชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงทุกฝ่าย ซึ่งงานวิจัยนี้พอเป็นประโยชน์ที่ส่งผลให้เกิดการลดความขัดแย้งภายในชุมชน ลดการบุกรุกทำลายป่าและปล่อยสารพิษลงสู่แม่น้ำและยังนำไปสู่การพัฒนาความคิดของชาวบ้านให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนวิถีคิด เช่น ป่าเป็นของรัฐมาเป็นป่าเป็นของชุมชน เกิดกระบวนการคิดร่วมกันของชาวบ้านในการวางแผนหรือแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การถกเถียงหาทางออกปัญหาร่วมกันในเวทีสาธารณะและผู้นำชุมชนยังเริ่มเห็นความสำคัญการมีส่วนร่วมชาวบ้านมากขึ้น

การสะท้อนให้เห็นงานวิจัยดังกล่าวสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมากทั้งการสร้างการเรียนรู้และการใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญที่เป็นครั้งแรกของงานวิจัยแบบนี้ที่ได้เข้ามาสร้างการเรียนรู้ในพื้นที่ สิ่งที่เจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้านบางกลุ่มมองว่าเป็นงานคัดค้านโครงการรัฐ เพราะมีโครงการพัฒนาเหมืองลิกไนต์ดำเนินการในพื้นที่ในระยะเวลาพร้อมกันกับโครงการสิทธิ อย่างไรก็ตามงานวิจัยดังกล่าวถือว่าประสบความสำเร็จพอสมควรเพราะทีมวิจัยและชาวบ้านตั้งความคาดหวังไว้ว่าต้องมีการยกเลิกโครงการเหมืองลิกไนต์ แม้ว่าโครงการดังกล่าวยังไม่ยกเลิกแต่ก็ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้

ดังนั้นโครงการสิทธิชุมชนศึกษาจึงเป็นโครงการที่สร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนในการใช้สิทธิชุมชนออกมาปกป้องฐานทรัพยากรและวิถีชีวิตให้รอดพ้นจากการถูกคุกคามจากนายทุนและโครงการพัฒนา

เหมือนถ่านหินเวียงแหงที่เป็นโครงการที่ชาดการมีส่วนร่วมและการตัดสินใจของชุมชนอันเป็นนโยบายในการพัฒนาประเทศชาติของรัฐบาล

ทิศทางการดำเนินงานที่ผ่านมาและหลังจากสิ้นสุดโครงการฯ

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่ อ.เวียงแหง ทำให้เราต้องลุกขึ้นมาปกป้องบ้านเมืองของเรา เราได้ดูคนอื่นมานานหลายหน่วยงานองค์กร วันนี้เป็นวันที่เราต้องหันกลับมามองตัวเองบ้าง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่เวียงแหงทำให้เราต้องมาพบและวิเคราะห์ปัญหา ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากคนหลายๆกลุ่มและได้รู้จักคนมากมาย ทำให้เราได้เรียนรู้การต่อสู้ที่เข้มข้นว่า เราควรจะทำอย่างไรบ้างในการต่อสู้ปัญหาสังคม เราไม่สามารถหยุดอยู่ที่เดิมได้เราต้องลุกขึ้นสู้ แต่เราควรรู้ว่า เราควรอยู่ หรือ ลุก หรือ ขยับอย่างไรบ้าง

ปัญหาของคนเวียงแหงที่เผชิญอยู่ ได้แก่ โครงการเหมืองเวียงแหง นายทุนกับการกว้านซื้อที่ดิน โครงการของรัฐสร้างความแตกแยก ชาวบ้านเข้าไม่ถึงภาครัฐ ข้าราชการแบ่งชั้นวรรณะ ขาดข้อมูลข่าวสาร เอกสารทางราชการต่างๆ สินค้าภาคการเกษตรตกต่ำขาดตลาดรองรับ ชุมชนขาดการศึกษา

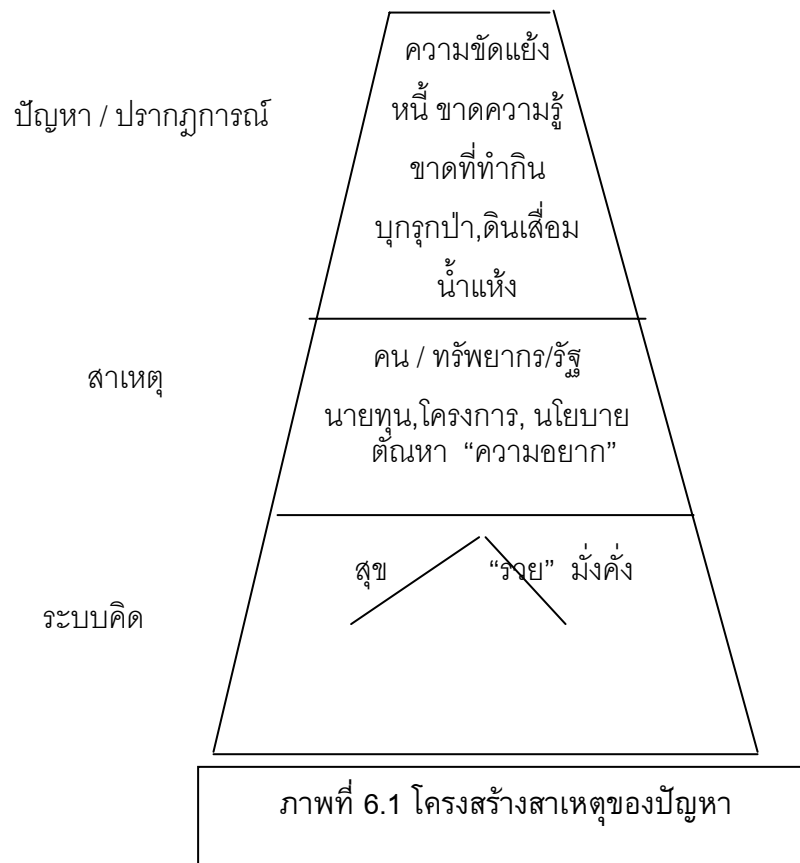
สาเหตุสำคัญ ที่พอสรุปได้ดังนี้

1.เงิน	— ขายที่ดิน
2.ต้องการปลดหนี้	— ราคาเกษตรตกต่ำ
3.ไม่มีคำว่าพอ	— ได้รับความรู้ไม่เพียงพอ
	— รู้ไม่เท่ากัน

-ผู้นำชาวบ้านขาดความสามัคคี = ความคิดไม่ตรงกัน

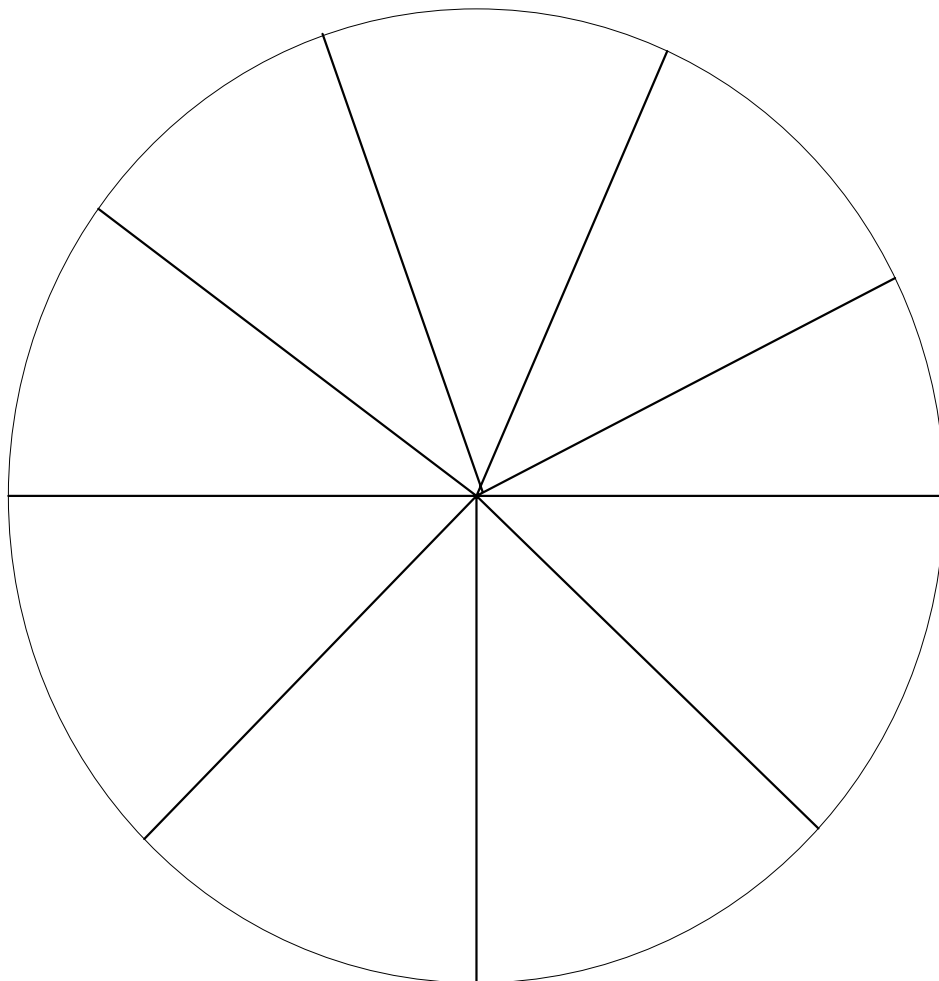
-เกิดจากนโยบายของรัฐที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วม = ชาวบ้านไม่มีโอกาสเสนอความคิดเห็น

อีกประการส่วนหนึ่งที่ต้องทำความเข้าใจและทำให้เห็นปัญหาใหญ่ที่ชาวบ้านต้องเฝ้าดู ในการพัฒนาโครงการเหมืองเวียงแหง เพราะขณะนี้ การที่ ก.ฟ.ผ.ไม่หยุดเดินหน้าและยกเลิกเหมืองเวียงแหง อันเป็นปัญหาต่อชุมชน ดังภาพต่อไปนี้

จากการที่ชุมชนได้ศึกษาเรียนรู้ภายในชุมชน สถานการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ ประกอบกับการเข้าไปเชื่อมระดับเครือข่ายในพื้นที่และนอกพื้นที่ ทำให้มีมุมมองและแนวทางที่จะร่วมกันผสานให้เกิดพลังในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการขับเคลื่อนเครือข่ายต่าง ๆ ต่อการกำหนดทิศทาง และนโยบาย อำนาจในการตัดสินใจต่อไปตามที่กฎหมายรัฐธรรมนูญได้ระบุไว้ โดยพื้นที่เองและพันธมิตรต้องการความร่วมมือความสามัคคีของทุกฝ่ายและศึกษาเพื่อเป็นฐานในการต่อรองได้นำไปสู่เป้าหมายได้ ตามภาพที่สรุปให้เห็น คือ

ภาพที่ 6.2 สิ่งที่ยากให้เกิดในพื้นที่

เป้าหมาย

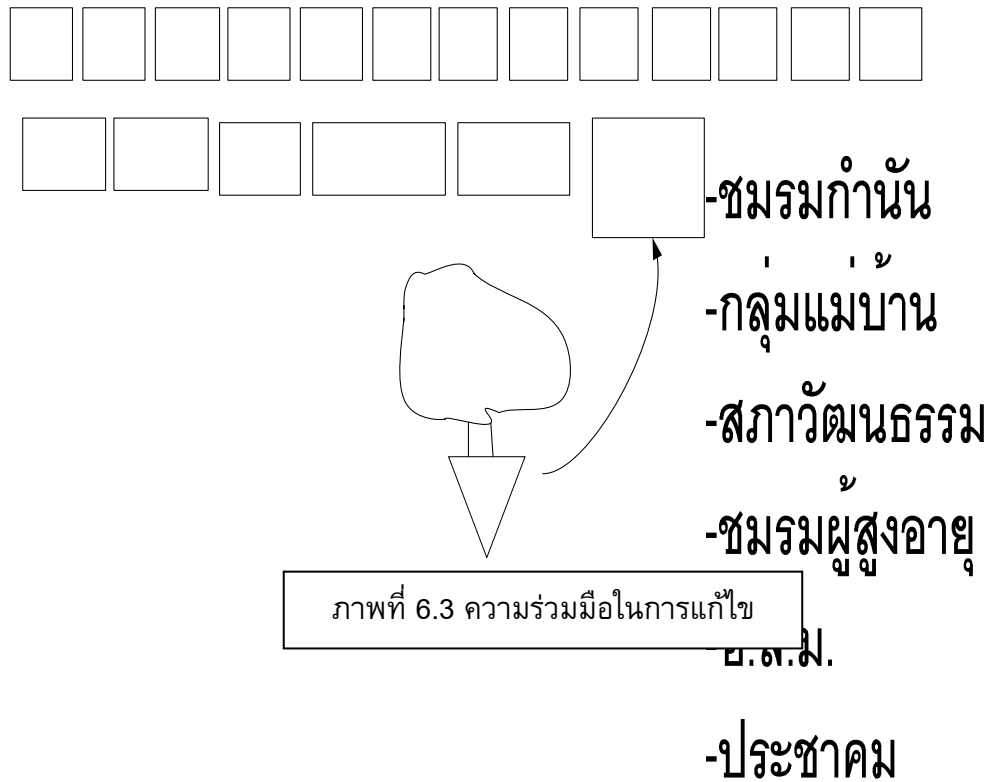
ทางออกที่ควรจะเป็น

จากปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นจากนโยบายของรัฐบาลด้านพลังงาน จึงทำให้มีโครงการพัฒนาเหมืองเวียงแหง ซึ่งได้นำปัญหาต่าง ๆ ตามมาในพื้นที่ ในการเรียนรู้และติดตามร่วมประสานเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน การตัดสินใจที่จะทำให้ปัญหาหมดไปจึงมีแนวทางดังนี้

-ยุติการเปิดเหมือง	-ได้รับการบริการสุขภาพ การศึกษา ที่ดีมีคุณภาพเท่าเทียม
-ทรัพยากรปลอดการแย่ง	-มีความเสียสละ/ใจไม่เสื่อม
ถูกทำลาย	-มีส่วนร่วมตัดสินใจในโครงการรัฐ
-ได้รับการอนุรักษ์/จัดการโดยชุมชน	-เป็นผู้ทำ “ผู้จัดการ”
	-มีความรู้ รู้เท่าทันกลุ่มทุน รัฐ โครงการ องค์การภายนอก
ทรัพยากร	-รับบทบาทหน้าที่ / สิทธิของตนเอง
	- คน ดี
การผลิต/เศรษฐกิจ	องค์กร: ผู้นำมีความเข้มแข็ง เสียสละเปิดใจ รับฟังความคิดเห็นชาวบ้าน
- ราคาผลผลิตไม่ตกต่ำ	องค์กร มีเวที / กิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน (เปิดอก,เปิดใจ อย่างต่อเนื่อง)
- มีกองทุนต่างๆของชุมชน	มีอำนาจ ในการจัดการชุมชนและจัดการกับ อำนาจรัฐ , ทุน ที่จะเข้ามา แย่งชิงทรัพยากร/ ผลประโยชน์ ไม่เป็นธรรมองค์กรต่างๆ
- ปลอดหนี้	“ร่วมมือ” สนับสนุนชุมชน

ความพยายามต่อการแก้ไขปัญหา

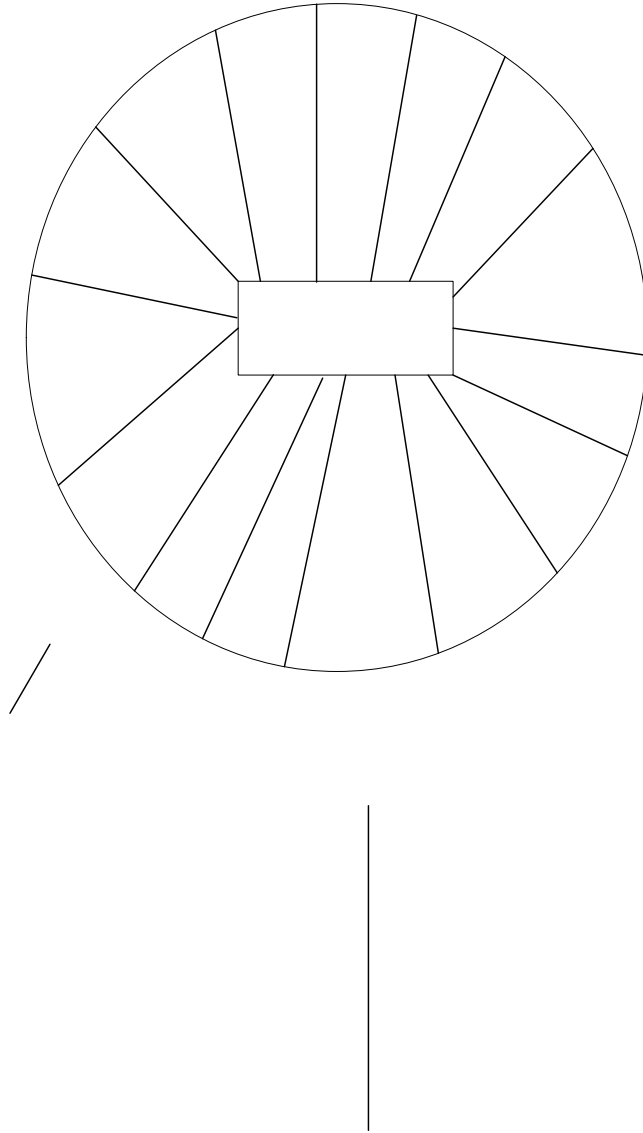
ปัญหาที่กล่าวมาชุมชนเองพยายามในการร่วมมือในการแก้ไขโดยการใช้ฐานทรัพยากร กับการบริหารจัดการของชุมชนและเครือข่ายองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนประสานร่วมมือกันเพื่อนำไปสู่การคัดค้าน กฟผ.ที่เป็นต้นเหตุปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ตามภาพที่ปรากฏ ดังนี้

จากความร่วมมือดังกล่าวยังไม่สามารถทำให้ปัญหาหมดไปยิ่งกว่านั้นกลับทวีคูณขึ้นโดยกล
 ยุทธ์ต่าง ๆ ที่ กฟผ.กระทำจนเข้ามกระทบและละเมิดสิทธิของชุมชน ชุมชนเองต้องศึกษาทบทวน
 วิเคราะห์ และนำเอาตัวตนของเวียงแหงมาเป็นจุดกลางขยายไปสู่สิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็น
 โครงการของรัฐที่มีต่อพื้นที่ ฐานทรัพยากรที่มี ความรู้ที่มีและ ฐานวัฒนธรรมของชุมชน โดยการมอง
 ผ่านอย่างวิเคราะห์ทุกด้านโดยใช้ปัญญาเข้ามาจัดการ และมีพี่เลี้ยงองค์กรต่าง ๆ สนับสนุน หรือ
 พันธมิตรนั่นเอง ตามภาพต่อไปนี้

วังปลา

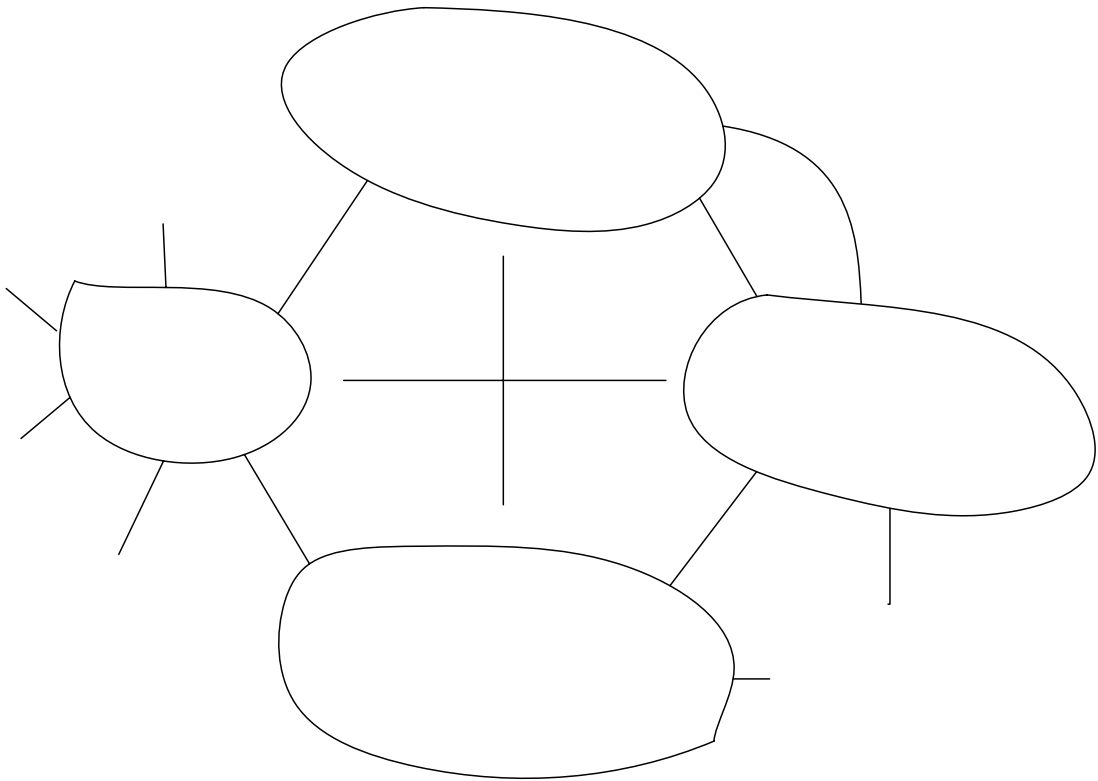
เหมืองฝาย

กระ
-ก
-ก.
-ฯ

ภาพที่ 6.4 ภาพแสดงจุดแข็งของชุมชน

จากการที่ชุมชนได้ศึกษาถึงปัญหาสู่ถึงสถานการณ์และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้มีการวิเคราะห์
ร่วมมือประสานหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน พยายามในการปรับกระบวนการเพื่อให้สามารถที่จะ
รับนโยบายหลักของรัฐบาลที่จะพัฒนาประเทศ พื้นที่เองจำเป็นต้องได้จัดการบริหารองค์กรเครือข่ายใน
พื้นที่ให้เกิดมีพลัง ดังนี้

ภาพที่ 6.4 ขบวนการต่อสู้ในพื้นที่

การจัดการในเรื่องของปัญหาที่เกิดขึ้นในเวียงแห่งนี้ต้องมีการจัดรูปขบวน มองถึงชุมชนเวียงแห่งนี้
 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และองค์กรที่เข้ามาหนุนเสริมชุมชนจะต้องมองถึงปัจจัยทางภายในและภายนอก
 โดยการหาจุดอ่อนและข้อจำกัดการดำเนินการต่อไป

พี่น้องเวียงแห่งนี้

จุดอ่อน

การจัดการการเชื่อมประสานภายใน-ภายนอก เรื่องความไม่ต่อเนื่องการปฏิบัติการ
 อาจโยงไปถึงความท้อ ภาวะท้อ ผู้นำชุมชนเริ่มเห็นไปเป็นของเป็นบางส่วน ความไม่รู้เท่าทันเขา
 โอกาส ความหลากหลาย องค์กรพี่เลี้ยง พันธมิตร

ข้อจำกัด

- การสื่อสาร สร้างความเข้าใจ ตัวตน “องค์กรพี่เลี้ยง” พันธมิตร
- การจัดรูปขบวน (ความคิด)

**ผู้มีส่วน
ได้-เสีย**

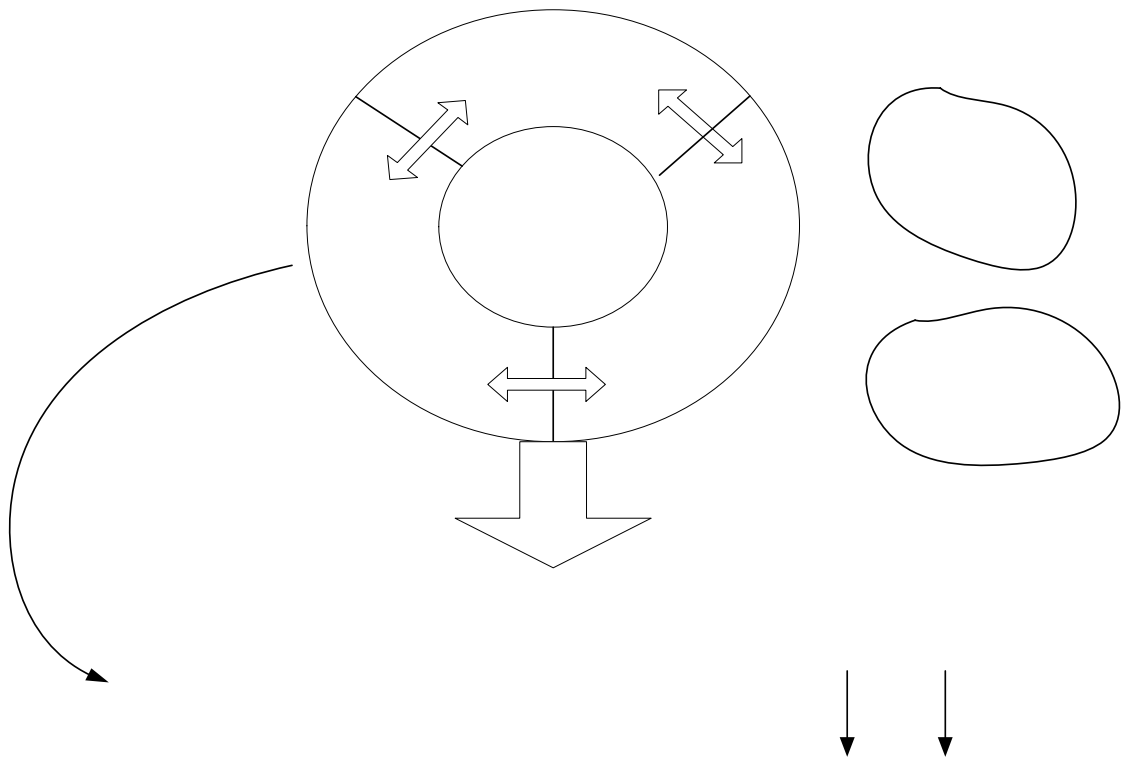
- แผนการขับเคลื่อน ก.พ.ผ. หลังการล่าถอยไปตั้งหลัก

ข้อสรุปของข้อเสนอการจัดรูปขบวนองค์กรในพื้นที่ จำเป็นจะต้องได้มองถึงนโยบายที่เข้าไปประสานหนุนเสริม สู้สังคมผ่านกิจกรรมและปฏิบัติการจริงในพื้นที่ในอนาคตต่อไปจึงจะทำให้เกิดผล ตามข้อเสนอการจัดรูปขบวน ดังนี้

ภาพที่ 6.5 ข้อเสนอการจัดรูปขบวนองค์กรที่มีอยู่ในพื้นที่

แนวทางหรือมาตรการต่อไปนี้จะต้องมองถึงตัวตนของแกนคัดค้าน กพผ.โดยมีฐานทรัพยากร การสืบสานวัฒนธรรม อาชีพเศรษฐกิจ นำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ ที่จะไปไหลเชื่อมกับพันธมิตรเพื่อทำให้เกิดประสิทธิภาพให้เกิดมีพลังขึ้นมาได้และเป็นประเด็นสาธารณะไม่จำกัดเฉพาะคนเวียงแขวงเท่านั้น ดังภาพนี้

ภาพที่ 6.6 แนวทางและมาตรการต่อไป

กล่าวโดยสรุปแล้วว่า จากการที่ชาวเวียงแหงได้รับผลกระทบจากโครงการต่าง ๆ ตลอดถึงนายทุนหรือแม้แต่ชาวบ้านกับชาวบ้านที่มีการเข้าไปละเมิดสิทธิของกันและกันในเรื่องของการใช้สอยด้านทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่เอง จนกระทั่งโครงการสิทธิชุมชนศึกษาได้เข้าไปจัดกระบวนการเรียนรู้จนเกิดการศึกษาอย่างจริงจังในด้านชุดข้อมูลการจัดการน้ำ การใช้ประโยชน์จากป่า และปัญหาในพื้นที่ มีการแย่งชิงที่ดินทำกิน การพัฒนาโครงการเหมืองเวียงแหง แล้วนำมาพุดคุยศึกษากันในลักษณะต่างๆ เช่น เวทีถอดองค์ความรู้ เวทีวิเคราะห์ข้อมูล เวทีแลกเปลี่ยนข้อมูล เวทีประเมินสถานการณ์ เป็นต้น จนเกิดความรู้ความเข้าใจนำไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อการเรียกร้องให้ได้มาซึ่งสิทธิของตนในด้านการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาละเมิดต่อสิทธิชุมชน โดยวิธีการเรียกร้อง การต่อสู้ การต่อรอง และการพยายามเข้าไปกำหนดแนวทางต่อการพัฒนาชุมชนของตนเองโดยอาศัยความร่วมมือกับทุกฝ่าย เพื่อให้เกิดพลังในการต่อรองกับองค์กรต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่ชุมชนเวียงแหงเพียงแต่ผลประโยชน์ของตนเอง ทั้งหมดจึงสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนเองมีการจัดการเรื่องทรัพยากรมาอย่างช้านานแล้ว จนถึงต้องมีการทบทวนปรับท่าทีที่กระบวนการทัศน์ในการดำรงอยู่ของชุมชนและวิถี

ชีวิตที่มีเงื่อนไขปัจจัยด้วยธรรมชาติทรัพยากรที่ใคร ๆ ก็อยากได้และใช้ประโยชน์ รวมถึงการอ้างสิทธิเข้าไปครอบครองในทรัพยากรนั้น ๆ ทั้งหมดจึงเป็นสิทธิที่ชุมชนออกมาต่อสู้และการดูแลรักษาตามกฎหมายที่ได้ตราไว้ โดยที่ชุมชนได้อาศัยจุดแข็งด้านฐานทรัพยากร วัฒนธรรมประเพณี ความเป็นเครือญาติ และความเป็นตัวตนของชุมชนเวียงแหง ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งหมดแต่ก็สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ในระดับหนึ่ง และอาจจะเป็นการเริ่มต้นของการเข้าไปใช้สิทธิของชุมชนตามสิทธิที่ได้ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ในอนาคตอีกด้วย

ภาคผนวก ก

ชุดข้อมูล ความเป็นตัวตน “อัตลักษณ์” ของชุมชนเวียงแหง

อำเภอเวียงแหงนับได้ว่าเป็นอำเภอชายขอบ ซึ่งห่างไกลความเจริญเป็นในเมือง ฟังได้รับยกระดับฐานะเป็นอำเภามาไม่กี่ปี ก่อนนั้นเป็นกิ่งอำเภอ การปกครองขึ้นอยู่กับอำเภอเชียงดาว การติดต่อประสานงานกับราชการมักไม่ค่อยสะดวกสักเท่าไร เพราะเป็นถิ่นทุรกันดารการคมนาคมก็ยากลำบากแต่ปัจจุบันตรงกันข้ามกัน การติดต่อสื่อสาร การเดินทางสะดวกขึ้น ถนนลาดยาง มีโทรศัพท์ โทรทัศน์ และไฟฟ้าใช้ ชาวบ้านมีโอกาสบริโภคข้อมูลข่าวสารทำให้ชาวบ้านทันต่อสถานการณ์พอสมควร จากการที่คณะผู้วิจัยและทีมวิจัยชาวบ้านได้ศึกษาถึงปัญหา ร่วมกันตั้งโจทย์ในการศึกษาพร้อมทั้งกำหนดยุทธศาสตร์และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ได้พบถึงความเป็นชุมชนที่ดำรงอยู่มาช้านาน ด้วยการพัฒนาการและปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยตามเหตุและปัจจัยต่าง ๆ แต่ความเป็นชุมชนเวียงแหงเองก็ยังดำรงอยู่มีวิถีแห่งชีวิตที่ยังคงเอกลักษณ์ไว้อยู่หลายประการ พอประมวลศึกษา ปรากฏดังนี้

ประวัติศาสตร์และตำนานเวียงแหง¹

ในอดีตอำเภอเวียงแหง มีสถานะเป็นตำบลตามเขตปกครองที่ขึ้นอยู่กับ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งนี้ด้วยสภาพที่เป็นเมืองปิด การคมนาคมไม่สะดวก เป็นอุปสรรคต่อการปกครองและการป้องกันรักษาความสงบ ในปี พ.ศ.2524 จึงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอและตั้งเป็นอำเภอในปี พ.ศ.2536 ประกอบด้วยพื้นที่ 3 ตำบล (เมืองแหง แสนไห และเปียงหลวง) 23 หมู่บ้าน ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 705 ตารางกิโลเมตร

ตำนานประวัติศาสตร์อำเภอเวียงแหงกล่าวว่า กาลครั้งหนึ่งซึ่งมีสาวกของพระพุทธเจ้าได้ออกเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในระหว่างที่ออกเผยแผ่หลักธรรมไปในที่ต่างๆ นั้น ได้มาถึงดอยๆ หนึ่ง ซึ่งมีชื่อขณะนั้นว่า "ดอยห้วยผักกูด" ในระหว่างที่พักผ่อนอยู่นั้น ได้มีชาวเขาเผ่าเย้าหรือกะเหรี่ยง ได้นำแดงโมมาถวายสาวกของพระพุทธเจ้า ในระหว่างที่กำลังสับแดงโมอยู่นั้นพนักกระเทาะออกมา (คำว่ากระเทาะหรือแตกนี้ ภาษาไทยเดิมใช้คำว่า "แหง" สาวกของพระพุทธเจ้าจึงได้อาพินที่กระเทาะวางไว้ ณ ที่นั้น แล้วตั้งชื่อสถานที่นั้นว่า "เมืองแหง" หลังจากฉันเสร็จก็โยนเปลือกแดงโมลง ที่ห้วยผักกูดและได้กลายเป็นลำห้วยที่ชื่อ "แม่แดง" จนปัจจุบันสาเหตุที่ตั้งชื่อกิ่งอำเภอว่า "อำเภอเวียงแหง" เนื่องจากว่า "เวียง" เป็นคำนามหมายถึงเมืองๆ หนึ่งที่มีขอบเขตจำกัดบางแห่งมีคูเมืองล้อมรอบเช่น เวียงเชียงใหม่ เวียงฝาง เวียงป่าเป้า เป็นต้น โดยมีเจ้าเวียงพ่อเจ้าเมืองเป็นหมู่บ้านหมู่หนึ่งที่ตั้งอยู่ในตำบลเมืองแหง โดยเป็นเมืองที่มีเจ้าเมืองซึ่งเป็นชาวไทยใหญ่ปกครอง มีคูเมืองล้อมรอบ 2 ด้าน คือ ทิศเหนือ และทิศตะวันออก

¹บทความ, www.wianghaeng.org, กลุ่มศึกษาและติดตามปัญหาเหมืองลิกไนต์ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, 2547

ของหมู่บ้านเป็นเมืองหน้าด่านของเมืองเชียงใหม่ เมื่อหมด สมัยของเจ้าเมืองผู้ปกครองครอบครองแล้ว บ้านเมืองแห่งหนึ่งจึงเรียกว่า "เวียงแหง" ตั้งแต่สมัยนั้นมาเป็นต้นมา และได้ยกฐานะตั้งเป็นกิ่งอำเภอเวียงแหงตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2524

ในเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ กล่าวกันว่าเวียงแหงแห่งนี้เป็นสถานที่ที่พระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช มาสิ้นพระชนม์ระหว่างพักทัพเพื่อเตรียมไปตีกรุงอังวะ ด้วยสาเหตุของการป่วยที่ไม่อาจระบุหนังสือ "ประวัติพระบรมธาตุแสนไห" ที่ทางอำเภอเวียงแหงจัดพิมพ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2542 อ้างว่าเหตุการณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุแสนไห ฉบับ พอครุบุญส่ง วิริยะตานนท์ ค้นคว้าประกอบพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พอสันนิษฐานได้ว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพขึ้นมาทางเชียงใหม่ เพื่อตีเมืองอังวะของพม่า เมื่อวันพฤหัสบดีเดือนยี่ แรม 6 ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. 2147 โดยเสด็จร่วมกับสมเด็จพระเอกาทศรถไปทางเมืองฝางทัพหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรยกทัพไปทางเมืองหางหลวง (น่าจะเป็นเมืองแหงในปัจจุบัน)

ครั้นปลายเดือน 5 ปีมะเส็ง พ.ศ. 2148 สันนิษฐานว่าพระองค์เดินทัพผ่านสันเขาขุนคองไปถึงเมืองแหง และพักทัพที่บริเวณลานหน้าพระบรมธาตุแสนไห เพราะเป็นทำเลที่เหมาะสมมีแม่น้ำแดงไหลผ่าน สามารถเรียกรวบรวมผลและเสบียงอาหารได้สะดวก ขณะพักทัพคงจะมีการขุดบ่อน้ำเพื่อใช้ส่วนพระองค์ และช้างศึก ซึ่งปัจจุบันบริเวณดังกล่าวมีบ่อน้ำเก่าแก่มีย่าน้ำใสสะอาด ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า "บ่อน้ำช้าง" เดิมภายในบ่อน้ำใช้ไม้เลียงกันดินพัง ต่อมาชาวไทยใหญ่ได้ก่อเป็นสตูปลูกครอบบ่อน้ำไว้ มีรูปปั้นช้างศึกนอนหมอบอยู่ข้างบนสตูปลูกหันหน้าเข้าหาพระบรมธาตุ

กรณีที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช² ที่ได้เสด็จนำทัพขึ้นมาในเขตนี้ในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2147-2148 นั้น ปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานว่าปรากฏชื่อของ "เวียงแหง" ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับใด ๆ หรือแม้แต่เอกสารของล้านนาเอง ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อกรณีนี้มากนัก เพราะเหตุระยะเวลานี้ บ้านเมืองหรือชุมชนในเขตต่าง ๆ ของล้านนาได้ตกอยู่ภายใต้การปกครอง-บริหารของพม่า

บางครั้งที่ราชสำนักพม่าอ่อนแอก็เกิดการก่อกบฏขึ้นเป็นครั้งคราว เฉพาะอย่างยิ่งในระบอบที่สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพกอบกู้กรุงศรีอยุธยาจากพม่าได้สำเร็จแล้ว ฝ่ายเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองล้านนาอื่นๆ ต่างก็ยอมเข้ามาสวามิภักดิ์กับอยุธยา รวมถึงแคว้นไทใหญ่ในเขตฝั่งตะวันตกแม่น้ำคง (สาละวิน) ด้วย

กรณีของแคว้นไทใหญ่นี้เอง ที่เป็นชนวนให้สมเด็จพระนเรศวรฯ เสด็จยกกำลังทัพขึ้นมาจากกรุงศรีอยุธยา หมายจะขับไล่กำลังทัพจากพม่าจากเมืองอังวะ ที่เข้ามายึดเอา "เมืองนาย" (ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เรียกว่าเมืองหน่าย) และเตรียมที่จะเข้ายึดเอา "เมืองแสนหวี" ที่เป็นเมืองหลวงของแคว้นไทใหญ่ต่อไป ดังรายละเอียดของเหตุการณ์ตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์(จาด)ดังนี้

² เวียงแหงในประวัติศาสตร์ล้านนา, ไกรสิน อุ่นใจจันต์, นักโบราณคดีแห่งสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่, 2542.

พระเจ้าเชียงใหม่ก็อัญเชิญพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จเข้าไปนมัสการพระพุทธรูปในเชียงใหม่หนึ่งเดือนหนึ่ง จึงยกทัพหลวงเสด็จไปจากเมืองเชียงใหม่โดยทางอังวะ พระเจ้าเชียงใหม่แลลูกพระเจ้าเชียงใหม่ทั้งสามไปโดยเสด็จทัพหลวงสมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวงก็ยกพยุหโยธาทัพเสด็จทางเมืองห้างหลวง

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศธรถิศวรบรมนาถพิตร ก็ยกทัพหลวงเสด็จไปโดยทางเมืองฝาง แลเสด็จถึงเมืองฝางในวันพฤหัสบดี แรม 11 ค่ำ เดือน 5 ฝ่ายสมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวงเสด็จถึงเมืองห้างหลวงและตั้งทัพหลวงอยู่ตำบลทุ่งแก้ว แรมทัพในตำบลนั้น ส่วนพญากำแพงเพชร และพระหัวเมืองขุนหมื่นทั้งหลายผู้เป็นหัวหน้า ก็ยกช้างม้ารีพลไปถึงแม่น้ำคง

ในขณะนั้นสมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวงทรงพระประชวรหนัก ก็ตรัสใช้ข้าหลวงไปกราบทูลพระกรุณาถึงเมืองฝาง พระบาทสมเด็จพระเอกาทศธรถิศวรบรมนาถพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จจากเมืองฝางมายังสมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวงในเมืองห้างหลวง และเสด็จถึงในวันอาทิตย์ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเส็ง เบญจศกนั้น

รุ่งขึ้นวันจันทร์เดือน 6 ขึ้น 8 ค่ำ เพลายาแล้วสองบาท สมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวง พระพรชาปีมะโรงศก เมื่อราชสมบัตินั้น ศักราช 940 ปีชาลนั้น พระชนม์ได้ 35 พรรษา เสด็จอยู่ในราชสมบัติ 15 พรรษา เมื่อเสด็จสวรรคตในเมืองห้างหลวง พระชนม์ได้ 50 พรรษา

จากดินแดน “ลับแล” ในอดีต ไม่นานมานี้ ก็มีความพยายามจากภาครัฐหลายต่อหลายครั้งที่จะ “ขาย” อำเภอลัก ๗ แห่งนี้ให้กับ “อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว” ไม่ว่าจะเป็นเสกสรรปั้นแต่งเรื่องราวของ “สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ให้ผูกโยงกับดินแดนแห่งนี้ให้ได้ หรือกระทั่ง พยายามผลักดันให้ “นางพญาเสือโคร่ง” กลายเป็นไม้ประจำเมือง ทั้งที่ชาวบ้านแทบจะทั้งอำเภอ เพิ่งพบเห็นต้นไม้ชนิดนี้เข้ามางอกงามในเวียงแหงได้ไม่กี่ปีมานี้เอง

ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นข้อมูลเอกสาร หากเชื่อกันว่า พระบาทสมเด็จพระนเรศวรเป็นคนสำคัญคนหนึ่งในประวัติศาสตร์อยุธยา แหล่งสวรรคตอย่างเวียงแหงก็ไม่ควรถูกละเลยดังที่ผ่านมา

สภาพภาพของชุมชนเวียงแหงในปัจจุบัน

อำเภอเวียงแหง³ ตั้งอยู่ ณ ตำบลเมืองแหง หมู่ที่ 3 ทิศเหนือ ติดต่อกับสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพเวียดนามมา ทิศใต้ ติดต่อเขตตำบลเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ทิศตะวันออก ติดต่อเขตตำบลเมืองนะ ตำบลเมืองงาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ทิศตะวันตก ติดต่อเขตอำเภอลำปาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ลักษณะภูมิประเทศ มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและป่าสงวน นอกนั้นเป็นที่ราบซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินเพียงเล็กน้อย รวมเนื้อที่ ประมาณ 672.172 ตารางกิโลเมตร สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 750 เมตร

³ เอกสารรายงานความก้าวหน้า เดือนตุลาคม 2546- มีนาคม 2547, โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กรณี กลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน , สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ลำน้ำที่สำคัญ ได้แก่ 1) ลำน้ำแม่แตง เป็นแม่น้ำหลักและใหญ่ที่สุดใช้ประโยชน์ทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ 2) ห้วยแม่กาด 3) ห้วยแม่แต๊ะ 4) ห้วยแม่ฮ้องจู้ 5) ห้วยแม่แพม 6) ห้วยแม่หาด

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและป่าไม้จึงประกอบด้วยป่าไม้อันมีค่า เช่น ไม้ตะเคียนทอง ไม้พลอง ไม้ประดู่ เป็นต้นแดนที่เต็มไปด้วยภูเขาสูงป่าไม้และต้นน้ำลำธาร เกือบ 93 % ของพื้นที่อำเภอและมีที่ราบเชิงเขาลักษณะยาวรี ทอดตัวในแนวทิศเหนือ-ใต้ เรียกกันว่าพื้นที่ราบลุ่มน้ำแดง สภาพภูมิศาสตร์และสภาพทางนิเวศอันอุดมสมบูรณ์ดังกล่าว เป็นเหตุให้คนโบราณเลือกตั้งหลักแหล่งบนพื้นดินนี้ ดังที่ปรากฏร่องรอยคูน้ำ-คันกำแพงโบราณใจกลางเมืองในปัจจุบัน ทว่ายังไม่มีหน่วยงานใดทำการสำรวจจุดค้นอย่างเป็นระบบ

การเดินทางไปอำเภอเวียงแหงนั้นเส้นทางคมนาคมทางบก จากกิ่งอำเภอเวียงแหงถึงจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 150 กิโลเมตร โดยทางหลวงหมายเลข 107 ผ่านอำเภอแมริม อำเภอแม่แตง และอำเภอเชียงดาว ก่อนจะแยกออกไปทางด้านซ้าย เข้าทางหลวงหมายเลข 1322 ที่คดเคี้ยวข้ามภูเขาสูง มุ่งตรงไปยังอำเภอเวียงแหง และสิ้นสุดถนนสายนี้ที่บ้านหลักแต่ง ตำบลเปียงหลวง ด้านเล็ก ๆ ประตูลู่ประเทศพม่า เพื่อนบ้านด้านตะวันตก ซึ่งถึงบัดนี้ก็ยังหาข้อยุติเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอันสมประโยชน์กับไทย ไม่ได้

สำหรับเส้นทางติดต่อกับอำเภอข้างเคียง จะมีอีก 3 เส้นทาง ซึ่งเป็นเส้นทางลองใช้ได้เฉพาะฤดูแล้งเท่านั้น ได้แก่

1.สายบ้านกองลมอำเภอเวียงแหง ถึงบ้านเมืองน้อย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะทาง 55 กิโลเมตร

2.สายบ้านของอำเภอเวียงแหง ถึงบ้านแกน้อย บ้านหนองอุก อำเภอเชียงดาว ระยะทาง 60 กิโลเมตร

3.สายบ้านห้วยหก อำเภอเวียงแหง ถึงบ้านห้วยน้ำดัง อำเภอแม่แตง ระยะทาง 56 กิโลเมตร เป็นถนนดินแดง

ในอดีต หากข้าราชการคนใดถูกย้ายไปรับหน้าที่ที่ “เวียงแหง” กล่าวกันว่า คำสั่งนั้นให้ความรู้สึกถึงการลงโทษ ไม่ต่างจากการเนรเทศสักเท่าใดนัก ด้วยเหตุว่าเวียงแหงนั้นไกลปืนเที่ยง ขนาดเมื่อชาวบ้านจะออกมาทำธุระที่อำเภอเชียงดาว ซึ่งอยู่ใกล้ที่สุด ก็ยังต้องรอนแรมผ่านป่าเต็งรังรกทึบบนดอยสูงนานถึง 2 วัน 2 คืน

ในปี พ.ศ. 2545 รถประจำทางจากเชียงใหม่ไปเวียงแหง และจากเวียงแหงมาเชียงใหม่ ก็มีเพียงวันละ ๒ เที่ยวเท่านั้น ถนนสู่เวียงแหงในปัจจุบันลาดแอสฟัลท์อย่างดี ตัดผ่านเขตอุทยานแห่งชาติเชียงดาวทั้งพื้นที่ราบและภูดอย เมื่อไต่ระดับไปถึงรอยต่อระหว่างเชียงดาวกับเวียงแหง หากฟ้าโปร่ง จะเห็น “ดอยหลวงเชียงดาว” อยู่ซ้ายมือ ความสูง ณ จุดนั้นไล่เลี่ยกันกับยอดดอยหลวงทีเดีย

ต่อเมื่อลดระดับลงไปได้ระยะหนึ่ง ก็จะมีพบศาลาเล็ก ๆ อยู่ริมทาง เป็นจุดชมทิวทัศน์มุมกว้างของ “เวียงแหง” ซึ่งจะปรากฏให้เห็นเป็น “แอ่งกระทะ” ขนาดใหญ่ โอบล้อมไปด้วยเทือกเขาสูง

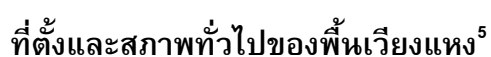
ประชากรหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์⁴ ในปัจจุบันประกอบด้วยคนเมือง 39% อดีตทหารจีนคณะชาติและจีนฮ่ออิสระ 6.02 % บุคคลบนพื้นที่ราบสูง 23.13 % กระเหรี่ยง 6.82 % ลีซอ 5.66 % มูเซอ 2.66 % ผู้พลัดถิ่นจากพม่าและแรงงานพม่า 6.31 % รวมจำนวนประชากรทั้งสิ้นประมาณ 25,000 คน

สภาพอากาศ อำเภอเวียงแหงมี 2 ฤดูที่ยาวนาน ได้แก่ ฤดูฝน 5 เดือน ฤดูหนาว (แล้ง) 5 เดือน และฤดูร้อนระยะสั้น ๆ 2 เดือน เนื่องจากมีภูมิประเทศที่เต็มไปด้วยดอยจากทุกสารทิศ สลับซับซ้อนซึ่งมองเห็นได้ชัดเจนจากทั้งฝั่งไทยและฝั่งพม่า โดยแต่ละยอดดอยมีความสูงตั้งแต่ 700 –2,000 เมตร

เขตปกครอง อำเภอเวียงแหงแบ่งออกเป็น 3 ตำบล 23 หมู่บ้าน ประกอบด้วย ตำบลเวียงแหง 11 หมู่บ้าน ได้แก่ แม่หาด กองลม ป่าไผ่ เวียงแหง ห้วยหก สามหมื่น นามน แม่แม บางควาย กองลมใหญ่ เลาวู ตำบลเปียงหลวง 6 หมู่บ้าน ได้แก่ เปียงหลวง บ้านจอง ไหมมะกายอน ม่วงเครือ ห้วยไคร้ แปกแซม และตำบลแสนไห 5 หมู่บ้าน ได้แก่ สันตวงดี สามปู ม่วงปือกมหาราตุ ปางป้อ

เศรษฐกิจของคนเวียงแหง ความเป็นอยู่เรียบง่ายท่ามกลางขุนเขาล้อมรอบ ความเป็นอยู่ของชาวบ้านต้องเรียกว่าหาเช้ากินค่ำ โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูง เช่น ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ปลูกกระเทียม ถั่วเหลือง ข้าวโพด ข้าวบาร์เลย์ มะม่วง สับปะรด เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บนดอยยังนิยมปลูกข้าวไร่ ไร่ขิงและกระหล่ำปลี ส่วนใหญ่เลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน ได้แก่ โค กระบือ และเลี้ยงหมูเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรืองานประเพณี

⁴ เอกสารประกอบการเรียนรู้ “สิทธิชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน”, โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ, สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ทิศเหนือ ติดสหภาพพม่า และตำบลเปียงหลวง อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่

ทิศใต้ ติดตำบลเมืองแหง อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดตำบลเปียงหลวง อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดหมู่บ้านนามน ต.เมืองแหง อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่

ลักษณะทั่วไปของพื้นที่สภาพของตำบลเวียงแหง เป็นที่สูงสลับภูเขาและเนินเขา มีที่ราบเล็กน้อย มีทรัพยากรธรรมชาติ คือ แร่ลิกไนต์ ป่าไม้ และลำน้ำแม่แตงไหลผ่านพื้นที่ 2 หมู่บ้าน คือ

⁵ รายงานการจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมชุมชน อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, รายงานเลขที่ N3303-00-4505, การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, สิงหาคม 2545.

บ้านม่วงปอก และบ้านปางป่อ ซึ่งอุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี นอกจากนี้ยังมีลำน้ำสาขาคือห้วยแม่ลาด ซึ่งไหลผ่าน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านสันตวงดี บ้านสามปู และบ้านมหาธาตุ ราษฎรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพื้นเมือง นับถือศาสนาพุทธ การดำรงชีวิตขึ้นกับภาคการเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำนาข้าวปีละครั้ง สวนมะม่วง สวนลิ้นจี่ สวนผักกาด ไร่กระเทียม และไร่พริก นอกจากนี้ยังมีการรับจ้างใช้แรงงานส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างในภาคเกษตรกรรม

การประกอบธุรกิจการค้า มีปั๊มน้ำมันและปั๊มก๊าซ 6 แห่ง ร้านอาหาร 2 แห่ง และโรงสี 8 แห่ง

สถานศึกษา มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 2 แห่ง โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา 1 แห่ง ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง และห้องสมุดประชาชน 5 แห่ง

สถาบันทางศาสนา ประกอบด้วย วัด 4 วัด และสำนักสงฆ์ 2 แห่ง

สาธารณสุข มีสถานีอนามัยประจำตำบลและประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง

สาธารณูปโภค ประกอบด้วยระบบประปาภูเขา 2 แห่ง บ่อน้ำตื้น 80 แห่ง และระบบน้ำบาดาล 8 แห่ง

วัฒนธรรม ได้มีการอนุรักษ์โบราณวัตถุที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ไว้มาก เช่น วัดพระธาตุแสนไห และบ่อน้ำช้างศึกสมเด็จพระนเรศวรฯ ริมน้ำแม่แดง เป็นต้น รวมทั้งยังได้อนุรักษขนบธรรมเนียม ประเพณีเก่า ๆ เช่น การฟ้อนรำ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีสงน้ำพระธาตุแสนไห ประเพณีเป็ง งานสลากภัตต์ และปอยเตียน เป็นต้น

ตำบลเปียงหลวง ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอเวียงแหง มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 151.32 ตารางกิโลเมตร หรือ 94,575 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่โดยรอบ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดสหภาพพม่า

ทิศตะวันออก ติดตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดตำบลแสนไห อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศใต้ ติดตำบลแสนไห อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

สภาพภูมิประเทศมีลักษณะเป็นภูเขาและป่าไม้ ป่าไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ก่อ ไม้สน มีอากาศเย็นสบายเกือบทั้งปี และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารหลายสาย มีน้ำตก และถ้ำในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีแหล่งแร่กัมมันต์ที่มีคุณภาพดีกระจายอยู่ทั่วไป มีเขตติดต่อชายแดนพม่ามีการค้าขายตามแนวชายแดนบริเวณจุดผ่อนปรนบริเวณช่องหลักแต่งบ้านเปียงหลวง หมู่ที่ 1 สินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคจากฝั่งไทย ประชากรหลายเชื้อชาติ ได้แก่ ชาวจีน ชาวไทยใหญ่ ชาวเขาเผ่ามูเซอ และชาวพื้นเมือง วิถีชีวิตความเป็นอยู่จึงแตกต่างกันไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละกลุ่มชน เศรษฐกิจส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับภาคเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนาข้าว ทำสวน และประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพรอง สำหรับธุรกิจประกอบด้วย เกสต์เฮาส์ 1 แห่ง ปั๊มน้ำมันหลอด 12 แห่ง โรงงานอุตสาหกรรม 1 แห่ง และโรงสี 11 แห่ง

สถานการศึกษา โรงเรียนประถมศึกษา 5 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของกรมการพัฒนาชุมชน 4 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก อบต. 1 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนในวัด 1 แห่ง และศูนย์การเรียนรู้ชุมชนไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” (ศศช.) 3 แห่ง

สถานบันทางศาสนา ประกอบด้วย วัดและสำนักสงฆ์ 6 แห่ง ศาลเจ้า 1 แห่ง และโบสถ์คริสต์ 2 แห่ง

สาธารณสุข ประกอบด้วยสถานอนามัยประจำตำบล / หมู่บ้าน 2 แห่ง

การรวมกลุ่มทางสังคม ได้แก่ กลุ่มทอผ้า กลุ่มสัจจะ กลุ่มออกทรัพย์ กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มเกษตรเปียงหลวง

แหล่งน้ำธรรมชาติ เป็นต้นน้ำลำธารของลำน้ำแม่แดง และมีลำห้วยต่าง ๆ ไหลผ่าน มีการใช้น้ำเพื่อประโยชน์ทางการเกษตรและระบบประปาภูเขาสำหรับอุปโภคบริโภค มีลำน้ำ/ลำห้วย 15 แห่ง บึงและหนองน้ำอื่น ๆ 5 แห่ง แหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเอง เป็นฝาย 7 แห่ง บ่อน้ำตื้น 175 แห่ง บ่อบาดาล 6 แห่ง และถังเก็บน้ำ 5 แห่ง

ตำบลเมืองแหง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอเวียงแหง มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 33.68 ตารางกิโลเมตร หรือ 21,050 ไร่ มีอาณาเขตติดกับพื้นที่โดยรอบ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับสหภาพพม่า และตำบลแสนไห อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศใต้ ติดตำบลเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดตำบลเมืองนะ,ทุ่งข้าวพวง , นาหวาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ลักษณะภูมิประเทศของตำบลเมืองแหงส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบสูงบนเทือกเขาสูงชัน มีพื้นที่ราบลุ่มแคบ ๆ ระหว่างภูเขาตลอดริมสองฝั่งลำน้ำแม่แดงและมีลำห้วยเล็ก ๆ ที่เป็นสาขาของลำน้ำแม่แดงไหลผ่านเป็นบางส่วน ลำน้ำแม่แดงและลำห้วยสาขามีน้ำไหลตลอดปี มีป่าไม้ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ในเขตพื้นที่บนเทือกเขาสูง ป่าไม้ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้จำพวกไม้สน สภาพพื้นดินเป็นดินทรายผลสมดินลูกรัง มีการพังทลายของหน้าดินในปริมาณสูง สภาพภูมิอากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี ฝนตกชุกในฤดูฝนและมีปริมาณของน้ำฝนค่อนข้างสูง ประชากรแบ่งเป็นหมู่บ้านหลัก 11 หมู่บ้าน และหมู่บ้านบริวาร 4 หมู่บ้าน ประกอบด้วยประชากรหลายเชื้อชาติ ได้แก่ ชาวไทยภูเขาเผ่าลีซอ เผ่ามูเซอ กระเหรี่ยง และผู้อพยพหนีภัยสงครามจากประเทศเพื่อนบ้าน เศรษฐกิจขึ้นอยู่กับภาคการเกษตรเป็นหลัก ได้แก่ การทำสวนท้อ (บัวย) มะม่วง กระเทียม หอมแดง เผือก การทำไร่ ข้าวโพด ขิง พริก กระหล่ำปลี มีการทำนาข้าวเป็นชาวนาปี และชาวดอย การเลี้ยงสัตว์มีการเลี้ยงวัว ควาย สุกร ไก่ เป็ด และปลา เป็นต้น อาชีพที่ต่อเนื่องจากการประมงและเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ อาชีพรับจ้างใช้แรงงานในภาคเกษตร มีการทอผ้าและทำย้อมเป็นอาชีพเสริม และอาชีพบริการด้านต่าง ๆ มีร้านอาหาร ร้านขายของใช้เบ็ดเตล็ด ร้านซ่อมแซมยานพาหนะ รีสอร์ท ที่พัก 1 แห่ง ปั้มน้ำมัน 1 แห่ง และธนาคาร 1 แห่ง

แหล่งน้ำธรรมชาติ ประกอบด้วยแม่น้ำ 1 สาย และลำห้วย 7 สาย แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ประกอบด้วย ฝาย 3 แห่ง บ่อน้ำตื้น 250 แห่ง และอ่างเก็บน้ำ 2 แห่ง

สถานศึกษา มีโรงเรียนประถมศึกษา 5 แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา 1 แห่ง โรงเรียน ต.ช.ด. 1 แห่ง การศึกษานอกโรงเรียน 1 แห่ง และโรงเรียนธรรมชาติ 1 แห่ง

สถาบันศาสนา ประกอบด้วย วัด 9 แห่ง และศาลเจ้า 10 แห่ง

สาธารณสุข ประกอบด้วย สถานีอนามัยตำบล 1 แห่ง สถานีอนามัยหมู่บ้าน 1 แห่ง และ โรงพยาบาลชุมชน 1 แห่ง

สาธารณสุขมูลฐาน มีระบบประปาภูเขา 11 แห่ง และบ่อน้ำบาดาล 12 แห่ง

ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีสถานีตำรวจ 1 แห่ง ป้อมยามตำรวจ 1 แห่ง และจุด สก๊อต อาสาสมัคร 1 แห่ง

วัฒนธรรมมีความแตกต่างตามความเชื่อที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษของแต่ละชนเผ่าซึ่ง มีความหลากหลายในพื้นที่ ได้แก่ ประเพณีงานสงกรานต์ งานกินวอ งานกัจจี(บวชเณร) และงาน ปอยส่างลอง เป็นต้น

สถานที่น่าสนใจ

อำเภอเวียงแหงโดยสภาพแวดล้อมเป็นป่าเขา สูงจากระดับน้ำทะเลมาก จึงทำให้มีสภาพ อากาศหนาวเย็น สภาพภูมิประเทศและขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างกันตามท้องที่ซึ่งเอื้อต่อ การส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ เช่น ลักษณะทิวทัศน์แบบภูเขาสูง ป่าไม้สนแบบเมืองหนาว ลักษณะ ความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่

พระธาตุแสนไห ซึ่งเป็นพระธาตุคู่บ้านคู่เมืองเวียงแหง ตั้งอยู่หมู่ 2 ตำบลแสนไห บน ถนนสายเปียงหลวง-เมืองงาย สถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ ปรากฏว่าในตำนานพระเจ้าเลียบโลกว่าใน สมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้มาประทับที่ดอยห้วยผักกูดในเวียงแหง มีอุบาสกอุบาสิกาชาว กะเหรี่ยงมาถวายแดนมอ 1 ลูก ให้พระพุทธเจ้าเสวยแก้กระหาย ในขณะที่พระองค์เสวยนั้น พระ ทนต์ (เขี้ยว) ได้กระแทกออกมา เรียกว่า “ทนต์เขี้ยวแหง” ด้วยเหตุนี้จึงได้เรียกชื่อเมืองว่า “เมือง แหง” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จากนั้นชาวกระเหรี่ยงที่มาเฝ้าสักการะบูชาได้ร่วมกันก่อสถูปสูง 2 วา และนำพระทนต์ใส่ผอบไว้ นำไปบรรจุในสถูปยอดเขานั้น ส่วนแตรมอที่พระพุทธเจ้าเสวยนั้นพระ อานนท์ได้นำไปทิ้งที่แม่น้ำจึงได้ชื่อว่า “น้ำแม่แตร” แต่นั้นเป็นต้นมา แม่น้ำแตรอยู่ทางทิศตะวันตก ของยอดเขาที่พระองค์ประทับอยู่ ส่วนสาเหตุของคำชื่อนี้จนถึงแสนไห (ตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้ แก่)

บ่อน้ำช้าง (ช้างศึกพระนเรศวร) อยู่ตรงบริเวณเชิงดอยหน้าบ้านไดนาค่อนขึ้นพระธาตุ แสนไห เดิมมีลักษณะเป็นมูลดินหนูขึ้นมากล้ายจอมปลวกและมีโพรงเป็นบ่อน้ำลงไป ต่อมาทาง ราชการได้ก่อสร้างซุ้มครอบเอาไว้พร้อมมีรูปปั้นช้างอยู่ข้างบน เล่ากันว่าสมเด็จพระนเรศวรได้มา หยุดทัพที่บริเวณนี้ และทรงให้ทหารขุดบ่อน้ำไว้ให้ช้างได้ดื่มกิน

วัดเวียงแหง เป็นวัดทรงไทยใหญ่ที่บ้านนาเวียง หมู่ 4 ตำบลเวียงแหง เป็นวัดที่เก่าแก่ ที่สุดอยู่ในเขตแนวกำแพงเมืองโบราณ มีพระพุทธรูปที่เก่าแก่ศิลปะไทยใหญ่และพระพุทธรูปสิงห์ 3 ศิลปะเชียงแสน

วัดเปียงหลวง เป็นวัดที่สำคัญของชาวไทยใหญ่บ้านเปียงหลวง เดิมมีชื่อว่าวัดตันลู่ มีลักษณะเป็นวัดที่สร้างด้วยไม้ทั้งหมดยกพื้นสูง

วัดฟ้าเวียงอินทร์ เป็นวัดสำคัญของชาวไทยใหญ่อีกแห่งหนึ่งอยู่ที่บ้านหลักแต่ง มีอีกชื่อหนึ่งว่าวัดหลักแต่ง

วัดลัมยี่ (วัดจีน) ตั้งอยู่ที่บ้านเปียงหลวงเป็นวัดของชาวจีนที่มานับถืออยู่ในเมืองไทยและนับถือศาสนาพุทธ

หมู่บ้านชาวเขาเผ่าลีซอ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่แสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนเผ่าลีซอที่ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมของเขาไว้โดยลีซอที่บ้านแม่แตงและลีซอที่บ้านเลาญ เป็นหมู่บ้านที่เปรียบเสมือนประตูสู่อำเภอเวียงแหง

หมู่บ้านกะเหรี่ยง อยู่ที่บ้านแม่หาด บ้านนามนและที่บ้านแม่แพม

หมู่บ้านมุเซอห้วยหญ้าไทร ชาวบ้านมีวิถีชีวิตเรียบง่ายและมีวัฒนธรรมในการนับถือผี

ล่องแพและทัวร์ป่า ที่อำเภอเวียงแหงมีการล่องแพตามลำน้ำแม่แตงที่บ้านห้วยหญ้าไทรตามด้วยทัวร์ศึกษาธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ที่ป่าห้วยหาด ซึ่งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีทั้งพืชและสัตว์นานาชนิด

น้ำตกแม่หาด เป็นน้ำตกที่มีชื่อเสียงของอำเภอเวียงแหง เป็นแหล่งรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เช่น เก้ง หมูป่า กระต่ายป่า พลังงานจากน้ำตกแม่หาดยังสามารถผลิตกระแสไฟฟ้ากับชาวบ้านใกล้เคียง นอกจากนี้ยังมีน้ำตกห้วยหกและน้ำตกแม่ลาด ให้เข้าไปศึกษาธรรมชาติอีกด้วย

ถ้ำแม่แตง ที่บ้านลีซอแม่แตงมีถ้ำที่ท้ายหมู่บ้านลีซอ

บ้านเปียงหลวง เป็นชุมชนที่มีเสน่ห์ของอำเภอเวียงแหง เป็นบ้านที่ชาวจีนและชาวไทยใหญ่มาอาศัยอยู่รวมกันเป็นชุมชนใหญ่และวัฒนธรรมเก่าแก่ที่ชาวบ้านยังคงอนุรักษ์ไว้อย่างเหนียวแน่น

บ้านหลักแต่ง เป็นชุมชนที่แยกตัวมาจากเปียงหลวง หมู่บ้านอยู่ติดกับจุดผ่านแดนไทย-พม่า ประชากรส่วนมากเป็นชาวไทยใหญ่ อีกทั้งยังเป็นที่ตั้งของโบราณสถานที่สำคัญ คือ วัดฟ้าเวียงอินทร์ที่สร้างด้วยศิลปพม่า และที่น่าสนใจ คือวัดนี้แบ่งครึ่งกันกับประเทศพม่าอย่างชัดเจน

ชุมชนกับความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม

ชาวเวียงแหงส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และบางหมู่บ้านนับถือศาสนาคริสต์ ส่วนคนที่อยู่บนดอยส่วนมากจะนับถือผี ซึ่งสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ วิถีชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่ายแบบชนบท ครอบครัวมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย โดยพักอาศัยอยู่รวมกันหลายชั่วอายุคน ชนแต่ละเผ่ามีวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกันออกไปตามความเชื่อและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของแต่ละชนเผ่า จึงมีทั้งวัฒนธรรมที่สอดคล้องกันและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่ความแตกต่างทางวัฒนธรรม ไม่ได้ก่อให้เกิดความแตกแยกในหมู่ชนเผ่าที่แตกต่างกัน ทุกชนเผ่ามีการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องประสานกันได้อย่างดี วัฒนธรรมบางอย่างได้ผสมผสานเข้าด้วยกันอย่างดี มีกิจกรรมด้วยกันโดยอาศัยพื้นฐานทางด้านความเชื่อศาสนาเป็นเครื่องมือในการสอดคล้องประสาน ประเพณีที่น่าสนใจของชาวเวียงแหง ได้แก่

1. ประเพณีกินวอ เป็นงานขึ้นปีใหม่ของชาวกระเหรี่ยง ลีซอและมูเซอ
2. ประเพณีปอยส่างลอง (คล้ายงานบวชลูกแก้วของชาวพื้นเมือง) ของชาวไทยใหญ่
3. ประเพณีตานหอยพระเจ้าของชาวไทยใหญ่ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จองพารา หมายถึง การทำหอยหรือศาลให้กับพระพุทธรูปเจ้าที่จะลงมาประทับในหอนั้น
4. ประเพณีปอยหอม ซึ่งเชื่อว่าถ้าสร้างหอยที่ทำด้วยไม้ไผ่สูงหลาย ๆ ชั้น ตกแต่งด้วย กระดาษเงินและทองและแห่ไปที่วัดจะทำให้ได้บุญกุศลแรงกล้า
5. ปอยหาน้ำ (กลุ่มไทยใหญ่)
6. ประเพณีสงกรานต์
7. ประเพณีทานก้วยสลาก
8. ประเพณีสรงน้ำพระธาตุแสนไห
9. ประเพณีลอยกระทง
10. ประเพณีคริสต์มาส (ชาวกระเหรี่ยง)
11. ประเพณีตรุษจีน (กลุ่มจีนฮ่อ)
12. ปอยส่มต้อ (กลุ่มไทยใหญ่)
13. ประเพณีเลี้ยงฝ้าย และเลี้ยงหมือง
14. ประเพณีกีจ้อ (ผูกข้อมือ) กลุ่มชนเผ่ากระเหรี่ยง

ความสัมพันธ์ของชุมชนผ่านประเพณีปอยส่างลองของชาวไทยใหญ่

ความหมายและที่มา

“งานบุญปอยส่างลอง” หรือบวชลูกแก้ว ของชาวไทยใหญ่จะแตกต่างจากทางภาคกลางก็คือว่า ทางภาคกลางแห่หน้าคันทองขมิ้น ส่วนส่างลองหรือลูกแก้วของชาวไทยใหญ่ แห่ตัวเป็นกษัตริย์ หรือเจ้าชาย ที่เป็นอย่างนี้เพราะถือคตินิยมว่า เจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จออกบวชจนบรรลุนิพพาน สัมมาสัมโพธิญาณนั้น เดิมทีเจ้าชายสิทธัตถะเป็นราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ การบวชของกุลบุตรก็ให้มีลักษณะคล้ายตามประเพณีนั้น ผู้ที่จะบวชจึงต้องเป็นลูกแก้วแห่ตัวเป็น กษัตริย์ หรือเป็นเจ้าชายเป็นประเพณีสืบมา

“ส่างลอง” มาจากภาษาไทยว่า “ส่าง” แปลว่า ผู้ถือบวชอะลอง หมายถึง เทพพรหม เทวดา ที่ผู้อยู่เบื้องบน ชาวไทจึงถือว่า กุลบุตรที่จะบวชเป็นเทพผู้ถือบวชในพระพุทธศาสนา ชุมชนก็จะปฏิบัติจัดงานปอยส่างลองเป็นงานบุญประจำปี ซึ่งถือเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ และได้บุญเป็น มหากุศล โดยในแต่ละปีก็จะมีกุลบุตรเข้าบวชส่างลอง แล้วบรรพชาเป็นสามเณรจำนวนมาก พอสมควร ซึ่งก็จะมีชาวไทและผู้มีจิตศรัทธา หมูบ้านใกล้เคียง ตลอดจนนักท่องเที่ยวให้ความสนใจ และร่วมงานเป็นจำนวนมาก

การจัดงานบุญปอยส่างลอง จะจัดให้มีในช่วงเดือนมีนาคม - เมษายน โดยตลอดงานปอย จะมีการฉลองสมโภชแห่ส่างลองกันตลอดเวลา และมีมหรสพในงาน มีการแสดงวัฒนธรรมของเผ่า ต่างๆ และการแสดงศิลปะ วัฒนธรรมของไท

ส่วนล่างลงหลังจากบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว อบรมคุณธรรมต่อ เพื่อเรียนรู้ถึงหลักธรรมนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

คุณค่าและความสำคัญ

การบวชสร้างลงมีความหมายและคุณค่าสำคัญดังนี้

1. ต้องการให้เด็กรู้หนังสือ อ่านออกเขียนได้
2. ต้องการให้เด็กรู้ศีลธรรม จริยธรรม
3. ต้องการเป็นศาสนทายาท คือผู้สืบทอดทางพุทธศาสนา
4. ต้องการให้สังคมยอมรับบิดามารดาว่าเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
5. ต้องการให้เกิดบุญกุศลเป็นการสร้างบารมี
6. ต้องการให้เป็นพาหนะสู่สวรรค์ และนิพพาน
7. ต้องการเป็นคนสุข เพราะได้รับการฝึกหัดอบรมมาจากวัดแล้วถือว่าเป็นคนสุข หรือ ขนานชื่อว่า ส่าง เป็นการขนานบัตินิต ชาวบ้านอยากให้อุปการะแต่งงานด้วย หวังใจว่าคนที่บวชแล้วย่อมรักทะนุถนอมลูกเมียไม่ทอดทิ้ง เพราะจิตใจเต็มไปด้วยความเมตตากรุณา

การเข้าวัดเป็นเด็กวัด

ตะปี่ คือ เด็กวัด หรือชะโยมในภาษาพื้นเมือง การเป็นตะปี่ คือ การเตรียมตัวจะเป็นล่างลง โดยพ่อแม่ของเด็กที่จะบวชต้องนำลูกไปฝากให้กับสมภารที่วัด เพื่อจะได้ศึกษาเล่าเรียน คำไหว้พระ อาราธนาศีล บทสวดพื้นฐาน ที่เป็นภาษาใต้ทั้งหมด ตลอดจนถึงคำขอบรรพชาอุปสมบท(ก่ายอนล่างงาน) การเป็นตะปี่จะใช้เวลาเท่าไรนั้นก็ตามแต่เห็นสมควรของพ่อแม่ อาจใช้เวลา 15 วัน หรือ 1 เดือน หรือ 1 ปี หรือมากกว่านั้น

การเตรียมการบวช

เมื่อทราบกำหนดแน่นอนแล้ว เจ้าภาพ คือ พ่อแม่เด็กก็จะไปหา “พ่อขาม แม่ขาม” หมายถึง ผู้ที่จะเป็นเจ้าภาพล่างลงโดยพ่อขามแม่ขามก็เป็นเครือญาติ หรือคนคุ้นเคยรู้จักพ่อแม่ของเด็ก ที่จะออกค่าใช้จ่ายเป็นเจ้าภาพเครื่องบริวารต่างๆ โดยปกติคนใต้จะไม่นิยมให้พ่อแม่เป็นพ่อขามแม่ขามเสียเอง เพราะถือว่าเป็นบุญใหญ่มีอันสงส์มาก จะทำให้พ่อแม่มีอันเป็นไปในชีวิตเครื่องบริวารประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้

- จอง หรือเตียงสำหรับนอน
 - ผ้าหลิบ หรือผ้าปูที่นอน
 - หมอน มุ้ง ผ้าห่ม
 - อัฐบริวาร 8 เช่น จีวร บาตร ดาลปัต เป็นต้น และเครื่องใช้จำเป็นแก่สมณะ
- สารูป เช่น รองเท้า รม กระโถน ยาม ผ้าปูนั่ง เป็นต้น

การเอาล่างลง

การเอาล่างลงจะมีขึ้นตอนเช้ามีตของวันเริ่มงาน โดยจะให้กุลบุตรได้อาบน้ำเงินน้ำทองแล้วนำมาแต่งตัวเป็นล่างลง โดยเครื่องแต่งกายของล่างลงที่ได้เตรียมไว้แล้วนั้น จะคล้ายกับชุด

ลิเกของไทย ระยิบระยับด้วยแก้วแหวนเงินทองของจริงบ้างเก็บบ้างแล้วแต่ฐานะของพ่อข้ามแม่ข้าม
 ส่างลองจะสวมชฎาอย่างสวยงาม การแต่งหน้าแต่งกายให้ส่างลองนั้นต้องเป็นผู้ชำนาญพอสมควร
 หลังจากแต่งกายแล้วจะนำส่างลองขึ้นไปไหว้พระ รับศีลจากพระ เสร็จแล้วก็จะมีการถวายอาหาร
 ให้กับส่างลองโดยพ่อแม่ของส่างลอง โดยพ่อแม่ของส่างลองจะป้อนข้าวให้ส่างลองกินก่อน 7 ครั้ง
 และตามมาด้วยพ่อข้ามแม่ข้าม และญาติพี่น้องของส่างลอง อาหารที่จะให้ส่างลองกินนั้น ก็จะ
 ทำอาหารจำนวน 32 อย่าง โดยไม่ซ้ำกันเพราะถือว่าคนเรามีอวัยวะต่าง ๆ 32 องค์ แต่ต่อมาการ
 ทำอาหารก็ลดลงเหลือ 12 อย่าง ตามราศีของคนเราที่มี 12 ราศี

การแห่ส่างลอง

หลังจากการเอาส่างลองเสร็จแล้วก็จะมีการแห่ส่างลองรอบวัด 7 รอบ การแห่ส่างลองนิยมให้
 ชีคอ ในกรณีส่างลองตัวใหญ่หนักมากก็จะมีการให้ขี่ม้าบ้าง มีจ้องคำ(รม) กันสับโทนคล้ายกษัตริย์
 หรือเจ้าชาย มีการโปรยข้าวตอกดอกไม้ตลอดทาง แห่กลองมอชิง หรือกลองปู่เจ้ตลอด 3 วัน 5
 วัน ที่มีการบวชส่างลอง ก็จะมีการแห่ส่างลองทุกวัน โดยแห่ไปตามบ้านญาติหรือผู้อาวุโสใน
 หมู่บ้าน ในอำเภอ เพื่อให้ผู้คนเหล่านั้นมีโอกาสร่วมทำบุญด้วย โดยการแห่นั้นก็จะชีคอ ดิฆ้อง
 กลองไปอย่างสนุกสนาน ส่วนการชีคอนั้นอาจเป็นญาติพี่น้อง หรือชายหนุ่มในหมู่บ้านที่กำลังจะ
 มาอาสาเป็น “ม้าขี่” ให้ส่างลองโดยมากหนุ่มนิยมกันเพราะเป็นเป้าสายตาให้สาว ๆ ได้ดู
 ความสามารถของตนและเพื่อเป็นบุญกุศลด้วย ซึ่งเป็นที่นิยมกันมาก เมื่อถึงวันที่หมายหรือเสร็จ
 งาน ก็จะได้รับของขวัญจากเจ้าภาพซึ่งเจ้าตัวก็รู้สึกเป็นสุขและชื่นชมยินดี

การบรรพชาส่างลอง

หลังจากมีการแห่ส่างลองตลอดงานที่ผ่านมา เมื่อถึงเวลากำหนดการก็จะนำส่างลองมาทำ
 พิธีบรรพชาเป็นสามเณรโดยนำส่างลองไปกราบไหว้พระรัตนตรัยด้วยการนำเทียนประเคนบนแท่น
 พระพุทธรูป กล่าวคำไหว้พระแล้วกราบ 3 ครั้ง กลับมารับเอาเครื่องบวช คือ บริขารจากพ่อแม่
 โดยส่างลองจะกราบไหว้พ่อแม่และพ่อข้ามแม่ข้าม 3 ครั้งอย่างเดียวกับการกราบพระรัตนตรัย
 เพราะโบราณถือว่าพ่อแม่เป็นพระของลูก มีค่าเท่ากับพระรัตนตรัย ควรที่ลูกจะต้องกราบไหว้เพื่อ
 ความสวัสดิ์มงคลแก่ตัวส่างลอง นำบริขารและเทียนเข้าประเคนพระอุปัชฌาย์ กราบ 3 ครั้ง
 เปล่งคำขอบรรพชาว่า เอสาหัง ภันเต สุจิรปริณิพพุตัมปิ ตัง ภะคะวันตัง สรณัง คัจฉามิฯ...ฯลฯ

แล้วยื่นผ้าห่มไปให้พระอุปัชฌาย์แล้วกราบ 3 ครั้ง นั่งพับเพียบรอฟังโอวาทจากพระ
 อุปัชฌาย์ต่อไป เมื่อจบแล้วส่างลองก็นำเอาผ้าจีวรออกไปครอง เพื่อเป็นสามเณรต่อไปเมื่อห่ม
 ครองแล้ว ขอศีล 10 ของสามเณรจนจบถือว่าเป็นสามเณรโดยปริบูรณ์

งานบุญปอยส่างลองนั้นถือว่าเป็นประเพณีที่หาได้ยาก และเป็นประเพณีที่ทรงคุณค่าควร
 แก่การอนุรักษ์ เพราะนอกจากที่กุลบุตรมีโอกาสได้บรรพชาศึกษาหาความรู้ และจรรโลง
 พระพุทธศาสนาแล้วยังสร้างความสนใจ เลื่อมใสแก่นักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนทั่วไป
 ก่อให้เกิดคุณค่าอันนับประการ

อนึ่งในปัจจุบันเอง เยาวชนผู้คนจะเข้าบวชในพระพุทธศาสนาน้อยมาก เยาวชนเมื่อจบ
 การศึกษาภาคบังคับก็เรียนต่อมัธยม อุดมศึกษา ทำให้เยาวชนไม่มีโอกาสได้บวชศึกษาพระธรรม
 วินัยประเพณีงานปอยส่างลองจึงให้โอกาสให้กับกุลบุตรเยาวชนได้มีโอกาสนี้ ถึงแม้ว่าอาจเป็นเวลา

น้อยนิด แต่ก็มากด้วยคุณค่าและความดีพอเพียงที่จะเป็นมหากุศลผลบุญ ทดแทนคุณบิดามารดร ได้ เหนือสิ่งอื่นใดงานนี้แสดงให้เห็นถึงความแน่นแฟ้นด้วยศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาในวิถีแห่งชีวิตของชาวไทที่มีอาจลบลือน

ประเพณีวัฒนธรรมชาวไทยใหญ่ (ปอยส่งลอง) อำเภอเวียงแหง มีความหลากหลายทั้งทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและมีความหลากหลายทางชีวภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ (ปอยส่งลอง) เป็นภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น ที่จะสืบสานพระพุทธศาสนา บวกกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมปอยส่งลอง จะต้องมีการประกอบพิธีมากมายหลายชนิด โดยส่วนใหญ่เป็นพืชผัก หรืออาหารที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งมีถึง 32 ชนิด แต่ด้วยสภาพทางธรรมชาติปัจจุบัน พืชผักและอาหารบางชนิดได้สูญหายและหายาก จึงมีการลดเหลือเพียง 12 ชนิด ความรู้และภูมิปัญญาเหล่านี้ ชุมชนชาวไทยใหญ่หรือคนไต ในภาษาถิ่น ยังคงรักษาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

การค้นพบชุมชนเวียงแหงภายหลังที่เรารู้จักกันในนามอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ที่มีเขตติดต่อกับประเทศพม่า และอยู่ในหุบเขาประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยอาศัยวิถีชีวิตที่พึ่งพาเกษตรกรรมที่มีอยู่ด้วยความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์ ความเป็นชุมชนถึงแม้จะต่างเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ความเชื่อที่ต่างกันแต่ก็ยังอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคีและสันติสุขตามระบบเครือญาติ ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมที่มาร้อยรัดให้เป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน ถึงแม้ว่าการพัฒนาจะได้นำความเจริญมาสู่ยังชุมชนก็จริงในภายหลังของการพัฒนาตามนโยบายของรัฐ ชุมชนก็ยังสามารถที่จะมีการปรับตัวเองให้เข้ากับสังคมภายนอกได้เป็นอย่างดี ด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และทรัพยากรที่เป็นฐานของวิถีชีวิตของคนเวียงแหง

ภาคผนวก ข

มุมมองและจุดยืนของชุมชนต่อสถานการณ์เหมืองลิกไนต์ในพื้นที่

ในช่วงที่ผ่านมา ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านได้ทำการสำรวจ ความเห็นของชาวบ้าน ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป ใน 14 หมู่บ้าน 3 ตำบล (อำเภอเวียงแหงมี 23 หมู่บ้าน 3 ตำบล) อันมีสาเหตุมาจากการไฟฟ้า โดยอนุกรรมการชุดหนึ่งที่แต่งตั้งขึ้นมา ได้นำข้อมูลโดยการคาดคะเนว่า ประชาชนในพื้นที่อำเภอเวียงแหง จำนวนมาก ได้มีความเห็นที่เห็นด้วยกับโครงการพัฒนาเหมือง เสนอให้คณะกรรมการระดับจังหวัด ซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ เป็นประธาน ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนในข้อมูลและข้อเท็จจริง จึงมีการสำรวจโดยผู้นำชุมชน จากการสำรวจความเห็นประชาชน 14 หมู่บ้าน 3 ตำบล ผลที่ออกมา ตรงกันข้ามกับทางการไฟฟ้าได้นำเสนอ โดยพบว่ากลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 94.66 มีความเห็นคัดค้าน มีประชาชนร้อยละ 5.34 ที่มีความเห็นเป็นกลาง และ เห็นด้วย (ตามตาราง)

**ผลสำรวจความคิดเห็นของประชาชน
ต่อการเปิดเหมืองลิกไนต์อำเภอเวียงแหง**

ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ที่	บ้าน	จำนวนประชากร				กลุ่มสำรวจ				ความเห็น		
		ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน	เห็นด้วย	คัดค้าน	เ ปื น กลาง
1	เปียงหลวง	791	698	1489	1868	-	-	-	-	-	-	-
2	บ้านจอง	234	204	438	317	166	154	320	115	3	308	9
3	มะกายยอน	243	171	414	221	181	171	352	114	0	352	0
4	ม่วงเครือ	224	199	423	156	130	135	265	93	0	260	5
5	ห้วยไคร้	450	467	917	419	196	180	376	133	0	376	0
6	แปกแซม	89	97	186	47	-	-	-	-	-	-	-
	รวม	1859	1776	3635	3028	673	640	1313	424	3	1,296	14

หมู่บ้านที่ทำการสำรวจ 1. บ้านจอง 2. บ้านม่วงเครือ 3. บ้านใหม่มะกายยอน 4. บ้านห้วยไคร้

หมู่บ้านที่ไม่ได้ส่งแบบสำรวจ 1. บ้านเปียงหลวง 2. บ้านแปกแซม

ตำบลแสนไห อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

ที่	บ้าน	จำนวนประชากร				กลุ่มสำรวจ				ความเห็น		
		ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน	เห็นด้วย	คัดค้าน	เป็นกลาง
1	สันตวงดี	107	89	196	74	62	54	116	43	0	114	2
2	สามปู	79	62	141	48	72	60	132	60	0	132	0
3	ม่วงป้อม	287	260	547	249	231	225	456	193	0	444	12
4	มหาธาตุ	144	95	239	101	-	-	-	-	-	-	-
5	ปางป้อม	394	366	760	294	-	-	-	-	-	-	-
	รวม	1011	872	1883	766	365	339	704	103	0	690	14

หมู่บ้านที่ทำการสำรวจ 1. สันตวงดี

2. บ้านสามปู

3. บ้านม่วงป้อม

หมู่บ้านที่ไม่ได้ส่งแบบสำรวจ 1. บ้านมหาธาตุ

2. บ้านปางป้อม

ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ที่	บ้าน	จำนวนประชากร				กลุ่มสำรวจ				ความเห็น		
		ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน	เห็นด้วย	คัดค้าน	เป็นกลาง
1	แม่หาด	331	320	651	158	182	165	347	110	0	344	3
2	กองลม	568	518	1086	352	324	290	614	223	0	583	31
3	ป่าไผ่	185	153	338	203	36	40	76	26	13	8	55
4	แม่แพม	206	150	356	72	119	100	219	62	0	219	0
5	ปางควาย	248	220	468	181	44	33	77	31	20	17	40
6	กองลมใหม่	253	242	495	166	138	121	259	96	0	250	9
7	นามน	277	259	536	135	120	109	229	86	1	226	2
	รวม	2068	1862	3930	1267	963	858	1821	634	34	1647	140

หมู่บ้านที่ทำการสำรวจ 1. บ้านแม่หาด 2. บ้านกองลม 3. บ้านป่าไผ่ 4. บ้านแม่แพม 5. บ้านปางควาย 6. บ้านกองลมใหม่ 7. บ้านนามน

หมู่บ้านที่ไม่ได้ส่งแบบสำรวจ 1. บ้านเวียงแหง 2. บ้านห้วยหก 3. บ้านเลาฉู 4. บ้านสามหมื่น

คณะกรรมการสิทธิต่อกรณีร้องเรียน

กฟผ.เริ่มดำเนินการสำรวจแหล่งถ่านหินเวียงแหงครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2526 และสำรวจชั้นรายละเอียดอีกครั้งในปี พ.ศ. 2530 โดยร่วมกับกรมทรัพยากรธรณี ต่อมาคณะรัฐมนตรี ได้มีมติเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2531 ให้กันพื้นที่แอ่งเวียงแหงให้กับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เพื่อพัฒนาผลิตกระแสไฟฟ้าซึ่งในขณะนั้น พบว่า ยังไม่คุ้มค่าแก่การลงทุนเปิดเหมืองจึงได้ระงับโครงการไว้ก่อน ต่อมาช่วงต้นปี 2541 กฟผ. ได้กำหนดแผนงานเพื่อทบทวนการศึกษาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ก่อนการพัฒนาเปิดเหมืองจากแหล่งถ่านหินเวียงแหงเพื่อนำไปใช้กับโรงไฟฟ้าแม่เมาะและเมื่อวันที่ 10 กันยายน 2544 ที่ประชุมคณะกรรมการนโยบายพลังงานแห่งชาติ(กพช.)มีมติเป็นควรให้ กฟผ. เข้าไปพัฒนาแหล่งถ่านหินนี้เพื่อนำมาใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้าโดยไม่ต้องมีการประมูล โดยมีเงื่อนไขให้ทาง กฟผ.จัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ให้ความเห็นชอบก่อนการดำเนินการ

พื้นที่โครงการเหมืองถ่านหินลิกไนต์นี้ อยู่ห่างจากอำเภอเวียงแหงไปทางทิศเหนือประมาณ 7 กิโลเมตรมีพื้นที่ประมาณ 9 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 8 หมู่บ้าน ในเขตพื้นที่ 3 ตำบล ซึ่งพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบและที่ราบเชิงเขามีระดับความสูงเฉลี่ย 800 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่โครงการจัดอยู่ในเขตลุ่มน้ำปิงชั้น 3 และบางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติป่าเชียงดาวและป่าลุ่มแม่น้ำฝางมีปริมาณแร่สำรองประมาณ 139 ล้านตันผลิตแห่งประเทศไทยมีโครงการที่จะเปิดเหมืองลิกไนต์ที่อำเภอเวียงแหง ราษฎรในอำเภอมีความวิตกกังวลว่าโครงการดังกล่าวจะสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิต อาชีพ และอนาคตของชาวชุมชนโดยปัจจุบันไม่มีการเปิดเผยข้อมูลในการดำเนินโครงการ และได้มีการข่มขู่คุกคามสร้างความกดดันให้กับชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งอาจจะนำไปสู่ความรุนแรงในอนาคตได้ จึงได้ขอให้ทางคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนเข้ามาตรวจสอบ ดูแลให้เกิดความโปร่งใสและเป็นธรรมต่อไป

ทั้งนี้ทางคณะกรรมการสิทธิฯ ได้มอบหมายให้คณะอนุกรรมการศึกษาและตรวจสอบกรณีปัญหาเหมืองแร่ ดำเนินการตรวจสอบข้อเท็จจริงและหาข้อยุติที่ชัดเจน โดยทางคณะอนุกรรมการฯ ได้ลงตรวจสอบพื้นที่และรับฟังข้อมูลชี้แจงจากราษฎรในพื้นที่เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2546 และได้มีหนังสือถึงการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ที่ สม 001/05/877 ลงวันที่ 22 พฤษภาคม 2546 ให้ชี้แจงข้อเท็จจริงการดำเนินงานโครงการพัฒนาเหมืองเวียงแหง

กระบวนการตรวจสอบของคณะอนุกรรมการฯ

คณะอนุกรรมการศึกษาและตรวจสอบกรณีปัญหาเหมืองแร่ ได้ดำเนินการตรวจสอบพยานหลักฐานเอกสารและรับฟังข้อเท็จจริง ดังนี้

1) ตรวจสอบพื้นที่และรับฟังข้อมูลชี้แจงจากราษฎรในพื้นที่อำเภอเวียงแหงจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2546

2) หนังสือการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยที่ กฟผ. R 4671 /19902 ลงวันที่ 9 มิถุนายน 2546 เรื่องการชี้แจงข้อเท็จจริงการดำเนินงานโครงการพัฒนาเหมืองเวียงแหง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

- ปัจจุบันอยู่ในระหว่างการเตรียมการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม โดยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รับเป็นผู้ศึกษาและยังไม่ได้รับอนุมัติให้ดำเนินโครงการ

- ได้มีการแต่งตั้ง คณะกรรมการประสานการดำเนินงานโครงการพัฒนาเมืองถ่านหิน เวียงแหงมีผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่เป็นประธาน เพื่อพิจารณาการดำเนินงานของโครงการ โดยมีการประชุมไปแล้ว 3 ครั้ง และยังได้มีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นอีก 3 ชุด โดยหนึ่งในคณะอนุกรรมการดังกล่าว ได้แก่ คณะอนุกรรมการติดตามและประเมินผลการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม(EIA) และผลกระทบทางสังคม (SIA) ซึ่งมีตัวแทนของประชาชนในท้องถิ่นร่วมเป็นกรรมการ

- ได้เริ่มดำเนินการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชนแล้ว ทั้งในรูปเอกสารแผ่นพับ วิดีทัศน์ การประชาสัมพันธ์

- มีการจัดประชุมชี้แจงเกี่ยวกับโครงการพัฒนาเมืองเวียงแหงให้แก่ข้าราชการ อบต. ผู้นำชุมชนและราษฎรอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2545

3) เข้าพบหารือกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน นพ.พรหมินทร์ เลิศสุริย์เดช เพื่อ

* เสนอมาตรการเร่งด่วนเฉพาะหน้าคือชะลอการจ้างทำรายงานศึกษา EIA ที่เดิมจะเซ็นสัญญากับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ออกไปก่อน เพื่อรอการแก้ไขปรับปรุงระเบียบการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ

*ขอให้ศึกษาความเหมาะสมของโครงการใหม่ เนื่องจากกระทบต่อพื้นที่ป่า วิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมของชุมชน รวมทั้งความไม่คุ้มค่าเนื่องจากต้องลงทุนสูงในการคมนาคมขนส่งถ่านหิน

ผลการตรวจสอบตามกรณีร้องเรียน

จากการตรวจสอบพื้นที่ของคณะอนุกรรมการฯ ในกรณีปัญหาเวียงแหง พบว่า พื้นที่อำเภอเวียงแหงเป็นอำเภอเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ในหุบเขา ซึ่งมีสภาพธรณีวิทยาเป็นแอ่งสะสมตัวของถ่านหินอายุเทอร์เชียรีที่มีคุณภาพค่อนข้างดี การพัฒนาโครงการอยู่ในความรับผิดชอบของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย โดยสำรวจพบปริมาณสำรองถ่านหินประมาณ 80-90 ล้านตันแต่คาดว่าจะสามารถขุดถ่านหินขึ้นมาใช้ได้คุ้มค่าในเชิงพาณิชย์ประมาณ 25 - 20 ล้านตัน(เทียบได้กับที่ใช้จากแม่เมาะประมาณ 2 ปี)โดยมีเป้าหมายหลักที่จะนำถ่านหินคุณภาพค่อนข้างดีนี้มาผสมกับถ่านหินจากแอ่งแม่เมาะที่มีคุณภาพต่ำกว่าเพื่อลดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ พื้นที่โครงการส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณหุบเขาฝั่งตะวันออกของชุมชน จากการศึกษาเบื้องต้นจะพื้นที่ใน 3 ตำบลของอำเภอเวียงแหง ได้แก่ตำบลเปียงหลวง ตำบลแสนไห และตำบลเมืองแหง พื้นที่เหมืองห่างจากชุมชน 2 กิโลเมตร และไม่การอพยพราษฎรออกจากพื้นที่ (ตามเอกสารชี้แจงการการไฟฟ้าฝ่ายผลิต) ปัจจุบันอยู่ในระหว่างการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม

จากการตรวจสอบพื้นที่ของคณะอนุกรรมการฯ ได้มีข้อสังเกตว่าแม้พื้นที่ส่วนใหญ่จะอยู่นอกเขตชุมชนแต่ก็มีเนื้อที่กว้างขวางทับพื้นที่ต้นน้ำลำธารและพื้นที่เกษตรกรรมอยู่เป็นจำนวนมาก (ดูแผนที่ประกอบ) และจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชนไปอย่างมาก อาทิ การเปลี่ยนแปลงเส้นทางน้ำที่ไหลลงสู่พื้นที่เกษตรกรรมโดยตรง จากการสำรวจพื้นที่และสอบถาม

ชุมชนเบื้องต้นพบว่า พื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นการปลูกพืชไร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไร่
 กระเทียมซึ่งมีราคาดี ส่งผลให้ประชาชนมีรายได้ดีมาก นอกจากนี้ชุมชนยังมีภูมิทัศน์สวยงาม และ
 สภาพความเป็นอยู่สงบ ดังนั้นประชาชนส่วนใหญ่จึงกังวลถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ดังได้เห็น
 ตัวอย่างจากการทำเหมืองถ่านหินในอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ดังนั้นการพัฒนาโครงการของ
 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตโครงการนี้จึงสร้างความวิตก และการเกิดกระแสการคัดค้านจากชุมชนอย่าง
 กว้างขวาง

ภาคผนวก ค

ชุดข้อมูล วิวัฒนาการกับวิถีชีวิตชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการทรัพยากรดินที่ผ่านมาของชุมชน เริ่มตั้งแต่สมัยปี 2500 – 2520 สภาพดินดีมีความอุดมสมบูรณ์ไม่มีการใช้สารเคมีใช้ปุ๋ยจากธรรมชาติไม่มีการแย่งชิงพื้นที่ทำกินได้รับผลผลิตจากการเพาะปลูกโดยธรรมชาติ ใช้ปุ๋ยจากธรรมชาติหรือปุ๋ยที่เกิดจากใบไม้หล่นทับและมูลสัตว์ต่อมาในช่วงเวลาปี พ.ศ.2520 - 2548 ดิน ขาดความอุดมสมบูรณ์ (เสื่อม) โดยการใช้ปุ๋ยเคมีบำรุงดิน ใช้ยาฆ่าหญ้า สภาพของดินเป็นกรดต่าง แข็ง กระด้าง เกิดจากการใช้ปุ๋ยเคมี

ส่วนทรัพยากรน้ำ ตั้งแต่สมัยปี 2500–2520 มีน้ำอุดมสมบูรณ์ใสสะอาดสามารถดื่มกินได้ทุกที่ น้ำทำการเกษตรก็มีการแบ่งกันใช้อย่างมีระบบกฎเกณฑ์(ฝ่ายไม้) มีหัวหน้าเหมืองฝ่ายเป็นผู้บริหารจัดการ ลำเหมืองเป็นคันดินโดยอาศัยแรงงานชาวบ้านช่วยกันทำไม่มีการบุกรุกลำห้วย น้ำหน้าแล้งไม่แห้งไหลตลอดปีมีระบบเหมืองฝ่ายโดยใช้ไม้ทำฝายและใช้แรงงานคนทำ จัดสรรน้ำตามความเหมาะสมกับพื้นที่ มีโครงสร้างระบบเหมืองฝ่ายมีค่าตอบแทนให้กับคนที่เป็นหัวหน้าเหมืองฝ่ายตามความเหมาะสม ต่อมาในช่วงเวลาปี พ.ศ.2520-2548 แม่น้ำเกิดการตื้นเขิน เกิดน้ำท่วมป่าไม้ถูกทำลายจากการบุกรุก ป่าไม้กลายเป็นสาเหตุทำให้น้ำไม่เพียงพอต่อการเกษตรและการอุปโภคบริโภค สัตว์ป่าเกือบหมดป่ามีการแย่งน้ำ มีการเปิดหน้าดินเพื่อทำการเกษตร มีการชะล้างหน้าดิน พังทลายหน้าดิน ตะลิ่งพัง น้ำแห้ง ป่าต้นน้ำถูกทำลาย ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ใช้น้ำในการเกษตรมากขึ้น

สำหรับทรัพยากรป่า ช่วงเวลาสมัยปี 2500 – 2520 มีป่าที่อุดมสมบูรณ์ดี มีสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอยู่ ไม่มีการทำลายป่า มีประเพณีการเลี้ยงผีห้วยผีป่า ไม่มีการยึดที่ป่ามาครอบครอง ฤดูฝนตกต้องตามฤดูกาล ไม่มีน้ำท่วมฉับพลัน ใช้ควายไถนาเกี่ยวข้าวเอามือเอารัน เป็นป่าที่บิ่ไม่มีการตัดไม้ทำลายป่าเพราะคนไม่มีมาก ช่วงเวลาต่อมาปี พ.ศ.2520 - 2548 การจัดการป่าของชุมชนมีการจัดทำป่าชุมชน ปลูกป่า การสร้างฝาย มีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ เพื่อช่วยกันดูแลป้องกัน บำรุงรักษา มีการตั้งกฎกติกาต่างๆ แต่ป่าก็ยังเสื่อมโทรม ฝนไม่ตกตามฤดูกาล สภาพอากาศแปรปรวน มีน้ำท่วมฉับพลัน มีน้ำเสีย น้ำขาดแคลนฤดูแล้ง ป่าถูกบุกรุกโดยนายทุนกว้านซื้อที่ดิน สารเคมีทำให้ดินเสื่อมสภาพเพราะประชากรเพิ่มขึ้น นโยบายพัฒนาของรัฐเข้าไปสร้างกระบวนการตัดไม้ทำลายป่า เกิดลำน้ำตื้นเขิน ป่าถูกทำลายจากนายทุน เป็นต้น

กล่าวถึงปัจจัยด้านการเมืองการปกครอง ช่วงเวลาสมัยปี 2500–2520 มีการปกครองจากผู้นำคือปู่แก่ 1 กำนัน ใช้ระบบการปกครองแบบพี่แบบน้อง การเมืองการปกครองในสมัยนั้นยังเรียกว่า พ่อเมืองเวียงแขง พ่อแคว้น(กำนัน) ปู่แก่(ผู้ใหญ่บ้าน) แก่ฝ่าย แก้ววัด การประชาสัมพันธ์ใช้ปากป่าวประกาศ ประเพณีวัฒนธรรมที่มี เช่น ปอยสลาก ปอยเตียน ปอยหางน้ำ ปอยจะกะสังลอง ประเพณีมัดมือเดือน 9 มีผีปู่ย่า การแต่งกายแบบพื้นเมืองเรียบง่ายไม่ใส่สายเดี่ยวเอวลอยมีการเลี้ยงเจ้าเมืองเลี้ยงผีฝ่าย มีการลงแขกทำงานต่างๆ มัดมือควายเข้าวัดทุกวันพระช่วงพรรษา ประเพณีวัฒนธรรมมีปีใหม่เมืองเข้าวัดดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ดำหัว ขนทรายเข้าวัด ตานก้วย สลากเดือนยี่เป็ง ตานก้องหลัว กินจี่ ผูกข้อมือ ปอยเตียน เลี้ยงผีฝ่ายผีปู่ย่า สรงน้ำพระธาตุบวช

ลูกแก้ว (ล่างลง) ดำหัวควาย (มัดมือควาย) ก็นวอ เลี้ยงผีป่า ชุมชนอยู่อาศัยซึ่งกันและกันมีอะไรก็แบ่งปันกันไม่มีการแบ่งชั้นไม่มีการแย่งชิงกันช่วยเหลือกัน การคมนาคมใช้ทางเดินเท้าขนส่งโดยคนหาบวัวต่าง ๆ ม้าช้างเกวียน การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าตาชั่งใช้เป็นจั่งจู้ (จ๊าบขันจ้อย 1.6ก.ก) โดยใช้ถ่านไฟฉาย 1 ก้อนเท่ากับ 5 จ๊าบ การดวงข้าวไร่ 8 แปะ = 1 ควาย (ถึง) 8 ควาย = 1 หลัง ระบบเครือญาติมีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันไม่มีการซื้อขายด้านผลผลิตรายได้จะมาจากการทำไร่นา เช่น ข้าว ผักต่างๆ ผลไม้จะได้มาจากป่าตามธรรมชาติ ข้าวที่ปลูกในนา เช่น ข้าวตอกน้ำผึ้ง ข้าวแพร่ ข้าวไร่ เช่นข้าวกำ ข้าวเม็ดไขปู ขั้นตอนการทำนาทำไร่ชาวบ้านจะเอามือเอววันไม่มีการจ้างจะจ่ายข้าวแทนเงิน เงินที่ได้จะมาจากการขายของป่าหรือข้าว และผักโดยขายในบริเวณหมู่บ้านในราคาถูกหรือเอาผลผลิตมาแลกเปลี่ยนกัน

ส่วนในสมัยช่วงเวลาปี พ.ศ.2520-2548 การเมืองการปกครอง เปลี่ยนแปลงระบบราชการ (เลือกปฏิบัติ) เริ่มมีองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นประชาชนมีสิทธิมากขึ้น การเมืองการปกครองมี 2 ฝ่าย ฝ่ายปกครองโดยตำรวจ ทหาร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายพัฒนา โดย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนกลางมีการเลือกตั้งผู้นำ ตัวแทนต่าง ๆ มีการสอบเข้าทำงาน มีบทบาท ตามรัฐธรรมนูญมีการเลือกตั้งผู้ใหญ่ กำนัน อบต. หัวหน้าวัด แก่ฝ่าย ประธานกลุ่มต่างๆ ระบบเครือญาติ เป็นครอบครัวเดี่ยวคนเริ่มเห็นแก่ตัว มองเรื่องส่วนรวมเป็นเรื่องรอง ค่านิยมตามยุคโลกาภิวัตน์ โทรศัพท์มือถือ ไม่เคารพผู้ใหญ่ เครื่องญาติมีการอพยพไปอยู่ต่างถิ่น ไม่มีเวลามาเยี่ยมเยียนกัน ประเพณีต่าง ๆ เริ่มขาดหายไป เช่น เลี้ยงผีปู่ย่า เครื่องญาติมาขึ้น แต่การช่วยเหลือกันน้อยลง ขาดความเอื้ออาทรเห็นแก่ตัว ประเพณีวัฒนธรรมมีการรับวัฒนธรรมตะวันตกมาใช้ เช่น คริสมาต วาเลนไทน์ วันเกิด เรียนแบบสื่อโฆษณา เช่น สายเดี่ยวเอวลอย เกะออก ดัดแปลงวัฒนธรรม กระโปรงสั้น วัฒนธรรมประเพณีบางอย่างเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่งกายไม่เรียบร้อย มีการเปลี่ยนความคิดใหม่ การสูบบุหรี่ ก่อนแต่งมีส่วน้อย มีการดื่ม สุรามากขึ้น ทั้งหญิงและชาย มีการออกไปทำงาน นอกพื้นที่ ทำให้ลืมประเพณีดั้งเดิม วัฒนธรรมประเพณีบางอย่างเพิ่มขึ้น เช่น บวชป่า ลืมชะตาน้ำที่หายไป คือ ลำหัวควาย เพราะปัจจุบันใช้ควายเหล็ก การคมนาคม มีไฟฟ้าการเดินทางสะดวกขึ้นมีถนนลาดยาง ถนนคอนกรีต มีรถประจำทางวิถีชีวิตเปลี่ยนไปมีการแย่งพื้นที่ทำกินมากขึ้น วิถีชีวิตเปลี่ยนไปการค้าขายมีการแข่งขันกัน ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น เงินบาทลอยตัว การผลิตเศรษฐกิจ ใช้เครื่องยนต์แทนการใช้แรงงานสัตว์เลี้ยง การผลิตเพื่อการค้ามีการนำพืชพันธุ์ใหม่มาปลูกในพื้นที่ มีผลผลิตทางการ เกษตรมากขึ้น ต้นทุนสูง ขยายพื้นที่เพิ่ม ทำนานน้อยลง ทำสวนมากขึ้น

กล่าวได้ว่าในช่วงเวลาของชุมชนเวียงแหง มีการจัดการด้านทรัพยากรและการดำรงอยู่ของชุมชนด้วยเงื่อนไขและปัจจัยต่าง ๆ จนถึงการปรับเปลี่ยนตัวให้สามารถเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นตามแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งชุมชนเองจะต้องตั้งรับและรับมาปรับเปลี่ยนให้ดำรงตนแห่งวิถีชีวิตได้ ในที่สุด จากวิวัฒนาการวิถีชีวิตของชุมชนเวียงแหงยังแฝงไปด้วยการเอาตัวรอดเอาเปรียบซึ่งกันและกันเป็นเหตุนำไปสู่ผลกระทบที่เกิดกับชุมชนตามนโยบายพัฒนาประเทศของรัฐบาล

นโยบายของรัฐบาลกับการต้องการมีส่วนร่วมของชุมชนเวียงแหง

นโยบายของรัฐบาลถือว่าเป็นหัวใจหลักในการที่จะบริหารประเทศชาติให้มีเป้าหมายและทิศทางอย่างชัดเจน ทำให้เกิดโครงการต่างๆ ในพื้นที่ทั่วประเทศไทย ที่วิจัยชาวบ้าน และประชาชนต้องมีการศึกษาและติดตามการทำงานตามนโยบายของรัฐเอง ดังนั้นจึงได้เข้าร่วมเวทีระดับภาค ศึกษาข้อมูลจากสื่อต่างๆ ร่วมกันประชุมสรุปวิเคราะห์ผลกระทบต่างๆที่จะมากระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน

นโยบายในเรื่องของ พ.ร.บ.กองทุนฟื้นฟูฯ สารได้แก่ จัดตั้งกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรเป็นนิติบุคคล ตั้งคณะกรรมการกองทุนและกรรมการบริหารกองทุนเพื่อบริหารให้มีที่ตั้งสำนักงานกองทุน สำนักงานใหญ่อยู่ที่กรุงเทพฯและมีสำนักงานสาขาตามทีคณะ กรรมการบริหารเห็นสมควร ให้มีคณะกรรมการชั่วคราวดำเนินการไปพลางก่อนจนกว่าจะมีการเลือกตั้งผู้แทนเกษตรกร ให้มีการขึ้นทะเบียนองค์กรเกษตรกรเป็นสมาชิกกองทุนจึงสามารถขอรับการฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรได้โดยจัดทำแผนหรือโครงการ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญการส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาในเรื่อง การฟื้นฟูและพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมของเกษตรกร การพัฒนาการรวมกลุ่มของเกษตรกร การพัฒนาความรู้ในด้านเกษตรกรรมหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม

นโยบายในเรื่องของ ร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสนับสนุนการดูแลรักษาป่าของคนในชุมชน เพื่อให้มีกฎเกณฑ์ในการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน เพื่อฟื้นฟูและรักษาความอุดมสมบูรณ์ของป่าอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การจัดการป่าของชุมชนได้รับการสนับสนุนโดยรัฐและได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย

นโยบายในเรื่องของ ร่าง พ.ร.บ.น้ำมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพในการพัฒนา การบริหารจัดการและการอนุรักษ์ รวมทั้งเกิดประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรน้ำ เพื่อให้มีการกระจายอำนาจสู่ลุ่มน้ำหรือชุมชนท้องถิ่นตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ เพื่อให้มีหลักเกณฑ์การจัดสรรน้ำที่เป็นธรรมและเหมาะสม เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรน้ำตามหลักสิทธิมนุษยชน เพื่อรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและความสมดุลของระบบนิเวศน์

จากนโยบายของรัฐ ที่วิจัยได้รับการเรียนรู้ นำไปสู่ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนเวียงแหงนำไปสู่ความวิตกกังวลว่าวิถีชีวิตที่ตนเองมีอยู่นั้นจะถูกริดรอนไปในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่า ในการดูแลรักษาป่า และในการใช้ประโยชน์จากน้ำ เกิดความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ศึกษาข้อมูลและติดตามแนวทางของการพัฒนาประเทศ โดยรัฐเป็นผู้กำหนดและจะต้องเข้ามาดูแลเรื่องของทรัพยากร พบว่า ชาวบ้านได้เรียนรู้ รับรู้ มีความเข้าใจ มีความคิดเห็นต่อนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล และตระหนักถึงนโยบายของรัฐที่มีกระทบต่อชุมชน ทำให้เกิดการเรียกร้องต่อการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อนโยบายของรัฐ มีการเชื่อมกับเครือข่ายภาคในภายนอกเพื่อจะสามารถนำเสนอต่อสาธารณชนให้อำนาจการกำหนดแนวทางได้ตามสิทธิชุมชนจะมีตลอดมา

ภาคผนวก ง

ภาพวิถีชีวิตชุมชนเวียงแหง

ภาพกระบวนการเรียนรู้สิทธิ

ภาพกิจกรรมปฏิบัติการณีสัทธิฯ

ภาพเข้าร่วมเวทีระดับภาค

บรรณานุกรม

ไกรสิน อุ่นใจจันต์, **เวียงแหงในประวัติศาสตร์ล้านนา**,นักโบราณคดีแห่งสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่, 2542.

ข้อกำหนดการศึกษาและวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม โครงการพัฒนาเหมืองเวียงแหง, ฝ่ายสิ่งแวดล้อม การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, มกราคม 2545.

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ – ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน, รายงานความก้าวหน้าของการดำเนินงานระยะ6/2 , สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ,11/10/2547.

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ – ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน, รายงานความก้าวหน้าของการดำเนินงานระยะ6/3 , สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ,10/04/2548.

บทความ, www.wianghaeng.org, กลุ่มศึกษาและติดตามปัญหาเหมืองลิกไนต์ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, 2547.

รายงานการจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมชุมชน อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, รายงานเลขที่ N3303-00-4505, การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, สิงหาคม 2545.

เวทีการถอดองค์ความรู้การจัดการทรัพยากรบ้านห้วยไคร้, บ้านห้วยไคร้ ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, 13 มีนาคม 2547.

เวทีถอดองค์ความรู้การจัดการทรัพยากร บ้านม่วงป๋อก สามปู สันตวงดี, ตำบลแสนไห อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, วันที่ 5 มีนาคม 2547.

เวทีถอดองค์ความรู้การจัดการทรัพยากรบ้านแม่แพม, ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, 4 มีนาคม 2547.

เวทีถอดองค์ความรู้การจัดการทรัพยากรบ้านกองลม, ณ วัดกองลม ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, 4 มีนาคม 2547.

เวที “สิทธิชุมชนท้องถิ่นกับฐานทรัพยากร ฯ ครั้งที่ 2 กรณีโครงการพัฒนาเหมืองลิกันต์ อำเภอยางใหญ่ จังหวัดเชียงใหม่, 10 -11 กุมภาพันธ์ 2547.

เวทีถอดองค์ความรู้การจัดการระบบเหมืองฝายปางเต๋อ บ้านห้วยไคร้ ตำบลเปียงหลวง อำเภอยางใหญ่ จังหวัดเชียงใหม่, 25 ตุลาคม พ.ศ.2547.

เวทีถอดองค์ความรู้การจัดการระบบเหมืองฝายปางเต๋อ, ณ วัดบ้านห้วยไคร้ ตำบลเปียงหลวง อำเภอยางใหญ่ จังหวัดเชียงใหม่, 30 พฤศจิกายน 2547

เวทีถอดองค์ความรู้เหมืองฝายบ้านห้วยไคร้, ณ วัดห้วยไคร้ ต.เปียงหลวง อ.ยางใหญ่ จ.เชียงใหม่, 19 ธันวาคม 2547.

เวทีสาธารณะ เรื่อง ปัญหาโครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเวียงแหง, ณ ที่ว่าการอำเภอยางใหญ่ จังหวัดเชียงใหม่, 8 กุมภาพันธ์ 2548.

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, การกำหนดขอบเขตและแนวทางการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ จากโครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, กันยายน 2546.

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, วิถีชุมชนของประชาชนเวียงแหง. กันยายน 2546.

สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย(2533) สมเด็จพระนเรศวรมหาราช 400 ปีของการครองราช, รุ่งแสงการพิมพ์.

สมเด็จพระยาเจ้าราชานุภาพ, พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช, สำนักพิมพ์มติชน. 2546.

ศศิณ เฉลิมลาภ และน้ำอ้อย เกียรติวงศ์ทอง, รายงานการศึกษาข้อมูลเชิงวิชาการกรณีปัญหาเหมืองแร่เพื่อกำหนดข้อเสนอเชิงนโยบาย, คณะอนุกรรมการเพื่อศึกษาและตรวจสอบกรณีปัญหาเหมืองแร่ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2547.

เสน่ห์ จามริก และคณะ, ฐานทรัพยากรทุนชีวิตของสังคมไทย. กรุงเทพฯ บริษัทพิมพ์ดี จำกัด.

เอกสารรายงานความก้าวหน้า เดือนตุลาคม 2546- มีนาคม 2547, โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กรณี ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน , สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เอกสารรายงานความก้าวหน้า เดือนเมษายน 2547- กันยายน 2547, โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กรณี ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน , สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เอกสารรายงานความก้าวหน้า เดือนตุลาคม 2547- มีนาคม 2548, โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กรณี กลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน , สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เอกสารรายงานความก้าวหน้า เดือนเมษายน 2548- กันยายน 2548, โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กรณี กลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน , สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เอกสารประกอบการเรียนรู้ “สิทธิชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน”, โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ, สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เอกสารเผยแพร่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง อุทยานแห่งชาติเชียงดาว และแผนแม่บทเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาว ข้อมูลพื้นที่ป่าไม้ สำนักงานป่าไม้อำเภอเชียงดาว.

เอกสารประกอบการสัมมนา “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองแหงและข้อมูลใหม่ เกี่ยวกับสถานที่สวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”, สภาวัฒนธรรมอำเภอเวียงแหงและชมรมเรารักเวียงแหง, ณ โรงเรียนเวียงแหงวิทยาคม อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ , (29 ก.ค. 2546).

เอกสารประกอบ สมาชิกเครือข่ายนักธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม และเครือข่ายองค์กรพันธมิตรลงพื้นที่พบปะกับชาวบ้านที่กำลังจะได้รับผลกระทบโครงการพัฒนาเหมืองลิ้นไต้ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่. โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ ภายใต้มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ ภาคเหนือ. 10-11 กุมภาพันธ์ 2547.